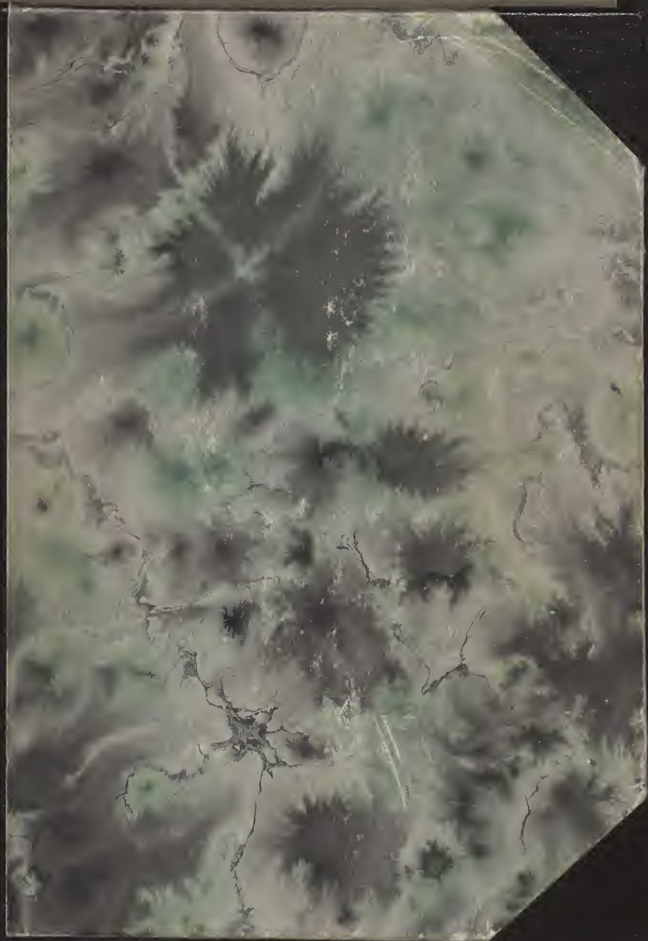

Vice-Lavmand Eggert Olafsens
og
Land-Physici Biarne Povelsens
Reise igiennem Island,
foranstaltet
af
Videnskabernes Sælskab
i Kiøbenhavn,
og beskreven af forbemeldte
Eggert Olafsen,
med
dertil hørende 51 Kobberstøkker
og
et nyt forfærdiget Kart over Island.

Anden Deel.

Sorøe, 1772.
Trykt hos Jonas Lindgrens Enke.

Norder-Island.

Hunevands-, Hegrenæss-, Vadle- og Thingøe-Sysseler.

§. 696.

Om dette Stykke og de trende efterfølgende kunne vi nu mælde, at da vi i de foregaaende, og især det sidste Stykke om Vestfiordene, have anført og beskrevet de fornemmeste Ting, der høre til Islands Beskrivelse, og hvoraf al Mængden passer sig til det øvrige af samme; da blive de efterfølgende Afhandlinger om de trende Landets Fierdunger, nemlig Nord- Øster- og Sønder-Landet, langt kortere end de forrige; thi her mældes i hver Fierding ikkun om de Ting, som den haver for sig selv, men de, som den haver tilfælles med de andre, henviises til de forrige Stykker. Indledning.

§. 697.

§. 697.

Reisen over Nordlandet i Almindelighed.

Det første Aar vi komme til Island, nemlig 1752, begyndte vi Reisen sønden fra, over de Fiælde, som ligge midt oppe i Landet fra Øster til Vester: Vi agtede os over Kiølveien fra Thingvalle til Skagefiorden, hvilken Vei regnes for 20 Miile i Længden; men da vi vare midt paa Fiældene, paakom os et meget haardt Veir, med Blæst og Regn, hvorved vi toge feil af Veien og fore vilde paa disse vidtløftige Fiælde i 3 Dage, da vi hverken havde Føde for os, eller Græs til Hestene; Vi maatte med Livs Fare over store Jokel-Elve, hvor vi ingen Vadsteder vidste. Hestene brækkede Skoene af sig og Hoverne med, hvorfore vi maatte gaae til Fods. Endelig hittede vi ned til Øefiorden, og efter nogle Dage fortsatte Reisen derfra over Thingøe-Syssel nord til Tiørnæs og de ildsprudende Svovelbiærge ved Myvatn. Om Efterhøsten reiste vi tilbage over samme Syssel, til Øe- og Skage-Fiorden, og derfra over Kiølveien til Sønderlandet. 1755 foretoge vi atter en Reise til Nordlandet, først fra Dale-Syssel til Rutefiord, som adskiller Stiftene, og hvis Nordside hører til Nordlandet og Hunevands-Syssel. Vi reisde da over dette og Hegrenæs- eller Skagefiords-Syssel, tillige med en Deel af Øefiords- eller Vadle-Syssel, i dette Aar, og vendte tilbage i October-Maaned. I Aaret 1757, førend vi toge fra Island, reisde vi over de Stykker, som vi hidindtil ikke havde beseet; nemlig Biarne Povelsen over Langenæs, og de paa begge Sider af dette Sted liggende nordligste Egne af Nord- og Øster-Landet; men Eggert Olafsen over et Stykke af Vesterlandet, især Bardestrands-Syssels Egne, nær ved Patrixfiord og Fuglebiærget.

§. 698

§. 698.

Man regner almindelig Norder-Fierdungen for den 3die Deel af Island. I Hensigt til Størrelsen kan det neppe være; thi naar man tager de øde Fiælde med, da bliver Vesterlandet næsten lige saa stort, og Østerlandet noget større. Men i Hensigt til Bygden er Nordlandet en god Deel større, end nogen af de andre Fierdunger, og næst efter Sønderlandet best beboet; dog udgior Nord-Fierdungens Mandtall ikke den 3die Deel af Nationen. **Beliggenheden** er norden paa ret smuk, med jævnlige Afvexlinger af Fiorde og Dale, Næss og korte Fiældveie: først **Balkanæs** imellem Rutefiord og Midfiord; **Vatsnæs** imellem den og Hunefiord; **Skagen** imellem den og Skagefiord: **Sliotahorn** eller **Dale-Taa** slutter denne Fiord; og imellem bemældte Forbiærg og **Giøgrer** skiær Oefiorden sig ind i Landet; de smaa Fiorde og Vige østen og vesten for den, kiendes ikke meget paa Landkortet. **Skialfandefiord** er imellem Giogrer eller **Reykenæs** og **Tiørnæs** østen for Huusevigs Havn. **Rødenup** eller **Rødenæs** er det nordligste Fiorbiærg paa Nordlandet, og den fornemste Fiord imellem samme og Langenæs, (der adskiller Nord- og Øster-Fiærdingen), er **Øxefiorden**, mange andre mindre Viger og Fiorde uberegnede. Bygden paa Nordlandet ligger da fornemmelig nær ved Fiorde og Vige, og ovenfor dem, eller op til Dalene. Dens Breedhed kan anslaaes fra Næssene op til Dalene 4 til 6 Miile, og Længden fra Langenæs til Rutefiord 45 Miile. Oven eller sønden for Bygden ligge høie og vidtløftige Fiælde, som tildeels ere skiulte med Iis: De betegnes med **Fiældveienes** Navne: **Arnarvatnsheide** imellem Hunevats-Syssel og Borgarfiorden; **Kiølveien** imellem Skagefiord og Sydlandet; **Sprengesand** og **Mødredals-Øræfi**, 2de

Nordlandets Størrelse og Beliggenhed.

vidtløftige Fieldstrækninger imellem Vadle- og Thingoe-Sysseler og Østerlandet. De fornemste Biærge, som ligge Nordlandet nærmest, og ere bedækkede med Jokel, ere oppe paa Fiældene disse: Bald-Jøkel, som indtager en stor Strækning, fra Eriks-Jokel over Borgarfiorden, til Kiolveis-Fiældet, hvor Veien ligger. Paa den anden Side af Veien, nemlig mod Østen, begynder Hofs-Jøkel, et henved 15 Miile langt Iisbiærg, som af Østerlandets Beboere kaldes Lange-Jøkel. Norden til ved dette Iisbiærg ligger den Fiældvei Vatnahialle fra Kiolveien til Oefiord, og sønden til den forbemældte Sprængesand fra Rangaavalle-Syssel til Baarderdal i Thingoe-Syssel, hvilken Vei er nu mesten glemt og reent aflagt, ja Mellemfarten selv ophævet, til stor Skade for Indbyggerne; saa at de, der endelig skulle reise til disse Steder, maa tage en anden langt besværligere og længere Vei. De andre store Biærge og Jokeler nævnes ikke paa dette Sted, saasom man ikke seer dem fra Bygden i Nordlandet; thi Fiældene gaae derfra langsom op ad, forend man kommer til de største Biærge midt oppe i Landet, og disse ligge Sønder- og Øster-Landet nærmere, hvorfore vi og ville handle nærmere om dem, naar vi komme til de sidste Stykker. Men derimod tilhøre Nordlandet egentlig og aleene følgende Iisbierge, som ligge nær ved Bygden: Tuneryggs-Jøkel imellem Kolbensdal og Horgaadalen, hvor Indvaanerne tidt reise over; Unedals-Jøkel, liggende imellem Skagefiord og Svarfeddalen; Deilderdals-Jøkel kaldes ogsaa et Iisbiærg her i Nærværelsen.

§. 699.

Bygdens Inddeeling.

Bygden paa Nordlandet er deelt i 4 Sysseler. Hunevands- og Skagefiords- eller Hegrenæss-Sysseler adskilles ved de ud til

Skage-

Skageheide løbende Tværfiælde og Biærge, hvoriblandt **Tindastol** er det fornemste. **Hegrenæs-** og **Oefiords-** eller **Vadle-Sysseler** adskilles ved et andet Tværfiæld og Fiældevei, Oxnedals-Heide, tilligemed de Fiælde, som løbe der ud fra til Olafsfiord, Siglenæs og Fliothorn. Vadleheide ligger imellem Oefiorden og **Thingøe-Syssel**, men Sysselerne adskilles egentlig ved den Biærge-Kløfte Vargiaa i Kiøbanger-Sveit; thi den østlige Side af Oefiorden, her uden for, hører til det sidste og ikke til Vadle-Syssel. Det nordligste Grændseskiæl imellem Tingøe-Syssel og Muule-Syssel paa Østerlandet, og tillige imellem Stifterne og Fierdungerne, er Langenæs, men især den Odde Skaalatange, som løber der ud fra. Sødenæs er det Præstegield, som er norden paa Næsset, og til det høre nogle Gaarde, der ligge paa den søndre Kyst og inden Muule-Syssel.

§. 700.

De fornemste Fiorde og Forbiærge bleve nyelig opregnede. Stranden og Øerne.
Nordlandets Kyster ere ellers overalt ujævne, og paa de fleeste Steder klippagtige. Søen uden for Landet er reen og Dybheden ikke meget forskiællig. **Øerne** ere faa, og ligge allesammen, **Grimsøe** undtagen, nær ved Stranden. **Rutøe** ligger i Rutefiord, og hører til Melstad Præstekald. Den giver Fugle og Sælhunde-fangst med Garn, samt Ederduun. Inde i Skagefiorden ligge 4 Øer: **Ingveldstadholm** paa Reykestrand, giver Fuglevildt og Duun. **Elinarholm** uden for Kolbensaaens Udløb, har liden Nytte. **Lundøe**, hvor man har Sælhundefangst, Ederfugl og Lundefangst. **Drangøe** er formedelst dens store Nytte af Biærgfuglefangst, Høeslæt og skiøn Vinter-Græsning, den fornemste af Nordlandets ubeboede Øer. Den seer ud, langt borte, som et

hoit Kastel; thi den bestaaer af en rundtomkring steil Klippe, 100 Favne hoi. Tæt ved den rager en Drang, eller hoi og smal Klippe, op af Soen, hvoraf Oen har faaet Navn. **Malmøe** kaldes den 4de og sidste Oe i Skagefiorden, hvilken er beboet: Den ligger ½ Miil uden for Hofdestrand, og der falder temmelig Sælhundefangst. **Hriisøe** (hvor Smaabirk har voxet tilforn), ligger midt i Oefiorden, er temmelig stor og haver to Bøndergaarde. Den giver godt Græs, Sælhundefangst og Ederfugl. **Flatøe** ligger ude ved Giogretaae, og er en god Fiskeplads: Der ere 4 Bøndergaarde; men 1755 bleve de ødelagde af Jordskiælv. Naar man kommer Huusevigs Havn forbi, seer man 3de Oer: Den største er **Lundey**, hvor man fanger Soe-Papegoyer; der er godt Græs, og Oen 24 Dagslætte stor. Hver Dagslæt er et Stykke paa 30 Favne i Firkant, og man regner Drangoens Græsmark paa 72 saadanne. Kort her østen for, uden for Manaa, ligge tvende Oer, hvor Faar gaae ude og man fanger Papegoyer. Øster efter herfra findes adskillige smaa Oer og Holme, der give god Mængde Æg og Ederduun. De østligste eller yderste af dem høre til Sodenæs Præstegaard. **Grimsøe** er een af Landets fornemste og største Oer, bekiendt iblandt alle Soefarende. Den ligger henved 12 Miile ude i Havet fra Oefiorden, omtrent under samme Breede som Cap de Nord, og er Kongens Eiendom, horende til Oefiordens tvende Klostere, Modrevalle og Munke-Thveraa. For nærværende Tiid findes der 6 Gaarde; men for 60 Aar siden have der været langt fleere. Der er skiønt Fiskevær, hvorfor og Indbyggerne fra det faste Land fare aarlig derhen for at handle. Grimsoe haver sin egen Præst og Kirke; men Kaldet er et af de mindste i Island. Grunden er tildeels sandig, giver dog Græs til nogle Koer.

Ind-

Indbyggerne leve i øvrigt af Søefugle, som falde der i Mængde, nemlig de 4 Arter af Biærgsfugle, Rytsen, som bygger der for sig selv, og især **Filingen** eller den store Procellaria, som i Norge kaldes **Havhest**. Den har saa overflødig Olie, endog i Maven, at den spruder Tran, naar den er vreed eller bevæges hæftig. Naar Indbyggerne paa denne Øe have dræbt disse Fugle, ombinde de dem med en Snor for og bag, for at Olien ikke skal flyde bort. Filingen speges og forvares til Vinteren, da den spiises til Torfisk i Stedet for og i Mangel af Smør. Fiædrene af Bugen, som ogsaa ere feede eller stærk fittede, bruges til at giøre Ild med iblandt andet Brændsel, hvilket maa give en slem Lugt. Paa Grimsøe findes kun faa Køer og Faar, følgelig kunne Indbyggerne ikke samle meget af Valde til daglig Drik; men i dets Sted bruge de Saft og Extract af Cochlearia, hvilken voxer i Mængde paa Strandklipperne. De mænge denne Saft med deres Drikkevand, som de hente fra nogle i en sandig Grund gravede Brønde, hvis Vand derfor giærne er uklart og stinkende; det skal endog tidt blive raadent, og dette meener man er Aarsag til den ubekiendte slemme Sygdom der hersker paa Øen, og især angriber dem, som nyelig have sat sig der ned. Sygdommen skal være en Art af Hydrope: heele Legemet svulner op, og tilsidst komme slemme Bylder ud, hvorved Mennesket seer ud som det havde Spedalskhed. En høi Grad af Skiørbug faaer og samme Udseende: Luften, Vandet, Grunden og Spiisningen paa Grimsøe giøre, at de Uvante læt kunne faae saadan Sygdom. Der er intet Raad herimod, uden at fløtte ind paa det faste Land, da de Syge som oftest naae deres Helbred igien; men bie de paa Øen, døe de giærne i det 3die Aar. Denne Sygdom skal dog ikke være smitsom. De Hollandske og andre

Fiskere,

Fiskere, som fiske her uden for, komme giærne til Grimsøe, thi her ere gode Ankergrunde. Indvaanerne tilhandle sig af dem de nødvendige Ting, saasom de selv ikkun meget sielden komme til det faste Land med deres egne Baade. Oluf den Hellige, som henved Aar 1025 havde i Sinde at foreene Island med Norge, skikkede en Gesandt til Island, og iblandt andet begiærede denne Øe til Forœring; men nogle af de Ældste paa Althinget raadede derfra, frygtende, at Kongen lettelig kunde holde der en Flode og Krigsfolk, der kunde være i Stand til at undertvinge heele Landet. **Kolbens-Øe**, som i Soe-Charterne kaldes **Meven-Klint**, ligger 12 Islandske Soe-Miile Norden for Grimsøe, og er tilforn bleven besøgt fra det faste Land, for at hente Soefugle og Sælhunde derfra: begge Slags Dyr ere der ganske tamme, og Øen vrimler af dem. Grunden skal være klipperiig og uden Græs.

§. 701.

Fialdenes og Bygdens almindelige Beskaffenhed.

Om de fornemste Biærge er nyelig blevet talt (§. 698.). **Nordlandets Fiæld-Egn** er heel vidtløftig, men ligger dog ikke saa meget høit, nemlig 2 til 3 Miile fra Bygden, og har derfor mangesteds store Beedemarker, hvor en Mængde Kvæg og Heste kunne gaae om Sommeren. Biærgene ere overalt til Fiælds omtumlede ved Jordbrand, dog kiendeligst paa Kiølveien, hvor de Reisende maae fare over vidtløftige Lava-Strækninger; samt paa de nordlige Fiælde imellem Vadle- Thingøe- og Muule-Sysseler, hvor nogle Biærge have sprudet Ild for kort Tiid siden, hen ved 1730. Den Tiid vi reisde her over, lode vi paa mange Steder grave i Jorden, hvor den var bevoxen med Græs, Lyng og Moss-Arter, og funde da gierne vexelviis liggende Lag af Støv eller Sand, samt hvid og sort Pimpesteen. I **Bygden** seer man meget

get forskiellige Biærge; dog en Deel af de ældste eller ordentlige: i Hunevands-Syssel er lave Biærge, men høiere i Hegrenæs-Syssel. Vatsdal, et heelt Bygdelav, er ligesom indmuret med steile Biærge. Hialtedalen, Reykestrand og Hofdestrand, have ligedannede Biærge. Især er det Strandbiærg Tindastol, Vesten til ved Skagefiorden, berømt over heele Landet for Edelsteene, gode Urter, og andre Besynderligheder; men da vi i Aaret 1755 besaae dette Biærg, erfarede vi, at det ikke havde noget forud fremfor andre Biærge. De Forandringer, som der falde, af Qvarzer, Chalcedonier, Agater og smaa Crystaller, ansees kun af Indvaanerne for Edelsteene (§. 569.). Op til Dalene i Skagefiorden ere Biærgene meer uordentlige og øiensynlig omtumlede. Vadle-Syssel, saasom Øxne- og Svarfed-Dal, har høie Fiælde; Thingøe-Syssel derimod meest lave Fiælde i Bygden. Den beboede Egn er temmelig smuk og græsriig overalt. Man finder der de samme Jordarter og Lag som Vester paa; men tykkere Lag af Madjord, og Biærgsiderne længer op bevoxne med Urter.

§. 702.

Skredfalde giøre ofte Skade paa Nordlandet, saasom ved Skagefiorden i Østerdalene, Norderaadal, og især have Vatsdalens Indvaanere følet bedrøvelige Virkninger deraf. Den sidste Gang skeede det 1720, som forklares i Horrebows tilforl. Efterr., hvorhos tillige rettes de Feil, der ere i Andersons Beretning om samme. Men for 175 Aar siden, nemlig 1545, skeede paa dette samme Sted et endnu større Skredfald, som borttog den Bondegaard Skidestade, begravede 13 Mennesker, og førde et stort Stykke Land, nemlig Tunet af bemeldte Gaard, ved Hielp af den nedstyrtede Søe eller Vandflod fra Fiældet (hvis Bredd Skredfald og Skredgiærder.

revnede) bort fra den østlige Side, over til den anden Side af Dalen; og paa dette Stykke staaer nu en temmelig skiøn Bondegaard, kaldet Hnausar. Tilstrækkelige Raad imod disse forskrækkelige Tilfælde kan vel intet Menneske give; dog ville vi meddeele en Underretning, som kan have sin Nytte, i det mindste i Henseende til almindelige Skredfalde, som aarlig pleie at skee nær ved Gaarde og Græsmarke i Island. De nu værende Indbyggere sige, at der er intet Raad derimod; men det kommer deraf, at de have glemt denne og en Deel andre vigtige Indretninger, som deres Forfædre giorde til Huusholdningens Understøttelse og Forbædring; jeg meener de Gamles **Skredgiærder**, som man endnu paa mange Steder seer Levninger af. Disse vare Muure opførte af Steene, først midt for den Biærg-Kløfte, som Skredfaldet kom fra, hvor de 2de Vægge stødte sammen i en spids Vinkel, hvis Hiørne vendte op imod Kløften, og var meget tykt, og opført af store Steene. Den nederste Ende af disse 2de Vægge blev fortsat paa begge Sider med en krum Muur, der gik skraas op imod Biærgsiden igien. Den spidse Vinkel var heel tyk, grundmuuret inden i, og de krumme Vægge tykkere ved Enden af dens Sider, eller hvor crura bøiedes. Disse Skredgiærder bleve aarlig giorte til Rette, og naar der falt saa store og mange Klipper ned af et Biærg, at de ødelagde et Stykke Jord eller Huuse, da forlode Forfædrene ikke, eller nedlagde en Gaard derfor; men de anvendte endogsaa den skeedte Ulykke til deres Efterkommeres Sikkerhed; thi store Skredfalde danne gierne en høi og tyk Bakke ved Roden af Biærgene, og saadan en Bakke bestaaer af idel svære Klipper i Grunden: de øverste Klipper bleve da forte tilsammen, Bakken forhøiet eller høiere opmuuret i Midten, i den samme Form af Skredgiærde,

som

som nyelig blev beskreven; saa at de fleeste saadanne Steders Beboere have fremdeeles været fri for videre Skredfalde.

Biærgenes Høide paa Nordlandet have vi ikke kundet fastsætte, uden efter Øiesynet, undtagne 3de Steder. Om Iisbiærgene oven paa de høie Fiælde midt i Landet kan man slutte af Vesterjøkelens Høide (§. 439.); ja det er ikke urimeligt, som nogle, endskiønt uden Vished, paastaae, at Baldjøkel og de andre Iisbiærge høiest oppe, naae længer op i Luften end Toppen af Sneefiældet. Bygdens Biærge ere sædvaulig ikke høiere end hen ved 200 Favne, og de høieste, som Tindestolen, 2 til 300. Skyggebiærg kaldes et høit og steilt Strandfiæld i Thingøe-Syssel: Oven for eller op fra samme Biærg gaaer en høi Fiældspidse, der fra Havet at regne stikker over 500 Favne i Høiden. I Aaret 1752 komme vi til dette Biærg, og reisde derfra til Soes, til Nattfare-Viiger, hvilke tilforn have været beboede. I Aaret 1755 maalede vi 2de Biærge paa Hofdestranden, ikke just for at viide deres Høide; men, siden de tillige vare lette at bestige, for at viide Barometerens Stigen og Falden i Luftens Lage, hvilket Forsøg vi forgiæves havde foretaget paa Vesterjøkelen Aaret tilforn (§. 429.), undtaget, saavidt med Sikkerhed kan sluttes af det samme og de efterfølgende Forsøge, hvor stor Forskiæl der er i Qvægsølv-Stottens Falden ved et middelmaadig lavt og et overmaade høit Biærg. Høfdafiall, oven for Hofdestranden, maalede vi først med Astrolabio, og befandt dets lodrette Høide over Havet 1372 Fod der Dansk Maal. Barometeren stod neder paa Slætten paa 28 Tomme og 6 Linier. Af Forstningen faldt Qvægsølvet sagte, til vi havde naaet Halvparten af Biærgets Høide, da det efter Proportion faldt stærkere og stærkere, indtil vi havde den øverste Brink

Biærgenes Høide.

af Biærget, hvor Instrumentet stod paa 27 Tommer 1½ Linie, saa at den ganske Forskiæl bliver 1 Tomme 4½ Linie. Høfden, eller (som den i **Landnama-Saga** kaldes) **Thordar-Høfde**, er et Hoved eller særskilt Forbiærg, som tilforn har været en Øe, hvoraf det tilgrændsende Bygdelav har faaet Navn. Biærget, som er ganske steilt mod Soekanten, kan bestiges til Siderne. Her faldt Barometeren i alt 7¾ Linie, og Biærgets Hoide, som vi maalede med en Snor, var 690 Fod. Den Forskiæl var dog paa begge disse Forsoge, at da Instrumentet kom oven fra ned igien, stod det net op paa selvsamme Hoide som for, paa Hofden; men den Tiid vi komme ned fra Høfdafiall, stod det paa Slætten en Linie høiere end for, da vi begyndte at gaae op paa Biærget. Dette skeede den 11 September (da det stærke Jordskiælv var nyelig forbi) Klokken 6 om Eftermiddagen, da Luften var klar, og endnu noget varm; Klokken 8, da vi komme ned igien, var den bleven lidt koldere; men ellers vår for Sandserne ingen Forandring skeet i Vairliget. At Barometere falde og stige lidt ved Afvexling af Kuld og Varme i en varm Stue, det er af de nyere Naturkyndige blevet anmærket, og Luften kunde gierne være bleven lettere i sig selv om Aftenstunden, endskiont man ikke mærkede det.

§. 703.

Floder og ferske Søer. Nordlandets Indvaanere have en langt større Mængde af **Floder og færske Søer** end hine Vester paa. **Rutefiordsaa** giver god Laxefangst, og **Midfiordsaaen** endnu bædre, fordi de Nærboende drive godt derpaa, og Aaen fører større Mængde Vand. Op ad **Videdalsaa**, **Vatsdalsaa** og **Blanda** (hvilken sidste Aae er den største i dette Syssel) gaaer en Mængde Lax, som fanges af Indbyggerne. Herforuden findes her en snart utallig

Mængde

Mængde af færske Søer, hvor man har Overflodighed af Foreller, endskiønt denne Fangst mangesteds ikke nær drives, som den kunde, hvilket Syssels Folkemangel er tildeels Skyld i; dog fanges ikke nogensteds paa Landet saa jævnlig Lax og Foreller, som her; for Exempel, i den Søe paa Midfiords Hals, i Vesterhop og Midhop, 2de Soer i Videdalen, i Fliotet og Helgavatn i Vatsdalen. Paa Skageheide, mellem Sysselerne, ere mangfoldige ferske Soer, som almindelig regnes for utallige, ligesom Oerne i Breedefiorden, og de mange Steenhoie i Vatsdalen, hvilke de omtalte Skredfalde (§. 702.) have foraarsaget. Skagheidens Soer ere fast alle smaa, dog findes Foreller i dem alle; men de fanges ikke, ligesom der ere andre fleere Soer, som ingen haver Nytte af. Hunevatn, den Soe, som Sysselet tager Navn af, ligger kort fra Thingore-Kloster. Paa Gaslheide imellem Videdal og Vatsdal og hoiest op til Fiælds paa Tvedøgre (en lang Fiældvei imellem Hunevands-Syssel og Borgerfiorden) ligge adskillige fiskerige Søer, hvortil Indvaanerne fra begge Herreder fordum søgte, endog om Vinteren, (ligesom man nu søger til Fiskeleier ved Strandkanten), og laae der i opbyggede Hytter, og om Foraar og Efterhøst i Tælte, da de med Baade og Garn fangede en stor Mængde Foreller. Ligeledes har man drevet denne Fangst paa Arnarvats-Heide. Den fangede Fisk blev efterhaanden fort til Bygden, og deels nedsaltet, deels fortæret fersk. Laxaa i Svartaardal (den østligste Bygd i Sysselet) giver Laxefangst. Skagefiorden har færre Floder og Soer. Herredsvandene kaldes en af Islands største Elve: den fører hvidagtigt Jokelvand, kaldes Jokelsaa paa Fiældene, og har sin Oprindelse i Hofs-Jokel. Man veed at en stor Mængde af Lax gaaer op i

denne Elv; men Indbyggerne ere ligesaa lidet i Stand til at fange den her, som i Hvidaaerne og andre Landets største Floder. Sælhundene, som holde sig i stor Mængde i Udløbet af Herredsvandene, fange Laxen meget, men blive igien fangede af Indvaanerne: I de Elve, der falde i Herredsvandene, findes dog Fisk; saadanne ere, østen til **Norderaa** og vesten til **Vesteraa**, **Tungaa** og **Staderaa**, nær ved Reinestad-Kloster. Tæt ved Havet give de tvende ferske Søer ved **Siaafarborg** vesten for Herredsvandene, og **Høfdevatn** oven for Thorderhøfde, ret skiøn Forellefangst: ligeledes Flioten, det østligste og største Bygdelav i Skagefiords-Syssel. I Vester-Flioten er **Flokedalsvatn**, som giver Foreller, og Aaen, som kommer derfra, Lax og Ørreder: ligeledes ere i Øster-Flioten, den Elv **Fliotaa**, og en fersk Søe **Miklavatn**, som den danner oven for sit Udløb, fiskeriige. Vadle-Syssel har, i **Olafsfiord**, en **fiskeriig Søe**, som er en stor Mærkværdighed ikke aleene for Island, men og for Rigerne; thi man finder i den naturaliserte Havfiske, Torsk, Kollier, Helleflyndre og Rokker, alt af middelmaadig Størrelse. Indbyggerne giøre Huller paa Isen for deres Fiskesnører, og fange de omtalte Fiske paa Meedekroge: de smage søde og behagelige, dog ikke som Havfiske af samme Arter. Foreller falde her ogsaa, og fanges meest om Foraaret. Søen er een Miil lang, og skilles fra Stranden kun ved et smalt Rev af opkastet Møl eller Strandsteene, hvorigiennem Elven, som kommer ned fra Dalen, og rinder igiennem samme Søe, haver brækket et smalt Udløb til Stranden. Det synes klart nok, at Fiorden har tilforn gaaet saa dybt ind i Landet, som Søen nu gaaer, og er ved en stærk Brænding, Jordskiælv eller anden voldsom Omvæltelse, afskaaren eller deelt i to Deele ved ovenmældte Rev;

Havets

Havets Fiske ere da blevne indsluttede, og ved den sagte aftagende og formedelst Elvens Giennemfart oploste Salthed, meer og meer vante til det sode Vand. Alle de fornævnte Fiske fanges ogsaa i Havet eller Fiorden her uden for. I **Svarferdalsaa** findes Orreder. Sælhunde soge og her op til Landet i Mængde, for at spiise disse Fiske, ved hvilken Leilighed Indvaanerne fange dem. **Hørgaa**, nær ved Modrevalle-Kloster, er en temmelig stor Elv, i hvis Udlob Sælhunde ogsaa fanges. **Eyafiardaraa**, som deeler Oefiords-Bygden i tvende Deele, er tillige med Svarferdalsaa den storste Elv i Sysselet: den tager ogsaa andre mindre Aaer til sig, og haver Fisk. Thingoe-Syssel har endeel skionne Elve og ferske Soer, som ere fiskeriige. **Snioskaa** falder i Oefiorden og giver Laxefangst. **Skialfandefliot**, er den storste Elv i denne Egn, hvor baade Lax og Orreder gaae til; men især er her en Mængde af Sælhunde, som gaae op i Udlobet. **Laxaa** er den anden storste Elv, hvori der falder den skionneste Laxefangst. Begge disse Elve have, ligesom heele Egnen, smeltede Klipper i Grunden, og disse morke Klipper, samt de Fiælesteder, der jævnlig findes imellem dem, ere det, som Laxen meest soger. De fornemste ferske Soer ere **Liosavatn**, kort fra Skialfandefliot, og den, der horer til Huusevig, hvor Eierne tilforn have holdt Fiskerbaad og fanget Foreller. En **liden Elv i Reykedal**, kort fra Grenjedstæds Præstegaard, er derfor mærkværdig, at den opvarmes ved en heed Kilde, og at Forellerne, som lobe her op til, blive saa overmaade feede i dette varme Vand, at somme af de Nærboende neppe kunne spiise den. I det Bygdelav **Kildehverfe**, og paa Kysterne der osten for, indtil Langenæs, findes endeel ferske Soer og Elve, der give Foreller, Indbyggerne til Livs Ophold. Iblandt Elvene er **Iøkelsaa i Oxefiord** den aller-

allerstørste i Sysselet, og i den fanges Sælhunde med Garn. Denne Elv kommer fra de store Iisbiærge norden for Hofs-Jokel, som høre til Østerlandets Fiælde. Den falder over Modredals-Ørken, og har der et Færgested. **Myvautn**, eller **Mygvandet**, er den allerforneimste ferske Søe paa Nordlandet, ja paa heele Island, i Henseende til dens Forellefangst, som drives her bæder end paa noget andet Sted; og tillige er denne Søe bleven saa meget bekiendt formedelst de forskrækkelige Jordbrande, som her ere udbrudte. Indbyggerne som boe omkring Søen, og udgiøre eet Præstegiæld, leve og have levet fra de første Tiider, aleene af Forellefangst, og ikke søgt til Havkantens Fiskeleier, eller kiøbt Fisk derfra. Hver Bonde har sin Baad og en halv Snees Sættegarn, 10, 20 til 30 Favne lange, som han selv lader spinde af Hamp meget fiine. Videre om dette mærkværdige Sted skal blive mældet i Egnens særdeeles Beskrivelse. Den nys nævnte Laxaa har sin Oprindelse fra denne Søe.

Hverer og varme Bade.

§. 704.

Reykehver og Reykelaug.

I Hunevands-Syssel findes 2de fra første Tiid af bekiendte varme Brønde. Den første, ved Navn **Reykehver**, ved Rutesiord. Fahrenheits Thermometer steeg i den, i 3 Minuter, til den 204 Grad. Vore Folk havde bragt et stort Stykke fersk Lax fra Rutesiords-Aaen derhen; man hængde det paa en Kiep, der blev lagt over Hverebredden, saa at det var under Vandet, hvor det blev kaagt i en Tiid af 8 Minuter, og havde en behagelig Smag: det var ogsaa langt mørere, end naar Lax kaages over Kiøkken-Ild. Hverens Vand er meget læt, klart og velsmagende. De tvende

Mes-

Messing-Hydrometra, som os vare blevne tilsendte fra Societetet, synkede heri paa Øieblikket. Af de hvide Accretis Thermarum findes her noget paa Bredderne. Kildens Bund er en af blaat Leer hærdet Hælde, hvori smaa Kies-Alvner lade sig til Syne. Fra Hveren rinder en liden varm Bæk, og i Bredderne af samme findes Lag af en hvid, meget fiin og maver, Jordart, som Indvaanerne kalde Pieturs-Mold, det er St. Peders Muld eller Støvjord. Kort herfra er et gammelt Hversted, hvor Jordbranden haver tillige med Vandet frembragt nogle Hælder, der ere haardt sammenbagte, ovenpaa bleeghvide og opfyldte af fremmede Smaasteene, Urter og Stilke af Krat og Urter; neden under ere Hælderne sorte, smeltede og udbrændte, som en anden Lava. Reykelaug, i Midfiord, er det andet fra Landets første Beboelses Tiid bekiændte Badsted, nær ved Gaarden Reykium, hvor den Skegge boede, der aabnede Kong Rolf Krages Hoi i Sæland, og fik der det berømte Sværd Skofnung (see *Arngr. Jonæ* Spec. Isl. p. 54). Badets Vand er meget klart, uden al Smag, og saa læt, at det eene Hydrometrum sank deri til Bunds; det andet sank ikke ganske, gik dog ned over 326, hvilket var den høieste Grad, som der var tegnet paa. De Nærboende bade sig deri end i Dag, ligesom i forrige Tiider. Naar Varmen i Badet tiltager, antage Gaardens Folk det for et vist Tegn, at Veirliget vil forandre sig til Regn, endskiønt Luften paa den Tiid er ganske klar. Samme Anmærkning er bekiendt, og giælder om de fleeste Hverer i Island (see *E. Olávii* Enarr. p. 93). En anden mindre bekiendt Reykelaug findes i dette Syssel, imellem Qvislerne eller Vatnsdals-Aaens Udløb og Blanda. Badstedet staaer paa en moradsig Grund, hvor man, strax under den varme Jordskorpe, finder et

1½ Fod tykt Lag af **Sorta** (§. 230.), og derunder igien den røde jærnokrige Myrejord.

§. 705.

Heede Kilder i Skagefiorden. Paa den Gaard Reykium i Skagefiorden (hvoraf Reykestrand har faaet Navn) findes et sundt Bad, og der uden for i Stranden springer op en varm Kilde, hvis Bredder ere tørre ved største Springs-Ebbe (§. 558.). **Vallnalaug** er ogsaa et bekiendt Bad i den gamle Historie, kort fra det gamle Thingsted paa Hegrenæs, en Øe midt i Skagefiordens inderste Viig, som Herredsvandene danne ved deres 2de Arme. **Reykiarholl** i Holms Kirke-Sogn, imellem Tungeaa og næstbenævnte Flod, er en Klippe, som en middelmaadig varm Kilde springer op af: Bredderne ere overtrukne med en hvid Skorpe. Endnu eet Bad her i Nærværelsen er paa **Reykium**, Annex-Kirke for Mælefiæld. Dets Vand er klart og sundt, og Badet bruges af Gaardens Opsiddere. I Hialtedal, kort fra Bispestolen, er endnu een **Reykelaug**, et bekiendt varmt Bad, som bruges af Dalens Indvaanere. **Reykiarholl**, en anden Klippe med dette Navn, som har et heedt Vandspring og nogle smaa Kilder i Nærværelsen, ligger i Slettehlid, Østen for Høfdestrand. Den tredie og fornemste **Reykiarholl** staaer i Østerflioten, og er en artig 30 Fod høi og rundagtig Klippe, af hvilken jævnlig opstaaer Røg og heede Dampe. Midt oven i Klippen seer man en liden Kilde, som af nogle Huller paa Bunden giver et klart og velsmagende, maadelig heedt Vand; der maae ventelig falde, fra det nærliggende Biærg, en Bæk under Jorden, som forsyner denne Kilde.

§. 706.

Den Brölende Höi paa Hveravalle.

§. 706.

Reisen til Hverevalle.

Hverevalle er et i Island bekiendt Sted, som ligger hoiest oppe paa Kiolfiældet, vesten for Veien, og kan derfor heller regnes til Skagefiorden, end til Sonderlandet. Vi havde tidt hort meget fortælle om dette underlige Sted, forend vi komme til at reise; men dette Slags Underretninger vare ikke tilstrækkelige, fordi ingen uden Hyrder, og de der samle Fiældgræs, vare komne derhen, og disse dog kun siælden; thi Egnen er, formedelst Lava-Strækninger og Moradser, besværlig at komme til. Det fortaaldes, at man langt borte horde en forfærdelig Brolen fra Hverevalle, med fleere forunderlige Ting. Vi vilde derfor endelig besoge dette Sted, i Aaret 1752, da vi komme fra Nordlandet. Den 18 September, da vi reisde her forbi, saae vi langt borte en stærk Rog, der steeg hoit op i Luften. Vi sluttede, at denne Rog maatte komme fra Hverevalle, og siden Væiret var klart og smukt, giorde vi Forsog paa at komme derhen. Os syntes Stedet maatte være omtrent en Miil borte. Da vi vare paa en Fierdingveis nær, saae vi Rogen stige op fra 3de adskilte Steder, og horde etslags Bulder langt borte, som noget lignede en Loves Brolen, men havde derhos etslags Hvidslen, der var meget giennemtrængende for vore Oren. Hestene spidsede og Orene, ja vi kunde ikke faae dem liige frem, men de vilde idelig vende tilbage: Tilsidst maatte vi stige af, lade dem blive staaende noget borte, og gaae til Fods til Stedet. Det som forst faldt i Oinene, var en hvid rundagtig Hoi, hvor Rogen trængede ud af 3de smale og krogede Aabninger, med saadan en Kraft, at den foromtalte hvidslende Brolen blev foraarsaget derved. Disse Huller vare dog udvendig kun 2 Finger breede i Diameter, og deres Bredder isprængte med rod, hvid og gron Farve.

Vi undersøgte disse Huller med bøielige Pilestilke, men kunde ingen Vei komme, fordi Røgens Gange vare saa krogede. Naar man kastede smaa Steene ned i dem, sprudedes de strax op igien, og ligeledes bleve de flade Steene, som man lagde derover, bortførte ved Luftens Kraft. Naar vi stode nær ved, kunde vi intet Ord høre, endskiønt vi raabte hinanden i Ørene. Hverevalle er ellers en stor græsriig Dal, som kunde synes beboelig, hvis den ikke laae saa høit oppe, norden til ved Baldjøkel. Svaner svømmede paa en liden fersk Søe, kort fra den brølende Høi; vi saae og Foreller i en Bæk i Nærværelsen. Man finder her Fiældgræs i Mængde, rundt omkring. Østen og sønden for støder til Dalen den store Lava-Strækning Kiølhraun, og norden og østen for hælder Egnen nedad til Nordlands-Bygden, især til Skagefiorden og Hunevands-Syssel. I Grunden er her, Vinter og Sommer, en stærk underjordisk Heede, hvorfor den ikke kan fryse til. Man seer kort fra Høien trende store Hverer, som ere stærk steengiørende: den mellemste af dem kaager allerhæftigst, og kaster Vandet 3 Alne høit i Vairet. Den nordligste kaager mindst op, og ligger 8 Favne fra den mellemste; men den sydligste kun 2 Favne; og disse staae i nøie Foreening sammen, saa at naar den eene spruder Vandet hæftigst er den anden stille, og saa tvertimod. Det besynderligste og egne ved dette Vand, fremfor alle andre kaagende Kilder i Island, er dette, at der voxer, ud over Vandet fra Bredderne, en meget fiin og haard hvidglindsende Materie, som ligner Porcellain, og seer ud langt borte, som der var frussen tynd Iis noget ud paa Vandet. Herforuden seer man i denne Egn mange gamle Hvere-steder, som Vandet har forladt, rimeligst efterat det ved sin steengiørende Kraft haver efterhaanden bygget en Hvelving over Brønden,

den, og maattet søge Udfart paa et andet Sted. Her sees de sædvanlige Forandringer af Petrefactis Tophaceis og Bolis Thermarum, med hvide, blaagraa, røde og guule Farver. Her treffes ogsaa en Forandring af bleeg hvidagtig Tophus, der er fiin, friabel og sammensat af eensdannede Partikler; den falder i horizontale tynde Lag, og er meget tienlig til at skuure alleslags Metaller. Hvor Hraunet støder til dette Sted, er en dyb Sprække i Grunden, hvoraf ogsaa opstiger Røg, hvorved de sorte Klippebredder ere blevne farvede med rødt eller smaa Deele af den omtalte Bolo. Læseren behager at sammenligne dette med hvad før er berettet om Krablande (§. 556.). Hvis de gamle Græske og Latinske Poeter havde kiendt dette Sted, havde de vist nok bygget her en fælles Boelig for Æolus og Vulcanus. Uimodsigelig er Hverevalle et af Naturens artigste og forundringsværdigste Kunststykker i Island. Her sees Levninger af et stort Huus, hvori man meener at Røvere have havt deres Tilhold i forrige Tider, hvilket dog ikke er troeligt, siden Stedet er aabent paa alle Kanter. Tilforn haver man kaldt denne Egn **Hvinveriadale**, og især det Sted, hvor Hvererne ligge, **Røkevalle**. Her falder Mængde af fiirkantede Lava-Hælder, af hvilke vi opstablede en Varde eller Pyramide, 5 Alne høi, nogle Skridt fra Brølehøien. Dette berettes aleene for at viise Lydens giennemtrængende Magt; thi til vor Forundring, igientog bemældte Varde den Skraalen og Hvinen, der kom ud af Høien.

§. 707.

Ved de heede Brønde i Vadle-Syssel er ikke noget besynderlig rart. **Østen til ved Olafsfiord** seer man et Bad, hvoraf den Fiældvei **Reykeheide** har faaet Navn. Dette Bad kunde Heede Brønde i Vadle-Syssel.

 giøres

giøres større, og brugeligere. Laugaland i Horgaa-Dalen, og Kristnæs ved Oefiorden, have ogsaa varmt Vand; Men paa Hrafnegil Præstegaard er bygt det beste Bad i dette Syssel, og det bruges meget af de Nærboende.

§. 708.

Oxehver, Badstuehver og fleere. I Thingøe-Syssel findes paa nogle Steder varme Vande, og andre forfærdelig heede, hvor der er Ild i Jorden, som i de tvende Egne, ved Myvatn og nær ved den Gaard Theste-Reykium, hvor Heeden driver op af en leeragtig Grund; men af de kaagheede reene Vande fortiene Reykedals-Hvererne, og iblandt dem Oxehver, fornemmelig at nævnes. Disse Hverer staae 3 i Rad fra N. til S. Den første af dem, eller den sydligste, haver 2de Aabninger, ud af hvilke Vandet sprudes vexelviis 1 til 2 Alne høit: dens Opkaag varer 1 til 2 Minuter, og naar den haver udraset, hviler den sig net op lige saa længe. Brondens Dybhed har 7½ Al. Vi søgte ved Lodder at treffe de smaa Huller paa Bunden, igiennem hvilke Vandet drives op af Varmen; men forgiæves; rimeligst ere disse Huller krogede. Oxehver ligger henved 20 Skridt herfra, og er i Midten. Indbyggerne sige Bronden har faaet sit Navn deraf, at en Oxe er nedfalden i den, siunken og opskudt igien af forbemeldte sydligste Hver; men det er troeligere, at dens Lyd, som ligner noget en Oxes Brølen, har været Oprindelse til Navnet. Dens Baſſin er dannet som en opvendt Klokke: Aabningen neder ved Vandet er over 6 Al. i Giennemsnidt; men oven til imellem Bredderne langt breedere; da den sidstbenævnte Hvers tvende Aabninger ikke overgaae 1 Al. Oxehveren spruder Vandet 4 Alne høit i 1 Minut, indtil den er bleven ½ Al. til 3 Qvarteer lavere. Siden voxer Vandet til i Stilhed, 2 til 3 Minuter, til det har faaet

faaet sin sædvanlige Hoide, da man hører en mørk Dundren, lige som nogle Bøssefkud, neder i Grunden, og i det samme begynder Vandet med en stor Allarm at opløftes og skydes i Væiret. Den nordligste Brønd kaldes **Badstuchver**: den er dobbelt saa breed, som Oxehveren, og ligger 10 Skridt fra samme. Den er langt dybere end de andre to, og Vandet kaager almindeligst ikke op; men naar der er Sondenvind, med Blæst og Regn, i Vente, skal den rase langt hæftigere end de andre, og skyde Vandet op, til nogle Favnes Hoide. Kort her norden for er endnu en liden heed Brønd, som Indvaanerne bruge til at bøie Splitter i; thi Træet bliver saa blødt i dette Vand, at hvis det ligger for længe, giennemblødes det og udkaages, til al dets Feedme og Fasthed er borte; ja ikkun Trævlerne tilbage, som ingen Fremmed skulde antage for Træe: Farven er borte: Træet er hvidt, blaaagtigt, og noget giennemsigtigt. Ved første Oiekast ligner det meest hvid Asbest, og ellers, naar Trævlerne ere løsnede fra hinanden, skulde man tænke det var hvid Silketraad. Saadan besynderlig Forvandling er desto meer værd at lægge Mærke til, siden det just er en saaledes bereedet Materie, som det steengiørende heede Vand hærder, eller indtager med Particulis tophaceis, og saaledes er det beskaffent med fleere Hverernes Petrefacta. Vi mælde ellers herom meest i den Anledning, at vi virkelig funde saadan en Materie ved en af Reykedals-Hvererne. Den eene trættede imod den anden, at det ikke var Træe, men noget andet, ganske ubekiendt, indtil vi funde et Stykke, hvoraf Halvdeelen havde ligget neder i Vandet; men den anden halve Deel var uforandret. En halv Fierdingveis herfra, og paa den anden Side i Dalen, er et varmt Bad i Reykaaen, hvor de overmaade feede Foreller søge til (§. 703.).

Drikke-

Drikkevand have Nordlandets Indbyggere meget godt, og ellers alle de Forandringer deraf, som i Forveien ere blevne opregnede (§. 185.).

Luften og Væirliget.

§. 709.

Væirliget i Almindelighed.

Paa Nordlandet er denne Hovedforskiæl i Væirliget bekiendt, at formedelst de høie og vidtløftige Fiælde, der ligge imellem det og Sønderkanten, føre de nordlige Vinde derhen, fra Havet, ikke aleene Blæst og Kuld, men og tykke Skyer, Regn og Snee, endogsaa om Sommeren; da de derimod give klart Væir sønder paa, og endskiøndt de ere kolde, saa blæser det der kun siælden, men der er ofter en sagte Fiældgole, og ganske stille af N. og NV. Hvorimod den sydlige Vind, som paa denne Kant, der ligger imod Havet, bringer med sig en skyet og fugtig Luft, med vedvarende Regn, er om Sommeren baade klar og mild for Nordlandets Indbyggere; dog de undtagne, der boe yderst, saasom de østligste Folk norden paa, hvilke have sammeslags Væirlig som de i Østerfiordene: de i Rutefiord, sammeslags, som i de nordlige Vestfiorde, o. s. v. Her bor ogsaa anmærkes, at mangesteds paa Landet rette Folk dem efter Compasser, men regne derhos ikke Misviisningen, hvorfor de ikke komme overeens om Vindenes Navne, m. v. Der gives ogsaa Undtagelser i Væirligets almindelige Regler, hvor een eller anden Gaard eller Bygdelav har særdeles Beliggenhed, staaer i Skiul under høie Fiælde, hvor Dalenes Aabning vender saa og saa, m. v. Det som blev mældt om Søndenvinden, forholder sig vel saaledes i Almindelighed; men denne Uleilighed have dog Nordlandets og især Oefiordens Indvaanere af den, naar den blæser

stærkt,

stærkt, og allerhelst naar Blæsten er sydostlig, at de faae Sandfog ned i Dalene, af Gruus og Aske fra Kiølen, Sprengesand og Ørøverne, eller de østlige Fiæld-Ørkener; thi disse uhyre Fiælde ere ikke steile eller afbrudte, men sagte hældende ned ad til Norder-Bygden. Derimod have disse Folk stor Nytte af denne Beliggenhed; thi de haarde nordlige Vinde indsluttes ikke hos dem, men stryge frit op til Fiælds, hvor Iisbiærgene trække Skyer, Regn og Snee til sig (§. 435.); derimod, hvis de havde de steile Fiælde og Iisbiærge nær ved Bygden, beholdte de længer hos dem det fugtige og kolde Væir, ligesom det skeer paa Hornstrandene, hvor Fiældene, og især Drange-Jokel, ere saa nær ved Havet. Endnu en anden betydelig Fordeel haver Nordlandet af denne Bygdens og Fiældenes Beliggenhed; nemlig at Jordsværen, med dens Græs og Urter, kan staae sig langt bæder end mange andre Steder, hvor Grunden er opreven og ødelagt af de vedholdende skarpe og staaende Vinde. Hvad der ellers er blevet berettet om Land- og Hav-Vindenes Natur og deres Virkninger paa Jordskorpen, især i det næst foregaaende Stykke, det kan komme overeens og bestaae med alt dette (§. 561). De af Luftens Skarphed og Vindenes Hæftighed forædte eller udhullede Klipper, seer man her ikke saa almindelig, som sønder og vester paa. Tegn paa eller Virkninger af de stadige Vinde (Tempestates statæ), treffer man heller ikke almindelig paa Nordlandet i Bygden. (Vi undtage, som for blev sagt, det østligste Stykke af Thingøe-Syssel, og især de Bygde, der ligge nær ved Ørken, det ere de Sandstrækninger til Fiælds, der kaldes **Myvands- Mødredals- og Hols-Ørøve** &c.). Men derimod til Fiælds, hvor der er Gronsvær, Lyngheeder og Mosstrækninger, seer man tidt disse Kiendetegn. I de nordlige Svartaa-Buger

 saae

saae vi dem meget tydelige, da vi 1752 droge over Kiolveien tilbage fra Nordlandet.

§. 710.

Heede og Kulde. Angaaende **Heede** og **Kulde** have vi just ikke saadanne Efterretninger, som kunne viise hvor stor Forskiellen er her og paa Sonderlandet; men saavidt man kan slutte af de thermometriske Observationer, som vi et Par Aar lode holde i Hunevands-Syssel, er den ikke betydelig. Hr. **Magnus Petersen**, en Præst, som for nærværende Tiid har et Kald paa Skagestrand, meddeelede os den Dagbog, han havde holdt over Væirliget paa Nordlandet, især i Vadle-Syssel, fra 1734 til 1757 den 1 Julii. I bemældte Dagbog ere Vindene ikke antegnede; ellers har man overalt sammeslags Omvexlinger, som skee paa Vesterlandet. Om Vinteren har der tidt været ret mildt, godt og stadigt Væir, og om Sommeren stærk Varme. I Landets Aarboger anfores ogsaa undertiden usædvanlig milde Vintere og Foraar paa Nordlandet, f. Ex. Aaret 1624. Men altid, naar den Gronlandske Iis haver besogt Landet, har der været en stor Elendighed norder paa. Hvilke Uleiligheder denne Iis bringer med sig, baade haarde Aaringer og andet meere, er mældt i det sidste Stykke (§. 645). Og det er Indbyggerne endnu i frisk Minde, hvorledes den i næstafvigte haarde Aar giorde Sommeren til Vinter paa Nordlandet. Forbemældte Præst viiser i den Henseende i Slutningen af hans Dagbog, at 1757, sidst i Maji og forst i Junii-Maaned, var endnu paa Skagestranden klingrende Frost ved Middags-Tiider, endskiont Solen skinnede, og ellers en tyk Luft, Snee, og giennemtrængende Kuld, og at der den Tiid intet Græs var kommet op af Jorden. Dog var Aaret tilforn endnu haardere, med stærk Frost og Snee iblandt

i Julii-

i Julii- og August-Maaneder. Den 26 Junii faldt Sneen 1 Islandsk Alen tyk; alligevel voxede dog Græsset, endog under Sneen, sidst i denne Maaned. Indvaanerne vilde have slaaet det først i August-Maaned og derefter, men kunde ikke, for Sneens Skyld, indtil den 25 Aug., da Hav-Isen først drev fra Landet, og strax derpaa kom Torsken paa Midene og Laxen begyndte at gaae op i Elvene. I Aaret 1753 og 1754 var saadan en forskrækkelig Vinter, som ingen kunde mindes, paa Nordlandet, da og den største Deel af Indvaanernes Kreature omkomme. De levende Heste aade de døde med Hud og Haar: de gnavede Tømmeret i Staldene, samt Jordsvær og alt hvad dem forekom. Faarene aade Ulden af hinanden, og ligeledes Tømmeret. Jorden revnede af Frost, og dette ikke aleene nord paa, men og paa mange andre Steder. 1752, da vi reisde over Grasdalene, (et Sted paa Fieldene, imellem Sønder- og Nord-Landet), funde vi, til vor største Forundring, Vintersprækker hist og her i Grunden sammesteds, som vare over 40 Favne i Længden, med mange Tværsprækker; men det er ellers ikke saa meget at undre paa, at Frosten virker saa hæftig her oppe, naar den giør det i Bygden. Dog er dette at mærke om Foraars-Væirliget paa Nordlandet, at saasom Vinden blæser giærne østlig, det er at sige, NO., O. og SO., paa den Tiid af Aaret, og disse Vinde ere kolde og skarpe, saa er der tidt Kuld og Blæst, med Frost og Snee, ved Søekanten og paa Næssene i Hunevands-Syssel, samt Skagefiord og Øefiord, naar der er stille, og, formedelst Solens virkende Kraft, mildt Væirligt oppe i Dalene, hvor Bygden er i Skiul, og Biergklipperne samle Solens Varme, og skyde den fra sig ned paa Græsjorden.

§. 711.

Lufthændelser Lufthændelser sees tidt paa Nordlandet, især Lynild og andre ildagtige Phænomena, der komme fra de store Iokeler midt i Landet, og andre ildsprudende Biærge. Luften er ganske rød, som den var fuld af Lue, og undertiden seer man Ildkloder og Visker, af adskillig og uvis Dannelse, at skydes op og fare fra eet Sted til andet. 1755, sidst i September og først i October, bleve nogle Mænd nord paa, meest i Hunevands-Syssel, saadan en Lue vare i Luften, og den haver vist nok været en Forvarsel for Katlegiaa, forend den for Alvor brækkede løs, hvilket skedde midt i October. Jordskiælvet, som heele Nordlandet følede samme Aar, gik foran den 11 September. Vi vare paa Hofdestrand samme Tiid. Klokken 8 Formiddag, komme de første Stød, 5 til 6 i Tallet; men da Klokken var ikke fuldt 9 de andre og hæftigste; først hørde man i Luften en susende Lyd, og derpaa begyndte Grunden at røres, først med svære og langsomme Hævelser, dernæst med en hæftig og forvirret Rystelse, da Teltet vi laae i, hoppede og Jorden løftede sig op ligesom bølgeviis: i det samme hørde vi en forfærdelig Bulder, og da vi derover sprunge ud af Teltet, vare alle Biærge fiærn og nær skiulte med Taage; af Biærgene komme Skredfalde overalt; store Klipper fulde deels ned, deels revnede de. Paa den anden Side af Skagefiorden, henved 3 Miile borte, saae vi hvor Søen sprudede Vandet høit op i Luften, og dette giorde de nedfaldende Steene fra den Strækning af Strandklipper, som kaldes Ketubiærg, paa Skagen. Paa Malmøe og Drangøe revnede Klipperne og fulde ned i Stranden, og især paa denne sidste Øe giorde Jordskiælvet Skade, ved at ødelægge Biærgfuglenes Tilholdssteder. Thorderhøfde, der, ligesom bemældte Øer, bestaaer af Sandsteen, miste-

de ogsaa store Stykker og fik dybe Sprækker: vi maalede een oven paa Høfden, 1 Fod breed. I Hunevands-Syssel var dette Jordskiælv ikke nær saa hæftigt; men derimod østen for os hæftigere nord ad liige til Huusevig, hvor det var allerstærkest. Det var dog øiensynligen Guds Forsyn at takke, at intet Menneske kom til Skade, da Skredene dog allevegne ligesom strømmeviis fulde ned til Bygden fra Fiældene, og man kunde, for Støvtaage, ikke see hvad Vei de nedfaldende Klipper toge. I Fliotén bleve nogle ridende Folk kastede af Hestene: Paa Flatøe bleve 4 Gaarde ødelagde, Huusene fulde ned, og Bøndernes samlede Vinter-Forraad blev fordærvet. Jordskiælvets Bevægelse gik fra Øster til Vester, i Havet uden om Landet, først til Næssene og saa ind i Landet. Dette har man tydeligst mærket i Siglefiorden, som er smal og har høie steile Biærge paa begge Sider. Præsten paa dette Sted seilede samme Tiid paa en Baad over Fiorden: Han var midt paa Fiorden, da han hørde en stærk Lyd ligesom af en Hvirvelvind: i det samme standsede Baaden, blev klemt og øiensynlig sammentrykket af Bølgerne fra begge Sider, og derhos rykket lidet ned: derpaa saae han Røgen staae op fra Fiældpyntene, og tillige med Skredfaldene gaae ind ad Fiorden til Botnen. Fiskerne fra Siglefiord og nærliggende Steder, følede paa Søen samme Virkninger: nu vilde deres Baade ligesom sønderslides, og nu igien trykkes sammen. Paa Grimsøe bevægedes Grunden saa stærkt, at Huusene komme af Lave og store Stykker af Klipperne ved Stranden fulde ned, hvorved de arme Indbyggere toge stor Skade, da endeel af deres Cochlear-Hylder og Fugle-Klipperne fulde ned i Stranden. Det sidste Tilfælde klagede de meest over, thi Fuglen kan ikke mange Aar efter bygge paa slige Steder: Klipperne maae udvitres i Fiorveien,

det er, blive more udvendig af Luften eller de skarpe Vinde, forend Biærgfuglen kan udhugge sig med Næbbet beqvemme Reedesteder. Denne Fortælning viiser da, at hvis dette Jordskiælv er kommet fra Katlegiaa, er det gaaet først i **Nord** til Vadle-Heide, og derpaa lidet affides til Huusevig og Soekysten derimellem; thi ved Myvand, og der østen for, blev man ikke dette Jordskiælv var. Øster- Sønder- og Vester-Landet vare ogsaa fri. De efterfølgende Dage fornam man ogsaa til Rystelser nord paa. Den 12 September sex Gange; den 13. fire Gange; den 14. en Gang; den 15. to Gange temmelig stærk; den 16. en Gang; og endelig sidste Gang den 24 Sept. Imidlertiid faldt den 18 Sept. over Nordlandet, især Oefiords- og Hegrenæss-Sysseler, **Mister** (§. 15.), eller et slags Støvtaage, som var uliig den, der pleier at komme til Sønderlandet, eller andre Steder, fra de øde Fiælde. Dette Mister kommer ellers med stærk Blæst; men nu var kun en liden østlig Kuling, og Taagen var rødagtig; den kom ind i hver Fiord, og oven over var Luften klar. Denne Taage førde skarpt dog fiint Støv med sig, hvilket man fornam paa Ansigtet og især i Øinene. Man kunde falde paa den Tanke, at der har været Ild løs øster i Havet; thi med saadan en Havbrand følger ogsaa Støvtaage. **Lopt-Elldur** eller **Luft-Ild**, kaldes i det gamle og endnu brugelige Islandske Sprog den Lynild, som tænder an og giør Skade, som tidt skeer i andre Lande. I Island træffer det meest ind paa de Steder, hvor der er Ild i Jorden, eller Vulcaniske Biærge, hvorpaa nogle Exempler skulle blive fremførte i de efterfølgende Stykker. **Torden** høres ogsaa paa slige Steder. Paa Nordlandet er det især anmærket, at det tordnede og lynede usædvanlig om Sommeren 1718, og paa **Briamsnæs**, en Gaard og Odde ved Myvand,

slog

slog Torden et Menneske ihiel den 11 Junii, endskiønt man, paa Legemet, fandt ingen Tegn dertil. En Pige tæt hos faldt til Jorden, og et Stykke derfra fulde trende ridende Mandspersoner af Hestene; dog komme baade de og Pigen til Rette igien. Her er overalt Heede og Ild i Jorden, og desuden Mængde af Svovel og feede Jordarter, mængede med Vitriol og Alun.

Om Jordarterne.

§. 712.

De sædvanlige, som i de forrige Stykker (§. 564. ꝛc.) er blevet talt om, findes og paa Nordlandet. Af den sorte gode Væxtejord er jævnlig tykke Lag i Bygden, og nær ved Bygden i Fiældsiderne. Om den sorte Jordart ved et varmt Bad i Hunevands-Syssel er for berettet (§. 704.). De fiinere leeragtige Jordarter ere følgende: a) Pieturs-Mold, Terra Apyra, holder sig stræng, og beholder den hvide Farve i Ilden (§. 704.). b) Smidiu-Mor eller Esse-Leer kaldes i Island en graa Jordart, som Smeddene bruge til at opmuure deres Essesteder, fordi dette Leer taaler brav Ild og smeltes ikke giærne. Det findes i Bredderne af Midfiords-Aaen: Laget er 20 Alne tykt og henved 300 Alne i Længden; og saa stort Lag finder man kun siælden af noget Slags Jordart i Island. Naar denne bliver slemmet, æltet og behandlet som Pottejord, skulde man troe den ikke blev utienlig til Indvaanernes Nytte. Den er ellers en noget hærdet Mergel-Art, som ikke har meget af feedt Leer ved sig; den træffes mangesteds i Island, endskiønt ikke i saadan en Mængde, som her. c) Islandsk *Malachit* kaldes en grøn blød og haard, dog altiid leeragtig Steenart, som findes paa mange Steder i Island. De

Fiine leeragtige Jordarter især.

Gamles Malachites er en Jaspis-Art; men de Nyeres, hvilken denne Islandske nærmer ligner, er en Kaaber-Ertz. Den haver giærne noget Jern ved sig, ligesom den grønne Mudderjord, der falder paa Reykenæs i Breedefiorden (§. 565. f). Indvaanerne give den Navn af grænn Bokafarve, fordi Bogbindere i Island bruge den til Bøger, og de Studerende til at streege under Ord og Meeninger, i Stedet for rød Kride. Den falder tidt saa løs, at den kan gnides til Pulver imellem Fingrene, atter saa haard, at den tager imod en mat Slibning. Den er meget barkende for Smagen, kleber ved Tungen, og haver iblandt en noget vidrig Smag, dog ikke som Kaaber-Ertz. I Ilden mister Steenen den grønne Farve, og bliver bruunrød. Den falder baade fiin og grov, og denne siðste, som er steenagtig, kan bruges til Olie, men faaer dog ingen god Farve. Almindelig falder den i Fiældenes Rifter, men aldrig i nogen Mængde, saasom paa Nordlandet øverst oppe i Vatsdal, nær ved Grimstunge Præstegaard, og i Svædiskrok i Vadle-Syssel ved Oefiorden, hvor der ogsaa træffes smaa Droge-steene inden i den (§. 568. c). d) *Bolus albo-cærulea & fulvo variegatus*, findes i de omtalte Skredhøie i Vatsdalen. Den smeltes læt, og bruges til Jernlodninger. e) *Bolus colore lucide carneo*, en meget fiin og anseelig Jordart, findes i Holtestad-Biærg, kort fra Skagestrand. Dette Biærg giver lidet Surterbrand, men er ellers omtumlet, samt viiser smeltede Lag og sammenbagte Leer-Klipper, med smaa forbrændte Steene inden i. f) *Bolus brunneus tenacissimus*, er en særdeeles fiin og sei Leerart i Strandklipperne af Ulfsdal paa Fliothorn: den falder i de smaa Huller og Rifter i liden Mængde. Det besynderligste ved denne Jord er, at man overalt inden i den seer at avles ganske smaa Kristaller, og hvor

de

de komme til større Fuldkommenhed, danne de smaa Boller, som ogsaa inden i have noget af Jordarten. g) Paa Reykheide, høiest oppe, findes tvende Arter som høre til Bolos Thermarum. Den eene er guul, fiin og feedagtig, og treffes ellers ved Svovel-Miner, hvor Jorden er udkiølet. Den anden, som af os blev kaldet *Ptisana fossilis*, er hvid, og kiendelig deraf, at den ligner grov-malede Byggryn. Den er suuragtig i Smagen, holder lidet Alun, og er af samme Art, som den der findes i Svovel-Miner, hvor det af Vitriol og Alun sammenblandede Salt blomstrer ud. Bemældte Fiæld, som ligger imellem Olafsfiord og Svarfeddal, er tilforn omtumlet, og af samme Art som Drapehlidfiældet (§. 448). h) *Bolus Thermarum varius*. Af de oven beskrevne Leerarter, som findes hvor der er Heede i Jorden (§. 202 & seqq.), falde i My-vands-Sveiten, og nær ved den Gaard Theste-Reyke, den hvide, blaagraa, guule og røde; paa det sidste Sted er den hvid- blaa- og rød-marmoreret, ret smuk at see til, naar den viises hærdet og sleben paa en af Siderne: den er derhos fuld af smaa smukt messing-farvede Kiisavner. Alle disse Boli ere stiptiske, og for Smagen meer eller mindre suuragtige. i) *Bolus Thermarum insipidus ruber*, er en fiin Leerart, som falder ved Oxehver (§. 708.), og har deri Fortrin for alle andre, baade Hverernes og fleere Steders Bolis, at den har ikke Syrlighed ved sig, hvilken ellers er saa nøie forenet med de heede og andre af de fiineste Arter, at den besværlig ved Udlaugning kan reent frakilles. For nogle Aar siden var, af en Hændelse, en Prøve fra dette Sted kommen visse Jordkiendere i Kiøbenhavn til Hænde, hvilke forsikkrede, at denne røde Bolus var en god Porcellain-Jord; der viistes Stokkeknappe og fleere Prøver giorte deraf. Det Islandske Compagnie fik dette at viide, og

lod ved deres Kiöbmand paa Huusevig, bringe nogle Tonder hiem af denne Jord; men man giorde dog ikke Porcellain deraf. k) I Nattfareviigerne ere nogle, især 3de gode Jordarter af Mergel, beblandet med feedt Leer. Ligeledes paa Tiornes, østen for Huusevig; men den Art holder Alun. l) En **zinnoberrød fiin Jordart** findes i Fiældet, nær ved den Bondegaard Ulfaa i Oefiords-Syssel. Den er jernhaltig. m) I Liosavatsskard, en bebygget Dal imellem Fnioskadal og Myvandssveiten, findes en **hvid noget kiødsarvet Mergel**, som baade er fiin og holder sig godt i Ilden: Vi have ladet noget af den giore i Arbeide i Kiobenhavn.

Steenarterne.

§. 713.

De sandsteenartede.

De sandsteenartede ere: a) **Moberg**, er tidt bleven nævnet i det Foregaaende, det findes paa mange Steder i Nordlandet, dog med Forskiæl i Godheden. b) Den **Sandsten**, som Thorderhøfde, Malmoe og Drangoe bestaae af, er en Forandring, noget haardere og fastere end det sædvanlige Moberg, fordi den ikke haver de jordagtige Deele, som dette. Den fortæres heller ikke nær saa meget af Luften. Farven er lysere end i de andre Mobergs-Klipper. I Thorderhofde falder tvende andre endnu haardere og fiinere Forandringer, nemlig en **blaagraa Sandsteen**, bemænget med skarpe dog fiine Deele; denne er meget beqvem til Bygninger, og en **bleeghvid Klippe**, meget haard, der bestaaer af grove og skarpe Deele: denne kunde maaskee bruges til Mollesteene. Af de Arter, som her findes i liden Mængde, er den **graa Philtrirsteen** og de af fiint Sand og feedt Leer bestaaende smaa runde **Eitler**, Oolithi, eller Klippeboller: disse ere lyse-blaagraa, og findes i den

fiineste

fineste Sort af forbemældte blaagraa Sandsteen: de smeltes i Ilden, og bruges her til Jernlodninger. c) Rødsteen af en grøvere og skarpere Art, end den som er mældt om i det næstforegaaende Stykke (§. 566. b). Et Lag deraf findes i Diupedalsaa ved Oefiorden. d) En høirød fiin, meget leeragtig dog haard Steenart, findes i Fiældet ved Ulfaa, nær ved den nysommældte Jord (§. 712. l). En Forandring deraf er den hærdede Steenart i Miadmardal paa den østlige Side af Oefiords-Bygden. Den er mørkerød. e) Hvedsteen-Arter: Den fineste og blødeste Art af dette Slags, er en af graa Sandsteen, i 7 Fod tykt Lag, i Tinnaabiærg i Skagefiordsdalene. I Grunden eller Dybet af Oefiords-Aa findes et Lag af en lysegraa Klippe, som er tienlig til runde Hvedsteene. I det inderste af Horgaadal, hvor Aaen springer frem, og forend man kommer op paa Hialtedals-Heide, staaer en Klippe, som Brynesteene findes i: de falde i aflange, tynde og smukke Fliser, og bruges af Indvaanerne til at skiærpe Knive og andet Værktøi af Jern, naar de ikke faae Bryne udenlands fra, hvilke de holde meer af.

§. 714.

Grove Fiældklipper.

De **grove Fiældklipper** ere: a) de sædvanlige **graa Klipper**, som findes snart allevegne i de Islandske Fiælde, især paa de Steder af Fiældene, som ikke ere omtumlede ved een af de sidligere Omvæltelser (§. 22, 206, 360 og 567.). b) *Saxum arenario-micaceum* (§. 567. b) findes sammesteds i de Biærge, der staae paa eller nær ved Udpyntene imod N. c) **Studlaberg** (loc. cit.) er her ikke saa meget almindeligt. Af de krumme Basalt-Klipper sees dog en artig Prove i Skaalevigs-Fiældet: Stotterne ere almindeligst sexkantede, men derhos til 5 og undertiden kun til 4 Sider

der (§. 476.). d) **Kiæmpe-Muure** (§. 567. d) sees her paa mange Steder ved Strandsiden. e) **Blaagryte** (§. 477.) er her i Fiæren almindeligt. f) **Helluberg**, flade Steene eller Hælder, falde paa mange Steder meget smukke og tienlige til Bygninger. I det af Naturen befæstede Sted Borg i Videdal, (hvorom meere herefter), findes 1 Al. tykke liige Hælder oven paa den Basalt-Klippe, som Borgen meest bestaaer af. Steenarten er et meget haardt hvidagtigt Graaberg. En anden Sort af Hælder, der i Hensigt til Skikkelsen ere ligesom de sædvanlige, findes oven paa Fiældet Vatnehialle, sønden for Oefiordsdalen, nær ved de færske Soer sammesteds. Klipperne kunne kloves i tynde meget liige og smukke Fliiser, der ere meget haarde, eensdannede, og graa-bruunagtige i Farven. Det vilde ikke blive saa besværligt, at føre dem herfra ned til Oefiorden. g) **Rød Rampesteen.** Vi have nyelig talt om de sædvanlige Moberg- og andre Sandsteen-Arter. Denne røde Art er heel besynderlig og bekiendt: af den sees heele Klipper eller Stykker i Holebyrde, et steilt Biærg over og tæt ved Holum Bispegaard: En Muur omkring Kirken er tilforn bleven bygget deraf, og nu paa nyt Kirken selv. Store Stykker af den findes nedfaldne ved Roden af Biærget. Brukket er en Rodsteen, blandet med Graabergs Sand, Gruus og smaa Seene. En nærslægtet Steenart, endskiønt ikke fuldt saa haard eller stærk, findes paa andre Steder i Hialtedals-Biærgene, som Mellemlag, ligesom dette i sig selv er, endskiønt det langt overgaaer det andet i Tykkelsen. I Rodeviig (en Bugt iblandt Nattfarevigerne) findes ogsaa en nærslægtet Steenart i et Biærg, hvoraf Bugten har faaet Navn: deraf er en Mængde, og læt at komme dertil, for at hugge Klippen. Holebyrdens Rodsteen er jernhaltig, den synes ogsaa at være bleven

ven sammenbagt og hærdet i dette Fiælds oprindelige Omtumling (hvilket er eet af de ældste, og ordentligt med Etager): den forvitres ikke, og bliver ikke los i Ilden, som endeel Islándske Moberg- og Rodsteen-Arter. Forommældte Bygning viiser, at den lader sig meget godt arbeide. h) **Eggiaberg**, Saxum arenario-terreſtre, Oolithis prægnans, er en Biærgart paa Tiornæs osten for Hunse-viig, som af nogle tages for Eitleberg, eller etslags Breccia, men er det dog ikke; thi endskiont Biærget selv, eller Matrix, er et Moberg, der giærne findes i de Islandske Breccier, saa ere dog disse Æg ingenlunde af andet eller fremmed Slags, som smæltet Steen, Pimp eller Strandsteene; men af selvsamme Slags Materie, som deres Matrix, dog langt fiinere og haardere, noget jern-agtige og forvitres gierne, eller falde fra hinanden i tynde Skorper, der omgive disse Æg, som sielden falde storre, end at man kan indslutte dem i Næven. At Tiornæsset viiser de tydeligste Kiendetegn til Omtumlingen, skal blive udfort paa sit Sted. i) **Svartberg** kaldes en besynderlig Bergart i Strand-Klipperne i Skaaleviig. Den er temmelig haard og sei, og lader til at være en af vegetabilisk Surterbrands-Jord og Graaberg-Sand sammenblandet Materie. Man seer i den smalle hvide Qvarz-Aarer. Paa Skardsstrand, i Dale-Syssel, fandt jeg samme Slags Klipper, hvor man rider over ved Ebbetiden. Der findes Surterbrands-Materier i Nærværelsen; her ligesaa. Den nysomtalte gronne Malachit (§. 712. c) falder i smaa oval-runde Stykker inden i Klipperne neden til ved Fiæren, og oven over har Fiældet fem- og sex-kantede Basalter. Til Siden er heele Skaalevigsdalens Grund uordentlig, og Jordens Lag nu hældende, nu afbrudte, og tidt gandske omrorte.

§. 715.

Fiinere Steenarter.

Fiinere Steenarter ere: a) sort **Jaspis.** Flint-Jaspis- og Agat-Arter falde i Nordlandet paa mange Steder; men denne Art fra Tinnaa er besynderlig deri, at der falder et heelt Lag af den, 5 Fod tykt, hoit oppe i Biærget. Det er endnu ei afgiort, hverken om Flinter, eller jaspis-artede Steene, at de ei ere smæltede. Om denne sorte Jaspis synes det rimeligst; thi baade er Fiældet omtumlet; Lava, og andre Levninger af Jordbrand, findes og i Nærværelsen; dog er den ikke liig den bekiendte sorte Glas-Agat. Den giver lidet Ild, naar den slaaes imod Staal: den er i Brudet uliige, og viiser ikke de runde Deele, som den besynderlige grove Art Rafntinne, der findes under neden i Fiældet. Den er ellers meget haard og fei, og tager imod Slibning. En anden grovere Art af sort Jaspis falder i Miadmardal ved Oefiorden. b) **Rød Jaspis**, som meget nærmer sig til Flint i Hensigt til Haardheden, samt at den let slaaer Ild, findes hoit oppe i Fiældet, i Ulfsdalen paa Fliothorn, i et fast Lag, som vi dog ikke kunde komme til, den Tiid vi vare her, men maatte lade os noie med de nedfaldne Stykker. c) *Jasponyx chalcedonio mixtus*, baade rod- og gronagtig, med hvide, mælke- og valde-farvede Pletter og Aarer, treffes baade her og i Svarfadardal. d) **Grøn Jaspis** falder af samme Art og Haardhed, som den rode i Ulfdals-Biærget. En noget blodere Art findes ogsaa i Svarfeddalen. e) *Chalcedonius* semi-pellucidus, griseo colore, maculis lacteis. Denne og fleere Forandringer af Chalcedonier findes i Tindestolen. f) *Onyx* ex albo cæruleus, fasciis candidis treffes i næstbemældte Biærg: den findes og paa fleere Steder nord paa i Stranden, og andensteds i Landet: denne Farve er den almindeligste, og Skikkelsen giærne rundagtig; ellers

ellers treffes ogsaa mælkefarvede Onyches med blaa Striber, der ere meer giennemsigtige end Resten af Steenen. Disse Chalcedønier og Onyxsteene kaldes under eet af Indvaanerne Glerhallar, (det er Glarsteene); men dette Navns Bemærkelse er ellers alt for lidet bestemt: det strækker sig til alle Slags Qvarz-Arter, der ere hvidagtige og meer eller mindre giennemsigtige. g) *Porphyrites rubeus*, lapillulis albis distinctus, treffes ogsaa under neden i Tindestol: den er meget haard og flintagtig, slaaer Ild mod Staal og faaer ved Slibning en smuk Glands.

§. 716.

Krystalslægtede Steenarter, som ere ommældte i foregaaende Stykke (§. 568.), findes og i Tindestol, nogle af hvert Slags: f. Ex. i Steenkar (loc. cit. d). smaa Stykker Berg-Krystaller med 6 Kanter. Ved denne Anledning bør mældes om det bekiendte Fiæld Tindestol, hvilket i forrige Tiider blev kaldet Eylifs-Fialt. Fiældet er høit, med mange Etager, følgelig iblandt de ældste i Island. Det staaer paa Strandbredden i Skagefiorden; vesten til, og imod NO., gaaer en liden Bugt ind i Biærget, kaldet Glerhälle-Viig. Navnet, som nyelig blev forklaret, viiser, at her meenes at være de Natur- eller Edelsteene, som Indvaanerne agte saa høit. Oven paa Fiældet falde ogsaa nogle Forandringer af Qvarz og Spath-Krystaller; men derimod længer borte paa hin Side, i den Dal, der skiller Tindestol fra de andre Fiælde, er Egnen meget omtumlet. Dette Sted kaldes Trøllabotnar, maaskee fordi det udraabes for onde Aanders Boelig: der findes endeel af de Materier, som falde i Drapehlid-Fiæld. Een af os reisde til dette Sted for at see den Steenkull-Art, her skulde være opdaget; men den befandtes ikkun at være en vitrescerende sort glasartet Materie, som Krystalslægtede Steenarter.

ingen

ingen Feedme var i. For at komme igien til Glerhalle-Viig, hvilken den anden af os ved samme Tiid besøgde, da sees i samme en Huule, kaldet Bauluhellir, hvor ind man ikke kan komme, uden med den laveste Ebbe i Springtiiden. Her finder man de fleeste af de nysommældte Steenarter, især **Chalcedonier**, og adskillige **Agater**, **Qvarz-Arter** og **Spath-Krystaller**, samt **Qvarz-Druser**, hvis Deele ligne deels Bufoniter, deels Menneske-Kindtænder, og disse give de Nærboende ud for Kiærlinge-Tænder. *Spatum calcareum rhomboidale non duplicans objecta* (§. 568. i), og *Spatum parasiticum asperum* (ibid. k), findes ogsaa i Tindestol. *Zeolites albus, purus* (loc. cit. m), i smaa Stykker, men derhos hvid, reen og fast, falder i Rodeviig. *Aluta montana* er, tillige med næstfølgende Steenart, særdeeles rar og mærkværdig i Island, siden den ingensteds falder paa Landet (det os er vitterligt), undtaget paa Ulfdals-Strand østen i Fliothorn, uden paa Klipperne, hvor den sidder som Læder, hvid og elastisk: den lader sig læt trykke med Fingeren, medens den er frisk og sidder paa Klippen; men naar den tørres, bliver den haard og sei. **Berg-Korken** er af samme Evne, men fiinere, hvid og lidet glindsende, kan i Klippernes Sprækker voxe til 1 Tommes Tykkelse, og skiæres med en Kniv. Naar denne tørres, seer den gibsagtig ud og kan skrabes med en Nægl.

§. 717.

Steenarter og andre Materier, frembragte ved Jordbrand.

Af de Materier, som ere frembragte ved Jordbrand, findes a) **halvsmæltede Graunsteene** paa mange Steder i Nordlandets Fiælde, hvor Jordbrandens Levninger ellers ikke ere meget synlige, for Ex. i Skagefiords-Dalene, paa Trollebotn, Fliothornet og i Rosteviig; man seer her de samme Farver, Steenarter og Bier-

genes

genes Beskaffenhed, som paa Drapehlidfiæld (§. 448). Det sorte i en Runddeel krummede Biærg, inden for Daleskredet paa Fliothorn, staaer opført, som en høi Brandmuur, af denne Steenart. b) *Lava*, eller fuldsmæltet Hraun, findes endogsaa paa de Steder af Nordlandets Bygde og Fiælde, som ingen af Indvaanerne tage for forbrændte; men kun i smaa Stykker i Bygden; ligeledes Breccier og tynde Lag inden i Biærgene, og disse kunne regne deres Alder lige med, og maaskee høiere, end Fiældene selv. Man finder slige Smaasteene overalt. Paa Hialtedalsheiden ere Klipper af guulagtig Breccia, hvori der ligge deels smæltede, deels til Pimpesteen udbrændte Eitler. Saadan en Biærgart er i Hialtedals-Fiældets Mellemlag, i Vatsdal, i Tindestol og i Oefiordens Biærge. I Holte- eller Gruus-Bakker, neder i Bygden, træffer man næsten overalt, naar man søger derefter, vulcaniske Smaasteene, og større udhullede Steene af samme Oprindelse. I Oefiords-Bygden samlede vi en Hoben saadanne Prøver af adskillige Slags. Heele Strækninger af Lava seer man ikke i Nordlands-Bygden, forend i Thingøe-Syssel; men derimod ere de kiendelige nok oppe paa Fiældene, i det store Hraun paa Kiølveien, hvor Ilden har, paa samme Maade, som er mældt om Surthuulen (§. 350 o. f.), dannet Grettis-Hellir, hvilken er henved 30 Favne lang, og hvor den er breedest, 6 Favne, opfyldt for det meeste med sort Sand og stødt Pimpesteen. Denne Hraunstrækning er i Forstningen kommen fra Baldjøkel, og naaer imod Sønden til Blaafell, et af Sønderlandets Fiælde. Man finder her paa mange Steder Stirias vulcanias, f. Ex. i Grettishuulens Hvelving, hvilken, ligesom Surthuulens, er overtrukken med en tynd glasagtig Skorpe og knortede Stalactiter. Den anden Lava-Strækning ligger i

Bugten af Hofsjokel, kaldet **Lambahraun**: Veien ad Vatna-hialle til Oefiorden falder derover. Imellem Hraunet og Jokelen seer man nogle smaa Biærge, der ere røde og have tilforn været Jordbrandens Værksteder. **Hraun** kaldes og, saavel paa Skagen, som i Fliotene, nogle klippeniige Steder, men disse viise ikke den rette Lava; endskiønt det er slutteligt af Steenens Huller, at de have engang været i Brand. I Thingøe-Syssel har man store Lava-Strækninger, og Grunden næsten overalt forbrændt og omtumlet: Disse Hraun have deres Oprindelse i Myvands-Egnen, som for sig selv skal beskrives. Længer hen imod Østen og Langenæs har man andre Hraunsteder, for Exempel i Præstholе-Sogn. c) **Ravntinna**, eller Glas-Agat, findes mangesteds paa Nordlandet: I Skagefiords-Dalene (§. 715.) er en grov, men dog haard, tæt og eensdannet Art. Paa Thindestøl 3de Forandringer: ligeledes i Nosteviig, Oefiordsdal, og især giver Myvatn de største og beste Agater. Her falde ogsaa de smaa Globuli, som findes i Drapehlidfiæld, og af samme Art bringer Tindestol og Nøsteviig gode Prover. d) **Ravntinnubroder** (§. 215.) findes ogsaa paa forommældte Steder, og den foregivne Steenkull-Materie i Trollebotn, ved Ulfaa og Miadmardal i Oefiords-Bygden, og paa fleere Steder, er intet andet end denne samme Materie, som er stødt smaa, og smæltes læt, men giver ingen Lue.

§. 718.

Tophi. Af *Tophis* findes her: a) **Hverasteinar**, beskrevne i de forrige Stykker, i Anledning af Reykholts-Dal og fleere Steder; nemlig de **grove bleegagtige**, som giærne indeholde petrificerede Stykker af Plante-Riget. Af disse falde nogle ved Oxehver og der i Nærværelsen; men især paa Hveravalle (§. 706). De Tophsteene

steene, som Hverene frembringe og forøge deres Bredder med, ere grovere og løsere end de første. Den hvide gibslignende *Tophus*, eller Skorpe, som Hverevandet danner ved sin Overstænkning, er og meget læt og bløb. b) **Den sandagtige** *Tophus* paa Hverevalle, som kunde tiene til at skuure Metaller; anmældt i det forrige. c) Af de **haarde** og mindre kiendelige Tophis findes noget i Trollebotn, Ulfaafiæld og Miadmardal i Oefiorden. Paa dette sidste Sted findes en meget haard og tæt Art af Tophus; den bestaaer af tynde Lag og smaa Knorter, hvor der er Aabning imellem Lagene. Den **kommer** nærmest til Drapehlidfiældets Petra concreta schistiformis (§. 441). d) **De saa kaldte Kalksteine**, der giærne falde i de hvide Fiælde, og paa nogle fleere Steder, blive og saadanne Tophi, som det heede Vand haver frembragt: de falde meest i flade, ulige Stykker, og findes i Fiældsiderne, hvor Skredfald have bragt allehaande Ting ned af Biærgene. Materien ligner den coniske Tophsteen fra Baula. Den er giærne haard, fei og tæt inden i, dog smuskes Hænderne naar man føler paa den. Skeedvand angriber den ikke; den holder sig og stræng i Ilden. Af disse Arter findes noget i Skreedet i Vatsdal, i Trollebotn, paa det øverste af Hofdefiæld, i Rosteviig, i Thingoe-Syssel, og paa fleere Steder.

Mineralier.

§. 719.

Jærn er her paa Nordlandet i Jord- Leer- og Steen-Arter sammeslags, som paa Vesterlandet (§. 481.), og det snart allevegne. Ligeledes Jærnskorper eller Incrustata martialia, uden paa de Steene og Klipper, som holde Jærn eller ligge i Mudderjord og Jærn.

Fugtighed. Forandringerne af Skikkelsen have givet denne Jærn-Ertz forskiællige Navne, ligesom den findes deels for sig selv i heele Klumper, hvor Grunden er sumpig, og regnes af nogle til Tophsteenen (Tophus martis); deels i adskillige Skikkelser, hvilke vi dog kun siælden haver fundet i Island; men ofter i Klumper. Af disse figurerede Jærn-Ertzer veed man meget at sige i andre Lande, og et artigt Beviis derpaa funde vi i Aaret 1755 paa Miklebæ Præstegaard i Skagefiorden. Kort fra Gaarden var en stor Steen, som, da vi væltede den om, forestillede paa den Kant, der sad i Jorden, en Figur som et Træ, 12 Tommer Dansk Maal i Længden og 8 i Breedden; saavel Bullen som Grenene vare rødagtige, huule inden i, og neppe tykkere i Giennemsnidt udvendig end 2 Linier. Hverken denne eller andre deslige Jærn-Ertzer i Island trække Magneten meget, forend de blive rustede. Det synes at dette, og andre Figurer af samme Slags, ere kun Incrustata af en Lyng- eller Krat-Plante, som ved nogen Hændelse er bleven bragt derhen. Den sorte Farver-Jord (§. 480. c) er her paa endeel Steder, og det er nyelig anført (§. 704.), som noget sært eller rart, at saadan en Jordart findes ogsaa ved et Bad og i en varm Grund i Hunevands-Syssel. Af Jærnkiis er os allermindst kommet for i denne Part af Landet. I Bolis Thermarum findes tidt saa fiine Kiisavner, at man neppe bliver dem vaer med det blotte Øie. For Exempel, i den hærdede Leerart paa Bunden af det varme Bad i Rutefiord (§. 704); ved Oxehver, en grøn blaalig Bolus med smaa guule Avner; nær ved Myvand og paa Theistereyker i Thingøe-Syssel, træffes de ligeledes i bemældte Jordarter.

§. 720.

At Anstalter til **Jærnværker** have virkelig været til i Island, er viist i det foregaaende (§. 368 og 575.); men i Nordlandet funde vi allerforst Spor dertil, da vi reisde over Fnioskedalen. Kort fra Halse Præstegaard var en liden Høi, hvor det tegnede til en Tofte, hvoraf vi sluttede, at der maatte have staaet en Bygning i gamle Dage. Vi funde og her i Jorden Kull og Sinner, især af de store svære og meget jærnagtige, som vi den Gang af Forstningen toge an for en fiin, meget malmagtig Lava; men vi komme strax paa andre Tanker, ved det vi funde derhos de foranforte Kiendetegn, og bleve endog fuldkommelig bestyrkede i den Meening, at her har været Jærnværk i forrige Tiider. Her er og endnu den allerbeste Birkeskov, uagtet den i lang Tiid er bleven hugget uden fornoden Forsynlighed. Tilligemed falder her en Mængde af den guule Mudderjord eller Jærnokker, baade nær ved, og, endskiont med nogen Forskiæl, oppe i et Biærg kort fra Halse. Bag efter vidste ogsaa nogle af Naboerne at fortælle, at her skulle tilforn have været et Smiddested, og andre forsikkrede, at deres Fædre havde fortaalt dem, at der i det Bygdelav Kildehverfe, kort fra Myvand, men 12 Miile her fra, skulde have, efter deres Meening, henved for 200 Aar siden, boet en Norsk Mand, som selv, for sit Huus, bereedede Jærn af **Rauda**, hvorved man i Island forstaaer den rodagtige Okkerjord, men at han tilsidst var bleven kied deraf; thi Fordeele kunde ikke betale ham Omkostningerne. Gammelt Jærnværk.

§. 721.

Almindeligt **Riøkken-Salt** kunde paa Nordlandet bereedes af Havvandet (§. 576.), baade ved at lade det fryse, og ved at bringe det hen til Oxehver eller de andre kaagende Kilder der i Nær- Saltarter.

værelsen (§. 708.); Her er ogsaa blevet kaagt Salt i forrige Tider, især i Vadle-Syssel: Paa Manaar-Oer, uden for Tiornæs, findes hvidt fiint Salt paa Strand-Klipperne, kaagt af Solen (§. 576. b). Men herforuden treffes 3 andre Saltarter paa Nordlandet, nemlig: a) **Vitriol**, som tildeels er *Vitriolum martis nativum*, hvilket den eene af os har fundet paa Tiornæs i Thingoe-Syssel (§. 27, 234 og 576.); deels det saa kaldte **Naama-Aalun**, som opspiirer i Blomster af Svovel-Minerne ved Myvand, hvorom siden skal udforlig berettes. Bemældte Blomster smage vel meest efter Alun; men ved giorte Forsøge have vi befundet, at de fornemmelig indeholde Vitriol. b) I Bakken af Tiornæs, oven for Stranden, findes ogsaa, foruden det omtalte Vitriol, samt haarde Bolder som Gaase-Æg, større og mindre, hvilke ere meget jernagtige (§. 719.), en **suuragtig, fiin, feed og vexteartet Jordart**, nær ved og imellem Suterbranden og dens Lage. Endskiønt denne Jord blev ikke prøvet, saa viiste baade Smagen og de andre Omstændigheder, at den er riig af **Alun**. Men det mærkværdigste er, at der imellem Fliiserne af den grove jordblandede Surtarbrand findes ganske klare sexstraalede Stierner af bemældte Saltart: hvilket ikke er truffet her i Landet paa noget andet Sted. Foruden den Alunart, som findes i Svovel-Minerne, foreenet med Vitriolet, funde vi en Bæk paa Tiornæs, som havde suurt adstringerende Vand, hvilket blev lidet hvidagtigt ved Solutionem Lunæ. c) **Graunsalt**, af samme Art som det, der falder i Borneborg (§. 483.) og paa fleere Steder, findes ogsaa ved Myvatn i Lava-Klippernes Rifter og Huuler, hvor Ildens Smæltning har længst holdt ved. Det bliver etslags Salmiak. d) Her falder endnu eet Slags **ubekiendt Salt**, hvis Blomster vi opdagede

paa

paa samme Sted, i det vi lode grave ned i den heede klippagtige Grund, da denne Saltart spiirede ud af Væggene. Den er hvid, og ganske lidet syrlig for Smagen; men ellers, hvis man tager noget deraf i Munden, særdeeles torrende og stiptisk.

Fossilier.

§. 722.

Opgravede og tildeels crystalliserede Conchylier, af adskillige Arter, findes i et lidet Biærg eller Bakke, kaldet Hallbiorns-stade-Kamb, 140 Fod høi, og beliggende i Thingoe-Syssel, nær ved Stranden, kort osten for Huusevigs-Havn. Bakken bestaaer meest af Strandleer, og det er oiensynligt, at Havvandet eengang haver, ved noget Slags Oversvømmelse, steeget saa hoit. Vi lode grave oven i Bakken, som er dækket med Madjord og bevoxen med Græs, og funde disse Skaller baade hoit og lavt, dog de beste og mindst kruusede oven til. De crystalliserede ere kun paa eet Sted, og al Mængden af dem ere **Koeskaller** (§. 689.), et Slags glatte Cardiæ veneres; men de andre Arter ere fornemmelig a) **Gimburskel**, en liden glat Venus. b) **Baaruskel**, en Cardia striata. c) **Harpudiskr**, en Pecten striatus auritus. d) **Halloka**, de Norskes **Sand-Mige**, er den storre Tellina. e) Adskillige Strand-Sneglehuuse, saasom den sædvanlige **Kubbe**, paa Norsk **Konge**. f) De ganske smaa spidse **Strand-Snekker**, paa Islandsk **Fiæru-Kongr**, af adskillig Farve. g) Endnu en middelmaadig stor Snegle-Art, som ikke findes paa andre Steder i Landet: den har 5 Kringelbugter og er længere og spidsere end de andre: heraf falde 2de Forandringer; den eene glat; den anden lidet striibet. h) **Møepatter**, Neritæ, hvoriblandt nogle af usædvanlig

Opgravede, tildeels crystalliserede Conchylier.

lig Størrelse. Mængden af disse Skaller have inden i en sort leer-blandet Sandsteen; ganske faa ere tomme, og Koeskallerne findes ogsaa fulde af denne Sandsteen. Paa nogle af Sneglehuusene mærker man det indvendige Lag af Skallen, forvandlet til hvide Krystaller. Dog er det egentlig Koeskallerne, som ere krystalliserte, og viise ret besynderlige og rare Forandringer, hvilke for dets Skyld ere blevne, Tiid efter anden, udførte herfra og bekiendte mangesteds i andre Lande. Man finder oftest 4 Slags Forskiæl. Den første, naar kun den inderste Hinde af Skallen er forvandlet, som nys blev sagt om Sneglene; og da haver Skallen den ommældte Sandsteen inden i. Den anden, naar Skallen er ganske tom, og beklæd inden i med hvide smaa sexkantede Krystaller. Den tredie, naar den er halv fuld af store hvidagtige Krystaller, og halv Sandsteen. Undertiden treffer man den heel krystalliseret. Og endelig den fierde, naar Skallen er ganske indtagen af en meest rødagtig Crystallisation. Denne har ogsaa nogen Forskiæl, deels i Farven, deels i Krystallerne; thi nogle falde guulrøde, som Sukker-Candis, andre ganske mørkebuun-rødagtige, som den groveste Sort af bemældte Sukker. Disse sidste Krystaller ere ogsaa gierne de allergroveste og største; men i Henseende til deres Skikkelse ere de 2 Slags, nemlig regelmæssig cubiske, da Spidserne gierne vende ud ad, og disse ere de mørkeste og største: dernæst findes de lysere, med noget mindre Cubis, hvor Kanterne ere lidet afslebne igien, saa at her findes 12 smaa og aflange Sider, foruden de 6 store. De ommældte smaa hvide Krystaller staae gierne ud, spidse og smalle, viisende der en sexkantet Figur. Endelig have vi mærket paa nogle heelt igiennem forvandlede Stykker, naar vi brækkede dem, at endskiønt de vare hvide inden i, havde de dog et Lag af bruun-

agtige

ågtige Krystaller uden om, eller inden for Skallen. Det bliver altsaa Spørsmaal, om disse Veneres bør ansees for Petrefacter, det er at sige, om disse Krystaller, som saa besynderlig ere opvoxne, deels i Skallen selv, deels inden for den, have ikke havt Dyret selv og dets Skal til Grund-Æmne; endskiønt Skikkelsen udvendig er reent borte, hvilket ogsaa nødvendig maatte skee, ved det der opkom en Krystall-Dannelse.

§. 723.

Af **Steenforvandlinger**, især af Træe-Arter, træffes nogle paa Nordlandet. a) **Hvide** *Petrefacta Tophacea*, som de heede Brønde eller Hverer frembringe (§. 578.), findes i Nærværelsen af Oxehver (§. 708.), ved hvilken Leilighed tillige er viist den besynderlige Omgang, som Naturen bruger ved denne Steenforvandling. Vi funde der nogle ganske indtagne Stykker, og derhos andre, som ikkun udvendig vare overtrukne, men Træet inden i uforandret, undtaget at hvid Tophus havde trænget sig ind i Risterne. Derimod, hvor Materien var ganske udkaagt og blødgiort i Forveien, der var Petrefactet fuldkomment. b) Den anden besynderlige Art af tophisk Steenforvandling, ommældt tilforn i Drapehlidfiældets Beskrivelse (§. 441 og 42.), traf den eene af os i Troldbotne, en ode Fiælddal over for Tindestol. Man finder her ikke aleene Stykker af Concretis Thermarum (§. 222.); men ogsaa en tydelig trælignende, meget haard og tæt ansigtfarvet Steenart, hvis Trævler ere meer rødagtige end Resten: Prøven holder sig stræng i Ilden, og angribes ikke af Skeedvand. c) Af **de sorte Koldvands Petrefacter** ere betydelige Træstykker blevne fundne etsteds i Skagefiorden, nær ved den store Flod Heradsvande. Vi have tilforn seet og faaet store Prøver af dette Træ, hvilket er sort, temmelig Steenforvandlinger.

 melig

melig haardt og tungt, ganske forandret til Steen og derhos lidet jærnagtigt. Paa Tiørnæs findes ogsaa Prøver af dette Slags Petrefacter. d) En grovere Sort opdagede vi i Nattfareviger, da vi reisde derhen. Den kiendeligste seer man i Strand-Klipperne i Rødeviig, nemlig et tyndt Lag med tydelige Trævler, ganske kullsort af Farve, og Rifterne indtagne af hvidagtige Krystal-Lameller. Denne Art er dog ikke saa haard som den næst forrige, dog, Prøven som vi finge i Søe-Klipperne i Skaaleviig, er endnu løsere: det lader til, at begge disse Arter ere beblandede med en vegetabilisk Skiferjord; her findes ogsaa tynde Lag af det Slags Skifer i Nærværelsen, og tillige baade Surterbrands- og Ampelit-Arter, hvorom nu strax skal mældes noget meere.

§. 724.

Surterbrand **Surterbranden** er bleven Læserne bekiendt af de forrige Stykker (§. 235, 237 og 579). Man træffer den paa nogle langt fra hinanden bortliggende Steder i Nordlandet: et tydeligt Tegn til den oprindelige store Omvæltelse, som Island haver udstaaet længe forend det fik dette Navn (§. 582). Paa nogle Steder er denne Materie heel og fast, i Form af Træ eller Tommer, men paa andre Steder forraadnet og løsnet fra hinanden; paa nogle Steder igien midt imellem begge; det er at sige, Materien er vel fast og god, men haver dog ikke saa kiendelig Form af Surterbrand. I Skagefiords-Herred bliver man den vaer paa fleere end et Sted; men det fornemste er Hofsgil, en Biergkløfte nær ved den Gaard Hof i Goddalene, hvoraf Hofsjokel har sit Navn. Denne Materie er af middelmaadig Fiinhed: her falde store knortede Planker, i 3de Lag oven paa hinanden, og Klipper derimellem: det overste og underste er tyndest; det mellemste 3 Fod tykt. Indvaanerne i

Nær-

Nærværelsen søge aarlig herhen, og brække Materien ud med Jærnstænger, for at brænde Kull deraf til deres Smeddier; men det skeer ikke uden Farlighed, thi Stykker af Klipper falde ofte ned, ved det her sættes ingen Stotter under, eller bruges andre Indretninger, til at giore Arbeidet læt og sikkert. Maaden, som de bruge, til at brænde Kull af Surterbrand, er denne. I tæt og tor Jordgrund graves en rund kugelformet Grøft, 2 Fod dyb og henved 2 Alne breed, deri lægges den i smaa Stykker brækkede Surterbrand, og stables op til en Alens Høide over Jorden. Man lægger Ilden ind i et Trækhull, som giores nederst ved Grunden, og derpaa svider Materien; man tildækker den med Jordsvær oventil, og udslukker den saasnart Røgen formindskes. Nær ved Tinnaa, i Skagefiorden, findes ogsaa lidet af Surterbrand; men Materien er slæt. I Oefiords- eller Vadle-Syssel, kort fra den Bondegaard Ulfaa, fandt vi, efter given Anviisning, et halv Fod tykt Lag af en saakaldet Steenkull-Materie, hvilken er sort af Farve og brændelig: den falder tildeels i smaa Stykker, som Tærninger, deels ganske stodt og henfalden i fugtigt Gruus. Materien er hverken Steenkull, ikke heller tienlig for Jærnsmedde; den er af Oprindelsen stodt Surterbrand, bemænget med Væxte-Jord. Norder-Syssel, og især Tiornæsset, viiser artige Forandringer af denne Materie. Stedet bestaaer i en Strækning af hoie Bakker langs med Soekanten, og der falde 4 til 5 Lag oven paa hinanden, 1 til $1\frac{1}{2}$ Fod tykke, og tynde Mellemlag af en guulagtig feed suursmagende Jord (§. 721.), saa at Tykkelsen af alle disse Lag udgior i alt 3 Alne. De nederste Lag ere de beste, Materien er og reenest og fiinest nederst i hvert Lag. De 2de overste Lag give god Surterbrand, dog kun tynde Fliiser; men Træets Trævler, Knorter og

Greene ere der ret kiendelige. I Farven sees 2de Forandringer: den almindeligste er sort; men den anden bruun, hvilken er blodest og ligner meest til Anseelse det uforandrede Træ (§. 581). Surterbranden forandres under neden i Laget til en fiin, sort, lidet bruunagtig Materie, der viiser indvendig meget fiine Trævler, og synes at nærme sig til Ampelitis (§. 583). Materiens Lag bestaae igien af cubiske smaa Stykker, der slutte til hinanden, 1 Tomme meer eller mindre tykke, og imellem de smaa Lag af Cubis, saa vel som de store Lag, er giærne noget af den nysbenævnte guule Jord. Denne Materie har man her kaldet Steenkull, saasom den er ofte bleven forsøgt til samme Brug, og den var det fornemste, hvorfor vi reisde hid. Men den er ikke nær saa tienlig, som Steenkull: hverken giver den saa stærk Varme, og derhos kan den brænde Jærnet, naar den ikke svides i Forveien. Man kan heller ikke formode, at her er stort Forraad af bemældte Materie; thi endskiønt Strækningen langs med Stranden kan være en Fierdingveis, saa ere dog Lagene ikkun meget tynde, og man veed ikke hvor langt de naae ind i Landet; tilmed ere de paa Strandsiden ofte afbrudte og uordentlige, og fra Soekanten hælde de eller falde des meere, jo længer de naae ind i Landet, saa at Arbeidet med at opgrave Materien, vilde blive meer og meer besværligt. Det er besynderligt og rart, at der i disse Tærningers Mellemlage, nemlig i den guule Jord, findes haarde Bolder af jærnagtig Sandsteen (§. 721. b), og i Klipperne i Nærværelsen treffer man dem endnu større og grovere. Sædvanligst ere disse Æg saa store som Gaase- og Svane-Æg. Oven paa disse Lag findes den askegraa Skifer, som er almindelig ved Suterbranden paa andre Steder; den er temmelig grov og leeragtig. Klipperne oven for Bakken, hvori disse Steen-

Æg

Æg sidde, ere en Art af bruunt Moberg. Et andet Sted, hvorom vi havde faaet den Underretning, at der fandtes Steenkull, besaae vi i det vi komme fra Tiornæs. Det ere de foranførte Nattfareviiger, hvor vi reisde hen til Soes. I den middelste Viig, nemlig Skaaleviig, funde vi da: a) lidet af Surterbrand, som tildeels var løs og raaden. b) Sort Gruus derhos, af denne sønderknusede Materie, sammeslags som den ved Ulfaa. c) Den saakaldte Steenkull-Materie, hvoraf der ere 2de Forandringer. Den første ligner meest den nysanførte brændelige Materie paa Tiornæs. Den anden er langt fiinere, haard og glindsende, og denne er en Ampelitis. Af begge falde store og smaa Stykker, giærne fiirkantede: de brænde meget godt, med en jævn Lue, især den sidste, og den lader sig smukt arbeide og polere, til Knapper eller andet Smaat (§. 583). Hvor meget vi end søgte efter denne Materie i Skaaleviig, funde vi dog kun meget tynde og korte afbrudte Lag, samt særskilte Stykker og Smuuler hist og her i Grunden, som viiste tydelig en her forefalden Omtumling. Paa den anden Side af Fiældet, som vi ginge over til Rodeviig, opdagede vi, kort fra Stranden, i en Leer-Bakke, et temmelig ordentligt Lag af denne Ampelitide, 1½ Al. tykt.

Frugtbarheden.

§. 725.

Hvad Grunden, Græsmarkerne, Hoeslætten og Foderet i Almindelighed angaaer, falder her intet Nyt at tillægge, uden hvad der naturligen følger af Egnens Beskaffenhed, Luften, Heeden og Kulden, hvilke Poster allereede ere beskrevne (§. 709 og 710). Til Foder for Kreaturer bruges ei giærne andet end Hoe, hvilket her I Almindelighed.

er godt og kraftigt, og holder sig temmelig vel ude i den friske Luft, endskiønt her ikke bruges Hoelader. Alleslags Indhægninger for Tuune og Græsmarker ere her reent forfaldne, hvorved Gaardene er blevne meget forværrede og ringere i Priisen end i forrige Tiider. Ugrundede og meget skadelige Meeninger ere Skyld her i, og det ikke aleene her nord paa, men og paa fleere Steder. Erfarenhed bekræfter det samme om denne Deel af Island, som endeel Skribenter berette om nordlige Steder, og især dem, der vende og hælde imod Norden, nemlig at Græs og Urter vøxe der allerbeſt. De angive sædvanlig Nordenvinden som Aarsag dertil, og det er visselig sandt, især hvor en Egn vender imod denne Kant nær ved Søen, som norder paa i Island, hvor de Dunster, som denne Vind bringer fra Havet, giøre Jorden frugtbar. Men man kan endnu lægge hertil 2de vigtige Aarsager. Den første er, at alle de Planter, der voxe nordlig og vende imod Nord, ere vante til Kulden og fordrage den bæder end Varmen, ligesom Indvaanerne: det er derfor, at naar de fløttes under en mildere Himmel-Egn, maae man ei aleene skaffe dem saadan Jord, som de ere vante til, men og saadan Situation som de for have havt, ja ogsaa Iis og Snee, om de skulle leve. Den anden Aarsag, som ogsaa er bekiendt iblandt de Naturkyndige, er, at den største Deel af de nordlige Urter og Græs leve længer end eet Aar, da Roden staaer Vinteren over, og bringer nye Væxt frem Aaret efter, ja fleere Aar, ligesom den har mange Plantegiemmer ved sig; thi nogle have snart utallige, saa at de jævnlig komme op Aar efter Aar, endskiønt de afmeies for tiidlig, eller i andre Maader hindres fra at komme i Frøe. Men foruden og tilligemed denne Fremvæxt, komme de fleeste dog i Blomster og Frøe, som Naturen forsyner Jorden med til Overflod.

Paa

Paa Nordlandet er det bekiendt, ligesom paa mange Steder i Norge, at Græsset voxer der i kort Tiid: Jorden har en overflodig og frugtbringende Fugtighed af den nys optøede Snee og Iis, og Solens Straaler frembringe en større Grad af Heede i den sorte og stedse vaade Madjord. Dalene nyde især denne Herlighed. Ja endskiønt Solen ikke naaer til de Planter, som staae under Iisen, driver den varme Luft dem alligevel; men tøes Sneen, og kommer for hastig bort, rødmes de spæde Væxter, og brænde ofte af, ved det Sneen i et Øieblik falder hen, og Solen kommer til at bestraale de unge svage Planter, der altiid for havde staaet i Skyggen.

§. 726.

Af **Urter** voxe paa Nordlandet de fleeste, som almindeligst findes paa Vesterlandet (§. 588-591). Ja Tuun- Marke- og Fiælds-Urter ere her giærne de samme, som ere anførte i Kiosar-Syssel og Borgarfiorden (§. 32 og 247 til 254). Især have vi seet paa visse Steder, deels i stor Mængde, deels som rare, efterfølgende Urter: Urter.
1.) **Qveysu-Gras**, Gentiana, Centaurium (minus), findes paa den nordre Kant af Rutefiorden. 2.) Det er ogsaa anmærket, at *Cochlearia* voxer der paa hver Gaard, paa og omkring Huusene, endskiønt Indbyggerne ikke ere faldne paa at bruge den til Kaal. 3.) *Achillæa* (Millefolium), **Vallhumall**, voxer i stor Mængde i Skagefiorden, især paa den Gaard Stor-Akre. 4.) **Eyra-Ros**, Epilobium (Alpinum) Fl. Sv. 307, længst oppe til Fiælds ved den bekiendte Elv Blanda, hvor den styrtes ud fra Jokelen. 5.) Paa nogle smaa Holme og Øer i samme Elv, neder i Bygden, er god Forraad af **Melur**, Arundo (Arenaria) Fl. Sv. 102. Men den allerstørste Mængde deraf voxer i de store Fiæld-Ørkener, imellem Nord- og Øster-Landet, og bringe en overflodig Kiærne;

men

men Landets Indvaanere have ingen anden Nytte deraf, end at deres Heste, som gaae der vilde, leve derved og blive de allerhaardføreste og dueligste til at holde længe ud stærk Riden eller andet Arbeide. 6.) **Mela-Sol** (som vi have holdt for Papaver Alpinum *Linn.* Sp. Plant. p. 507.), er en Urt der egentlig hører Vesterlandet til, og voxer der giærne i Bygden; alligevel have vi ogsaa fundet den paa Nordlandet, høiest oppe til Fiælds ved det Jisbiærg Hofs-Jokel. 7.) I Skagefiorden, og paa fleere Steder i Nordlandet, findes temmelig Mængde af **ædelige Svampe**: de ere ogsaa snart allevegne andensteds i Island; men spiises ikke gierne nuomstunder. Og fordi det traf saa ind, at vi bleve paa denne Kant beværtede med en Stoppe eller Grød, kaldet **Sveppa-Kal**, af den almindeligste Art, da anføre vi denne Post. Her falde fornemmelig 3de Arter: a) *Agaricus caulescens, pileo albo horizontali lamellis & stipite albis*, **Ætesveppr**, som er den almindeligste og beste: den er uden al Smag og fast i Kiødet: dens Hat er 2 Tommer breed; men Høiden noget mindre. b) *Agaricus caulescens, pileo supra plano subconvexo horizontali ex albo subrubente lamellis concoloribus stipite albo.* Den kaldes ogsaa **Ætesveppr**, og forbyttes med den anden, hvilken ikkun findes paa tørre og grunsagtige Lyngmarker, da denne derimod voxer i en feedere Jord. Størrelsen er den samme, og den sidste synes at blive en Champignon Fl. Sv. 1045. c) *Agaricus caulescens, pileo subconvexo supra ex albo sangvineo, in medio sæpe depresso*, **Reydekula**. Dens Fod er hvid, og Lamellerne hvide ansigtfarvede. Den er den smukkeste af de Islandske Svampe, dog mindre end de forrige, og voxer paa tørre Mosse-Bakker, hvor der er intet Græs. Foruden de ovenmældte, nævnes endnu een Art, som kaldes **Bleikkula**; men jeg

har

har ikke seet den. Dens Farve skal være bleegagtig overalt. Den voxer paa Græsmarker, og spiises kun norder paa. **Maaden at tillave Svampe** er denne, som er den samme overalt: Foden, og den yderste tynde Rand af Hatten, kaster man bort; men Lamellerne og den øverste Hinde beholdes: Hatten vaskes ud i reent varmt Vand, kaages derpaa med lidet giæret Valde, som er spædet med Vand, og Smør til; men der bruges ikke meer af Valden, end Svampene kunne trække til sig, hvilke under Kaagningen stødes eller hakkes, og da kommes Smøret paa. Nogle faa strøe lidet stødt Peber over Stoppen, og dermed er Retten færdig, som smager ganske godt, og er derhos ikke usund, naar kun Svampen tages i den rette Tiid, kaages eller indsyltes fersk, og man ellers bruger den fornødne Forsigtighed. 8.) **Jordbær** findes i Skagefiorden, men i liden Mængde, f. Ex. paa Thorderhøfde. Saasom denne Frugt er rar, og saare lidet at faae af den, er den paa Nordlandet og andre Steder meget afholden. Bærene knuses lidet i kaagt Fløde eller Faaremælk, og fremsættes saaledes, da de og agtes for en meget lækker Spiise. 9.) I Oefiorden eller Vadle-Syssel voxer paa nogle Steder *Viola martis (tricolor)*, og kaldes af nogle, uden Tvil efter den Tydske Udtale, **Fjola**. 10.) **Madra**, var et Urte-Navn, som var glemt i Island; men een af os, nemlig Biarne Povelsen, ved at give Agt paa de Steder i Landet, og især Nordlandet, som ved den første Beboelses-Tiid, have faaet Navn deraf, f. Ex. i Oefiorden Madrefell og Madrevalle, og derved at opdage, at der giærne voxede paa de tørre Tuune Gallium flore luteo, haver bragt det for Lyset igien. Vi finge endda ikke ganske fuldkommen Vished herom, forend vi i nogle nyelig udkomne Urtebøger funde samme Navn paa Gallium, hos de Svenske og Norske; endskiønt

skiønt det, som sædvanlig, ved den til meere Blødhed forandrede Udtale, viger noget herfra. At Huusholdersker og Bønderkoner i Oefiorden og paa fleere Steder, hvor den guule Madre voxer paa Tuunene, komme saa tidt til kort, ved det Mælken uformodentlig løber i Ost, er ikke at undre paa; endskiønt baade Pingvicula og fleere Urter i Island, ere bekiendte for at frembringe den samme Virkning. Dette Tilfælde kaldes paa Fruentimmerets Sprog Galler, og man maae iblandt tage det for ildesindede Naboers Hexerie, naar man ikke veed de naturlige Aarsager. Tvende andre Tilfælde som Madmødre plages med, og kunne vedholde i nogle Maaneder, tilskrives ogsaa overnaturlige Aarsager, endskiønt rimeligst Kreaturenes Foder aleene er Skyld deri; nemlig naar Fløden i Kiærnebytten ikke kan skilles ad til Smør. I Norge veed man og at sige af denne Vanlykke (see Søndm. Beskr. p. 376.). Ja endog i Tydskland (see Frauenz. Lex. Tit. Messer Dreykreutzig). Ligeledes gaaer det om Vinteren med Fløyter eller Fraademælk, at Bønderkonerne kunne ikke faae Løbemælken til at hæves op i tæt og retskaffen Fraade. 11.) **Grøde-Sura**, Plantago Mervia (§. 257. d), voxer ogsaa i Oefiorden, og er bekiendt der, ligesom i andre Lande, for en god Læge-Urt til Saar og Bylder. 12.) **Miadurt**, Ulmaria, voxer ved Thveraa, men er ellers noget rar norder paa. 13.) **Hvønn**, Archangelica, findes vel paa nogle Steder af denne Landkant; men især har den yderste Pynt af Sysselet, Hvanndaler, faaet Navn deraf. 14.) **Kræda** kaldes en Art af Fiældgræs, nærslægtet med den bekiendte Musco Islandico, og er Lichen foliaceus minimus ascendens ramosiss. foliis angustissimis convolutis perplexis, og synes at blive den samme Art som Auctorum Coralloides tenuissimus nigricans (see Spec. Plant.

pag.

pag. 145. 30. γ). Denne Art findes vel paa mange andre Steder i Island, men i største Mængde nord paa, hvor den egentlig bruges til Huusholdningen: allermeest og flittigst bliver den samlet af Oefiordens Indbyggere, paa de høieste Fiældklipper. Denne Lichen behandles og tillaves paa samme Maade, som Fiældgræs (§. 248-54 og 590). 15.) I Thingoe-Syssel voxe de fleeste af de opregnede Urter, saasom *Millefolium* overalt. Paa Thesteroke, hvor der ere mange kaagende Kildevæld og en stærk Hede i Grunden, staaer denne Urt deilig med hoi Purpurfarve. *Archangelica* falder her ogsaa paa nogle Steder; Vi funde den i Rattsareviiger 1752 den 6 Septembr. i stærk Kulde og tilfrossen Jord, høit oppe i Klipperne, staaende i den beste Væxt. Om *Cochlearia* er for mældt (§. 589.): den voxer og benyttes, ikke aleene paa Grimsoe (§. 700.), men og paa mange andre Steder, paa Tiornæs, Langenæs og der imellem. 16.) Beria-Arve, er den bekiendte Decandrist, Arenaria, som ofte har 12 Stamina i Island. Den voxer paa næstbenævnte Strækning, og kaldes i Kelduhverfe, Smediu-Kaal; Tegn til, at Indbyggerne have anrettet Kaal af den tilforn, og nuomstunder lave de en Drik deraf med lidet suur Valde, hvorved Urten giæres, Saften sies siden fra og spædes med sødt Vand. Urten har meget tykke og saftige Blade, hvorfor man og etsteds paa Vesterlandet (i Sødløgsdal) er falden paa at lave af den Sobekaal, som giver en sund og behagelig Spiise. Naar man ei bruger Salt dertil, smager den noget efter Bomolie, og det er ret artigt, at det Ord Smedia, som Nordlandets Indbyggere fordum have givet denne Ret selv, betegner saadan en Smag. 17.) Korn-Sura, Bistorta (Polygonum §. 590.), voxer meget i Baardardal, og er indtil for kort Tiid siden bleven samlet og anrettet af

Indvaanerne sammesteds. At nogle paa Vesterlandet have begyndt at bruge den igien, har man tildeels disse Folk, tildeels Born, at takke for, som i deres Leeg giærne anrette Kornsuuren, hvor den falder, da den kommer Korn saa nær i Smagen. 18.) **Blaaklucka**, Campanula (Patula Sp. Pl. 163.), findes paa Gunnerstade, en Bondegaard i Thistelfiorden. Urten hører ellers egentlig til Østerlandet. 19.) **Burn**, Rhodiola; Roden, knuset og æltet i lidet færsk Smør, bruges paa disse nordligste Steder, som et ypperligt Anodynum udvortes, især hvis det bliver varmt paalagt. 20.) **Einebær**, Juniperus fruticans, findes her paa nogle Steder; men Bær i allerstørst Mængde giver den paa Thingøe, det af Skialfandefloden omflødte Stykke Land, som Sysselet har faaet Navn af.

§. 727.

Græsriige Steder og Urtepladser.

Deilige Græs-Egne og heele Bygdelave findes mangesteds nord paa, endogsaa paa de øde Fiælde, saasom Hveravalle (§. 706.) og de nordligste øde Udhukker, f. Ex. den foranførte Hvanndal og Hedinsfiorden kort derfra, hvilke Steder tilforn have været beboede. Iligemaade Nattfareviiger; disse Steder sættes giærne ved Siden af de saa meget udraabte frugtbare Strækninger paa Kysten ved Cap de Nord. Man har endog hørt adskillige Fabler derfra om Mælkens overmaade Feedme; Kreaturerne blive der meget skiønne. Iblandt de græsriige Egne i Bygden ville vi især nævne Midfiorden, Tungen i Skagefiorden, og Flioten sammesteds, et meget stort Bygdelav, hvor der dog staae over 50 gamle Gaarde og Jorde øde. Øefiorden holdes af de Nærboende for et mavert Landskab, den har og været meget bæder i forrige Tiider, formedelst Indvaanernes Formuenhed og Jordens Dyrkelse; dog giver den endnu

godt

godt og kraftigt Græs, og Oefiordingernes Naboer i Krækling-hliden, uagtet deres Egns Frugtbarhed og andre Herligheder, staae dem ikke nær saa vel. Iblandt de fornemste **Urtepladse** pleier først og fornemmeligst Tindestol (§. 701.) at regnes; men saasom dette Udraab grunder sig meer paa Almuens Snak og Overtroe, om visse Urter og Steene, end paa retskaffen Urte-Kundskab, saa er ikke meget at lide derpaa. I det mindste kunde vi hverken paa dette Fiæld, i Hedinsfiorden, eller paa andre Steder, treffe nye Urter, undtaget eetsteds ved Oefiorden østen til, en **Thistil**, hvoraf ingen Arter ere bleven fundne paa de hidindtil beskrevne Steder. Den er Carduus Heterophyllus Fl. Sv. 657. Indbyggerne have ikke gode Tanker om denne Plante, maaskee meest fordi den er saa rar: de sige, at den voxer hos dem, som et Forbandelses-Tegn fra Syndefaldet, og de regne det for etslags Vanhæld, at deres Fødested, fremfor saa mange andre Herreder, frembringer saa afskyelig en Urt; men til al Lykke ere der kun faa og ikkun de eenfoldigste, som tage dem sligt nær. Vi have ogsaa sagt dem, at Oefiorden var ikke det eeneste Sted i Island, som havde denne Vanhæld, og at de deiligste Steder i andre Lande, vare ikke fri fra en utallig Mængde ja mangfoldige Arter af disse Tidseler.

§. 728.

Skov er en betydelig Herlighed, hvilken den største Deel af Nordlandet maa savne, især de 3de Sysseler, nemlig Hunevands- Skagefiords- og Vadle-Sysseler; adskillige Piile-Arter og Lyng voxe snart allevegne. I Fells Sogn i Skagefiorden, og paa Aaskov-strand ved Oefiorden er endnu lidet Birk tilovers, som bruges til Kull. Keldehverfet har og et Stykke Skov, som kaldes Aaskog. Et lidet Stykke af Thingoe-Syssel, nemlig Fnioskedal, og det til- Skov.

grændsende Løvaas Sogn, har altsaa heri en meget stor Fordeel, thi Fnioskedals Skov har betydeligt Fortrin for al anden Birkeskov, som findes i Island; thi omendskiønt Huusefells Skov (§. 258) kan give nok saa store Træer, blive de dog ikke nær saa ranke og neppe saa høie; men paa begge Steder mishandles Skoven lige stærkt.

§. 729.

Have-Urter og Jorddyrkningen. Med **Have-Urter** og **Jorddyrkning** ere Nordlandets Indbyggere ikke komne vidt. Af **Hav-** og **Fiære-Vexter** bruge de, som paa Vesterlandet, dem der ere ædelige (§. 594.), og her ere at faae, som **Ræckhang, Kerlingøre, Myrekiærne** og **Søl**, dog meest i haarde Aaringer. Den gamle Jorddyrknings Maade, i Hensigt til Græsmarkerne, er meestendeels forglemt; og især Vandledningsmaaden, som, paa tørre Steder, har været meget brugelig, hvorfor man endnu seer Furer bevoxne med Græs, tvers og langs paa Tuunene, f. Ex. i Midfiord og Oefiord, og paa dette sidste Sted veed man endnu at fortælle, hvad de ældste have hørt af deres Forældre, at der skal have boet en gammel Mand, som var saa konstig, at han ved Læderbælge (eller smalle Sække) vidste at bringe Vandet langt bort og paa høie Steder, for i paafaldende langvarig Tørke at giennemvæde Græsjorden. **Jordfrugter** har man vist nok havt paa denne Kant, ligesom paa andre Steder. Ikke aleene de i det gamle Islandske Sprog bekiendte Talemaader om Kaal, tiene til at bekræfte det, men og tillige visse Steder saavel i Historierne, som baade i de geistlige og verdslige Love, fornemmelig **Jærnsiden** og den bekiendte **Jonsbog**. Om **Kornavlingen** der, er ligesaa vist, ja endnu fleere Beviiser derpaa, i de gamle Historier og Brevskaber. Men jeg vil kun, ved denne

Lei-

Leilighed, nævne et bekiendt Agerland, kaldet **Vitazgiafe**: det var en Øe, der ligger i Oefiordsaa, og var en Tiid, i det 10de Hundredaar, ret et Tvistens Æble for Naboerne (see **Vigaglums**-Saga). Det mærkværdigste er, at Historien udtrykkelig navngiver det, som den største Herlighed derved, at denne Ager blev aldrig ufrør, det er, at Kornet blev altiid modent, rimeligst saaede det sig selv, og følgelig voxede der vildt, maaskee ogsaa af Roden, saa at Eieren ikke havde andet at bekymre sig om, end at meie det af. For nærværende Tiid voxer der den forommældte Arundo foliorum lateribus convolutis acumine pungente, hvilken Kornart er et Slags vild Ruug. Vi have fundet fleere Steder i Island, hvor Kornagre have været, ja hvor man endnu seer de gamle Agerreener. Nu er det vist nok, at de Gamle have saaet paa mange Steder, og følgelig ikke aleene hiulpet dem med vildt Korn; Dog kan let blive Spørsmaal: først om dette Korn har udartet, og er siden blevet vildt og perenneus? og for det andet, om de ikke have vidst en Maade til at hielpe Naturen, hvor de kun havde det vilde Korn, til at give aarlig en riig Kiærne, enten ved Giødning, Vanding eller andet? At der blev giort Forsøg til Kornavling paa Nordlandet, for nogle Aar siden, er endnu i frisk Minde. Ei aleene de fornemste og meest formuende indenlandske giorde det, men ogsaa udenlandske Bønder, som Hans Kongelige Majestæt til den Ende underholdt og bekostede i nogle Aar, baade her og paa fleere Steder i Island; men alt dette kunde ikke hielpe; de reisede bort igien med uforrettet Sag. Slutningen blev da denne, at Korn kunde ikke voxe der, og ved denne Meening bliver det endnu. I Aaret 1755, da vi reisde over en Deel af Nordlandet, komme vi just til de fornemste Steder, hvor disse Forsøg bleve giorte, og Sagen stod

endnu

endnu i Uvished mellem Frygt og Haab. Det var nemlig paa 4re Steder i Hunevands-Syssel, at vi besaae disse Gaarde, den 27, 28 og 29 Aug. Den første Gaard var **Viidedalstunga**, hvor en Bonde-Familie fra Jydland var nedsat. Her var en Have med Kaal og Madurter i temmelig god Stand. Den Ager, som her var optagen til Kornavling, var 39 Favne lang og 15 Favne breed; men der var intet Korn voxet, undtagne nogle faa Planter begyndte da først at spiire op af Jorden. Det bør anmærkes engang for alle, at de Kornarter som man i disse Aar, fra 1753 til 1756, giorde Forsøg med, vare fornemmelig Havre, Byg, samt Vinter- og Vaar-Ruug. Hoved-Feilen var her begaaet i at udsøge Stedet, dog det var ikke Bondens Skyld. Man vidste, at den aarlig giødede feede Jord, nær ved Gaardene, havde viist sig for geil, saa at Sæden kom hastig op, og fik en meget høi Stængel, men ingen Kiærne. For nu baade at undgaae denne Uleilighed, og tillige at spare paa Hoeslæts- og Beede-Markerne, udsøgde Grund-Eieren, Sysselmanden i dette Herred, en meget maver og tør Plads, af det Slags, som man i Island kalder **Holta-Mo**, i Tanke at den skulle giøre den samme Tieneste, som Lyngheede-Jord, paa Islandsk **Lyng-Moar**: Græsset var her meestendeels visnet bort; der var vel noget grønt iblandt, men meget lavt, tørt og ganske udartet. Den sorte gode Madjord var fortæret, og ikke andet tilbage, end en ganske maver rødbleegagtig Leerjord, som paa Islandsk kaldes Aur, og er meget okker-artet, suur og kold. I Norge har man endnu det samme Ord, omtrent paa den samme Jordart. Men dette er at mærke ved den Islandske Holte- eller Steenbakke-Aur, at den, fremfor den Norske, gemeenlig er meget skarp og tør, fordi den har Pimpsteensand ved sig. Det værste ved bemældte

Ager

Ager var endnu dette, at Laget af denne Jordart var kun 1 Fod tykt oven paa Holtet. Holt kaldes middelmaadig hoie Bakker og Strækninger, der bestaae af smaa og iblandt store Steene, giærne bevoxne med mavert Græs, og i Fiældbygde eller hoiere oppe, med Mosß-Arter, Sphagnis, Hypnis og Bryis, oftest med noget Luuselyng (Empetrum nigrum) iblandt. Holte findes snart overalt paa det flade Land, deels paa Græsmarkerne, deels paa de sumpige Steder, og ere giærne aflange.

I Aabningen af Viidedalen havde Stedets Sysselmand udsøgt tvende andre Jorde eller Bondergaarde, een paa hver Side af Elven, nemlig Aas og Mardernup, til Beboelse for andre Jydske Bonderfolk. Her vare de samme urigtige Forholdsregler lagte til Grund, og en Holtemo optagen til Agerland, hvorfor der intet voxede. Egnen allevegne der omkring var smuk og græsriig, og syntes meget beqvemmere til at giøre Forsøg med. Det fierde og fornemste Sted i dette Syssel var Thingøre-Kloster, hvor Sysselmanden boede. Her var en stor Have med Kaal og andre Madurter, der stode temmelig godt, ligesom paa de næstommeldte 2de Steder. Haver til Kiøkken-Urter have ellers været paa Thingøre i lang Tiid, og henved Aar 1700 i allerbest Stand, da en Dansk Laugmand, navnlig **Lauritz Gottorp**, boede her, og drev den Islandske Huusholdningsmaade, tilligemed den udenlandske, saavidt han fandt det tienligt og fordeelagtigt, satte Gaarden i god Stand og blev riig derved. Den Sysselmand, som nu boer paa dette Sted, navnlig **Biarne Haldorsen**, havde her, paa to ulige Steder, ladet saae Korn. Paa den nordre Side af Gaarden, i saadan en Holtemo, som nyelig blev beskreven. Jorden var her i Forveien meget forblæst, ved det (som tidt skeer med Holtejord) de vedholden-

de Vinde rive Huller i den tynde og løse Jordsvær, hvorved Jorden tørres, og saasom den i sig selv er kun tør og støvagtig, blæser den bort. For dette at forebygge, havde han ladet giøde Ageren noget, hvilket vist nok er ganske umisteligt paa saadanne Steder, ja Giødningen skal være baade god og overflødig, om det skal hielpe. Men her brugde man Koemøg, som ei aleene giver stærkt Ukrud af Arve, men har desuden ikke Heede eller Feedme nok ved sig, til at giøre Auren eller den okkeragtige Leerjord frugtbar. Jordens Tykkelse af 1 til 2 Fod paa saadan en steenagtig og kold Grund, er og alt for liden; thi neder i Grunden paa de fleeste Holte er **Urd**, det er sammenkastede store Steene med mange Mellemrom, hvor Luften har sit Træk. Dette bliver da endnu een Aarsag til, at slige Steder ere kolde, og Vandet, som enten regner eller stænkes paa Ageren, bliver strax borte. Sæden var her dog voxen temmelig høit i Halm, men havde ingen Kiærne. Det andet Sted havde en god frugtbar Jord: det laae i Tuunet tæt ved Gaarden, og vendte imod Sønden. Denne Plads var kun liden, men Sæden stod her godt: Stængelen var maadelig høi, og havde temmelig Kiærne; men siden den ikke blev haard, blev Halmen med alting brugt til Foder for Kreaturene. Paa Holum Bispestoel blev giort et lidet Forsøg, hvilket gik ligesom sidstbemældte paa Thingøre; man havde og hist og her paa andre Steder nedkastet nogle Korn for Nysgierrigheds Skyld. Paa Miklebæ Præstegaard voxede nogle Stængler paa den søndre Kirke-Væg i Lee af Taget, og her havde de fuldvoxne Ax faaet en riig Kiærne. Men da fleere saadanne Forsøge forekomme paa Sønderlandet, saa ville vi til Slutning give nærmere Betænkning om denne Sag. I Flioten paa Bard Præstegaard var Kaal temmelig voxen i en liden Have.

Ellers

Ellers findes ei Kaalhaver paa Nordlandet viidere end hidindtil er mældt. Men at det kunde blive meget nyttigt for Indbyggerne paa denne Kant, at lægge Vind paa Jordens Dyrkelse, og komme i med at bruge Jordfrugter, det er og bliver oiensynligt, allerhelst siden Fiskeriet slaaer saa meget feil, og de maae hente en stor Deel af deres Livs Ophold fra andre Steder.

Indvaanerne.

§. 730.

Om deres Legems Beskaffenhed og Sygdomme falde her ikke meget besynderligt at sige. Nordlandets Indvaanere, ligesom andre nordlige Folk, der ere vante til Kuld, reen Luft og Bevægelse, have giærne sunde Legemer. Deres Hoide og Forlighed er forskiellig, og man kan ikke sige at de ere hoiere end Folk paa andre Steder i Landet. De Sygdomme, som sædvanligst overgaae Island om Hosten og Foraaret (§. 34, 273 ꝛc.), findes her ogsaa: Guulsott mærkes her tidt. Men Brystsvagheder ere her ikke saa giængse, som sonder og vester paa, ikke heller Spedalskhed (§. 494 og 578.) eller den med samme nærslægtede Skiørbug. Dette have Nordlænderne deels deres Himmel-Egn at takke (§. 701., 709. og 710.), deels den Levemaade, som Noden har lært dem, ved det de idelig maae rore dem, ride, og giore lange og besværlige Reiser til andre Herreder, og ikke nær saa tidt eller almindelig fare paa Soen eller blive vaade, og endelig kun lidet og sielden spiise blod eller fersk Fisk. De Spedalskes Hospital paa Nordlandet er Madrefell i Oefiords-Syssel: der har nu i mange afvigte Aar ikkun været een Syg og meest to, ja undertiden slet ingen. I forrige Tiider, da der var god Fiskefangst paa mange Steder norder paa, Deres Legems Beskaffenhed og Sygdomme.

vare her ogsaa fleere Brystsyge, Spedalske, o. d. Ja, i de allerførste Tiider, har man endog vidst af denne sidste Svaghed paa Nordkanten, hvilket de haandskrevne Historier vidne om. Dette er dog egentlig kun at forstaae om Mandfolkene; Fruentimmerne derimod have ikke nær saa god Helbred; thi *Obstructio Mensium*, især hos de ugifte, er meget almindelig baade her og paa andre Steder i Island. Den alt for stille Levemaade synes at være den fornemste Aarsag; thi foruden det, at Qvindfolk have her ingen Forlystelser, eller Forandringer i Levemaaden, hvorved de blive tvungne, tause og tungsindede i al deres Opførsel og Omgang; saa kan det ogsaa giøre meget, at de, undtagen en kort Tiid om Sommeren, blive jævnlig inde og sidde ved deres Arbeide i Uld eller andet. Hertil bør lægges, at de i Almindelighed hverken sidde paa Stole eller Bænke, men paa det flade Gulv eller Loft, paa et Faareskind, Matte eller Pude, ligesom bekiendt er at Skrædderne sidde. Ja der ere endnu fleere smaa Omstændigheder, som maaskee giøre sin Deel til dette Kions slette Helbred, endskiønt ingen mærker dem, eller agter dem noget værde. Hoved-Grunden bliver vel den anførte, og Sagen i sig selv ikke af liden Vigtighed, i den Tilstand, som Island nu befinder sig. Ellers kunne Nordlænderne trøste dem derved, at de miste ikke nær saa mange af deres Børn, som hine vester og sønder paa. Den foranførte Børne-Sygdom (§. 34.) viide de her ikke af, og sielden af de Tilfælde, hvorved saa mange spæde Børn paa Vesterlandet bortrykkes (§. 600). Mange af Nordlænderne naae og en temmelig Alder (§. 559).

§. 731.

§. 731.

I Hensigt til Sindets Beskaffenhed ville maaskee ikke alle komme overeens: Nordlandet har saa vidtløftig en Strækning, og Indbyggerne i hvert Syssel have noget for dem selv, saa at deres Sæder falde meget uliige. Man tillægger giærne i Island samtlige Nordlandets, ligesom andre Fierdungers Indbyggere, een og den samme Tænkemaade, og især lægges Skagefiordingerne dette til Last, at de have meer Lyst til at flakke omkring, og prange med Heste og andre Varer, end at arbeide hiemme og passe deres Huusholdning; at de ere de største Pralere, hengivne til Drukkenskab, Slagsmaal, Løsagtighed og Bedragerie i Kiøb og Sal, med videre. Men alle Fornuftige ville vel finde, at det er en stor Ubillighed, at give heele Nordlandet, eller disse Folk især, saa slet en Character; thi ingen kan nægte, at der jo i Skagefiorden findes mange skikkelige Bønder og andre Folk, der fortiene en Character, som er ganske tvert imod. Men saaledes haver den ubesindige Almue, maaskee ved et vist Tilfælde, tillagt de andre Fierdingers Beboere andre lige saa lastværdige, som usandfærdige Characterer; thi at der kunne, desto værre, findes i hvert Herred nogle slette Mennesker, som slige Kiendetegn fuldkommen passe sig paa, kan ei afgiøre den Sag, skiønt det bliver alt for sandt. Vore Tanker om Nordlandet, og da først om Hegrenæs-Syssel, ere som følger. I gamle Dage vare de anseete for kiække Folk, der elskede meget deres Frihed, og holdte meget over den. At de havde en Biskop, og i visse Maader Jurisdictionen for dem selv, styrkede dem i disse Tanker; thi det er overalt gaaet saaledes i Island, at hvor der ere opkomne mægtige og yndede Øvrigheds-Personer, da have de havt stor Medhold i de fornemste Herreder i Landet: deres Underhavende have

Sindets Beskaffenhed.

brystet dem deraf, og ere derved blevne stortalende og dristige mod andre. Sturlunga-Saga viiser Exempler nok herpaa, saavel overalt, som især sønder og vester paa Landet. Men nu i disse Tider er det blevet ganske anderledes. Nordlandet haver udstaaet meget, og Indvaanerne ere ganske blevne forandrede fra det forrige. Hunger og dyr Tiid, i haarde Aaringer, haver nødt dem til at søge deres Næring paa andre Kanter af Landet, og visse store Sygdomme have givet nogle Bygder nye og foranderlige Beboere: Dette kan siges om den største Deel, men dog især om Skagefiorden, og dernæst om Hunevands-Syssel. En forskrækkelig Pest borttog i Aaret 1496 en stor Deel af Indvaanerne, saa at Bygden paa mange Steder var ganske uden Folk. Og siden det traf saa underlig ind, at denne Pest kom ikke til Vestfiordene, thi den standsede ved Gilsfiord, da drog en stor Mængde af fattige Folk derfra til de 2 nærmerste Sysseler i Nordlandet, og især til Skagefiorden, og satte sig ned paa de øde Gaarde, hvor dem selv lystede. En berømt Annalist vidner, at Nordlandets Bønder vidste endnu i Aaret 1639 at regne deres Herkomst fra disse Folk i 4de og 5te Leed. Dette har da indført en forandret Tænkemaade. Men der er atter stor Forskiel paa de 4 Sysselers Indvaanere indbyrdes, og overalt giver man hvert Sted Character i andre Herreder, ligesom de, der komme derfra, føre dem op til. De fra Skagefiorden heede da næsviise, stortalende m. v.; de fra Oefiorden stille og skikkelige Folk, og de fra Hunevands-Syssel midt imellem begge. Om dem i Norder-Syssel tales ikke; thi de reise ikke til fremmede Herreder. Men fordi de af Skagefiorden reise i størst Antal til Sønder- og Vester-Landet, ved det de have Mængde af Heste, og haarde Aaringer trykke dem mest, da tales mest om dem. Til saa-

danne

danne Reiser bruge de de hurtigste af deres Folk, som ofte ere unge, ubesindige og ryggeslose, saa at de undertiden komme i Trætte med dem de søge til, og siden bag efter, helst naar de ere beskiænkede, giøre dem til af disse Lyder. Dette har da givet den fornemste Anledning til ovenmældte slette Character. Det kan heller ikke nægtes, at jo alt for mange af disse Reisende ere hengivne til Drukkenskab og adskillige Laster og Uordentligheder, som følge med samme. Ligesaa lidet nægtes, at der jo, iblandt de gode, ogsaa findes slette Bønder i Skagefiorden, der have meer Lyst til at flakke omkring, end at blive hiemme, og holde derfor, saa længe de kunne, deres Heste vel fodrede, men Køerne blive mavre; deres Koner og Børn lide dog meest ved denne slette Huusholdning. Men med at tilstaae dette, forurettes dog ikke de retskafne Indbyggere, hvilke for bleve nævnte, og som, i det mindste hiemme hos dem selv, udgiøre det største Tall. Man tillægger heller ikke Skagefiordingerne aleene alt det som er lastværdigt; thi Drukkenskaben, og deraf følgende Lyder, mærkes alt for meget baade paa en Strækning af Sønderlandet, saa og ved Vesterjøkkelen, skiønt sligt har taget meget af paa dette sidste Sted. Gemytsarten finder man i Dale-Syssel og paa fleere Steder af samme Slags som her. Hunevands-Syssels Indbyggere ligne tildeels dem i Skagefiorden, tildeels dem paa Vestfiordene. Oefiordingerne komme meget overeens med dem i Borgerfiorden i deres Sindsbeskaffenhed, i deres Huusholdning, og tildeels i Levemaaden; de ere af Naturen meget stille og forsigtige, flittige i deres Arbeide, tarvelige i deres Huusholdning, og artige i deres Omgang, baade indbyrdes og imod Fremmede. Deres Naboer i Norder-Syssel slægte dem paa, og de, som boe nordligst og længst borte, ligne meest Indbyggerne i Norderdeelen af Vestfiordene.

§. 732.

§. 732.

Huuse og Bygninger.

Bygningerne paa Nordlandet ere, efter Landets nærværende Tilstand, temmelig gode, store, rommelige, og vel indrettede inden i. Drivetommer falder her paa mange Steder, og de breede Huuse kunne bæder staae nord paa, end sønder paa Landet, fordi her ikke falder saa langvarig Regn som der. I Oefiorden kunne de staae længst; thi Grunden er der fast og tør, og Grønsværen, som tages til Væggene, ligeledes. Man bruger her hverken Steen eller tyk Grønsvær, men tynd, til de store Huuse, og derfor groer Væggene sammen i eet, og naar Grønsværen ikke spares, og Væggen er tyk, da kan den staae i 50 Aar eller meere. Paa 2 Gaarde bleve os viiste Øndvegs-Suler eller Høisædes-Støtter, som en rar Levning af Alderdommen. Man bruger disse Støtter, saavidt os er bekiendt, paa intet andet Sted i Island. De bestaae af 2de Stolper, som staae paa begge Sider af Indgangen til Bæen eller Gaarden; de blive smallere og smallere op ad, og rage henved 3 Alne over Taget: øverst paa dem staaer en udskaaren stor Knap, eller og et gammeldags Kiæmpehoved. Herved ere dog 2de Ting at anmærke: først at disse Stolper vare ikke gamle, men, af de den Tiid levende Eiere, fornyede efter den gamle Form. Dernæst angaaende Ordet, at da disse Stolper tage Navn af Øndvege, eller Høisædet i Stuen, saa synes, at de burde staae der, paa begge Sider, og naae høit op igiennem Taget, saa at de, der komme til Gaarden, kunde strax uden fra viide, hvor Høisædet var, eller hvor Hosbonden var at faae i Tale. Man holdt det for anseeligst, at have disse Suler meget høie. Et Sted i Landnama-Saga (Part. 2. Cap. 23.) vidner endog, at en af Vesterlandets første Beboere offrede sin Søn til Thor, eller, som Ordene lyde, gav ham til denne

Afgud,

Afgud, for at han skulde skaffe ham Ondvegs-Suler, hvorpaa et Træ drev til ham, som var 63 Alne langt og 2 Favne omkring i Tykkelsen. Det fornemste Sæde i Afguds-Templerne blev ligeledes betegnet med slige hoie Stager, og af et Sted i Eyrbyggia-Saga er det klart, at der have de Gamle ikke havt deres Ondvegis-Suler for Indgangen til Huuset. At man ogsaa har brugt hoie Dorstolper, synes et andet Sted i Landnama-Saga (Part. 3. Cap. 19.) at beviise, og maaskee denne endnu brugelige Maade paa Nordlandet, er en Levning deraf. De daglige Huuse, deres Orden og Indretninger, samt de andre Huuse, Heste- Koe- og Faare-Stalde, med videre, komme meest overeens med det, som for er sagt (§. 36).

§. 733.

Spiisen og Diæten er vel noget forskiællig paa Nordlandet, hos dem, der boe nær ved Soen, og hine paa Oplandet: det meeste kommer dog overeens med Sonder- og Vesterlandets Indvaaneres (§. 37, 278, og 602). At Levemaaden i gamle Dage har været meget uliig den nuværende, kan beviises af Historien. Den storste Deel af Nordlandets, ligesom andre Oplandets Indvaanere, spiiste meest Mælkemad, Ost, Smor, Skior, Floter, Striug, varm Mælk, o. s. v., og Kiod med lidet Brod, samt anden Mad, lavet af Korn. Og dette sidste, tillige med Torfisk, blev især brugt paa de Tiider og Dage, da man ikke maatte spiise Kiodmad. Ved Soekanten havde Indbyggerne meer af alleslags Fisk, baade tor og blod, eller fersk. Unge og friske Mennesker sogde især til nogle Fiskerpladser, ligesom i de Tiider var brugeligt, paa andre Steder i Landet (§. 636 og 37). Især nævner Bandamanna-Saga Vatsnæs (§. 698), og af endeel Steder i Sturlunga-Saga faaer Spiise og Diæt.

denne Sag endnu nærmere Oplysning. I Norder-Syssel drev man og paa Fiskeriet, fordi der var stor Fordeel ved at gaae derfra til Oefiorden, naar det lakkede imod Fasten, for at sælge Rav og Rækling, Skreid, eller Tørfisk, Hvalspæk, Haakall, og andre Fiske-Varer til Oefiordens og Skagefiordens Indvaanere. Hertil brugte man store Baade, og Markedet stod paa Gaasøre, kort uden for den nu brugelige Akerøres Havn. Den gemeene Mand brugde vel Blanda (§. 48.) til daglig Drik; men til Helligedage havde man Øll. Man bryggede selv overalt i Landet, men Miød og Malt fik man giærne fra Norge. I det 13de Hundredaar begyndte de Fornemme at føre og bestille Viin til Landet, for at bruge det til Giæstebude, og tidlig i det 11te mældes derom i Norge. I disse Tiider bruges ikkun lidet af Kiødmad paa Nordlandet, imod de forrige, men derimod en god Deel af Mælkemad; aleene at Ost er meget gaaet af Moden; ja man har endog glemt baade her og paa andre Steder at omgaaes og tillave Ost paa den gamle, og endnu i andre Lande brugelige Maade. De øvrige nysbemældte Sorter af Mælkmad bruges der endnu, og især laver det Nordlandske Fruentimmer meere af Striug, end hine i de andre Landets Deele. Striugur synes ellers at være de Norskes endnu brugelige Mysse-brym (see Søndm. Beskr. p. 377.); den frembæres deels med Fløyter, deels mænget med Skiør, og er meget suur og drøi for en Arbeider; den vil svulne op i Maven, saa at hvis En spiiser formeget, faaer han ondt deraf. Haard eller tørret Fisk bruges nu daglig til Spiise paa Nordlandet, og Blanda til Drik. Indvaanerne fra Hunevands- og Hegrenæs-Sysseler, og tildeels fra Oefiorden, hente Fiske med stor Besværlighed og Bekostning fra Sønderlandet og Vesterjøkelen; hvorimod de i Thingøe-Syssel og endeel i Oefiorden hielpe

hielpe dem med det, de faae hiemme, og disse, som rimeligt er, befinde dem langt bæder derved. Det var at onske, at de forste vilde forandre denne kostbare og kummerlige Huusholdning; thi derved vilde vist denne store Deel af Landet komme i Velstand. Det samme var og hoist nodvendigt paa mange andre Steder, og dertil vilde ikke behoves store Penge: næst vor HErres Velsignelse, kunde Fornuft og Kyndighed, foreenet med Fliid og Bestandighed, giore det allermeeste. I Madens Tillavning ere de Nordlandske Fruentimmer reenlige. Brændselet er meest Torv, og paa endeel Steder Lyng og Krat-Riis. Saudatad, eller torret Faaremog, bruges iblandt (§. 606).

§. 734.

Angaaende Indbyggernes almindelige Arbeide, kommer det meeste overeens med det, som er mældt om Kiosar-Syssel og Borgerfiorden (§. 50-56 og 280-84.), især i Henseende til Land-Arbeidet paa alle Aarets Tider. Folgende er aleene at anmærke især. I Hunevands-Syssel fanger man overalt Silunger eller Foreller, saasom denne Fisk falder der i stor Mængde; og hvis der vare fleere Folk, og Fangsten blev dreven paa den gamle Maade, kunde mange fleere leve aleene ved denne Næring. De fornemste Fiskersteder ere Balkenæs, Vatsnæs og Skagen (§. 698.), samt Flioten paa den vestre Kant af Nordlandet. Over Mangel paa Arbeidsfolk klages allevegne i Island, men især norder paa, i Borgerfiorden, og hvor man ikke kan leve, uden at drive paa Landvæsenet; og siden Island giærne har storre Antal af Qvindfolk end af Mandfolk, saa fattes meest Arbeidskarle: man bruger dem paa Nordlandet til lange Reiser, baade om Efterhosten, da endeel blive borte, for at fiske, den heele Vinter, ja indtil St. Hans Dags Tiider, Almindeligt Arbeide.

og om Foraaret, til ud paa Sommeren, da endog Bønderne selv, og de hiemmeblevne Arbeidere, maa reise til Sønder- og Vesterlandet, for at hente de andre, tillige med den samlede Torfisk. Der kunne da være 3, 4 og fleere Bønder, eller deres Fuldmægtige, i Sælskab, og have 20, 30 til 40 Heste med Byrder: De bringe med dem adskillige Varer, f. Ex. Smør, Læder, dog meest ulden Gods, som de sælge til Søekantens Beboere. Af dette sidste Slags Varer, samt af den avlede Torfisk, sælge de ogsaa noget til de Danske Handlende, som komme længe for til Vesterjøkelens og Sønderlandets, end til Nordlandets Havne. De tilhandle sig herimod noget Meel, Jærn eller andet nødvendigt, hvilket de da bringe hiem. Men disse Reiser kunne, formedelst indfaldende Regnveir eller andre Forhindringer, vare ud paa Høeslæts-Tiiden, til største Skade og Uleilighed for disse Folk. Den Mangel som Nordlandet og Borgerfiorden har paa Arbeidskarle, især om Sommeren, erstattes tildeels, i det endeel ledige Personer, eller Tienestefolk, søge derhen sønden og vesten fra, i denne Tiid, da Fiskeriet ikke drives hos dem; disse lade dem betale ligesom de arbeide til, 4 Mk. Croner til 1 Rdlr. Sp. om Ugen, foruden Kosten, i Penge, Smør, levende Faar og Vadmel (§. 505). Dette som hidindtil er meldt om Hunevands-Syssel, gielder ogsaa om Skagefiorden, hvor Indbyggerne tillige fiske hiemme hos dem selv heele Aaret igiennem paa Skagen og i Fliotene, og om Sommeren ved og uden for Drangøe; thi de Nærboende have Lov til at fange Drangøens Alker og Biærgfugle paa Søen, og derhos vexelviis at fiske. Der have endog været Bønder i Hunevands og Skagefiords Herreder, som i de sidste haarde Aaringer have holdt meget vel ud, ved at bruge hiemme hos dem selv alle muelige Udveie, til at holde dem og deres Folk

ved Live. Haakallefangst drives baade paa Skagen og i Fliotene med største Fliid. Men man klager her over, at Fiskertiden er forandret; thi nuomstunder er den beste Tiid, paa Nordlandet, om Sommeren, fra St. Hans Dag til i December og Januarii-Maaneder; I denne Tiid, og længer ud paa Vinteren, fanges ogsaa Haakallen. Tilforn derimod gik Fisken ind til Landet betimelig om Foraaret; men naar den slemme Hav-Iis besøger Landet, da forrykkes saavel Fiskeriet, som Aarets Tiider (§. 645 og 710). Paa Høfdestrand og tilgrændsende Bygder fanges jævnlig Sælhunde, deels med Garn, og deels med Harpuner Oefiords-Syssels Indvaanere have ulige Arbeide og Næringsmaader. Deres Landvæsen drives godt paa endeel Steder; der ere ikke mange, som reise til Sønderlandet, eller leie Arbeidsfolk derfra. Deres fornemste Fiskersteder ere Olafsfiord, Siglenæs og Svarfeddal, og Oefiord imod Vesten, og Østen for (endskiønt den største Deel hører til Thingøe-Syssel) Hofdahverfe, Laatrestrand, Flatøe, og, paa Pynten Giøgretaa (§. 700.), de 2 Fiorde, Thorgersfiord og Hvalvatsfiord. Til disse Steder søge Folk, deels for at kiøbe Fisk, deels for selv at fiske, da de dog ikke blive længer borte end 14 Dages Tiid, og meest 1 Maaned. Hav-Foreller fanges her i Trækkegarn i Stranden, hvor Grunden er høi, lige og bedækket med sort Sand. Denne Fangst drives paa Svalbardsstrand med stor Fordeel. I Skagefiorden bruges ogsaa samme Maade, og det var at ønske, at den blev indført paa alle de andre Kanter af Island, hvor man veed at Ørreden gaaer i Mængde til Landet. Fra Grimsøe kommer ogsaa Torfisk til Oefiords-Syssel. **Lodna** (Clupea linea laterali prominula villosa) er et Slags Sild, som ingen i Landet, uden aleene Oefiordingerne, bruge til Spiise, men de have

stor Nytte deraf. Torsken søger stærkt efter den, og, om Foraaret ved Kaarsmisse, nye Stiil, jager den ind i Fiorden, hvor den ligger om Ebben paa det Torre, i saa stor en Mængde, at Naboerne salte den ned i Kar, og saaledes forvare den, for at spiise den efterhaanden. Denne Art bliver nok de Norskes **Lodde**, som i **Pontoppidans** Naturl. Hist. p. 217. ommældes, endskiønt vi af Beskrivelsen ikke kunne faae nogen Vished derom. Den falder ogsaa paa Sønderlandet i Island, men man har der ikke saa slemme Tanker om den, som benævnte Skribent. Stanken ved den færske Sild er ikke forgiftig, og befindes her ikke stærk. Den er som af Fisketran, og gaaer ganske bort naar Fisken kaages; Vi have for denne Beretnings Skyld bestilt den levende, for at viide Sandheden; den er 4 til 5 Tommer lang. Oefiordingerne ere gode Harpunere. De skyde paa denne Maade ikke aleene smaa Hvale, Andenæbber, Hofrunger og Niser (§. 660 og 661.), men ogsaa Vandfugle, hvilken sidste Jagt ikke er brugelig andensteds i Island. Den Sælhunde-Art, som her fanges, er **Vade-Sel** (§. 653. b). Naar Hav-Iisen kommer, dræbes en Mængde af den, ei aleene i Oefiorden, men ogsaa i Skagefiorden og Norder-Syssel; man slaaer den ned for Fode med lange Kieppe; den harpuneres ogsaa i Oefiorden, baade Vinter og Sommer, thi den kommer her 2 Gange, først efter Juuletider, da den bliver borte i April-Maaned, og kommer efter 3 Uger igien. Denne sidste Gang bier den kun 14 Dage, og bliver derpaa borte heele Sommeren. Til denne Jagt bruges Firemandsfar med 6 Mænd paa; de 4 roe, den 5te sidder ved Roret, og den 6te staaer foran i Baaden med Harpunen; Roerskarlene bør dyppe Aarene sagte i Vandet, og ingen Allarm giore, for at kunne komme nær til Vaden eller Sælhundehoben, som svømmer

i en

i en Orden, der er meesten trekantet, med Spidsen foran, og gaaer giærne lige frem. Naar en Sælhund skydes, dukke de andre under, og da giver man Agt paa hvad Vei Sælekongen tager; thi under Vandet have disse Dyr heller ingen Vendinger. Man gior af med den skudte, det snareste muelig er, og derpaa roe Jægerne det beste de kunne, for at indhente Vaden igien. Hvis Fangsten gaaer lykkelig, kan en Baad faae 6 Stykker om Dagen, men undertiden faae de og slet ingen. Man har 2 Harpuner ved Haanden; den eene for at skyde forst med, den anden for at trække Dyret desto vissere til Baaden. En Vade-Sæl giver jævnligst 1 Centner Spæk, og de største og feedeste 14 Fierdunger eller 140 Pund. De Fugle, som her fanges, ere Svartfugle (§. 673.), som komme hid næsten lige saa tiidlig paa Aaret, som Sælhundene. Til at skyde dem bruges en Stang, 5 til 6 Alne lang, med et smalt tveehaget Jærn i Enden. Svartfuglen er ved denne Tiid saa feed og tung, at den ikkun besværlig kan flyve. Naar Hav-Jisen kommer, kan man endog tage den i 100de Tall; thi den sidder paa Jisen ganske stille, og ligesom uden for sig selv (§. 673). De foranførte Hvalfiske fanges kun siælden nuomstunder, meest fordi Baadene ere blevne saa smaa og svage; ellers haver man her brugt den samme Maade, som paa Vestfiordene, med at giøre Baaden fast til Hvalen. Niser eller Marsviin skydes med Harpuner, ligesom Sælhunde. I Thingøe-Syssel har man adskillige Næringsmaader. Allevegne i Laxaaen og fleere Vande falder skiøn Laxefangst. Ørreder og Foreller falde og paa mange Steder, og fanges saavel i Stranden, som oppe i de ferske Søer. Bygden omkring Myvandet nøies aleene med denne Fiskefangst (§. 703). Saltvands-Fiskeriet drives meest paa Giøgretaaen, og snart allevegne i Sysselets østlige Deel.

Desfor-

Oefiordingernes nysbenævnte Næringsmaade høre ogsaa til dette Syssels vestligste Indvaanere, thi de grændse, som sagt er, til Oefiorden: Den egentlige Sild, som er bleven kaldet (uden Tvil efter de Tydske) Hæringr, kommer til dem iblandt, men fanges ikkun siælden. Sælhunde ere her allevegne, og især findes de ved store Elvers Udløb, som i Skialfandefliot, hvor de ogsaa svømme noget op i Landet, og ligeledes søge de op i Jokelsaa i Oefiorden, og krybe op paa Sandbankerne paa begge Sider. Paa Sletten og alle andre nordlige Kyster, lige til Langenæs, er god Sælhundefangst; der drives og Haakallefangst, samt Torskfiskerie. Dog er den Fangst af Vade-Sæl, som skeer med Garn, den vigtigste. Velbemidlede drivtige Bønder have fundet paa den. Garnene ere meget stærke, og bruges mange ad Gangen, ligesom Eierne ere formuende til: de sættes inde i Fiorde og Viige, paa de Steder som Sælhunden oftest besøger, og man passer paa, naar Vaden treffer paa dem, da Eierne faae en anseelig Vinding, saafremt Garnet holder; ellers mistes Garnene tidt, eller dog komme til Skade. Indbyggerne paa disse Kyster have og mangesteds Ædersfugl, Æg, og Fuglefangst i Strand-Biærgene, især paa Langenæs, Rodenup og Grimsøe; og med at benytte sig af disse anførte Ting, have de nok at bestille Vinter og Sommer; leve ogsaa temmelig godt. Formedelst Sælhunde-Tranen, som kommer herfra, er gierne Huusevügs Havn fordeelagtig for de Handlende.

§. 735.

Konst-Arbeide. I **Konst-Arbeide** give Nordlænderne andre deres Landsmænd intet efter: de ere baade Tømmermænd, Snedkere, Jærnsmedde, Giortlere og Sølvsmedde. De bygge temmelig godt, og panele deres Huuse indvendig. Deres Fisker-Baade danne de og bygge baade

baade smukt og varagtig, og ligne deri meest Breedefiordens Indbyggere. Deres Indretninger og Orden ved Fiskeriet komme meest overeens med Vesterlandets. Til deres Snedker- og Timmermands-Arbeide have de god Hielp af Drivetømmer, som falder hist og her, men dog i størst Mængde mellem Tiornæs og Langenæs, hvor det paa somme Steder endog skal være i Overflødighed, og næsten som paa Hornstrandene. I Hunevands-Syssel samt Skage- og Oefiorden forfærdiges alleslags Messing- Jærn- og Sølv-Tøi, for at sælges om Foraaret til Sønder- og Vesterlandet; og især af Sølv, Knapper til Troier og Forklæder, Mallier til Fruentimmer-Bælter eller Giorteler o. m. Af Messing forfærdiges sammeslags Ting; og af Jærn-Redskaber, Knive, Høvler, Navre, Øxer, Knibtænger o. m.; og endelig af begge Slags Metal, Beslag til Riidetøi, Stigbøiler, Bidseler, Spænder, Hesteskoe o. m. Man har fundet iblandt disse Kunstnere sindrige Hoveder. Saaledes har i Mands Minde været en Mand i Oefiords-Syssel, der byggede et Skib eller Vogn til 3 eller 4 Personer, som han seilede med paa det Tørre om Vinteren, da Jorden var tilfrossen og hvor Grunden var liige. Men eengang, da 2de af hans Sønner droge i stærk Blæst hiem fra Kirken paa denne Maskine, og vilde prøve hvor stærkt den kunde seile, kom den i saa stærk Fart, at de kuldseilede, hvorved Maskinen gik i Stykker og de stødte dem meget ilde. Fruentimmerets Arbeide er ogsaa meget godt (§. 286.).

§. 736.

Det som er mældt tilforn paa adskillige Steder (§. 63 til 71, 287 til 93, 518-520, 607-611 ꝛc.) om **Tiidsfordriv** og **Lystigheder**, passer sig og paa Nordlandet. Dog have de Sysseler ikke saa stor Mangel paa Tiidsfordriv, hvis Indvaanere jævnligen Tiidsfordriv og Lystigheder.

reise, og dette bliver maaskee den fornemste Nytte af dette Slags Levemaade. Indbyggerne i Hunevands=Syssel og Skagefiorden ere derfor mindst tungsindede; men osten for er Levemaaden meere stille, og Omgangen med andre Herreder mindre. De lange Vinter=Aftener pleier man at fordrive med at læse Sagar og Qvæde, det ere gamle Begivenheder, satte paa Riim. Sproget er her temmelig reent, og hvis man havde arbeidet paa, som Bisskop Gudbrand Thorlaksen begyndte, at reense samme og forbædre Bogstaveringen, (fordi Bogtrykkeriet var her paa Bispestolen), havde det vist nok giort megen Nytte. Af Spøgerie og Hexe=Historier (§. 610 til 617) har man ogsaa havt meget i forrige Tiider; men nu tager al saadan Snak og Indbildninger meget af. Vi mærkede kun eet eeneste Exempel, den Tiid vi reisde her over, i det den eene af os saae een Bonde, som var plaget af denne Sygdom. Han var ganske udmavret, og saae bleeg og gusten ud, ja ret som en Dodning. Han talde meget lidet, men ellers fornuftig, ligesom han og var sædelig og stille.

Dyrene.

§. 737.

Heste. Hvad der er talt om Hestene i Almindelighed (§. 73, 294 og 646) passer sig og her, saa at vi ikke behove at igientage det. Nordlandet haver ellers større Forraad af Heste end nogen anden Deel af Island; man finder dog ingen Spor til, at det har været saaledes i forrige Tiider; saa at Indvaanerne vist nok maae have begyndt at opelske de mange Heste, den Tiid deres Levemaade blev forandret, og de begyndte at søge til andre Fierdingers Fiskersteder. Det er uimodsigeligt, at denne Mængde er skadelig for Landvæsenet

net i høieste Grad, og at den er een af de Aarsager, som haver forringet Prisen paa Jorde og faste Eiendomme; en fordærvelig Grundsætning, som man er falden paa der i Landet, at lade nedsætte Grundenes Priis, i Stedet for at riige og fornemme Folk i forrige Tiider holdte det for meget gavnligt, saavel for Eierne, som det almindelige Beste, naar en Jord eller Gaard var bleven forbædret, at lade den, med visse Vilkaar, forhøie i Priisen. Enhver Fornuftig indseer vel Følgerne paa begge Sider; det bliver og for vidtløftigt at udføre disse paa dette Sted. De Grunde, der faae, eller have faaet nogen ubodelig Skade, bør dog her undtages; f. Ex. naar Skreedfald eller Vandflod tager Grunden ganske bort o. s. v. Der er og stor Forskiæl paa, at formindske for en Tiid Afgifterne af en Jord, og at nedsætte den selv i Priisen. Nordlandets Heste, baade Riideheftene og de andre, agtes ellers for gode til at udholde Arbeide. Den største Mængde af disse Dyr findes i Skagefiorden; der ere ogsaa mange Beriidere; thi Skagefiordingerne ere gierne Elskere af Heste. Dog komme fra Oefiorden nok saa vel bereedne Riideheste; Aarsagen er, at Grunden er der overalt tør og liige, Bønderne fødre godt om Vinteren, og paa den glatte Iis kunne blive de beste Gangere. I de sidste Aaringer døde den største Deel af Nordlandets Heste (§. 710.), da de ikke aleene styrtede af Hunger, men de Fattige bleve og nødte til at slagte dem til Spiise. Dette skeede ogsaa paa fleere Steder i Landet, og foraarsagede overalt Eftertale iblandt Folk, især hos Geistligheden, som forbød alle og enhver at æde disse ureene Dyr; det er og forbudet under strænge Straffe, i de endnu brugelige Kirkelove, fra de papistiske Tiider. Det, som ellers forøgede Skylden, var, at de Fattige giorde dette hemmelig; at jo mange Tyvagtige stiale Heste

 til

til samme Brug, var ei at nægte. Men overalt sporger Hunger og Dyrtiid ikke efter sligt; thi man har Exempler nok hos andre christne Folk, at de have maattet nødes til at spiise disse og andre affkyeligere Ting. At Hestenes Mængde paa Nordlandet og især i Skagefiorden haver været skadelig, er erkiendt af Indbyggerne selv; da disse Dyr æde ikke aleene Græsset, men ogsaa beskadige Roden, især enkelte Rodder, og dem der ikke er faste nok i Grunden, hvilken de gaae saa nær som de kunne, og ødelægge gierne de tilkommende Planters Giemme og Vinterkammere. Det haver ikke været rart, at en Bonde haver havt 50 til 100 Heste, og derover, da han ikke har eiet meere end 4, 6 til 8 Koer. Alle viide, at dette strider tvertimod andre evropæiske, og især de nordiske Nationers Brug; da Antallet af Heste og Faar skal være det mindste muligt, mod Hornkvægets. Ja man kan beviise, at de gamle Islændere have fulgt samme Regel.

§. 738.

Faar. Om Faarene er meget talt i Forveien (§. 75, 298-325 og 648); at de ere nyttige for Landet, kan ikke nægtes; men at det ogsaa kan være skadeligt at have alt for mange af dem, ville vel andre Nationer, der drive Kvæg-Avlingen med Indsigt, ikke have noget imod. I Island vil dog denne Meening blive agtet sælsom, maaskee ogsaa skadelig for Handelen. Dette skrives ellers i Anledning af, at der holdes en stor Mængde Faar paa Nordlandet, ja alt for stor mod Hornkvægets Antal, og dette samme kan siges med Vished om mange andre Steder i Island. Man seer sig saa meget meer tvungen til at fremsætte denne vigtige Sandhed, som nogle anseete Mænd have søgt at indprænte Nationen, at det var meest fordeelagtigt at lægge sig efter en Mængde af Faar, i Ste-

det

det for Hornkvæget. Indbyggerne selv meene ligeledes, at det er dem fordeelagtigt at have mange Faar, især for at handle med, siden disse Dyr koste dem ikke noget. Men ingen betænker, eller regner efter, hvor meget Faarene have ødelagt Græsjorden, siden de blëve saa mange i Landet. Ingen regner heller efter, hvor stor Mængde der styrter, som ingen har Nytte af. Hornkvæg-Avlingen derimod er vis. Den Umage man haver med samme, betales riigelig; Græsjorden ødelægges ikke, men holdes ved Lige, og efter Koernes Antal kan Bonden altiid holde et vist Antal af Folk. At denne Green af Handelen i Island er nu ganske borte (§. 74, 297. 647.), maae baade Indvaanerne og de fremmede Handlende tilstaae, som have faret derpaa i forrige Tiider; og man maatte spørge, hvoraf det kommer, da det herlige Faareavlings-Værk er drevet til den høieste Spidse, at der nuomstunder baade kommer mindre og slettere Lammekiød fra Island, end i forrige Tiider? thi at der kommer saa meget fra et enkelt Sted; eller at Indvaanerne, den Tiid dette blev skrevet, af Frygt for at Faarepesten (en tilforn ubekiendt Sygdom) skulde tage alting bort, leverede hvad de havde ind i Handelen, vil ikke sige noget. Her er ikke Tiid eller Sted at udføre denne Sag viidere: men vist nok er og bliver det, at Indbyggernes Tall haver heele Tiiden taget af og til, efter Hornkvægets og især Koernes Tall; ja ydermeere: Jordens gode eller slette Tilstand haver ogsaa rettet sig derefter.

§. 739.

Geeder have egentlig hiemme paa Nordlandet i disse Tiider; og de faa, som nu findes paa andre Steder, ere af Forstningen komne her fra. Her findes dog kun faa af dem, og ikke uden paa eet eller to Steder, nemlig i Svarfeddal, og især i Fniosfedalen. End- Geeder og Sviin.

 skiønt

skiønt disse Dyr giøre Skoven Afbræk, ere de dog i visse Maader fordeelagtigere end Faar: de give megen Mælk, ere gode at slagte, og holde Vinterens Strænghed snart utroelig ud. Hvis man kunde have dem uden Skov, saa at de kunde trives, vilde saadant blive tienligt og lønne Umagen. Sviin har man havt paa Nordlandet i gamle Dage (§. 77.).

§. 748.

Adskillige andre Dyr.

Hunde, Ræve, Muus og **Katte**, ere, ligesom andensteds, almindelige paa Nordlandet, og intet Nyt om dem at tillægge. Om Sælhunden er handlet i Forveien (§. 734). Indvaanerne have og samme Nytte deraf, som paa Vesterlandet og paa fleere Steder (§. 652 til 656.). **Rostungen** (§. 653. α) har man fundet, skiønt ikkun sielden, paa denne Kant. Den almindeligste **Maade at fange Sælhunden** er at sætte Garn for den, eller og at skyde den, og begge Deele bruges i Skialfandefliot, Hørgaa og Heredsvandene. Men i Svarfeddal har man endnu en nye Maade: Sælen svømmer der langt op ad Elven, og kryber op paa Græsbakkerne, for at hvile sig og sove; den kan ikke komme op, uden hvor der er Skaar i Bakken, og tage sig derfor Leie kort derfra, for at være nær ved Vandet. Disse Steder har man da lagt Mærke til, og gravet Graver, hvor Sælen enten skal over, eller hvor hans Leie er: Jorden har man reenset bort, lagt svage Lægter over Aabningen, og dækket det saa næt til med samme Grønsvær, som for har været over den. Naar nu Sælen kommer falder han ned, og kan ikke komme op igien. Ved denne Leilighed kan man nævne en anden Maade, som uden Tvil er gammel, men er sporet op og sat i Værk i disse Tiider; nemlig, at hugge Huller i de Strandklipper, som Sælhunde pleie at ligge paa, og

fæste

TAB. XLVI.

pag. 742.

Accipiter, Ugla.

fæste et skarpt tvеehaget Jærn deri, eller og at fæste samme Jærn i en Rifte. Erfarenheden haver lært, at Dyret ikke veed at tage sig i Agt for dette, naar det kryber der op paa.

§. 741.

Af **Hvalfiske** sees her alleslags i Havet, men fanges ikke, undtagne de smaa, og det kun sielden nuomstunder (§. 734), nemlig Andarnefier og Hnyser. Det sidste Slags Hval er allevegne nord paa, og den forste besøger især Oefiorden. **Drivehval** faae Indbyggerne undertiiden, meest paa Skagen og i Oefiorden, hvor en Tværbanke løber ud i Fiorden fra Løfaas Præstegaard. Paa Langenæs, Sletten, og Kysterne der i Nærværelsen, falder den oftest. Een af os saae i Aaret 1757, paa sidstbemeldte Næs, et Kindbeen af en Hval, som var 18 Alne langt; Dentes incisores vare 10 i Tallet, Molares 4. Hvalfiske.

Fuglene.

§. 742.

De fleeste af de andensteds i Landet bekiendte **Fugle** findes ogsaa nord paa, som **Ørne**, **Falke**, **Svaner** o. s. Om den Ugle, som er bleven bekiendt i Nordlandet, ved det **Anderson** har ladet den stikke i Kobber, veed man endnu ikke med Vished, hvilken Art det er; thi bemeldte Skribent giver ingen Beskrivelse over den. En anden **liden Ugle** er bleven seet paa Sønder- og Vesterlandet, skiønt ikkun sielden. Den er af Farven guulbruun, hvid- og sortspraglet overalt. At tamme **Giæs** have været paa Nordlandet, ligesom paa fleere Steder i forrige Tiider, beviiser Landets Historie. **Vildgiæs**, af de 3de foranførte Arter, komme ogsaa til denne Kant, og skydes iblandt med Flinte. Ederfugl- Adskillige Fugle, især Svartfuglen paa Drangøe.

er her paa mange Steder. Om Svartfuglen blev nyelig mældet (§. 734.). Den lægger Æg paa nogle Steder nord paa; men de fornemste ere dog Grimsøe (§. 700.), Skorevigs-Biærg paa Langenæs, og Drangoe; Maaden at sige og fange den i Biærgene er omtrent den samme overalt, som er mældt i foregaaende Stykke (§. 673. & seq.). Paa Langenæs siger man ikke meer end 30 Favne eller lidet derover, thi Biærget er der ikke meget høit. Men, vi ville især tale her om Drangoe. Naar man betragter, at den er saa liden, bliver den uden Tvil det fordeelagtigste Stykke Land, som man veed af i Island; thi den holder mange Mennesker ved Live, og giver Skagefiordens Indbyggere paa adskillige Maader deres Næring. Den var tilforn en Almindinng indtil 1030, da den Kiæmpe Gretter, der havde holdt sig her i nogle Aar, mod Indbyggernes Villie, blev ombragt; man seer der endnu Levninger eller Grunden af hans Huus. Men efter den Tiid fik Hole-Gaards Eier Øen, og derfor har den siden ligget under Bispestolen. Drangoe er en Klippe af lysegraa bleegagtig Sandsteen (§. 713. b.), uden paa besat af en utallig Mængde Fugle; men oven paa bedækket med 3 til 4 Fod tyk sort Jord, som giver det deiligste Græs, saavel til Hoeslæt, som til Fode for Faar om Vinteren, hvilke blive her overmaade feede, og saa vilde, at de springe ud af Klippen, naar man vil tage dem. Man forsikkrer her det samme, som blev mældet om Fuglebiærget (§. 673.), at Bugen brister ud paa Mennesker og Faar, naar de falde der ned igiennem Luften. Dens Viidde oven paa skal være henved 400 Favne i Fiirkant; men Eierne have regnet det Græsriige af den for 72 Dagslætter (§. 52.). Jorden er her meget udhullet med runde 1 Qvarter viide og Alne lange Gange, hvilke Lunden gior med hans

stærke

stærke Næb og Kloer. Klippens Hoide regnes til 100 Favne, og derover. Biærgfuglen hugger den selv ud til Reedesteder, og Maaden at fange den paa er den samme, som ved Laatrabiarg (§. 673). Bisperne holde paa Drangoe 7 til 8 Karle, som ligge der fra Kaarsmisse til St. Hans Dag. Fæsten eller Tovet til Fuglefangsten bor følge Bispestolen, som Inventarium. Det vurderes for 5 Hundrede, eller 20 Rdlr. Sp., naar det er giort som det skal være, nemlig at Fæsten selv bestaaer af 7 Taatter eller Remmer, hver 80 Favne lang, naar de ere fuldstrækkede: de skiæres ud af Oxelæder, det tykkeste i Huuden, hvortil man behover 16 saadanne middelmaadige Huuder. Fæsten, naar den er tør, veier $1\frac{1}{2}$ Vætt, det er 120 Pund. De 6 Karle holde Fæsten, og trække den op og ned paa en udstaaende Biærgstok. Den 7de staaer paa **Vadbiærg**, d.e. paa Vagt, og giver Agt paa de Tegn, som Sigemanden gior (§. 673. o. f.).

§. 743.

All den Fugl, der fanges ved Sigemanden, samt Æggene, og de Papegoier, som opholde sig oppe paa Oen, tilhore Bispestolen, og endskiønt denne Fangst giver aarlig en anseelig Vinding, saa er dog den, der drives paa Soen omkring Oen, meget storre og nyttigere, i Hensigt til det Almindelige. Maaden er denne: **Fleke**, eller Flode, kaldes et fiirkantet og af tynde Bredder sammennaglet Stykke, 2 Alne langt og 5 Qvarter breedt. **Nidurstada** kaldes et Tov, som, med en Stiore, eller Steen-Anker, nedsænkes til Bunden (§. 95). Til den overste Ende af saadant et Tov hæftes 5 Fleker med smallere Liner, saaledes, at den eene kommer til at flyde lidet længer borte, end den anden. J ovenmældte Tiid begive Jndvaanerne dem til Oen, allesteds fra, Fliotene undtagne

En besynderlig Maade at fange Svartfugl.

(thi denne Bygd er længst borte, og der drives Fiskerie paa Havet), paa store Baade, til 6 eller 8 Mand: hver Baad har 5 Nederstader, som den nysbeskrevne, og een foruden med 6 til 8 smaa Fleker eller Floder, hvilke høre Roerskarlene til, saa at Fordeelen af dem kommer ikke til Deeling. Altsaa høre til hver Baad henved 30 saadanne Flydebretter. Flekerne ere giennemborede med mange Huller, paa en vis Længde fra hverandre, og hvert Stykke besat med 100 til 150 Snarer eller Strikker, af stivt Hestehaar. Paa hver Nederstade staaer een Lokkefugl paa den middelste Flode, og derved formaaes de andre Svartfugle at sætte sig her, for at hvile dem; thi der svømmer paa Søen saadan en stor Mængde, at de giærne trykke hinanden. Naar en Baad er færdig med at sætte sine Fleker eller Floder i Lave, gaaer den bort for at fiske, og lægger etsteds Lodliner, med mange smaa Angler, ligesom de der bruges i Norge (see Søndm. Beskr. p. 437.), samt paa endeel Steder her paa Nordlandet, ligesom og ved Vesterjokelen om Vinteren. Fiskerne besøge da disse Liner og Fleker 2 Gange om Dagen, og fiske imidlertiid paa enkelte Meedekroge. Paa en Fleke kunne de faae en Snees Fugle ad Gangen. Det er besynderligt, at ligesom Snarerne maae giøres af alleslags Hestehaar, som hvide, graa, bruune og sorte, saa bliver og Fangsten forskiellig derefter; thi altiid fanges de fleeste Fugle i de sorte Snarer; enten at Svartfuglen er mindst bange for denne Farve, eller og at den haver Tilbøielighed til den. Vesten til paa Drangøen, uden for Klipperne, have Indbyggerne en Stade, hvor de kunne lande med deres Baader. Men paa Øen kunne de ikke komme, uden deres Tilladelse, som ere der oppe; thi Klipperne ere steile overalt; der ere aleene nogle store Søm slagne ind i Sandsteenen, hvorpaa en af de smidigste og dristigste

stigste klavrer op om Foraaret med en smal Line, for at trække Stigerne op med, hvilke da staae der, saa længe Bispestolens Folk blive paa Øen. Dette Slags Fuglefangst kunde blive til stor Fordeel paa andre Steder i Landet, især ved Fuglebiærget, hvor der opholder sig endnu en langt større Mængde af Svartfugle; men Søen er der giærne uroelig, og man kan kun siælden lande under Biærget.

§. 744.

Lunden fanges ei andenstेds paa den Maade, som her: man lægger nemlig Lundegarn over Huulernes Aabning, af hvilke mange staae sammen, tæt ved hinanden; i disse besnæres især de Fugle, som ville ud af Huulerne. **Maagen** (§. 674. c) boer for sig selv i **Karlen**, en meget høi og smal Klippe tæt ved Drangøe, hvor intet Menneske kan komme. Her seer man de unge Fugle meget forskiellige i Farven fra de gamle. Disse blive her i Landet heele Vinteren, da de unge tildeels trække bort, og dette er Aarsagen, hvorfor Larus glaucus (hvilken ikke er nogen særskilt Art, men kun den fuldvoxne Fugl) er saa rar hos Skribenterne. **Rytsa**, Larus albus, extremitatibus alarum nigris, beboer et Stykke af Klippen paa Drangøe, og findes desuden paa Kysterne ved Langenæs; men i størst Mængde paa Rodenups Forbiærg (§. 698.), hvor man derimod ikkun har lidet af Svartfuglene. Klipperne, hvor Fuglene boe, ere heller ikke høie, thi de holdes for at være kun 60 Favne. Det er ellers værd at mærke, at Larus canus og Larus tridactylus Auctorum er een og den samme Art, og just den foranførte; men de have taget den for 2de Arter, ved det Kloen paa den lille Bagtaae findes ikke paa mange af dem; thi paa nogle har den aldrig været voxen, paa andre er den afbrudt, ved det at Fuglen stø- Andre Fugle.

der den saa tidt paa Klipperne. **Filingen**, eller den transsprudende hvide Procellaria, findes paa Grimsoe. Denne Art er hverken *Linnæi* Procellaria (glacialis) Faun. Svec. 49.; ikke heller, som Hr. **Strøm** formoder, **Kleins** Malmæke; men ganske vist den af ham under neden i Noten beskrevne Fugl (see Sondm. Beskr. p. 231). De **tvende** store *Colymbi*, nemlig **Himbrynen** (Colymbus dorso nigro, maculis qvadratis albis) og **Lomen** (Colymbus collo antice ferrugineo), fanges tidt i Forellegarn i Myvand, naar de uforsigtig dukke under, for at søge de smaa Fiske. **Ryper** (§. 677. i) findes i Mængde paa Nordlandets Fiælde: vi have især seet en stor Mængde af dem paa Vadlaheide og Arndisestadsheide (en Fiældvei imellem Liosavandsskard og Myvands-Bygden); de fanges her paa selvsamme Maade, som er mældt i næste Stykke (§. 677.), og i Aaret 1752 boede en Mand nær ved Heiden, som fik aarlig en stor Mængde; han opholdt sig og sin Familie aleene med denne Næring i nogen Tiid, i de haarde Aaringer.

Fiskene.

§. 745.

Adskillige Slags Fiske.

Alle de **Fiske**, som ere opregnede i det tredie Stykke (§. 538.), findes og paa Nordlandet, undtaget No. 20., som er os ubevidst. **Kollien** (No. 4.) er der meget almindelig, og fanges meest med Lod-liner (§. 743.). **Keila** (No. 6.), **Steinbitr** (No. 12.), **Karfe** (No. 13.) og **Haamær** (No. 21.), ere der rare. **Lodna** (No. 8. og §. 734.) er omtalt tilforn. Endeel af de, i det 4de Stykke (§. 680.) opregnede **Havfiske**, findes der ogsaa. **Rognkelsen** (§. 681.) fanges her paa mange Steder flittig; man bruger dertil gamle Sæl-hunde-Garn. Om **Broddemyusen** (§. 682. a) og **Vaagmæren**

findes

findes der, viide vi ikke (§. 684.). Alle de sammesteds (§. 685.) opregnede **Ferskvands-Fiske** findes i de mangfoldige fiskeriige Søer; undtaget at Indbyggerne viide ikke meget at sige af **Aalen**, og endnu mindre af **Brandkoden** (ibid. h). **Den lille Fisk** (ibid. i) er der ogsaa ubekiendt. Om de Saltvands-Fiske, der fanges i den mærkværdige ferske Søe Olufsfiords-Vatn, er berettet her foran (§. 703.). Er det rigtigt, som nogle Historier, eller retter Reisebeskrivere, fortælle om en Søe paa Hispaniola, at man finder Havfiske deri (see Alm. Reisebeskr. 17 Part p. 238.), da har man her et andet Exempel; men Narheden formindskes meget derved, at bemældte Søe skal være salt og have Samfund med Havet. **Haakall** (§. 687.) er en bekiendt Fisk norder paa, og fanges der meer almindelig, end andensteds paa Landet, Trekyllisviig (§. 629.) undtagen. De fornemste Pladse, hvor den fanges ere, foruden Skagen og Flioten, Siglenæs og Kysterne ved Langenæs. Maaden at fange den er anført tilforn (§. 687. a), og kommer overeens med den Norske (see **Strøms** Sondm. Beskr. p. 84.), ligeledes Kiødets Behandling til Spiisning, som beskrives paa dette Sted, den samme som i Island. **Styria** er en her i Landet nuomstunder ganske ubekiendt Fisk, ligesom dens Navn er reent forglemt, endskiønt det tilforn har været til i Sproget, hvorfor det nu føres ind igien, siden en af os, nemlig Biarne Povelsen, traf Fisken af en Hændelse paa Langenæs-Kysten hos en Bonde, der havde fundet den opdreven, men meget beskadiget: Arten var en **Havstør** (*Linn.* Fn. Sv. 271.), og skal ikke være saa meget rar i Norge, hvor den kaldes **Haastørie** (see Sondm. Beskr. p. 286.), og **Styriæ** i Jydske Lov (Membr. c. 81.). **Nikur** (§. 78) skal være seet paa Nordlandet i endeel ferske Søer. Man veed ogsaa at tale om saadant et Udyr

paa nogle Steder i Norge; men vi have endnu ikke faaet nogen Vished om dette saa kaldte Dyr, hvorfor det bliver ved den foran giorte Slutning.

Insecter ꝛc.

§. 746.

Almindelige Land- og Hav-Insecter.

Denne Post have vi ikke faaet Leilighed til at agte paa i Nordlandet. Dog have vi deels ved Brevvexling, deels ved egen Erfarenhed, faaet Vished om de almindeligst bekiendte Arter af disse. Her findes da allevegne af dem, som ere nævnte i næst forrige Stykke (§ 688.), disse efterfølgende: **Jætte-Oxen** (I. c), **Brunkluken** (ib. d), **Jærnsmeden** (ib. e), **Vandkatten** (II. a), **Kiøbmænds-Fidrild** (III. a), **Græs-Fidrild** (ib. b), **Melflugen** (ib. c), **Honningflugen** (IV. c), **Møgflugen** (V. B. b), **Maddikefluen** (ib. d), **Myflugen** (ib. e), **Faareluus** (V. C.), **Luus** (VI. A. a), **Hesteluus** (ib. c), **Lundeluus** (ib. d), **Mør** (VI. C. a), **Steenluus** (ib. b), **Kongelvæver** (VI. D. a), og **Dorgdingelen** (ibid. d). Af Hav-Insecterne ere her bekiendte: **Krabben** (VI. E. a), **Marfloen** (ib. d) og **Ønskebiørnen** (ib. e).

§. 747.

Andre Insecter.

Af andre **Insecter** haver Nordlandet disse i Besynderlighed: a) **My**, er den skadelige Vandmyg, som plager saa meget Myvands-Bygdens Indvaanere og deres Kreature. Den Tiid vi reisde her forbi, i Aaret 1752, var Sommeren forbi, og disse Insecter borte, hvorfor vi ikke have faaet dem i Hænder, for at beskrive dem. Arten kan dog neppe være i Slægt med den myglignende Tipula, eller Toefluen (§. 688. V. A. d), siden den saarer Kreaturene, især Heste og Køer, saa stærkt, at Blodet rinder dem

ned

ned fra Oinelaagene og Bagdeelen, hvorfor de løbe frem og tilbage, ligesom rasende, og styrte eller komme til Skade. Naar Solen skinner omkring Søen, og det er varmt og stille om Sommeren, da komme disse slemme Giæster frem, opfylde Luften og skiule Solen. Men naar det blæser og bliver tykt, falde de ned; naar Solen skinner oven paa Regn, ere de allerværste. Ellers ligge heele Dynger af dem langs med Søebredderne. Silungen søger meget efter dem, som den lækkerste Føde, og naar den mærker, at Myggene svæve oven paa Vandet, kommer den op og søger dem allevegne. Fisken løber denne Tiid allermeest i Garnene, og bliver saa Indbyggerne til Deel, og det er da en Nytte, som de have af disse Insecter, for den Uleilighed, som de foraarsage. Det hænder sig tidt, at de reent dræbe Hestene, ikke saa meget ved at saare dem, og æde sig igiennem Huuden, hvor den er tynd, men som os synes (thi Indbyggerne kunde ikke oplyse dette Tilfælde), ved ganske at opfylde og tilstoppe Sandserne, nemlig Oine, Øren, Næse og Mund, hvorved Luften betages og Dyret qvæles. Vist nok er det, at naar en Hest er i saadan Angest, og løber fra et Sted til et andet, bliver den ganske træt, og da Næseboerne ere tilstoppede, maae den aabne Munden, hvor da Myggene strax søge ind og komme ned i Struben. Tidt løbe Kreaturene bort, og findes aldrig igien. Folkene flygte giærne til de Huuler og Rifter, som her findes overalt, og hvis de ere nær ved Gaarden, søge de til Faarehuuset, hvor Myggene komme mindst hen. Ingen Raad have hidindtil kundet hielpe mod denne Plage; dog sige nogle, det skulde være godt at smøre Hestens Øren, Oinelaage m. v. med gammelt harskt stærklugtende Faare-Smør; men mon ikke Tiære var endnu bædre?

b) **Hvera-Luus.** I Aaret 1757, da een af os besaae Egnen ved Theste-

Thestereyke, (en Gaard som ligger nogle Miile fra Myvands-Bygden), som haver overalt en hæftig Underjords-Varme, mærkede han i Grunden en stor Mængde af etslags lysebruune Luus, som krobe frem og tilbage. Det var Skade, at han ikke havde Leilighed til at beskrive dem. Hans egne Ord ere disse: Pediculi erant innumeri, magnitudine pediculi humani, coloris brunni dilutioris, antennis duabus exiguis, qvas inter ambulandum, uti pedes, movebant. c) **Lodpurka.** Af dette Insect har man hidindtil ingensteds vidst at sige, uden paa Nordlandet, og det ikkun i Fliotene, inden Hegrenæss-Syssel. Ordet betyder en **lodden Soe**: det opholder sig giærne i Huusene ved Varmen, især i Koestalde, og i Vinduerne paa disse Bygninger. Da vi saae dette Insect, toge vi ikke i Tvil, at det var den i andre Lande bekiendte Oniscus cauda obtusa bifurca, Fn. Sv. 1257. Denne Art er i Sælland meget almindelig i Huusene, især hvor der er noget fugtigt, samt paa gamle Muure og i Priveter. Formodentlig er dette Insect kommet hid med nogle fremmede Varer, maaskee fra Hollænderne, som søgte hid i forrige Tiider. Lodpurken gior her ellers ingen Skade. Den synes, ved første Oiekast, at være lodden.

§. 748.

Orme. Af **Orme** falde vel ogsaa her de fleeste i det Stykke om Vestfiordene (§. 689.) opregnede Arter; men med Visshed kunne vi aleene mælde om følgende. a) **Aamumadkr,** Lumbricus Terrestris, er baade her og overalt bekiendt: den store og lille ere kun Forandringer, som *Linnæus* (Syst. Nat. 246) beretter; dem som findes i Mennesker har man ogsaa truffet i Island, endskiont ikke nær saa tidt eller jævnlig, som paa andre Steder. Man meener,

at

at det Islandske gamle Navn kommer af Aama', som betyder Rosen, mod hvilken de røde Jordorme agtes som det almindeligste og beste Lægemiddel: de tages levende, lægges paa Legemet, og bindes om med en Klud. Efterat de ere døde, og begynde at tørres, tages de fra; og hvis Rosen endnu ikke vil give efter, samles friske Orme igien. b) **Beitumadkr**, Lumbricus Litoralis (§. 104. og 689. b.) er her paa mange Steder. c) **Brekku-Snigill**, Limax Agreſtris (Fn. Sv. 1279. v. 5. 689. ε) er her og allevegne paa Landet almindelig: af den bereedes paa mange Steder den bekiendte Lægedom, som kaldes her Sniglavatn, bestaaende i Saften af de med Salt bestrøede Snegle; den bruges udvortes til Vorter, Hævelser, Bylder og Saar. Man har ellers gamle Fabler om denne, ligesom om den sorte Art, at naar man har lagt Guld under dem, og forvaret dem i en Ædske, have de voxet overmaade; men allerofteſt tillægges Slanger og Drager denne Egenskab. Anførte Sagn er ligesaa troeværdigt, som dette, at hvis man kan faae fat paa Sneglens 2de Horn, naar han rækker dem frem, da skal man kunne ønske sig hvad man vil, medens man holder om Hornene. Men de, som af Begyndelsen have digtet dette, have ventelig vidst, at Sneglen laaner ugierne sine Horn til denne Brug. Den er meget hurtig at trække dem tilbage, og hvis en af Hændelse kan faae dem fat, slider Sneglen dem strax i Stykker. d) **Kolkrabbe** kaldes, uden Tvil af dens morkagtige Saft, Sepia Tentaculis decem (loc. cit. η). e) **Marglytta** kaldes de 3de Arter af Meduser (loc. cit. ϑ) fordi de skinne i Mørke i Havet. De smaa blaa og violet-røde kaldes **Kiøbmands-Huner**. f) **Krossfiskr**, Stella marina vel Aſterias (Ophiura) radiis qvinqve, purpurea, echinata (v. Syſt. Nat.

264-9.). De hvide store Maager tage iblandt til takke med dem. g) *Echinus esculentus*, Fn. Sv. 1289, er her allevegne, men spiises ikke. h) Skelfiskur kaldes i Island alle Testacea. De ovenanforte (see l. c. λ) findes her, men spiises ikke sædvanlig, undtagen den bekiendte Muskling. Roeskallen (see ibid.) er her rar. Redduskel kaldes paa Langenæs Smyrslingen (§. 99.), og ellers almindelig Sandmigr; den bliver, efter *Linnæi* Syst. Nat. Ref., Mya Truncata. Den bruges til Spiise paa Langenæs, og ingen andensteds i Island: den skal være sod i Smagen og fordoielig, undtagen Snabelen, hvilken er ret sei og haard.

§. 749.

Et Vidunder.

Man haver regnet hertil et besynderligt Dyr, som de i Natur-Historien belobne, uden Tvil ville kiendes ved, og henfore til Ormene. Det er ikke Under, at det blev holdt i Island for et Vidunder, siden det var saa overmaade stort; og et andet meget mindre, dog uden Tvil af samme Slægt, er blevet taget for et ubekiendt og forskrækkeligt Hav-Under, hos en berømt Nation, hvor der var nok af naturkyndige Lærde ved Haanden. Den Islandske Art har een af os fundet i Landets Historier, som fortæller, at der i Aaret 1639 drev op paa Thingøre-Sand en underlig Skabning eller Uhyre, hvis Krop var saa lang og tyk, som et Menneskes Legeme, og havde 7 Haler, hver 2 Alne lang, besatte med Knapper, der lignede Oiensteene, og ligesom Oinelaage omkring hver Knap, hvilke havde en Guldfarve. Foruden disse 7 Haler var der een, voxen ud oven for de andre, overmaade lang, til 4 eller 5 Favne. Der var intet Been eller Bryske i dette Legeme; men det var at see og føle paa, som Bugen paa en Qvapsoe. Til Hovedet kunde intet Kiendetegn sees, undtagen een Aabning eller

tvende,

tvende, der vare bag ved, eller kort fra bemeldte Haler. Denne Skabning beskuede mange troeværdige Mænd, og een af dens Haler blev bragt hiem til Thingøre Closter for at besees. Her har Læseren Beskrivelsen saa god, som den haves. Den største Feil har Annalisten vist nok begaaet i Begyndelsen, da han gior det til Bagdeelen af Dyret, som uden Tvil har været Fordeelen; hvilket, naar man antager, blive de knoppede Appendices ingen Haler, men Tentacula eller Arme; og siden der opregnes kun 7, saa har den 8de været borte, og ligeledes Magen til det lange Tentaculum. Hvo seer nu ikke, at dette Dyr har været en meget stor Sepia; men hvilken Art, det kan man ikke bestemme; thi hverken beskrives Bugens Skabning, ikke heller Munden, og riimeligst er det, at den har været forrykket og beskadiget. Det artigste er hvorledes Knopperne og Cotyledones beskrives, som dog maae være sandt, siden deres Farve m. v. anføres saa nøiagtig. Den Art af samme Slægt, som blev fangen etsteds i Holland 1661, giorde der stor Opsigt, og blev tagen for et forfærdeligt Vidunder. I det Middellandske Hav falder en Art, som bliver meget stor, til 2 Alne lang, hvilken *Aldrovandus*, *Jonston* og fleere tale om, og den skal have 10 Tentacula, ligesom denne Islandske har havt. Jeg har seet en Tegning over dette Dyr, forfærdiget af en i Tegnekunsten ganske ukyndig; dog hialp den saa meget, at jeg strax fik Begreb om Skabningen; det som her er anført, kan vel og tiene til, at dette Dyr, hvis det skulde træffes herefter, skal ikke meer komme Folk saa fremmed eller forfærdeligt for. Annalisten meener, at det har været de gamle nordiske Nationers Igull, hvis Navn endnu er til i Edda; men det har ingen Grund; thi de Gamles Igull bliver snarere Echinus maris, paa Norsk Jilkær, et for-

andret Ord af Igulker, som endnu bruges i Island, dog kun for at betegne Soe-Igelens Skall, hvilken der findes torret, og uden Takker eller Spidser, paa Strandbredden. Det heele og ubeskadigte Dyr heeder da Igull, og er opkaldet af Forstningen efter Land-Dyret af samme Navn, som ogsaa paa Tydsk kaldes Igel.

Reisen til Myvatn 1752.

§. 750.

Myvands-Bygden i Almindelighed.

Myvats-Sveit kaldes Bygden omkring den bekiendte Søe, som af den uhørlige Mængde skadelige Fluer, som her opholder sig, og nyelig blev nævnt (§. 746.) har, strax ved Landets første Beboelse, faaet Navn af **Myvatn**, det er, **Mygvandet**. Denne Søe og dens Egn er een af de mærkværdigste Steder paa heele Landet, formedelst den underjordiske Heede, og dens adskillige forunderlige Virkninger og ret mærkværdige Omstændigheder. Naturen synes her at have anvendt de yderste Kræfter, for at underrette Tilskuerne i denne Post; men det blive fornemmelig ikkun 4 Ting, som vi ville her beskrive, nemlig først Myvats-Egnen overhovedet, dernæst især Svovelminerne, for det 3die de ildsprudende Biærge, og endelig de sidste Ildsprudninger, som der ere skeete i Mands-Minde. Enhver af disse Poster fortienede en vidtløftig Beskrivelse, men vi maa være korte.

§. 751.

Egnens Beskaffenhed.

Da vi i Aaret 1752 reisde til Nordlandet, var vor fornemste Hensigt at besee Skagefiords- og Hunevands-Sysseler m. v.; men ved det vi, paa de øde Fiælde, toge Feil af Veien, og komme til Øefiorden (see §. 697.), forandrede vi vort Forsæt, og droge da derfra

derfra liige til Myvatn. Vi reisde fra Hals Præstegaard, giennem det Bygdelav Liosevats-Skard, en Dal, som er aaben til begge Ender, og frugtbar paa kraftigt Græs. Paa Hals saae vi først oppe ved Roden af Biærget smæltede og af Jordbrand angrebne Steene, og siden saae vi heele Veien igiennem samme Slags Steene og Klipper i Grunden, som bestod af et gammelt Hraun; men dog for den største Deel skiult med Urter, Krat af Birk, og frugtbar Jord. Den store Flod Skialfandefliot viiser paa Bunden samme Slags Klipper, og Arndisstad-Heide, som vi derpaa reisede over, bestod af nærslægtet Gruus, endskiont der ikke vare Hraunstrækninger. Da vi komme ned af Heeden, laae Myvats-Egnen for os, sort og fæl til Anseelse. De morke Hraunstrækninger, som ere nye, skilledes fra de gamle, som endeel Steder (Enarr. Hist. Isl. §. 42. p. 45. §. 48.) beviise, at have været her endog for Islands Beboelse. De ere hviide, formedelst det Overtræk de have af **Gamber-Mose**, som er etslags Bryum (Fl. Lapp. 396.); hvorimod de nye ere endnu ganske bare. Dalene imellem disse Strækninger ere grønne og frugtbare, og det er der Gaardene staae. Mange store, dog meest smaa rundagtige Biærge, deels røde, deels graaagtige, tilligemed den mangfoldig opstigende Røg af Jordens udvortes Heede, adskille disse morke Strækninger, og denne Blanding af saa besynderlige Forandringer, opvækker baade Forundring og derhos etslags Tungsindighed hos fremmede Beskuere, især dem, der have Begreb om, og viide at forestille sig de overordentlige Omvæltelser i Naturen, der have frembragt alle disse Ting. Søen **Myvatn** er her i Midten, 3 Miile omkring, med mange smaa Viiger og Næsse, som efterhaanden ere opkomne af den fremrindende smeltede Hraun-Materie.

terie. I Søen ligge mange smaa Øer, som høre til de nærmeste Gaarde. De ere bevoxne med Græs og Angelik. De vilde Ænder give Eierne Æg og Duun om Foraaret, om Sommeren falder der Høeslæt, om Efterhøsten opgraves der Angelik-Rødder til Vinter-Kost for Indbyggerne, og om Vinteren gaae Faar og Lam der paa Græs. Søen bringer en stor Mængde Foreller, hvilke giærne falde noget større og bædre end paa andre Steder. For at fange dem, bruge Indbyggerne Garn og smaa Baade heele Aaret omkring, og leve fornemmelig af denne Næringsmaade: Fisken spiises deels fersk, deels haard og tør, med lidet Smør til, ligesom Stokfisk paa andre Steder, og saadanne tørrede Foreller holdes paa andre Steder for en lækker Spiise, og bestilles derfor herfra af de Fornemste, under det Navn **Myvats-Reydar.** Søen er nuomstunder kun 5 Favne dyb, har overalt sorte Lava-Klipper i Bunden, med meget dybe Rifter og mørke fæle Steder, hvor Fisken opholder sig, især om Vinteren. Af den Røg, som paa nogle Steder opstiger af Søen, veed man, at der er bestandig Heede i Grunden; og dette giør, at Søen fryser saa lidet til, og Fisken bliver mør og feed i Kiødet (§. 703.). Indvaanerne berettede, at Søen havde taget meget af, siden de sidste Ildsprudninger, og at Fiskeriet var blevet siden langt slettere end tilforn; thi Fisken omkom den Gang, og haver siden den Tiid ikkun lidet formeeret sig. Det nye Hraun viiser store Huuler og dybe fæle Rifter, hvoriblandt een er størst, omtrent 15 Favne dyb igiennem Klippen, dog etsteds med en naturlig Steenbroe, hvor de Reisende riide over. Op af denne og fleere Rifter stiger jævnlig Røg og Damp, og Bredderne ere paa de Steder overtrukne med saadan en Skorpe, som Hverevand ellers sætter (§. 225.). Nordost fra

ligger

ligger den Egn, som kaldes *Namar*, eller Svovel-Miinerne. Op af denne Strækning staae mangfoldige store Røg-Stotter og Damper, som kunne sees langt borte. Indvaanerne have bragt en Mængde Svovel derfra i forrige Tiider til den nærmeste Havn Huusevig, hvorfra det blev udført, og raffineret i Kiøbenhavn. Deres Handel nuomstunder er kun Kvæg og Uldengods. Bygden udgior eet Præstekald.

§. 752.

Da vi havde beseet Bygden, reisde vi til **Svovel-Minerne**, som ligge hen ved 1 Miil fra Præstegaarden Vogum. Veien faldt op ad: først over en fæl Lava-Strækning med Rifter i Klipperne, hvoraf nogle ere ½ Miil lange. Naar man kommer her oven for, seer man *Namerne* eller Minerne selv, som bestaae i en stor, op ad gaaende Bakke, 1 Miil lang, 1 Fierdingveis breed, og besat med mange smaa Høie af alleslags Farver, hviid, guul, rød og blaa, fordi de ere overtrukne med fiint Leer af adskillig Farve. Vi havde disse *Namer* liige for os, og oven for dem, imod Østen, vare andre endnu høiere Steder. Man træffer her ellers smaa *Namer* paa andre Steder, baade nær og fiær, omkring Krabla, ved Leirhnuk o. s. Paa dette Sted bleve vi i 4 Dage for at beskue alting, og for at grave i Grunden, havde vi bestilt nogle Mænd fra Bygden. Vi funde da, at Naturen, endskiønt med jævnlig Forandring og Afvigelse, tager her meest i Agt efterfølgende Orden i de farvede Jordarters Lage. Først er den heede Jord giærne overdragen med den udblomstrende Vitriol- og Alun-Jord (§. 721. a). Disse Blomster (som iblandt spiire her op af de heede Klipperifter og kunne samles paa Bredderne) have adskillige Farver: først ere de hviide, naar de spiire op, dernæst safran-

Svovel-Miinernes Beskrivelse.

safranguule, og tilsidst grønne, hvilke sidste ere de allersuureste og utaaleligste i Smagen. Blomsterne have Skikkelse af Theekopper eller omvendte Underskaaler, runde, og 2 til 3 Linier breede; de samles oven paa hinanden til en Fingers Tykkelse, og hvor vi havde traadt noget dybt i det bløde Leer, saa at Heeden fik Luft; og hvor Svovelsyren var i Grunden, der funde vi, efter 24 Timer, udspiirede ganske nye Blomster til 1 Linies Høide. Næst under dem ligger den hviide, bløde, suuragtige Jordart, 6 til 8 Tommer tyk, ja ofte ikkun 1 til 2 Tommer; den er tidt broget med røde og undertiiden blaagraae Striber. Imellem dette Lage og Svovelet falder Jorden meer blaalig. Svovelets Lage ere uliige, fra ½ til 2 Fod i Tykkelsen; oven paa spiirer det ud i høi-citron-guule Striber, 1 til 2 Tommer; men der under er det ureenere vel guult, men mænget med etslags bleeg Jordart, som synes at være Støv af den hærdede, optørrede og igien til Støv blevne Bolus. Under Svovel-Laget kommer en guulagtig 2, 3 til 3½ Fod tyk Jordart. **Fremre Namar** kaldes et Sted, nogle Miile længer borte, mod Østen, henad Ørkene eller de store Ørovfiælde. Herfra have Indbyggerne bragt Svovel til Huseviig, i forrige Tiider, fordi der var endnu større Forraad, og Laget meget tykt, og (som Folk berette) smæltet. De have faaet 1 Vætt eller 5 Mark Sp. for hvert Centner, som de bragte til Havnen. Nu er man kommen paa at raffinere Svovelet her i Landet, og det første Anlæg dertil haver det Islandske Interessentskab giort, efter Kongelig Bevilgning paa Sønderlandet; men nu for nogle Aar ogsaa norder paa. Vi giorde her det første Forsøg, som lykkedes vel, hvoraf en Prøve blev nedsendt til Societætet. Svovelsandet skal røres om i en Jærngryde, og det allerflittigst, i det det smælter; man kommer noget Olie deri, hvorved det ureene samles

i Skum-

i Skummet oven paa, men det reene Svovel bliver neden under. Man har nu ogsaa fundet paa at bruge Tran dertil. Under Svovelet og den bleege Jord er giærne et tykt Lag, 2 til 3 Fod og derover, af rod-guulagtig Bolus; under denne er et tyndt Lag af bleeg eller lyseguul Jord, og derunder ligger et Lag af en hvid meget fiin Art, som neden til bliver blaastribet, og dette Lag sluttes med grov sandartet Blaaleer, som forandres til Steen. Her er Heeden allerstærkest: vi tænkde at brække igiennem dette Lag, og lode vore Arbeidere blive derved en heel Dag, men de kunde ikke komme dybere ned end 2 Fod; thi Heeden var saa utaalelig, at de kun kort Tiid ad Gangen kunde arbeide. Dette var en Loverdag; Mandagen efter begyndte de igien: Heeden blev da endnu stærkere, saa at det buldrede og suusede i Grøften, eller rettere, i Klippen selv: vi maatte da endelig staae fra vort Forsæt; Dybheden fra den øverste Skorpe var i alt 8 Fod, og ned i det blaa Lag komme vi 5 Fod. Indvendig i Klippen satte sig det hvide udspirende Salt (§. 721. d). Sølvet blev ned i Grøften rødt og forgyldt; men Messingen nu som forsølvet, nu igien sort. Vi saae her ogsaa i dette Lag en Mængde af de smaa messingfarvede Svovelkiis-Alvner. Denne var de levende eller heede Namers Beskrivelse; men de saa kaldte døde Namer, hvor Heeden har udraset, ere udvendig røde, af en fiin Jordart, sammeslags som den skionne Bolus ved Oxehver (§. 712. i). Den treffes iblandt oven paa Jorden, bleven til en haard Steen, og undertiden halvsmæltet, da den er udhullet, meget mørkerød, og ellers som Lava. Tykkelsen er ulige 1, 2 til 5 Tommer, og strax derunder ligger det kiølnede Svovel i 2 Lage, og da først en Skorpe af det beste Slags, ½ Tomme tyk, og dernæst Svovelsand, som er henfaldet i Støv, og meget ureent eller gruuset. Undertiden treffes

 en

en guul Bolus oven paa det kiølnede Svovel; det er Tegn til at Heeden er borte for en Tiid siden; thi ordentligst har denne guule Jordart været rod af Forstningen, og denne har atter været hvid. Under Svovelet fornemmes Varmen de fleeste Gange i et guul- og blaa-mænget Lag. Paa somme Steder er Svovelet enten reent udtorret, hvidt og stovagtigt, eller ogsaa ganske borte, da der i dets Sted treffes en hvidagtig Tophus; overst paa den er en hvid meget fiin, dog tor og lidet suuragtig Jord, som synes at være en Levning af den udspirede Alun og Vitriol; og naar denne igien er ganske udtorret, saa at den underjordiske Heede dog holder ved i nogen Tiid, da bliver den til en hvid gipsartet Steen, hvilken efter Anseelse er meget liig den krystalartede Steen, som er funden paa Vesterlandet (§. 568. n). Denne Gipsart voxer giærne i en Rund-deel omkring Namernes Aabning, til ½ Fods Hoide eller Tykkelse, og deroxer. **Blæk** forsøgde vi at giore her paa Stedet med dette Vitriol-Salt; vi skiænkede derpaa stærk Thee, som paa Oieblikket blev sort; men malede dog ikke sort nok paa Papiret. Solutionen varm, kommen paa stodte Mylninger (*Linnæi* Arbutus uva ursi), gav temmelig godt Blæk; men da Bladene af denne Urt bleve hakkede smaa, og derpaa kogte, med lidet reent Vand, som vi gyde-de varmt paa oftbemældte Salt, finge vi det beste Blæk. Uld, som ligger i dette Vand en Times Tiid, faaer en sort gronagtig Farve. **Alun**, i cubiske Krystaller, finge vi siden udaf Solutionen, ved den bekiendte Behandling med Urin. **Et tørt Bad**, som brugtes af Indvaanerne, blev os viist kort fra Tæltet, i en Huule, forbædret med opstablede Hrønsteene: Man skal sidde paa Gulvet, som er sandigt oven paa, men en Hraunklippe er neden under, som igiennem tvende Huller damper op en overflodig Varme: disse

Dam-

Dampe ere vel temmelig fugtige, men uden slem eller usund Lugt. Saadanne Bade kunde bygges paa fleere Steder her i Nærværelsen.

§. 753.

Endskiont her ere kun 2 eller 3 **Biærge**, som i disse Tiider ere bekiendte for at være **ildsprudende**, saae vi dog endeel andre, som ved deres Evne, Skabning og Hraunernes Beliggenhed gave tilkiende, at de eengang have sprudet Ild. Her viises ogsaa nogle andre Steder, end Biærgene, som i de sidste Tiider have sprudet Ild, f. Ex. **Hitahol**, **Biarneflag**, **Horsedal** o. f., men vi ville især tale om Biærgene. a) **Rafntinnufiall** er det største iblandt disse, og deri mærkværdigt fremfor alle Islandske Biærge, at det kan fremviise **Rafntinner**, eller de sorte Glas-Agater, i deres oprindelige Lage, og i langt større Mængde end sædvanligt. Biærget ligger 2 Miile fra Svovelminerne. Vi reisde derhen over en sort sandagtig Vei, hvor den stødte Pimpesteen og Gruus var paa nogle Steder bevoxen med Mosß og Græs. Fiældet har øverst, ligesom Draapehlidfiæld (§. 441.), en skarp Klipperyg, som ligeledes bøies imod Vest. Man finder der adskillige, ogsaa udhullede, **Tophsteene**, og en *Breccia*, som er meget rar, nemlig en hvid fiin Steen, der seer ud som Kalkstykker af en gammel Muur, med smaa rundagtige sorte Agater inden i. Høiest oppe seer man 3de Lage af Agater nær ved hinanden. Først det øverste tyndt, vexelviis med en Linie tyk Agat og Lava; en nogle Favne høi Klippe ligger dog her oven paa. Det middelste Lag er tykkest og best, 1 Allen og derover, ganske sort, fiint og skiørere end man ellers treffer i Island: i dette Lag falde blaaagtige Forandringer, men meget rare. Naar Stykkerne falde ud, ere de rundagtige. Det eene som vi skikkede til

Ildsprudende Biærge nær ved Myvand.

Kiøbenhavn, var blaat og veiede 103 Pund; det andet sort, til 93 Pund. Det 3die og nederste Lag var groot, dog sort. Alle disse 3 Lage vare horizontale og jævnsides liggende. b) **Krabla** staaer tæt herved, og er meest bekiendt formedelst dens nye og forskrækkelige Ildsprudninger fra 1724 til 1730. Den bestaaer meer af Leer end Klipper, og er nu tilsidst bleven meget lav og uanseelig; dog dens gamle Navn gior den endnu bekiendt, tilligemed 2 fæle Søer eller Pole i dens sydøstlige Side: disse kaldes begge **Viite**, per Aphæresin for **Helviite**, hvilket betyder Helvede; rimeligst, at Navnet er en Levning af den gamle Overtroe. Endskiønt der vare Folk nok paa Rafntinnebiærget, kunde vi dog ikke, for Betaling, faae nogen til at følge med herhid, for at viise os Veien; thi de paastode, at det var umueligt at komme herhen, allerhelst med Heste, da man kunde synke ned i de skiulte Leerpole; Faar synke her og ofte ned og blive borte. Vi forsøgde det dog, saasnart vi havde faaet nogen mundtlig Underretning om Veien, og vor Reise gik ganske godt lige til Fiældet, da vi steege af, og ginge med Varsomhed til Fods; vi truffe ogsaa nogle af disse Pole, men uden at blive siddende deri: de vare allesammen heede neden i, med rød Jordskorpe oven paa. Men vi naaede kun til den eene Aabning, hvilken vi kiendte af den opstigende tykke sorte Røg langt fra: den saae ud som en overmaade stor Kiedel, hvis Bredder vare henved 5 Favne høie over Vandet, der er blaaagtigt, og tykt som Velling; det fiine Leer, som i Dampene føres op paa Bredderne, er suurt. Man kan ikke see her ned, uden naar det blæser, da Røgen imellem drives bort. Denne Egn kommer ganske overeens med den bekiendte Solfatara i Italien, hvorom Indbyggerne have den samme fæle Indbildning, som man har havt her, at der er enten Skiærs-

Ild

Ild eller Helvede: Hedningene kaldte den kaagende Soe sammesteds Ollam Vulcani. Men intet er rimeligere, end at jo de Pole i Krabla kunde bringe sammeslags Nytte, som den Solfatariske Soe, nemlig Vitriol, Alun, Salmiak o. m. c) **Et Biærg med Etager.** Kort fra Krafla, paa den nordre Kant, staaer et høit smalt Biærg, oiensynlig et iblandt de nye (§. 4.) og ved Jordbrand opkomne. Siderne ere skiulte af rode og sorte smaa Steene, som alle ere smæltede, meget jærnagtige, og øverst paa seer man tvende ordentlige, dog af Ilden angrebne Klipperader, hvormed Toppen sluttes. Man regner baade dette og Agatbiærget iblandt ildsprudende her i Egnen. Saa meget er og rigtigt, at Ilden haver været ved dem; men det første har været et Værksted for Ild og Vand tillige, og det er nok det allerældste af de Biærge, som findes i Myvands-Egnen. d) **Leirhnukr**, som var begroet med Græs for 1725, da det første Gang sprudede Ild, er nu omstunder, næstefter Krabla, det meest bekiendte og farligste ildsprudende Biærg i denne Egn. Det ligger en Fierdingveis fra Krabla, imellem N. og NV.; men det er kun lavt, og bestaaer meest af svovelagtigt Leer og Sand, meget fortæret og giennemboret af Ilden: formedelst Grundens Usikkerhed og skiulte Pole, sagde Indbyggerne, at man ei kunde komme derhen. e) **Sandfell** er et artigt Biærg, hvor Ilden nyelig har udraset: det staaer ved Veien imellem Voga og Namerne: det er lavt, bestaaer kun af Sand og lidet Leer, og er dannet som en Skaal, thi det er aabent og seer ud som et rundagtigt Giærde; midt i Bunden af Skaalen er en stor Høi eller et lidet Biærg, hvilket Ilden har opkastet til Slutning. f) For at gaae forbi de mangfoldige smaa kugeldannede, rode og oven i Toppen nedtrykte smaa Biærge, som denne Egn viiser overalt, og som

deels i Mands Minde, deels for, have sprudet Ild, og ere dannede af nyt ved denne Spruding; ville vi kun nævne et lavt Biærg, eller rettere Camin, kort fra Sandfell og tæt ved den næstbenævnte Vei. Den er af samme Art som **Ildborg** (§. 533 og 34.), aaben inden i, og omgiven med en rund Muur af smæltede sorte Klipper, hvilke have en Port paa Nordkanten, hvor den smæltede Steenflod har styrtet sig ud, og over den nærliggende Egn. Det rareste er, at denne Kamin bestaaer ogsaa af smæltet Steen i Bunden inden i, uden noget Gruus eller Opkastning: Heeden var, den Tiid vi komme her, ikke aldeeles udslukket, thi Røgen steeg hist og her op indvendig af Muurens Sprækker.

§. 754.

De sidste, eller disse Tiders Ildsprudninger.

Af saadanne Naturens Virkninger, som **Ildsprudningerne** ere, maae man nøies med at forestille sig de fleeste aleene ved Indbildningens Hielp, siden de ere skeete for lang Tiid siden, og ikkun løslig beskrevne i Landets Historier; men af den Jordbrand, som kom op ved Myvatn Aaret 1724, og holdt der ved til 1730, have Indvaanerne faaet et nyt og rigtigt Begreb om denne Sag; thi mange af dem, som vare den Gang fuldvoxne, og betragtede nøie de ofte igientagne Ildsprudninger, leve endnu. Krabla og Leirhnukr vare de fornemste Ildbiærge; især sprudede det første en forskrækkelig Ildflod, (kaldet af Indbyggerne Steenaa), som i mange Arme oversvømmede den underliggende Egn, opfyldte Søen for en stor Deel, brændte i Vandet som Olie i nogle Dage, og dræbte Fiskene. Den største Arm af Ildfloden var en halv Miil breed, og i Længden, fra Biærget til Søen, 3 Miile. En anden Arm traf Kirkestedet Reykehliid, sloifede Gaarden, og forvandlede Husene til sin Materie, saa man nu ikke seer her andet end fæle Hraunklipper.

Klipper. Det mærkværdigste var, at denne forfærdelige Ildflod maatte lade Kirken urørt, som dog stod tæt ved Gaarden, paa nogle Skridt nær. Hraunfloden har strøget Kirkegaarden saa nær forbi, at der ere kun to Fod imellem. Indbyggerne vidste at beskrive disse Hraun-Floder meget livagtig: Materien randt sagte frem, og tog alting med som stod i Veien, uden at forandres noget derved; thi dette Hraun er overalt sort, og hvor forbemældte Gaard har staaet, kan intet andet Tegn sees, end at de smæltede Klipper ere der paa Stedet meer rødagtige end ellers. Om Dagen brændte Steenaaen med blaa svovelagtig Ild, som man dog ikke saae meget til, formedelst den tykke sorte Røg, der svævede over Materien. Man kunde tænde en Tobakspibe ved denne Ild; men Smagen af den indslugte Røg var usund og ubehagelig. Om Nætterne stod den ganske Strækning i lys Lue, saa at den øverste Himmel-Egn var rød deraf, og der skiødes baade fra Ildfloderne og de brændende Biærge saa store og klare Funkler, at det lysnede overalt, og baade disse hastige Lysninger og Luftens bestandige Rødhed saaes paa andre langt bortliggende Steder og Herreder i Landet. Hvor Materien standsede i en Dal, eller Strømmen sagtedes imellem, da satte sig strax, ligesom Skind paa varm Mælk, en steenhaard Skorpe, 1 til 2 Fod tyk, oven paa; men naar Strømmen begyndte igien, og den øverste Materie trængede sig frem, sprang denne Skorpe i Stykker og flod frem tillige med, ligesom naar Jisstykker drive tæt sammen i Havet. Denne Skorpe haver faaet i Størkningen alleslags Figurer, iblandt meget smukke, som Blomster, og adskillige Billeder af Billedhugger-Arbeide. Efterat Udstyrtningen hører op, og Materien størknes oven paa, er den i lang Tiid varm og smæltet neden under, og hvor Grunden hælder, og

Mate-

Materien faaer Luft, rinder den frem, og giærne, ved Udgangen, brækker noget op af Skorpen: heraf kommer det, at der findes saa mange Huuler paa deslige Steder, at de ere glasserte indvendig, og nedhængende Drypsteene oppe i deres Hvelvinger. Af samme Aarsag ere slige Underjords-Gange rundagtige, undtaget paa Gulvet. Iblandt drives den smæltede Materie frem, blot ved Luftens Bevægelse, skiønt Grunden ikke hælder, og naar den ikke kan komme frem, sprænger den og det stobte Klippetag, som er oven over, iblandt med utroelig Styrke, da Klippen kan have nogle Favnes Tykkelse. Denne yderste Grad af Smælte-Ild bringer i Glas og Aske alt hvad den naaer til: og hvor den brænder ud inden i en Klippe, finder man den smæltede Materie udbrændt til Aske; det truffe vi meest ved Myvatn i de Klipper, som naaede op i den frie Luft. Inde i de smaa Huuler og Rifter, som ligge oven paa Jorden, hvor Regn eller Vand ikke ere komne til, treffer man i de nye Hraune den ovenmældte Saltart (§. 483.), hvilken her, som paa fleere Steder i Landet, kaldes **Saltpeter**, men er i sig selv Salmiak; nærmest ved denne Sort ere Klipperne meget udbrændte, og giærne rodagtige. Dette Salt er her dog rart at faae. De andre Materier, som denne Ild frembringer, ere den bekiendte sorte Aske og Hraunsteen-Smuuler med adskillige Skuursteene; Krabla og Leerhnukr frembringe især noget af den hvide Steen.

§. 755.

Myvands-Reisens Slutning.

Vi forlode da Myvands-Bygden, og maatte rose Indbyggerne for deres venlige, og tillige ærlige og aabenhiertige Omgang og Tienstagtighed: de ere flittige og sparsommelige; hvortil deres Fodesteds Fraliggenhed og Levemaaden hielper: nogle af dem bruge Tobak; men Drukkenskab har der ikke hiemme; Sproget tales ingen-

ingensteds paa Nordlandet reenere end her. Østen for Bygden begynder den Ørken Madredals-Ørœve, som strækker sig henved 20 Miile til Østerlandet. For de Reisendes Skyld have her staaet nogle Gaarde, som nu ere forladte; især have der været i Mands Minde 3 bebygte, imellem Myvatn og bemældte Dal; men nuomstunder er der kun een, som holdes besat, og det aleene for den store Elvs Jokelsaaens Skyld, hvilken de Reisende ikke kunne komme over, uden paa Færger, som Opsidderen maa passe paa (§. 703. og 726. 5.). Paa denne Ørken, som ellers er ikke høi, staae nogle særskilte Fiælde og Biærge. Da vi reisde fra Myvatn, droge vi over en Hraun-Arm fra Krabla: den var kun 10 Favne breed af Begyndelsen, men breedede sig strax utroelig ud. Smaat Birk og Krat-Riis voxer her i de gamle Hraune. Fra Myvatn reisde vi over en lav og flet Heede, kaldet **Myvats-Sandur**; den er ufrugtbar, og bestaaer meest af sort Sand og Aske fra Ildbiærgene. Til høire Haand, eller imod N. fra denne Vei, ligger tvende Bygde, **Kelduhverfe** og **Fiskelækhverfe**, hvor den Gaard Thestereyker viiser de samme Forandringer af Jordheede, Svovel, Saltarter og Bolis, som findes ved Myvatn; dog i langt mindre Mængde. Vi komme om Natten ned til Laxaadal, hvor endnu sees forskrækkelige Virkninger af Ildbiærgene. **Laxaa** har sit Udspring fra Myvatn. Den er af de største Elve nord paa; dog seer man ingen Elv at rinde i denne Søe. Dette maae altsaa skee under Jorden, thi ellers maatte Søen strax blive udtømmet. Krabla har tilforn styrtet en Hraunflod ned til Laxaadal, igiennem Elvens Rende, som er ikke andet end en støbt Klippe, temmelig jævn, lige ud til Skialfandefiord. Paa begge Aabredderne sees det samme Hraun, ligesom opstablet i en høi Muur, ned til Dalens Aabning,

ning, hvor Materien har breedet sig meer ud. Disse vare da de fornemste Ting, som vi saae og optegnede paa Reisen til og fra Myvand.

Andre Naturens Mærkværdigheder.

§. 756.

Tordenslag, Jordbrand, og Blod i Havet.

Iblandt disse ville vi nævne: a) **Tordenslag.** Man veed i Island ikkun siælden at sige af Torden; dog har man nogle bedrøvelige Virkninger af Lynild paa Sønderlandet, og etsteds ved Vesterjøkelen slog Tordenen 1631 ned paa en Fiskerleie-Gaard ved Breedefiorden; Stedet kaldes **Brunnilsvaller.** Det mærkværdigste var, at Tordenen borttog af et Huus heele Gavlen, som var bygget af Grønsvær. Det Tilfælde, der rammede nogle Personer ved Myvatn 1618, kommer meer overeens med dem der treffe ind i andre Lande. En Bonde blev der slagen ihiel, uden at man saae mindste Tegn til Skade paa hans Legeme. En Pige, nær hos ham, faldt til Jorden, og 3 Karle, noget derfra, fulde ned af Hestene; men ingen af disse døde. Denne Sommer lynede det forskrækkelig norder paa, og Jordskiælve giorde stor Skade paa nogle Steder. Disse Ting have ventelig været Forspil for Heklefiældets Ildsprudning, skiønt den ikke brød ud førend Aaret efter. b) **Jordbrand.** 1716 berette nogle Aarbøger, at Nordlandets Iisbiærge have sprudet Ild; men man finder intet videre derom; rimeligst er, at det har været Hofsjøkel og Baldjøkel norden til; thi hvis det havde været de smaa Jøkler nær ved Bygden (§. 698.), havde Aarbøgernes Forfattere vidst meere at fortælle om Ildens Virkninger. c) **Blod i Havet.** Dette Tilfælde er bekiendt nok i andre Lande, men i Island rarere. 1712 mærkede man dette paa Reykestrand,

fra

fra Strandbredden af, og et godt Stykke ud i Søen, da Fiskernes Aarer bleve røde deraf, og i Fiæren satte sig om Ebben Blod-Lifrar (for at bruge Forfatterens egne Ord, som viise, at han og andre have taget dette for Blod), det er levret Blod, paa Thang og Steene. Paa Vesterlandet havde man for mange Aar siden, nemlig 1649, mærket dette samme, 2 Miile langt ude i Havet, og nu igien samme Aar i Seydisfiord og Alptefiord paa Vestfiordene. Søen i bemeldte Fiorde var blodrød om Morgenen, og Natten forud saae Havvandet ud som Ild, følgelig har der været noget Phosphorescerende. Men om noget Slags Hav-Insecter, eller og Væxter, for Exempel en Jungermannia, have foraarsaget denne Rødhed, kan her ikke bestemmes. Paa Sønderlandet har en af os bemærket noget saadant, hvorom siden skal mældes.

§. 757.

Skov haver været mangesteds i forrige Tider, og Landnama-Saga giver etsteds (P. 1. Cap. 1.) tilkiende, at den har været allevegne lige saavel nord paa, som andensteds i Island. Gran, siger man, har voxet i Thingøe-Syssel ved Oefiorden, paa Kalbaks-Biærg, og Grenevigs Gaard, kort derfra, skal have faaet Navn deraf. Med meere Vished mældes, at der have voxet Eegetræer i Svarfeddal; fordi Svarfdæla-Saga siger, at der blev hugget Kioltræ i Skoven, til et stort Skib, og at dette Stykke Træ blev lagt i en Kilde, for at hærdes der; men siden Grunden er her overalt martialisk, er det rimeligere, at dette har været en anden Træart; thi Eeg behøvede ikke at hærdes: overalt voxer ikke Eeg saa nordlig; og desuden kaldes baade i det gamle og nye Sprog, Eyk ethvert stort Træ. Hvorledes Birkeskoven har taget af paa Nordlandet, er omtalt tilforn (§. 728.); men derhos ere og Træerne nu- Skov.

 om-

omstunder mindre, end i forrige Tiider. For 100 Aar siden have Træerne i Fnioskedals Skov havt 20 Al. høi Bull op til Greenene. Modrevalle-Skov i Oefiorden havde de største Træer, hvoraf man endnu seer tykke Stotter og Biælker i Gaardens Huuse; men denne Skov blev ødelagt paa een Dag, omtrent 1607 om Vinteren, da Træerne først vare frosne stive ved Jisning eller Jislag, hvorpaa der kom en forfærdelig Blæst, som brækkede dem reent af. Fnioske-dals-Skoven er af den beste Art, og hvis den blev opelsket, og brugt til Plantning paa andre Steder, skulde det maaskee blive til Nytte.

§. 758.

Foregivne Alderdoms-Levninger.

Iblandt mange saakaldte **Alderdoms-Levninger** ville vi opregne paa Nordlandet: a) **Trøllkonu-Rum**, eller Kiæmpindens Sæng, som siges at være udhuggen i en Klippe i Viidedalsaa, 15 Alne lang og 8 Alne breed; men Vandfaldet har gibrt dette Hull. b) **Manahaugr** udgives for en Kiæmpes Høi, ved Navn Mana; men det er en blot naturlig Høi af Steene, og bor, efter **Landnama-Saga**, heede **Mana-Thufa**. c) **Helgahol** i Fliotten, udgives for et gammelt Gravsted; dog det er intet andet end et Holt. d) Om **Ingolfshaugr** i Svarfeddal fortælles det samme: den er et rundagtigt Holt paa den østlige Bredde af Svarfeddalsaa, og kaldes almindelig Ingolfshofde. Holtet er naturligt, 5 Favne hoit, 36 Favne langt og 16 breedt, og saa stort, at deri giærne kunde begraves eet eller fleere Mennesker. Man fortæller, at Døbefadet i Vadle-Kirke er gravet op af Høien, hvor man og seer Tegn til saadan en Grøft. Vi besaae dette Fad, som er af Messing, og rundt omkring paa Bredderne besat med 4 Gange igientagen Skrift, som ingen kunde læse, hvorfor den og er bleven

anseet

anseet for etslags Characterer eller Runer fra Hedenskabet. Bogstaverne ligne meget dem, som endnu bruges i Island og kaldes Høfda-Letur, det er Literæ capitales, og findes paa Rulletræer og vævede Baand. Nogle af disse Bogstaver ere kiendelige, vi i det mindste have læst dem: Nw vetter enher (conf. §. 627). e) **Naattfare** kaldes en Klippe uden for Skaaleviig, som disse Viiger fortælles at have taget Navn af, og som foregives at have været en Kiæmpe, der er bleven til Steen. **Landnama-Saga** (Part. 1. Kap. 1. og Part. 3. Kap. 19.) lærer derimod, at Naattfare heed en Træl, som allerførst bebyggede de ovenmældte trende Viiger.

Mærkværdigheder om Indbyggerne.

§. 759.

Af **Alderdoms-Levninger** viises her vel nogle, men de ere baade ukiendelige og af liden Betydelighed. a) Paa Bispestolen er den gamle Muur omkring Kirken temmelig smuk, af fiirkantede hugne Steene (§. 714. g). Kalken deri er meget varagtig. Man siger, den er brændt af Muslinger, men det er uvist, endskiønt der ere brugte ubrændte Muslinger til at blande den med. Bispestolen paa Holum blev stiftet i Aaret 1106, og den første Biskop var Jon Ogmundsen, som siden blev dyrket som en Helgen; nogle ville sige, at han har ladet bygge den ommældte Muur; men det er uvist. I Domkirken have, indtil for kort Tiid siden, været gamle Tapetserier med artige Historier paa: man har seet der de gamle Nordiske Skibes Dannelse, med fleere Ting, samt nogle Inscriptioner. Af den gamle Bispestue, bygget af Tommer 1315, ved Biskop Audun, Stok paa Stok, staaer endnu Underdeelen

Virkelige Alderdoms-Levninger.

uforandret. b) Paa Nordlandet have været 4 Klostere, hvilke nu ere seculariserede. Det ældste var paa **Thingøre** i Hunevands-Syssel, stiftet 1135. Der viises endnu en gammel Hielm og forslidt Ringebrynie. Det andet var paa **Thveraa**, som nu kaldes Munke-Thveraa, stiftet 1154. Det første stiftede Biskop Ketill, det andet Biskop Biørn. Det tredie paa **Reine** i Skagefiords-Syssel, nu **Reinestad**, blev stiftet 1295 af Biskop Jorund, til Nonne-Kloster; og det fierde paa **Madrevalle** i Hørgaardal samme Aar. c) Paa Hof, i Midfiord, viises endnu Toften af den gamle **Afguds-Tempel**, og **Offersteenen** der uden for (§. 535.); og paa Hof, i Goddale, en anden Toft. Paa Vidviik, en Gaard kort fra Holum, en **Offersteen** og den **gamle Laugrettr** paa Hegrenæs. Men Borg i Viidedal (§. 714.), en Levning af et gammelt Kastel, er langt meere mærkværdig end nogen af disse Ting. Den staaer vesten for Aaen, paa et høit Sted, nær ved Gaarden, som har samme Navn, og kan sees langt borte: Den er dannet ved Naturen neden under af femkantede Basalt-Klipper, 200 Favne i Omkreds og imod Norden 10 Favne høi, men sønden til meget lav, hvor de Gamle have opført en tyk Muur af saa store Steene, at 5 til 6 Karle ikke skulde rokke dem: Indgangen er nu meget forfalden. Inden i er en liden Dal, og Levning af nogle smaa Huuse: der springer ogsaa en Kilde op af Grunden, og oven paa er en smuk Spadseergang. Man har intet Skriftligt om dette Mindesmærke; nogle sige derfor, at Finboge den Ramme (§. 629.), som boede her, har bygget det op; men derom mældes ikke det ringeste, hverken i hans Historie eller i **Vatnsdæla-Saga**. Hvis Sturlungerne i det 12 og 13 Hundrede-Aar, eller deres Modstandere, havde giort det, var det vist blevet mældet i deres saa fuldstændige som

troe-

troeværdige Historie. Andre sige, maaskee rettest, at en fornemme tapper Mand, som boede her, navnlig Barde Gudmundsen, sædvanlig kalde Viga-Barde, af det Mandslag, han begik i Borgarfiorden, har bygget denne Værn sig til Sikkerhed. Han levede tiidlig i det 11 Hundrede-Aar: Grettis-Saga taler om ham; men Heidarviiga-Saga, som handlede om bemældte Mandslag og dets Omstændigheder, er reent forkommen.

§. 760.

Nordlandet var af Begyndelsen den folkeriigeste Deel af Island; men nu er det midt imellem. I Skagefiords- og Oefiords-Herreder ere de fleeste Gaarde, og Bygden best besat. Haarde Aaringer og store Sygdomme have ofte bortrykket mange; men især er Menneskenes Antal paa de Steder blevet formindsket ved Huusholdningens Forandring og forommældte store Pest 1496, hvorpaa fulgde Dyrtiid Aar 1500, og siden, indtil vore Tiider, mange haarde Aar og Sygdomme. Man regner, at Nordlandet udgior en Trediedeel af heele Landets Mandtal, men det gior det ikke; ellers, efter Bygdens Størrelse, var det ikke saa meget (§. 698). Smaakopperne have især taget endeel bort over heele Landet. Saa gammel som denne Sygdom er i Island, er den dog aldrig kommen til Grimsoe, forend 1709. Folkemangelen kiendes meest af de øde Gaarde; men det er ikke nok; man maa ogsaa viide, at Familierne ere nu ikke nær saa talriige, som tilforn. F. Ex. Familiernes Tal i Hunevands-Syssel angives 1748 i alt 300, hver paa 4, 6 til 10 Personer; de der have henved 20 ere meget faae; tager man nu, ligesom i Sneefiælds-Syssel, 8 Personer, som et Middeltal for alle Familierne overhoved, hvilket dog bliver for meget, da udkommer Sysselets Mandtal 2400. Og vil man sætte det samme Tal for

Folkets og Bygdens Formindskelse.

Thingoe-

Thingøe-Syssel, samt for Skagefiords- og Oefiords-Sysseler, hvert 3000 eller noget over, da udkommer, for den Tiid, heele Nordlandets Folkemængde 10800 til 11000. Om man nu vilde sætte, at dette Tal var for lidet, for den Tiid, for de 3de Sysseler, og at det kunde heller passe til nærværende Tiider, da Folkemangelen er saa stor overalt, saa sees dog, at Nordlandets Indvaanere udgiøre ikke stort over en Fierdepart af heele Landets. Hver Bygd haver hist og her nogle øde Gaarde, hvilket best kan sees af den almindelige Jordebog. Men desuden findes nord paa heele Bygder ganske øde og forladte, og andre for en stor Deel, f. Ex. i Hunevands-Syssel og Skagefiorden, Dalene eller op til Fiælds; I Flioten, den østlige Part for den største Deel, saa at man regner der over 50 øde Gaarde, hvoraf det halve Antal er forladt siden 1700, og 15 Gaarde i næstafvigte 30 Aar; videre, Siglefiord og Kysten derved, tildeels; Hedensfiord og Hvanndalene ganske; Nattfareviiger ganske, saavel Kirkestedet Vatnsnæs, som den øvrige Bygd. I Thingøe-Syssel, op til Fiælds, og især i den østlige Deel i Thistelfiord, og op imod Ørken, udgiøre de forladte Gaarde noget anseeligt. De bekiendte og øiensynlige Aarsager hertil ere alt mældte; men de mindre bekiendte ere endnu de farligste, og disse have Sted over heele Landet. Man kan nævne 4, og de 3 første meget nøie foreenede indbyrdes, nemlig a) Mangel af Anstalter til at besætte Gaardene efterhaanden, naar hver Sygdom eller Dyrtiid haver ophørt; b) At Gaardene hverken ere blevne forbedrede, eller de paakomne Forværringer hemmede, som kunde have staaet til at rette; c) At Jordenes Priis er ved Rettens Middel bleven nedsat, og følgelig Tienderne m. v. formindskede. Enhver seer, at disse 3 Aarsager hænge af hinanden. Ikke aleene Jordeiernes, men fornemmelig Øvrighedens Uvirksomhed, Uagtsomhed og

For-

Forsømmelse ere stor Skyld heri, for næstafvigte 200 Aar, og dette des meer, jo nærmer vi komme til vore Tider. At adskillige øiensynlige Aarsager, som Fattigdom, Maaden at handle paa m. v., have betaget Indvaanerne Mod og Lyst, det er ikke at undre paa. d) Den 4de Aarsag er tildeels mældt i Forveien, nemlig at Oplandets Indbyggere nærme sig og flytte alt meer og meer til Søekanten, for at naae til Fiskeriet; hvilket vel aldrig boder paa Folkemangelen.

§. 761.

Af andre Slags **Mærkværdigheder** ville vi anføre: a) den første **Kirke** i Island, som blev bygget, til Christendommens Fortplantelse, Aar 985 i Aas i Hialtedal, kort fra Holum, af Thorvard Spakbodvarsen. b) **Kalvskind**, en liden Bondegaard mellem Svarfeddal og Oefiorden. Kong Norek fra Oplandene i Norge, som Kong Olaf den Hellige overrumplede, og lod hans Oine udstikke, blev skikket til Island, fordi Kong Olaf troede sig ikke sikker, hvis han beholdt ham i Norge. Kong Norek var anbefalet nogle fornemme Mænd i Island; men han fandt sig ingensteds fornøiet, forend han kom paa Kalvskind til en ringe Bonde, hvor han kunde raade for alle Ting. c) **Bogtrykkeriet**, blev forst indført i Nordlandet af en Svensk Præst, Jon Matthieson, som drev det paa Breedebolstad i Hunevands-Syssel, og levede sammesteds 1543. Hans Søn førde det til Nupefell, og trykkede der Bøger, den Tiid Biskop Gudbrand begyndte sit Bogtrykkerie paa Holum. Endelig fik Biskoppen det til sig, og forøgede sit Værk dermed. 1685 tog Biskop Thord Thorlaksen det til sig til Skalholt, som Arv efter sin Broder, Biskop Gisle; men hans Søn Brynjolf, som havde fort det til Hliidarenda, maatte efter Proceß og Dom levere

Adskillige Mærkværdigheder.

det fra sig 1698 til Bisкop Biorn Thorlevsen eller Hole Bispestol, hvor det efter Stifterens Hensigt skulde stedse blive. d) Et Beenrad af et Menneske blev fundet 1748 paa Ravnegil Præstegaard ved Oefiorden, i et hoit bart Holt, ved Indgangen af en Faare-Stie. Vi saae disse Been 1755: de høre til et meer end middelmaadig hoit Menneske, men ere overmaade tykke og stærke, især Hovedskallen. Man slutter af et Sted i **Vigaglums-Saga**, og fleere Omstændigheder, at disse Been maa være henved 800 Aar gamle. e) **Et skrækkeligt forgiftigt Luftsyn**, som en sort Sky, i Skikkelse af en Børne-Top, havde i næstafvigte Hundrede-Aar ladet sig tilsyne paa Sigleflordsskard, en hoi Fiældvei mellem Fliøten og Siglefiord, hvor det i en smal Sti, Nat og Dag, skiød sig ned paa de Reisende, dog, skiont de vare mange baade for og bag, ikkun paa een ad Gangen, da den samme døde i et Oieblik; dog reisde Folk alligevel ofte herover uden at komme til Skade. Hen ved 1730 tog dette Onde meget til, og man holdte det almindelig for den onde Aands Virkning. Stifts-Provsten, Hr. Thorlev Skaptesen, fik da Befaling af Biskoppen at holde Bøn og Gudstieneste paa Stedet: et Alter af Steene blev bygget, og Gudstienesten holdt i mange Menneskers Nærværelse. Dette skeede henved 1735, og fra den Tiid er ingen kommen der til Skade. f) **Glemte nyttige Øvelser**, i Island, ere fornemmelig **Svømmen** og **Skieløben**; denne sidste have dog nogle beholdt paa Nordlandet, især en Præst, Hr. Thorgrim, i Fnioskedalen, som øvede den med Nytte: hans Søn, Hr. Jon, som er Præst paa Halse og lever endnu, veed ogsaa Reglerne dertil.

§. 762.

§. 762.

Foruden de 3 bekiendte Havne, som de Handlende bruge, findes endeel Havne og Ankergrunde nord paa. I de ældste Tiider vare disse meest brugelige: Blandaflodens Os eller Udløb i Hunevands-Syssel, Kolbens-Aaens i Skagefiord, Gaasøre i Oefiorden, Skialfandefliot i Thingøe-Syssel. Man viiser endnu Liggepladsen dybt (3 Miile) inde i Landet, under Fossen eller Vandfaldet i bemældte Elv, ved Thingøe. Leerhavn, vesten for Langenæs, var ogsaa brugelig. Nuomstunder have fremmede Nationer, især Hollænderne, som fiske i Havet her uden for, adskillige Ankergrunde, som: i Flioten, Siglefiord, ved Grimsøe, i Skoreviig, yderst paa Langenæs; men Raufarhøfn paa Sletten (kort herfra) er dog den beste og sikkerste: den har 8 Favnes Dyb, ligger i Læ for en Øe ved Indgangen, og man kan slippe derind med mange Slags Vinde. Havne.

Øster-Island.

Mule- og Skaftefiælds-Sysseler.

§. 763.

Østerlandets almindelige Inddeeling og Størrelse. Østfiorde og Østfirdinga-Fiordung kalder man den Strækning af Landet, som gaaer først norden fra Langenæs og sønder til Østerhorn, og siden igien, fra dette Forbiærg vester til Stank-Elven paa Solheime-Sand. Den Deel, der vender imod Østen, kaldes egentlig Østfiorde, ligesom den imod Vesten Vestfiorde (§. 544.), for de mangfoldige Fiordes Skyld. Østerlandets verdslige Inddeeling er rettet efter denne Beliggenhedens Forskiæl, i tvende Sysseler, af hvilke ethvert er meget større, end noget andet Syssel i Island, og af den Aarsag igien deelt i mindre Parter; thi Sønder-Kysten eller Skaftefiælds-Syssel deeles i 2de, ved den Elv Nupsvande paa Lomegnups-Sand, en stor øde Sandstrækning. Ligeledes deeles Østfiordene eller Mule-Syssel i 3de Parter, nemlig Norder- Mid- og Sønder-Parten: imellem denne og Skaftefiælds-Syssel er Lonsheeden imod S., og den Fiældvei Øxen i N., imellem den og Mid-Parten. Endelig skilles denne Part igien fra Norder-Parten, deels ved den Elv Ravngiærdsaa, deels ved Lagerfloden. Reisen over Østerlandet skedde i Aarene 1756 og 1757. Det første Aar besaae vi Skaftefiælds-Syssel og Sønder-Parten af Mule-Syssel, og den eene af os, nemlig Biarne Povelsen, Resten af Mule-Syssel det andet

andet Aar, som var det sidste vi reisde der i Landet. Størrelsen er, i Hensigt til Østerlandets heele Udstrækning med Biærge og Sand-Ørkener, meget betydelig, men i Hensigt til Bygden langt ringere. Fra Pynten af Langenæs til Østerhorn ere lige frem 35 Miile. Men naar man regner Kystens Krummelse, og dog gaaer alle Bugter og Fiorde forbi, bliver Mule-Syssel endnu længere. Fra næstbemældte Forbiærg, i liige Linie til Stank-Elven, bliver Skaftefells-Syssel 36 Miile; men Havkantens Boielse er her anseelig. Ellers naar man vil regne Østerlandets Vidtloftighed efter Veienes Længde, som her er baade stor og besværlig, da bliver Forskiellen langt større. Der tælles i alt 19 til 20 Islandske Miile eller Thingmannaleider fra Langenæs til Stank-Elven; men somme af disse ere ganske korte, især hvor Veien er ujævn og besværlig; dog udgior denne Veies Længde henved 80 Danske Miile. Breedden, fra Joklerne til Havet, er 10 til 20 Miile; Bygdens 2 til 4.

§. 764.

Beliggenheden og Egnens Beskaffenhed paa Østerlandet er meget forskiellig. Her sees overalt vidtloftige høie og bare Fiælde; dog meest i Skaftefells-Syssel, hvor de ildsprudende Jisbiærge og de til Sand, Aske og Pimpsteen forvandlede Sletter, udgiore den største Deel: det er kun de østligste og vestligste Stykker, der kunne kaldes nogenledes beboede. Mule-Syssel har en frugtbarere Grund, thi de ødelæggende Jisbiærge ligge der længer borte fra Bygden. De Elve som komme fra dem, giøre her ikke nær saa stor Skade, som hine i Skaftefells-Syssel, hvilke ikke have Bredder af Jordsvær, Klipper eller fast Grund, og derfor bestandig forandre deres Rende, oversvømme det flade Land, og ødelægge Aar

Beliggenheden og Egnens Beskaffenhed.

efter Aar Grønsværen, hvor den moder. Heraf kommer det, at Bygdens Breedde er i disse Sysseler meget forskiellig; thi i Østfiordene, især Vapnefiord og Fliotsdals Herred, er den 6 til 10 Miile, men i Skaptefiælds-Syssel kun 1 til 4 Miile.

§. 765.

Strandkanten. Fra Pynten af Langenæs til Østerhorn tæller man disse Fiorde og Viiger, som for den største Deel ere beboede. **Skaaletange** er den Pynt paa Næsset, som skiller Fierdungerne, tillige med Helkundeheide, som nu kaldes Hallgilstadeheide; dog høre 5 Gaarde sønden paa Næsset til Sodenæs-Præstekald og Holum eller Norder-Stiftet; men i Henseende til den verdslige Rettergang m. v., høre de til Mule-Syssel. **Kumbleviig** er her den nordligste beboede Bugt. **Gunolfsviig**, sønden for Melrackehals, (en kort Fiældevei, og en Deel af Helkundeheide), er nu forladt. **Finnefiord**, **Midfiord** og **Backefiord** ere beboede: i denne sidste staaer Skeggestade, den nordligste Præstegaard og Kirke i Skalholts Stift. Sønden for Backefiord er **Vapnefiord**, een af de meest bekiendte, formedelst Havnen, Bygdelavet og Handelen. Hertil skal man reise over en stor Fiældevei, **Strandhavnsheide**, hvilket Fiæld ligger i NNO. fra den Ørken Haugs-Ørøve, der igien grændser til de andre store Hols- og Madredals-Ørkener. Kysten fra Vapnefiord nord til Langenæs, kaldes **Langenæsstrande**, hvor der falder en Mængde af Drivetømmer, Sæl, Haakal, Torsk og Hval iblandt. De smaa Elve og Bække give Forellefangst. Den Havkant imellem Backefiord og Vapnefiord, kaldes især **Norderstrand** og **Sønderstrand**, og paa denne sidste er en Bugt, kaldet **Vidviik**, meest bekiendt af en liden Strækning af høie Strandklipper, som giver Biærgfugle, og heeder **Vidviigsbiarg**. Vapnefiorden giver

giver baade Driv-Hval og Tømmer, Torsk og Foreller, tilligemed Sælhundefangst, hvilken her drives overalt paa Kysten. Oppe i Landet, imod V. og NV., ere endeel høie Biærge: **Arnarfiaull, Heliardalsfiaull, Haagangar, Strandafiaull, Eylifshnukr,** og **Herdabreid**, et i gamle Tiider bekiendt ildsprudende Biærg; endeel af disse Fiælde have stændig Iis og Jokel paa sig; men de ere langt fra Bygden, og derfor lidet bekiendte. Fra Vapnefiord reiser man en lang Fiældevei, **Smørvandsheide**, til **Jøkeldal**, en vidtloftig Byg, 6 Miile lang, paa begge Sider af Jokelsaa, en meget stor Elv, som siden skal nærmere omtales. Egnen er her bevoxen med godt Græs og smaa Birkeskov overalt. Op til Fiælds have Indbyggerne gode Afretter eller Græsgange, i **Ravnkelsdal**, som var beboet i gamle Dage. **Evindarholknar** og Heederne ere her meget græsriige for Afrets-Kvæg; men Fraliggenheden gior, at man ikke kan benytte dem, som ligge imellem denne Bygd og Madredalen: Hestene kunne her gaae ude heele Vinteren, i **Marietunger, Arnedal, Løgevalle** o. s. Fra bemældte store Dal reiser man over **Sliotsdalsheide** og **Laagheide** til **Sliotsdals-Herred**, eet af de allerstørste og smukkeste Bygdelave i Island. Det har faaet Navn efter **Sliotet**, den største Flod i Landet, bekiendt under det Navn **Lagarfliot**. Ud fra benævnte Heeder løber en stor Odde, mellem Jokelsaa og Sliotet, kaldet **Tunga**: dette Stykke Land er beboet, og udgior et heelt Kirke-Sogn. Indbyggerne drive Fiskerie, saasom den aabne Søe ligger her liige for og danner en stor Bugt, kaldet **Herreds-Floe**, imellem **Mulen**, som er Vapnefiordens sydligere Forbiærg, og de Strandfiælde, der løbe imod Østen fra Sliotets Udløb. Paa samme Strækning er **Fagredal, Niarviig** og **Borgerfiord**, og derfra tælles imod

Sønden

Sønden til nærmeste Handelsted, følgende Viiger og Fiorde, hvoraf den største Deel ere beboede og give Torske og Haakallefangst: **Brunaviik, Breideviig**, tvende **Alpteviiger, Huseviig, Lodmundsfiord, Seydarfiord, Miovefiord, Nordfiord, Hellisfiord, Vedfiord, Sandviig, Vadleviig** og **Reydarfiørdur**, som af Fremmede kaldes **Rødefiord**, hvor Compagniet har sit andet Handelsted for Østerlandet. **Eskefiord** er i Rødefiorden. Denne Strandkant og Oplandet, til Lagarfliot, udgiør Midparten af Mule-Syssel, men vi maa tale under eet om **Fliotdals-Herred**, som indbefatter mange Bygde og Kirke-Sogne, hvilke den store Flod deeler igien imellem Norder- og Midparten af Mule-Syssel. Dette Landskab overhoved kaldes **Herred**, og en Deel af det til SV. **Fliotsdal**, en folkeriig Bygd, hvor man seer det seculariserede Kloster **Skrida**, først stiftet Aar 1494 af Biskop Stephan, som satte en Prior derover. Til SO. ligger endnu en afdeelt Bygd og Kirke-Sogn, **Skreddal**, hvor den Præstegaard Thing-Mule ligger: den heeder lige som Fiældet i Nærværelsen, af hvilket det ganske Syssel haver faaet sit Navn. Nogle holde Fliotsdals-Herred for det deiligste og beste Landskab paa heele Island. Det har ogsaa, i Hensigt til Bygdens Viidhed, samt Flodens og de nærliggende Biærges smukke og bekvemme Beliggenhed, noget forud for andre. Floden, der fører et stille Vand, seer ud som en stor fersk Søe, hvori Indbyggerne allevegne fiske udfor deres Gaarde. Jordsmonet er meget frugtbart, med kraftigt Græs og jævnlige Omvexlinger af Birkeskov, hvilken paa nogle Steder giver Tømmer til Huuse. Desuden har man ikkun en kort Vei til Havet, for at hente derfra Torsk, Haakall og andre Fiske: oppe i Landet har man ogsaa endeel fiskeriige Søer og Bække. Dette tilsammen

gior,

giør, at Fliotsdals-Herred haver virkelig noget forud for andre Landets Herreder; thi endskiønt der vel kunne findes alle de foransforte Herligheder, da have de dog ikke saadan en Mængde Gaarde, eller en saa ordentlig udstrækket Bygd, uden store eller fæle skadelige Fiælde; men i det øvrige af Østfiordene, nemlig her sønden for, ere endeel temmelig steile, dog ikkun korte Fiældeveie. Nu maae vi da gaae videre. Den nærmerste Bugt sonden for Rodefiord er **Faaskrudsfiord**, dernæst **Stødvarfiord**, **Breddalsbugten** og **Berefiord**: alle disse Fiorde ere beboede. Sonden til, i Gabet af Berefiorden, er den liden Bugt **Dybevaag**, en god Havn og Handels-Sted for Compagniet, hvis Tienere her handle i Sønderparten af Muule-Syssel, ligesom de andre Parter have hver sin Havn. **Hammerfiord** og **Alptefiord** ere de sydligste i Sysselet, og uden for denne sidste begynder et Sand-Rev, der gaaer omkring Øster-Horn, eller Lons-Heiden, til **Lonet**, som er den første Bygd og Kirke-Sogn i Skaftefiælds-Syssel. Lonet inden for bemældte Rev, er en smuk stille Bugt; Vandet i Alpte- og Hammers-Fiord er stille af samme Aarsag; bemældte Rev fortsættes og igien forbi det andet Forbiærg, som ogsaa kaldes **Horn** eller **Vester-Horn**, og Fiældveien der oven for **Almanneskard**, imellem Lons-Sogn og **Hornefiorden**, som er en breed, men meget lidet indskaaren Bugt, der har faaet Navn af bemældte 2de Horne. **Hornefiord** er den anden største Bygd paa Østerlandet, 5 Miile lang, og har fornemmelig 3de Præstegiæld: dens Beliggenhed er ret besynderlig deri, at den ommældte Sandbanke vedvarer endnu langs med den, uden for ved Havkanten. Søen inden for den er ganske stille, 1 Fiærdingveis, hvor den er breedest. Havvandet er ikke meget salt her inde, thi det har kun et eeneste Udløb ved Ve-

 ster-

ster-Horn, og derhos rinde deri 4 store Elve. Foruden Hav-Foreller, ere Flyndre den Fisk, som her falder i størst Mængde, hvorfor den fanges flittig af Indvaanerne. Midparten af Horn-fiords-Bygden er meget ødelagt, ved det 3de store Jokel-Elve, **Heinebergsaa**, **Holmsaa** og **Kolgrima**, styrtes her ned fra Jisbiærgene, og breede sig ud over det flade Land. Det øvrige af Østerlandets Søekant, liige til Rangaavalle-Syssel, haver ingen Fiorde, men er en fæl Sand-Strækning med idelige Brændinger, og der imellem mangfoldige Udløbe af de fæle Jokel-Floder, som have ganske ødelagt denne skiønne Kyst. Fra Hornefiorden gaaer Havbredden liige frem i Sydvest til **Øræferne**, eller det Forbiærg **Ingolfshøfde**, hvor Ingolf, Landets første Beboer, landede allerførst i Aaret 873: her er et høit Biærg, hvor der boe Alker, Papegøier og Nytser. Ingolfshøfden er nuomstunder skilt fra det faste Land, ved Jisbiærgenes Omtumlinger og den lave Sand-grund, hvilken jævnlig oversvømmes af de ustadige Vandfalde fra Jisbiærgene; dog bliver Vandet sielden dybere om Sommeren, end at man jo kan riide der over, undtaget naar Skeideraa skiller den ganske fra det faste Land, hvilket skedde i den Tiid, da vi reisede her forbi. Kystens Længde fra Hornefiord her hid er 18 Miile, og saa lang er den Sandstrækning **Breedemarks-Sand**, som tilforn haver været beboet. Men fra Ingolfshøfde ligger Kysten liige i V., uden om og forbi **Lomegnups-Sand**, det Bygdelav **Siden**, **Alptever** og **Medalland** til **Hiørlevs-høfde**, et andet Forbiærg, som staaer midt for den Ørken **Myr-dals-Sand**, hvor man endnu finder en liden Gaard beboet. Her begynder Kysten at bøies til NV., forbi **Myrdals-Bygden** til **Solheime-Sand**, og tillige at viise fleere Klipper og Landings-

Pladser,

Pladser, hvorfor ogsaa Indbyggerne drive her Fiskerie paa adskillige Steder.

Nu have vi gaaet Østerlandets Strandkant igiennem, og tildeels Bygden langs med samme. Men, for ikke at giøre denne Beretning uforstaaelig, have vi giemt Øerne tilsidst. De findes her kun faa, ligesom nørder paa Landet; og omendskiønt Øster-Kysten ligner den modsatte, nemlig Vestfiordene, i det den haver saa mange Næs og Fiorde, saa ere disse dog meget mindre, end hine, og Øerne derhos ganske faa. Inde i Vapnefiorden ere 3de Holme, blandt hvilke **Leidhavns-Holm** er deri mærkværdig, at der, inden for den, er en gammel **Havn**, som er meget dyb, og holdes for at være et godt Vinterleie. **Biarnøe** er temmelig stor, og ligger sønden til ved Vapnefiord, uden for Kolmule-Fiæld; her have Vapnfiordingerne deres Udvær og Fiskerie med Torsk og Haakall; der fanges ogsaa Sælhunde. I Lagerfloden ere nogle smaa Øer, men unyttige. Uden for Borgerfiord, og især Niarvig, ligger **Niarvikur-Holme**, og for Rødefiorden Seley, hvor Indbyggerne have et Fiskerleie, og desuden bygge Søefugle her. I Faaskrudsfiorden er **Skrudr**, en høi Øe, som er et Biærg i Søen, hvor ogsaa er Fiskerleie; der falde ogsaa Fugle og Æg, især lidet af Biærgfugle. I Breeddals-Bugten ligge nogle smukke Øer, der høre til Eydale-Præstegaard; her boe Æderfugle og Papegøier. Ved Bulands-Næs, tæt ved Beresiords-Havn, ligge endeel Øer, som ogsaa give Fugle, men især Sælhunde, der fanges i Garn og skydes med Flinter. Til disse Øer grændse endeel andre, uden for Hammersfiord og Alptefiorden; nogle af dem høre til Præstegaarden Tvættaa, og give Æderfugl, Æg og Duun: men den allerfordeelagtigste af Østerlandets Øer er **Papøe**, hvilken er Øerne.

er beboet, og ligger midt uden for de sidstbenævnte Øer. Den hører Kongen til, og forpagtes bort. Der er megen Fuglefangst, Biærgfugl, Nytser, og især en Mængde af Æg og Ederduun, hvilket skal aarlig beløbe sig til en anseelig Fordeel. Nogle faa mindre Øer ligge under Papøe, som ogsaa bringe Nytte. Imellem Øster- og Vester-Horn er **Vigur**, en Øe, der hører til Stafafells-Præstegaard; den giver Maagefangst, og det er ingensteds, uden her, at den store hviide Maage (Larus Glaucus) (674. c og 744.) bygger sin Reede oven paa Øen, og lægger Æg paa det flade Græsland. Om Vinteren for Juul yngle her de store Sælhunde, af den Art, der kaldes **Utsæler** (§. 653.). Øen er meget høi, og omgiven med steile Klipper, undtaget eet Sted, hvor man gaaer op igiennem en smal Sti. Her klavrer ogsaa Udsælen op, og føder der sine Unger. De gamle Sælhunde, naar de mærke deres Jægere ere paa Øen, storme de ligesom rasende til denne Nedgang, som da besættes med tilstrækkeligt Mandskab, for at tage imod dem. Inden for Gabet af Hornefiorden, eller dens Løn, ligge nogle smaa Øer, hvor vilde Fugle lægge Æg: den fornemste af dem heeder **Akerøe**, som tilforn har været Sædeland, men er kun Græsland nuomstunder. For Breedemarkens Sandørk ligge disse Øer. Imod V. eller kort østen for Øræverne, er **Tviskær**, eller 2de Klipper uden Græs. Her fanges iblandt meget store Sælhunde. **Zrolløgs-Øer**, 3 i Tallet, kort vester for Hornefiords-Bygden, liige for Jøkels-Aaens Udløb, og 1 Miil fra Landet, give Udsæle og deres Unger. Tiiden at fange dem er kort for Advent. En Klippe, **Geirfuglesker**, skal ogsaa ligge her ude i Havet, nogle Miile fra Havbredden. **Gerfuglen**, Alca rostri sulcis octo, alis minimis, skal opholde sig her; men man maae ikke sammen-

blande

blande denne Øe med de under samme Navn bekiendte Klipper paa Sønderlandet. Om Ingolfshøfde er for mældet. For Myrdalen ligge, inden for et Rev, 2de Øer, **Dyrholar**, det er, Dørholme; Fremmede kalde den **Portland**, thi der er en Port eller Dør igiennem dem begge, og paa den eene saa stor, at man paa en middelmaadig Baad kan roe igiennem denne Aabning. Kort her uden for staae 6 høie Klipper op af Søen, hvoriblandt 2de ere til Nytte; thi paa den eene boe de forbenævnte hvide Maager; paa den anden ere Papegøier. Tæt ved Myrdalens Forbiærg, Reyne, ligge 2de artige Klipper: den eene ligner en Seiler, den anden et Fruentimmer i Islandsk Dragt, med Top paa Hovedet; i Reyne boe nogle Søefugle. **Havsbunden** omkring Østerlandet er temmelig jævn, og Søen reen, liige ind til Stranden, paa de fleeste Steder, undtaget hvor forbemeldte Øer og Klipper ligge, hvis Skiær og Banker dog kun sielden naae længer end 1 Miil ud fra det faste Land.

§. 766.

Der ere vel **Biærge** nok overalt i Island, ja overhovedet alt for mange og store; men dog ingensteds fleere eller større end paa Østerlandet. Det blev for vidtløftigt at opregne alle de store og bekiendte, og dog er den største Deel, i de vidtløftige Fiæld-Ørkener, nuomstunder ubekiendt. Vi have nyelig nævnet nogle af disse Biærge, Ørkener og Fiældeveie (§. 765.), dog især Forbiærgene; men nu ville vi lægge nogle til. Oven for Bygden, langs efter Landet, sønden fra, ligger en Rad af vidtløftige Iisbiærge, nemlig **Myrdals-Jøkel**, **Side-Jøkel** (eller den høie og nordere Skeideraa-Jøkel), **Ørave-Jøkel**, **Breedemarks-Jøkel**, **Heinebergs-Jøkel**. Disse Fiælde deeles igien, og hver af dem betegnes

De fornemste Fiælde og Biærge.

nes med sit eget Navn: f. Ex. Myrdals-Jokel inddeeles i Østalds- og Solheime-Jøkler og Katlegiaa; Ørœve-Jokel i Sandfiælds- og Knappefiælds-Jøkeler o. s. f. Men bag ved disse Jisbiærge sees igien andre betydelige Fiælde, de fleeste overhyllede med Jokel, som Torfe-Jøkel, der staaer for sig selv, norden for Katlegiaa, Hofs-Jøkel, som her kaldes Lange-Jøkel, og ligger længer i Nord. Skaptaa-Jøkel ligger tildeels bag ved Siden. Klofe-Jøkel ligger her nord og østen for, endnu længer borte, og naaer paa eet Sted til Ørœve-Jokel. Nogle kalde den ogsaa Lange-Jøkel, og sammenblande den, endskiønt urettelig, med Hofs-Jokel; andre kalde dens Sønder-Deel, endskiønt uden Grund, Bald-Jøkel. Ved denne store og vidtløftige Jokel, (som har atter nær ved sig nogle mindre Biærge med Jis paa), forstaaes i det næst foregaaende Stykke, de Jisbiærge (§. 703.), om hvilke der er mældt, som beliggende norden for Hofs-Jokelen. Klofa-Jøkel har faaet Navn af de 2de udstrakte Arme, som danne en stor Bugt eller Kløft, og herfra komme de 3de store Elve, Skialfandefiod, Jokelsaa i Ørefiord, og Jokelsaa i Mule-Syssel. Hærdebreed og Trolddynger ere 2de bekiendte særskilte Biærge, der have sprudet en forfærdelig Jld i gamle Dage; men saasom de ere høit oppe paa de øde Fiælde, have de ikke giort Bygden stor Skade. Den vidtløftige fæle Strækning af smæltede Klipper, som kaldes Udæde-Hrøn, er fornemmelig deres Affødning. Der ere kun 7 til 8 Miile imellem dem. Hærdebreed er østligst, og man seer den høit oppe i Landet til V. fra Vapnefiorden: den er et høit Biærg, ligesom en Fiirkant, med uhyrlige smæltede Klipper oven til. Trolddynger er derimod et lavt Biærg med nogle og især 3de Afdeelinger og forbrændte Spidser, men rundagtige Knolde der imellem.

Hvad

Hvad **Fiældveiene** angaaer, agte vi ikke at opregne de bekiendte i Bygden, mellem hvert Tinglav eller Kirkesogn, men aleene dem, der ere blevne brugte i forrige Tiider, over de vilde Fiælde, langs og tværs imellem Sønder- Nord- og Øster-Landet, hvilke nu ere gangne af Brug, og glemte for lang Tiid siden, til største Skade og Besværlighed for det Almindelige. Man seer af de troeværdigste og ældgamleste Skrifter (f. E. **Landnama-Saga**), at en Fiældevei, kaldet **Vonarskard** og **Baardargata**, har været i Brug tværs over Landet, norden fra Baardardal i Thingøre-Syssel, liige sønder til Fliotshverfe, midt paa Siden. Af et andet Skrift (**Nials-Saga**) seer man, at der har været en brugelig Vei fra Sønderlandet, **bag ved Skaftefells - Syssels Jisbiærge;** og af det 3die (**Rafnkels-Saga**), at der, fra den øverste Bygd i Fliotsdals-Herred, haver ligget en kort og god Vei, bag ved alle Jisbiærgene, til Altinget. Om **Kiøl** og **Østfords-Veien**, eller **Vatnehialle**, er før berettet. Paa den søndre Side af Hofs-Jokelen, fra Aarnæs - Syssel til Thingøe-Syssel, veed man endnu af en Vei; dog er **Sprængesand**, fra Rangaarvalle - Syssel til Nordlandet og Østfiordene, allermeest bekiendt: den blev meget brugt i gamle Dage, og Biskop Brynjulf Svendsen lod søge den op igien, da han skulde visitere i Østfiordene. I disse Tiider er den ogsaa bleven forsøgt nogle Gange. Ja den Tiid vi reisede i Island levede endda nogle gamle Mænd ofter paa, som vidste at fortælle efter deres Forældre, at det ikke var lang Tiid, siden Indbyggerne i den østlige Part af Skaftefiælds, og den sydligste af Mule - Sysseler, havde reist en kort og jævn Vei bag ved de store Fiælde til Langenæs, hvor de droge aarlig hen for at hente Gavntømmer til Bygninger og anden Huusbehov. Men ved det de saa

Fiældveie, især i gamle Dage.

kaldte

kaldte Siælehuuse og andre gode Anstalter, til at holde disse Veie vedliige, ere nu reent nedlagte, saa at man ikke eengang veed hvor eller hvorledes slige Huuse have været giorte og indrettede; saa have Islænderne mistet baade al Samfund med de langtbortliggende Egne, og alle de Herligheder, som følge med samme. Sprænge-sand især burde og kunde fornyes igien: der behøvedes ikke mange Omstændigheder til at bygge 2de Sælhuuse, om de endog skulde forsynes aarlig med lidet Høe o. s. f. Man skal reise fra Aarnæs-Syssel, over Thiorsaa, til Rangervalle, og der op til Fiælds over Tunaa, hvilken er den sydlige Arm, der udgiør Tiorsaaen. Veien falder stændig imellem langagtige Fiældrader paa begge Sider, (hvoraf den eene er Østerkantens Jokeler), forbi Hærdebreed og Trolddynger. Man skal over en Deel af det fæle Udædehron, og her fra kan man reise, hvorhen det behager, enten langs med Jokelsaa, til Herredet og Vapnefiorden, eller over Modredals Ørævе til Langenæs og Myvatn, eller og langs med Skialfande-fliot til Baardardal. Denne Reise kan være giort paa 3 til 4 Dage, naar man riider uden svære Læs, og ellers paa 5 til 6, i Stedet for at man behover dertil 2, 3 eller 4 Uger igiennem de nu brugelige Landeveie, og dobbelt saa lang Tiid frem og tilbage. For Exempel. Naar Bispen i Skalholt visiterer i Østfiordene, reiser han forst over den Fiældevei Sand, som er 2 Dages Reise, til Hunevands-Syssel eller Skagefiorden; (thi Kiolveien bruges kun sielden i disse Tiider, siden Siælehuusene ere forfaldne), og saa langs omkring over Nordlandet til Langenæs, derfra til Vapnefiorden, og Resten af Muule-Syssel: det bliver hen ved 130 Miile frem og tilbage, en paa mange Steder hoist besværlig Vei, som dog maae reises i en kort Tiid i de beste Sommer-

mer = Dage, og Reisen endelig fuldendes forend det begynder at snee og fryse.

Reisen til de Vand- og Ild-sprudende Iisbiærge.

§. 767.

Forberedelse.

I Aaret 1756 havde vi sat os for at besee dette Slags Biærge, hvoraf Østerlandet kan fremviise nogle, som ei have deres Liige. Anledningen gav Katlegiaa Aaret næst tilforn, nemlig 1755, ved dens bekiendte Opsprudning, som endnu det efterfølgende Aar vedvarede af og til. Veien faldt da forst til dette Iisbiærg; det var ogsaa Sønderlandet nærmest, og vi tænkte maaskee at kunne komme der op, og liige til Opsprudningen. Men forend vi begynde Fortællingen om denne Reise, ville vi give en kort Beretning om Ildsprudningen selv, og det i samme Hensigt, som vi havde ved den Beskrivelse derover, som vi samme Aar skikkede til Societætet, og som alt er bleven udgiven ved Trykken, nemlig at viise Ildsprudningens naturlige Begivenheder, dens Forspil og adskillige Virkninger og Følger.

§. 768.

Katlegiaaes sidste Ild- og Vandsprudning.

Vi have i det Stykke om Nordlandet berettet om det **Jordskiælv**, som Myrdals-Jokelens underjordiske Bevægelser ventelig have foraarsaget. Henved Aar 900, kort efter den første Beboelses-Tiid, har denne Jokel først opført et bedrøveligt Skuespill af dette Slags, og siden, indtil vore Tiider, saavidt man veed, 5 Gange. Man havde ingen Forvarsel for dette sidste, undtaget at der opkom fra Jokelen, Sommeren forend samme brækkede løs i Efterhøsten, 2de nye Elve, hvilke de som reisede over Myrdals-Sand maatte fare over. Heraf giorde dog ingen sig Tanker om

den foreſtaaende Ildſprudning, endſkiønt det var og haver væ-
ret et viſt Tegn til, at Varmen i Fiældets Afgrunde voxede, og ſmæltede Iiſen, meer end ſædvanlig. Naar Varmen haver giort den førſte Aabning i Iiſen, ſkeer der gierne Jordſkiælv, ved det Vandet oven fra ſtyrter ned til Heedens Gange, der ligge dybt i Landets Grundvolde, og gaae deels ned til Havet, deels til langt-bortliggende Egne og deres Fiælde, iſær til dem, der have brændt tilforn: diſſe ere meer aabne end de andre, og tiene ufotmærkt til Trækhuller for Luften, endſkiønt Ilden kan være langt borte fra deres Egn.

§. 769.

Ildſprudningens Begyndelſe. Den 17 October 1755, Kl. 10 Formiddag, mærkede man i Myrdalen meget haſtige og uordentlige Ryſtelſer, hvorved Huuſene bleve beſkadigede. Dette har en ſtor Vandſtyrtning ned til Ilden foraarſaget, i det denne i Forveien har nærmet ſig og ſmæltet Iiſen bort; men den fik ſtrax Overhaand over Vandet, og ſkiød ſig op med deſto ſtørre Kraft, og ſmæltede Iiſen ganſke bort. Thi kort derefter ſaae Myrdalens Indbyggere en ſtor Vandflod i 3de Arme, til SO. og V., at ſtrømme ned fra Katlegiaa, og ſætte under Vand den heele Lava-Egn, Myrdals-Sand, ſom er 5 Miile lang, og 4 Miile fra Jøkelen til Havet, eller fra N. til S. Strømmen førde ned til Havet en utroelig Mængde ſtore Iis-Stykker, ſom ſmaa Biærge, af hvilke det eene Stykke ſtødte det andet frem: Klipper ſaa ſtore ſom Huuſe ſadde faſt i diſſe Iis-Stykker, og Vandet var desuden fuldt af mindre Iisklumper, og Pimpſteene, meeſt ſorte, ſamt tykt og gruuſet af Svovel-Leer og Aſke. Formedelſt Jordſkiælvene vidſte Indbyggerne ikke hvad der var paa Færde, men da de ſtrax derpaa hørde et overmaade ſtærkt

Knald

Knald fra Jokkelen, saae de derhen: Ild og Vand sprang da hoit op i Luften vexelviis, med saadanne Knalde og Bragen, at de tænkde, at Landet skulde forgaae; strax derpaa begyndte bemældte Vand- og Jisflod, og Opsprudningen skedde igiennem 3de Aabninger, alle nær ved hinanden. Forst saae de en tyk Rög-Skye at stige op: den var ganske sort, og efterat Ild- og Vandsprudningen havde varet nogen Tiid, kom en tyk Hagel af sorte Pimpe- og andre Steene. Imidlertiid vedvarede Jordskiælvet, dog med den Forandring, at Hævelserne vare langsomme, med en besynderlig Bulder i Jorden. De opkastede Steene vare 2 Slags, og begge Deele gloende; nemlig Pimpesteenen, hvoraf de største fandtes 2 til 3 Pund tunge, og en lysegraa blaalig Art, meget haard og tung. Ild- og Vandsprudningen blev siden meer uordentlig; men nok saa hæftig som for. Iblandt bleve store, meget klare Ildklo-der opskudte hoit i Luften, og sprunge der i utallige Stykker; man saae dem tidt, ikke aleene fra Myrdalen, men ogsaa fra langtbortliggende Egne. Ovenpaa den forste Ildsprudning og Steenhaglen, faldt en virkelig Hagl, som var besynderlig deri, at der, midt inden i hver Jiskugle, var lidet sort Sand eller Aske, som Luften paa denne Tiid var fuld af. Alt dette skedde den forste Dag. Natten derpaa gav Biærget baade et rart og skrækkeligt Fyrværk. Ikke aleene over Jokelen, men allevegne, var Luften fuld af Funker og Flammer, og saa lys iblandt, da de Lynild-lignende Kloder sprunge op, og i samme Oieblik udspredede sig viidt og breedt i utallige Deele, at det var saa klart ude, som om lys Dag. Denne Lynild og disse Funker floie ogsaa til andre Bygdelave. Der stod nu en bestandig Ildstotte op af Jisbiærget, og viiste alleslags Skikkelser og Farver; men derhos hordes idelig ligesom store Canonskud,

 samt

samt Bragen og Bulder. For Lugten havde man en ulidelig Svovelstank, som, tilligemed den fiine Aske, trængede ind i Næse og Mund, og ned for Brystet. Alle Ting vare overmaade forfærdelige for de arme Tilskuere: Himmel og Jord stode i lys Lue; den brændende Materie faldt paa dem, og de tænkde at Verdens Ende var kommen.

§. 770.

De følgende Dages Ildsprudninger.

Den 18de var stille, Regn, og Taage, som skiulede Biærget og Egnen. Man hørde endnu den samme Knagen, som for, med idelig underjordisk Larm og susende Jordskiælve. Natten derpaa var Fyrværket antændt igien. Den 19de var NV. Vind og klart Vær i Myrdalen, hvor man da saae den sorte Rogstotte fuld af røde Funkler, som den paafølgende Nat giorde ganske lyst i denne Egn; Derimod var det mørkt baade Dag og Nat over heele Landet østen for Myrdal, og den sorte Sand og Aske faldt over alle Østerlandets Herreder. Denne Dag opkomme imellemstunder saa stærke Knald, at man kunde høre dem i Guldbringe- og Kiosar-Sysseler paa Sønderlandet, 25 til 30 Miile borte. Afken regnede samme Dag ned paa Færøe. Den 20de var samme Vind og Raserie i Iisbiærget; i det 2de overmaade store Ildkloder sprunge op, hørdes især 2de Knald, som vare langt stærkere end alle de andre. Den 21de blæste NO. Vind, da Mørket og et meget stærkt Askefog ogsaa kom i Myrdalen. Dagen efter blev det mørkt, som om Natten, da den største Mængde af Pimpsteen-Sand faldt over benævnte og nærliggende Egne; derimod sagtedes meget Uroeligheden i Biærget og Luften. Denne Nat beskuede vi Ildsprudningen fra Vidøe; thi man kunde nu tydelig see herfra over Fiældene, baade den oplyste Rogstotte, og hvorledes de opskudte Ildkugler bristede

de i mange Stykker. Den 23de og efterfølgende Dage, indtil den 28de, var Vinden nordostlig med et forfærdeligt Askefald og Nattemørke, som strækkede sig til de sydlige Herreder. Den 27de blev Sneen sort deraf paa Vidoe. Imellemstunder mærkede man langsomme stærke Hævelser, hvilke bleve ledsagede af store Vandsprudninger og Jøkelstyrtninger op af Aabningen. I Nærværelsen faldt Pimpsand, Steene og Gruus 3 til 4 Fod tykt. Fra den 28de til den 7de November var stille Vær med Regn og tyk Luft. Man kunde for Taagen siælden see noget til Ildsprudningen. Der hørdes kun undertiden Knalde i Luften. Jordskiælvene toge meget af, og fra denne Tiid blev man ingen synderlige Ildsprudninger eller Vandstyrtninger vaer, undtagen een stor den 17de November. I det følgende Aar (1756) fornam man 5 Gange til Ild- og Vandsprudning fra Fiældet, nemlig den 15 Januarii, den 28 og 29 Junii, den 12 Augusti, og endelig sidste Gang den 25. i samme Maaned; undtaget hvad vi formodede ved Tilbagereisen den 8 September. Især var, den 12 Augusti, og Dagen efter, en hæftig Hagel af Pimpesteen med Askefald og tykt Mørke. Naboerne fulde derover i nye Angest og Forskrækkelse. Den 25. var klart Solskinsvæir, da Fiældet Kl. 6. Formiddag begyndte at sprude, men efter 1 Times Tiid var igien alting stille.

§. 771.

Denne Ildsprudnings Virkninger.

Denne Ildsprudnings Virkninger vare: a) **Bygdens Ødelæggelse**, deels ved Vandfloden, men dog allermeest ved den Aske, Sand og Steen, der begravede Skov og Urter viidt og breedt. Henved 50 Gaarde bleve reent forladte, og heele Sysselets Jorde fordærvede, især den gandske Vesterpart; dog allermeest det smukke Kirke-Sogn Skaptaatunger. Sandet laae 1 til 2 Fod tykt paa

den flette Mark, noget borte, men nær ved, i Dale, ved Giærder og omkring Huusene, 4 til 6 Fod. b) Fiæld-Egnen neden for Jisbiærget, Myrdalssand, og Havet uden for, viisede og viise tildeels endnu de tydeligste Tegn paa denne Opsprudnings snart utrolige Kraft og Virkning. Heele Fiældsiden, paa 2 Miiles Længde, viiser især mange tæt hos hinanden staaende **nye Biærge** og **store Klipper**, som Ilden og Vandet have opskudt og bortført. Langs efter Myrdalssanden sees trende jævnsides liggende **Biærg-Rygge**, som af Forstningen vare 60 Alne høie, og hvoraf den vestligste var størst: de vare tilsammen en halv Miil breede, bestaaende af Steen- og Iis-Klipper, med Pimpesteen, Sand og Aske imellem. Fra Strandbredden løbe de ud i det vilde Hav, saa langt man kunde øine (henved 3 Miile), og Klipperne ragede endog høit op af Søen, hvor Fiskerne havde havt deres Med, og forsikkrede at Vandet var 40 Favne dybt. c) **Indbyggerne** bleve ved dette Tilfælde satte **i stor Elendighed**, og det paa mange Maader. Ja det er ikke begribeligt, hvorledes de dog alle, saa nær som tvende Mennesker, kunde beholde Livet. Den Dag Ilden bræckede løs, reisde mange frem og tilbage over den underliggende Egn, og komme dog ikke til Skade, den Tiid Vandfloden kom og tog bort alle de Kreature, der vare i Veien. Nogle Mennesker vare forbi, andre sluppe op paa **Hafurs-Øe**, et særskilt Biærg paa Myrdalssand, som rimeligst har været omflodt tilforn; nogle naaede andre Høie, og finge tillige deres Heste biærgede: men disse Mennesker maatte ligge ude i 7 Dage, under Ild, Kuld, Regn og Steenhagel, uden Mad eller Drikke, da de siden med stor Nød vovede sig ud, slæbede deres Heste, liggende paa Siden, over Jisen, og saaledes naaede til Hofdebrecke Kirkested i Myrdalen. Den 7 November, da Vands-

dals-

floden var borte, prøvede 18 Mænd i Sælskab at komme over Myrdalssand; men de kunde ikke, for de sammenkastede Jisstykkers Skyld, forend yderst paa Strandbredden, da de endelig sluppe derover. Af den befængte Luft, Svovel og Askefog blev Drikkevandet overalt fordærvet. Den stærke Svovelstank havde ofte nær kvælet Folk; Brystet blev angrebet, samt Lugtelsen og Smagen betagen; Øinene bleve røde, og Øinelaagene hovnede; Tandkiødet svulnede op, og tilsidst brækkede Huller derpaa, hvoraf der udkom Materie. Det var ikke nok dermed: de mistede en stor Deel af deres Creature, foruden dem, som Vandfloden tog bort; thi endeel bleve galne af Ildfunkerne og Steenhaglen, og løbe bort hid og did, indtil de styrtede, og de der vare tilbage, bleve udmavrede, saasom der ei var Græs paa Jorden, og deres Tænder bleve fordærvede af Sandet. Det værste var, at Indbyggernes Vinter-Forraad blev tildeels spilt, og Maden fordærvet af den meget fine Aske, der trængde ind overalt i Huusene. d) Om Lynild blev noget talt i foregaaende Stykke (§. 756.). Den der kom fra Katlegiaa, var i sine Virkninger noget besynderlig. Elleve Heste bleve her i Egnen ihielslagne, hvoraf de 3 stode paa Stald, og laae døde tæt hos hinanden. Med de 2de Menneskers Død, som denne Ild traf paa, gik det til paa følgende Maade. Det eene var en skikkelig Bonde, som blev truffen, og døde i samme Øieblik, i det han gik ud af sin Dør, medens een af Ildsprudningerne varede. Man kunde ingen Skade see uden paa hans Legeme; men da man trækkede Klæderne af, var Huuden og Kiødet liige indtil Beenene ganske forbrændte paa den høire Side; Skiorten og Brystdugen vare ogsaa brændte; rimeligst Tøiet har været Linnet, siden de yderste Klæder, der vare af Uld, ikke vare rørte af Ilden. Pigen, som

skulde

skulde hiælpe denne Mand til at biærge hans Creature, var det andet Menneske, som paa samme Tiid og Sted blev truffet af Ilden; hun døde ikke strax, men levede nogle Dage, og udstod en ulidelig Piine; hun brændte paa den samme Side, og det underligste var, at efterat Huusets Folk, som strax løbe til, havde revet Klæderne af hende og klædt hende i andre, brændte hun alligevel; thi denne seie vedhængende Ild, (som er forskiællig fra den rette Lynild), virkede endda i Svedehullerne, og da disse Klæder bleve igien aftrukne, fandt man, at de vare ogsaa svedne indvendig; ved det Legemet svulnede op, og gik i Materie, (thi Skaden naaede ogsaa til de indvendige Deele), døde dette Menneske kort Tiid derefter. Endnu eet Tegn paa denne Lynilds giennemtrængende Kraft, var dette, som adskillige mærkede, at den fløi igiennem faste og tætte Klipper, der stode den i Veien, og smæltede runde Huller i den, hvilke vare viideste paa den Side, hvor Ilden først var kommen til, men noget smalle paa den anden.

§. 772.

Reisen til Katlegiaa, især Iisbiærgene og deres Forandringer.

Den Tiid vi først saae Ilden paa Vidøe, tænkde vi det var Hekla, som den kom fra; thi dette Biærg laae fra os næsten i samme Linie, som Myrdals-Jøkel, skiønt den strækker sig noget meer mod Sønden. Vi stode derfor beredde at reise derhen; men i det samme bragte et Bud os den rigtige Efterretning, samt at det var umueligt at komme til Katlegiaa om Vinteren. Vi reisede da derhen Sommeren efter, først over Rangarvalle-Syssel, og derfra op til Fiælds langs med Markerfliot, en af de store Elve, førende hvidt Vand, som kommer fra Torfe-Jøkel. Veien faldt over Hodaland, en smuk græsriig Egn, der tilforn har været beboet. Her stod Øefiælds-Jøkelen liige for os, og tæt ved; den

er den vestligste Deel af Myrdals-Jøkel, har ogsaa sprudet Vand og Ild i forrige Tiider. Tvende Arme af Jisen løbe ned til det flade Land, giennem 2de Biærgkløfter. Dette Jisbiærg regnes ellers til de saa kaldte Faldjøkler, saasom bemældte Arme skyde sig det eene Aar frem, og det andet trække de sig tilbage; det foranførte om Drange-Jøkel (§. 644.) kommer meget overeens med dette; men det, som mældes om nogle andre Østerlandets Faldjøkler, er endnu af en betydeligere, og tildeels anden Beskaffenhed. Oefiælds-Jøkel var nu bleven meget lav, ved Katlegiaaens Omtumlinger, saa at man nu saae 2de smaa Biærge, som ragede op af Jisen, og en sort Klipperyg imellem dem, hvilket ingen havde seet i Mands Minde. Stedet ligger omtrent 5 Miile fra Katlegiaa. Men det vil synes endnu forunderligere, som blev fortaalt om Solheime-Jøkel, (som er en Part af Myrdals-Jøkelen, imellem Øfiælds-Jøkel og Katlegiaa), baade af Sysselmanden og andre troeværdige Folk, som boede tæt ved og liige for den; nemlig, at bemældte Solheime-Jøkel havde, ved de sidste Ildsprudninger, bevæget sig hæftig op og ned, og var tilsidst bleven saa forhøiet, at den nu syntes dem dobbelt saa høi som før. At der maae være noget sandt i denne Fortælling, viide vi af andres Beretninger, som fortaalte os om disse Folk, at de bleve forskrækkede ved ovenmældte Syn; thi de frygtede, og det ikke uriimelig, at dette Jisbiærg ogsaa skulde opføre samme Sorgespill, som Katlegiaa; desuden vidste de maaskee, at Solheime-Jøkel haver ogsaa sprudet nogle Gange Ild i forrige Tiider. Til at udfinde slige forunderlige Bevægelsers Aarsag, vil det hiælpe meget, at man veed, hvor vidtløftig og stærk en Samfund de ildsprudende Jisbiærge, endog de længst bortliggende, have imellem sig. At Luften har et

stærkt Træk i saadanne Biærge, tviler vel ingen paa, og at nogle af dem have Samfund med Havet, det er klart af Erfarenheden, især af de ferske Søer, som træffes paa nogle af dem, uden Bund eller Grund. Den smæltede Iis kan umuelig være tilstrækkelig til at give Vand til saa forskrækkelige Oversvømmelser; thi disse ildsprudende Jøkeler miste ikke saa meget af Iisen omkring deres Aabninger, og det eeneste de miste, bestaaer i de sprungne og nedkastede Klumper; dette, siger jeg, vil maaskee bestyrke den Meening om de Vand- og Ild-sprudende Jøkelers Natur og Vedligeholdelse, at de maae idelig forsynes med Vand neden fra Havet, have selv store Søer i deres Grundvolde, og derfor, ved Luftens Udviidelse, naar Ilden begynder at virke, blive flydende, forhøies, bevæges og røres af Stedet. Naar da saadant et Sted arbeider paa en Ildsprudning, og haver desuden Samfund med et andet Sted, ligeledes forsynet med skiulte Vandgiemmer, da kan Vandet, som er bragt i Opkaag, baade falde derfra, og Iisen følgelig blive lavere, siden det ildsprudende Sted ikke behøver saa meget Vand fra Havet; det kan ogsaa falde dertil, naar Grunden hælder fra det ildsprudende Iisbiærg, følgelig vil da det andet Biærgs Iis, ved det tilvoxende og af mellembragte Ting indsluttede nye Vand, oploftes, og heele Jøkelen derfor synes at blive høiere. Denne Formodning er især tienlig til at forklare de Ild- og Vand-sprudende Iisbiærges Beskaffenhed, hvorpaa Østerlandet haver viist de største og tydeligste Prøver, og den vil igien og endnu bæder oplyses af det, som herefter fortælles om Reisens Fortsættelse. Det som er sagt i Forveien, i Anledning af Geitlands-Jøkelen (§. 139. til 153.), kan ogsaa tiene til at oplyse den følgende Beskrivelse.

§. 773.

§. 773.

Fiallabak eller **Bagfiældet**, kaldes en Fiældevei, som er anlagt bag ved forbemældte 3de Iisbiærge, fra Fliotshlid i Rang-arvalle-Syssel paa Sønderlandet, til Skaptaatunger i Skafte-fiælds-Syssel. Bønderne reise ogsaa her op, og længer nord paa Fiældene, for at samle Angelik-Rødder og fange Foreller. Vi valgde denne Vei for at komme til Katlegiaa, som sønden til skal neppe være bestigelig. Veien faldt over forbemældte Godaland og Markerfliotsdal til et forbrændt Hraun, som skiller imellem disse Steder og **Thorsmarken**, en smuk Egn, som, i de første christne Tiider og liige indtil 1300, haver været besat med mange Gaarde, og kunde gierne beboes igien; thi her ere ikke aleeneste store Marker, beklædte med det kraftigste Græs, saa at Heste og Faar gaae der ude Vinter og Sommer, men og nogen Birkeskov. Det smæltede Hraun er ikke ret gammelt; men naar, eller hvorfor Bygden er bleven forladt, findes intet udtrykkeligt om i de Islandske Aarbøger. Man veed aleene at her er gaaet for sig en stor Ildsprudning imellem 1300 og 1350, i de Fiælde, der ere norden for Bygden, da det ommældte Hraun har breedet sig ud over et anseeligt Stykke af Marken. Een Islandsk Aarbog taler om denne Tildragelse, uden at fastsætte, hvad Aar den er skeet, men mælder dog, at den haver ødelagt elleve Gaarde, af hvilke den nævner to, nemlig **Stang** og **Steinstade**, hvis Levninger Naboerne endnu viise paa Thorsmark. I Foden af Biærget, som Oefiælds-Jokel hviler paa, sees store Huuler: de ere lave, men gaae desto dybere ind under Klipperne, fra Marken. Grunden er jævn og flad, og fordi Lysningen og Solens Varme have frie Adgang dertil, saa er den græsriig. Faar og Lam ligge her inde om Vinteren, og kunne have

Veien og Fiældegnen.

Fode nok for en heel Maaned, skiønt Marken uden for er ganske tilsluttet af Snee og Iis. Om Aftenen komme vi til en smuk, men lidet frugtbar Slette, som paa alle Kanter, Ind- og Udgangen undtagne, omgives af høie Biærgspidser; her komme stærke Hvirvelvinde. Den kaldes **Hellisvalle**, fordi her ere 3de Huuler, og især en stor, hvor Reisende pleie at ligge i om Natten. De, der drive Slagtekvæg fra Østerlandet til Øreback, have her bekvemt Natteleie. Disse drive deres Faar bag ved Iisbiærgene, for at undgaae de Elve, som falde fra dem ned til Havet, paa den søndre Kant. Vi reisde herfra over nogle Halse og sumpige Steder, imellem dem, til den Biærgklofte, hvor igiennem Markerfliot flyder fra Torfa-Jokel. Kloften, som er 8 Favne breed, kaldes **Torfahlaup**, fordi en Stiemand, ved Navn Torfe, som Iisbiærget har taget Navn af, skal have sprunget her over, med en Pige paa Armen, forfulgt af hendes Broder. Liige for, og førend man kommer til Iisbiærget, mode 2de færske Soer, **Torfavande**: der er en Mængde Foreller, men de fanges kun sielden af Bygdens Indvaanere.

§. 774.

Torfe-Jøkel. **Torfa-Jøkull**, et særskilt Iisbiærg, var 1 Miil fra Veien. Det er et iblandt Islands mærkværdigste Steder, og haver ikke sin Liige, i det at kaagende Vand springer der op af Iisen. Vi havde intet hørt tale herom, men da vi saae Biærget under Iisen, viiste den hviide og rødagtige Farve sig ligesom i Drapehlid og fleere Fiælde. Dette syntes os strax noget besynderligt ved et Iisbiærg; og kort derefter, fordi Væiret var stille, mærkede vi, at en bestandig Røg steeg op af Iisen, paa den sydvestlige Top af Fiældet. Vi spurgde vores Ledsager, om han havde hørt, at der vare

vare Hverer i Torfa-Jokel: han svarede ja; men han vidste ikke noget retskaffent derom; thi hverken han eller andre havde været der oppe. Lysten blev herved endnu større hos os; men Opgangen var steil og vanskelig, og det lakkede imod Aften. Egnen er her smuk, i Særdeeleshed Myrerne imellem de 2de Søer, kaldede **Torfamyrar**, og den Egn norden til ved Jokelen, kaldet **Grashage**, det er, Græsmark eller Græsbeed; paa disse Steder voxe Rhodiola og Angelica, og vi saae der overalt Tegn til, at Folk fra Bygden havde gravet efter den sidste Urts Rødder. Vi maatte gaae til Fods: i Fiældsiden funde vi 2de Forandringer af sorte Agater, nemlig den i smaa, haarde og tætte Stykker, som den i Drapuhlid og paa fleere Steder, og en anden i større Stykker, skior og noget udhullet inden i. Da vi komme op til Jisen, funde vi en Dal i samme, hvor en Elv sprang frem, og her kaager den største Hver op af Jisbredderne, med megen Bulder og tyk Røg. Man mærkede hist og her opstigende Røg og mindre Hverer; men kort fra den store Hver ragede et lidet Biærg op over Jisen, og til V. i samme sprang den anden største Hver op, og Grunden til den kunde sees at være en hviid Gruusbanke. Fra det øverste af Torve-Jokel kan man see vidt og breedt over den vidtløftige Fiæld-Egn, og Jisbiærgene nær og fiær. Mod Vesten er et særskilt Jisbiærg, med sorte Spidser, kaldet **Tindfiælds-Jøkel**. Norden for ligge store grønne Strækninger, som lade til at være frugtbare; her er Afret fra Sønder- og tildeels fra Østerlandet; dog, siden man ofte mister Faarene her, og faaer dem aldrig igien, er det en Folke-Snak, at Stiemænd og Tyve skulde opholde sig paa disse Fiælde. **Strutur**, kaldes en meget hoi Biærg-Spidse, som staaer op af Jisen imellem Solheime- og Myrdals-Jokel. Vi

laae liige for den, og under den Fiæld-Rygg Brathals om Natten.

§. 775.

Katlegiaaes Jisbierg selv. Katlegiaaes Jisbiærg var nu liige for os, hvorfor vi denne Morgen, den 28 August, begyndte Reisen derhen. Væiret var temmelig klart; Veien faldt meget forskiællig, nu over Hraun- og Sandstrækninger, nu farlige Elve. Den fornemste heed Bratthals-Qvisl: den har sin Oprindelse i Torfa-Jokel, og foreenes siden med Markarfliot. Vi reede forbi Sula, et meget hoit og spidst eenligt Biærg; dets Klipper ere Moberg, og det ligger kort fra Jisen. Da vi nu tænkte, uden Forhindring, at komme op paa Jokelen, som vi vare nær ved, modte os en stor Elv, der lob langs med Jisbredden, og forde rodagtigt tykt Vand med Jis-klumper; den sprang ud af Jokelgrunden et Stykke derfra. Vi maatte endelig her over, saafremt Reisen skulde gaae for sig, hvilket og skedde, endskiont med Nod; thi Vandet gik over Hestene. Jokelbredden var dog her ikke hoiere end saa, at Hestene kunde springe der op paa; dog laae her det samme Gærde af Gruus og smaa og store vandslidte Steene, som neden for Geitlands-Jokel (§. 150. og 151.). Vi reede ½ Miil Veis op ad Jokelen, thi den var jævn og uden Rifter; de smaa Sandskorn, der vare overalt i Jisen, giorde, at den ei var glat. Her stode sorte Pyramider, som bleve des storre jo hoier man kom op; deres Natur og Oprindelse er viist i det andet Stykke (§. 145.). De sammesteds ommældte runde Vandhuller (§. 147.) fandtes her ogsaa. Tilsidst bleve Pyramyderne meer uordentlige, med Grofter imellem; men det værste var, at en Række af usædvanlig store Rifter og Pyramider gik tværs igiennem Jokelen, liige fra Struten ned til det Sted, hvor forbemældte

mældte Elv springer frem; riimeligst at denne Elv rinder under bemældte Strækning, og at Struten, ved Katlegiaaes Opsprudning, har forøget dens Vand og Kraft, saa at Iisen derved er bleven brækket eller sprukken. Vel overvunde vi denne Besværlighed, ved at hugge Spor i Iisen og springe over Rifterne; men en kostbar Thermometer, som vi bragte med os, gik derved i Stykker. Veien blev nu bædre igien, og Jokelen, ved den nyefaldne Snee, blod at gaae paa; men Væiret var blevet tykt; det begyndte at snee og blæse; Vinden blev sydostlig, og liige imod os. Dog var Compasset, som vi endnu beholdte ubeskadiget, ikke forrykket. Vi ginge derfor viidere, skiont vi intet kunde see fra os for Sneetaagen; men Jokelens Overflade var her ganske jævn og uden Sprækker, hvilket man dog neppe skulde troe, da der vare skeddе saa store Omtumlinger i Nærværelsen. I det vi saaledes ginge frem i Taagen, klarede det paa eengang op: vi vare da komne op paa Jokelen, og saae Østen for os, 1 Miil borte, og høiëst oppe paa samme, et høit Biærg eller en Rad af store sorte Klipper. Vor Leedsager sagde, at disse Klipper vare oven for Katlegiaa, som aabner sig mod Sonden; thi han vidste ikke, at der vare andre sorte Klipper eller Biærge paa denne Strækning. Efter Streegen paa Compasset, som idelig blev uforandret, ginge vi viidere; men Sneefoget tog meer og meer til, og Blæsten blev tilsidst saa stærk, at vi knap kunde styre os; dog naaede vi Klokken 12 til Roden af forbemældte Biærg. Her ventede vi i lang Tiid, at Sneefoget vilde holde op, men det holdt ved, og Taagen skiulede dette Biærg og det overste af Myrdals-Jokelen, ei aleene denne heele Dag, men og de næstfolgende. Vi torde ikke bie her Natten over. Væirliget kunde blive endnu farligere med Frost og Iislag; men

men den største Fare var dog at frygte fra Katlegiaa, som endnu ikke havde udraset; thi vi havde nyelig faaet Tiidender, at den havde sprudet Ild for 2 Dage siden. Hvis Vinden havde blæst fra en anden Kant, kunde vi maaskee vovet at bie, og dog var det temmelig usikkert, siden vi baade paa denne Kant af Klipperaden, som og længer borte, saae den grove Pimpesteen-Sand og Smaasteene nedfaldne; disse vare Levninger af den sidste Ildsprudning, uagtet Vinden den Gang blæsede af Nordvest. Vi vendte derfor tilbage, og maatte noies med at være komne til Katlegiaa, endskiønt vi ikke havde faaet den at see. Om Eftermiddagen ginge vi ned af Jisbiærget, og hittede, ved Compassets Hiælp, samme Vei tilbage. Sneen og Blæsten holdt ved til Klokken 6, da vi finge bædre Væir neden for Fiældet, og naaede til vort Tælt, Klokken 8 om Aftenen. Næstfølgende Dag, Klokken 6 om Aftenen, hørte vi et overmaade hoit Tordenskrald fra Myrdals-Jokelen. Manden, som fulgdes med, boende og opdragen nær ved disse Jisbiærge, kaldede det **Jøklabliod**, det er, Jokel-Lyd, og sagde, at Aarsagen var, at den tykke Jokel bristede paa de Steder, hvor enten Vandfalde eller Jordskiælv havde forandret dens Grundvolde. Sagen er rigtig, og ligeledes bekiendt paa andre Steder i Landet, hvor det Slags Lyd kaldes **Jøklabrestur**, det er, Jokelbragen. Den samme Aften saae vi en Ildklode, klar som en Lynild, i den nedrigere Luft imod Vesten; den var saa stor som en fuld Maane, og en lang Hale spiirede op af den. Kort ovenfor dette Lys saae vi et andet langagtigt med Spidser, og af Skikkelse som Lynild. Begge disse Lys fulde liige ned i Taagen, eller de Skyer, der svævede over Myrdals-Jokelen.

§. 776.

Den 30 Augusti var endnu Regn og tyk Luft om Formiddagen; men om Eftermiddagen tør Blæst. Vi maatte stræbe at naae til Folk; thi vi manglede Græs for vore Heste, og Levnedsmidler for os selv, og havde endda 5 Miile til den nærmeste Bygd paa Østerlandet, nemlig Skaptaatunger, hvilken dog var ødelagt af den sidste Jøkelbrand, og Folkene flygtede derfra. Hvanngil kaldes en navnkundig Biergkløfte paa denne Vei, i Bunden bevoxen med Moss og Angelik, men oven over, eller til Siderne, indsluttet med steile Bierge. Dette Sted er udraabt for meget fælt og farligt, formedelst Biergtrolde og Spøgelser, for hvilke de Reisende ikke skulle være sikkre, endog om høi lys Dag. Vor Ledsager fortaalte os mange deslige Hændelser, som her skulde være skeete, og endog forsikkrede, at han selv havde været øiensynligt Vidne til nogle af dem. Han var ellers et ærligt og eenfoldigt Menneske. Vi derimod hverken saae eller mærkede noget af dette Slags, endskiønt vi ginge her meget omkring, besaae de nederste Huuler, og klavrede op paa Klipperne, for at søge Urter. Mælefells-Sand er en Strækning af Pimpesmuler, forbrændt Steen og Aske, som er 2 Miile lang. Mælefell eller Maalefiælde kaldes nogle Bierge i Landet, som derhos ogsaa have andre Navne; de staae alle for dem selv, meget høie, spidse, og langt borte kiendelige for Reisende, hvorfor de gierne tiene til Stedet for Veivisere. Saadant et Bierg er Møøstruxen paa forannævnte Sandslette: den er et Mobergs-Bierg, og staaer for sig selv, kort fra Veien. Egnen er her overalt forbrændt. Tvende røde Høie eller smaa Bierge, opkastede ved Jordbrand paa det flade Land, staae her tæt ved Jøkelbredden, hvilken vi endnu fulgde. Den var her

Reisen derfra.

 overalt

overalt lav og bestigelig, og Jisen op ad til Jøkelens Top jævn og uden Rifter; derfor vilde vi endnu have forsøgt at komme her op: men skiønt det var klart Solskins-Vejr, blev Taagen dog bestandig staaende over Katlegiaa. **Einhyrninge**, eller Eenhiørning, kaldes her et særskilt Biærg, østen for, tæt ved Jøkelen. **Holmsaa**, en stor Elv, tager sit Løb herfra ned til Skaftefells-Syssel; den fører hvidt Vand, og springer ud af Torfa-Jøkel. **Liotstade-Heede** var den sidste Fiældevei vi skulde over, for at naae Bygden. Heeden har havt skiønne Græsgange; men nu var den overstrøt med sort Sand og Aske fra Katlegiaaes sidste Ildspruduing. Om Aftenen naaede vi til Liotstade, den eeneste tilbageblevne og beboede Gaard i Skaptaatunge, og paa denne Kant af Kudafliot. Her agtede vi at bie efter godt Vejr, for at besøge Jøkelen igien.

§. 777.

Den af Katlegiaa fordærvede Egns Beskrivelse.

Den 31 August, da vi vare paa Liotstade, var Taagen saa stærk, at man kunde ikke see noget fra sig. Folkene her paa Gaarden vare i ynkelig Tilstand, Græsmarken begraven i Aske fra Jisbiærget, og ingen Høeslæt. De havde kun 2 Koer, der malkede meget lidet, thi de kunde neppe faae noget at leve af, uden hvor Vandet havde skyllet Asken bort. Der vare i alt 7 Mennesker, og de nøde ikke andet end denne Mælk og Angelik-Rødder. Den 1ste Septembr. var Regn og Blæst om Formiddagen, men tort Solskins-Vejr om Eftermiddagen, da vi reiste her over Egnen, og til de Biærge, nær ved Jøkelen. Man kunde let see, at Bygden havde faaet Sørgedragt paa; den var allevegne sort, og tykt overhyldet med Gruus og Aske. Her havde været smaa Birketræer og Krat overalt, 1 til 2 Alne høie. Men vi saae ikkun Toppene, hvis

Blade

Blade vare deels halv- deels ganske forbrændte; derimod havde de tykke og saftige Vidie- eller Piileblade ingen Skade faaet, hvor de naaede op i Luften. Pimpesteen-Sand og Aske laae her 1, 2, 3 til 4 Fod tykt paa Marken; men i Dale og Dovelec, ved Elve og Bække, 6 til 10 Fod. Hvor Asken var falden paa Sneen, og denne var bortsmæltet i Foraaret, der havde de smaa Toebække skyllet Sandet reent bort, og fort det ned til Elvene; paa slige Steder vare Græs og Urter meget godt voxne. Beliggenheden her havde ganske vist tilladt, at leede Vandet vidt omkring, for at føre Asken bort; men de arme Indvaaneres hastig paakommende Ulykke gav dem hverken Tiid til at bie, eller tænke det efter. Iblandt Asken fandtes blaa Pimpesteene, saa skiøre, at man kunde mageslig knuuse dem imellem Fingrene. Den 2 Septembr. var ubestandigt Væir, med Drivesker, Regn og Snee imellem; hvorfor vi maatte afstaae fra det Forsæt at besøge Katlegiaa igien. Derimod besaae vi Resten af Tunger, Medalland og andre Egne østen for Myrdals-Jokel, hvor den største Skade var skeet. Det vilde Korn, Melur (§. 729.) voxede her overalt, og meest paa de sorte Sletter, hvor ingen Vandfalde gaae over. Denne Væxt er den eeneste, som har faaet Overhaand, uagtet den sidste Ildsprudnings Hæftighed og Sandfogets Mængde; thi Melen trænger med sine spidse Blade igiennem, og til den frie Luft. Af dette Korn leve 6 til 8 Kirkesøgne, foruden dem, som bestille det længer fra. Omgangen dermed, fra først til sidst, skal beskrives paa sit Sted. Vi reisde forbi endeel forladte Gaarde, over Kudafliot til den øde Gaard Nes, hvor os blev viist en lysegraa Steen, 14½ Pund vægtig, hvilken Katlegiaa forrige Aar, den 20 Octobr., havde kastet herhen til Gaarden, 4 Miile Veis; den laae her oven paa

Sneen om Morgenen; blandt mange andre mindre, fra 6 til 10 Punds Tyngde. Arten er ildfast, meget haard og tung; vi saae af samme Slags allevegne her i Nærværelsen, men ingen saa stor, som denne. De synes af Oprindelsen at være en Mergelart, blandet med smaat Glimmer; thi de ganske smaa hvidagtige Steene, store som Erter og deruhder, findes her ogsaa iblandt Asken meer og mindre haarde; de blødeste kunne let skiæres og skrabes med en Kniv. Skeedvand virker ikke paa dem. **Siden**, et smukt og stort Bygdelav, begynder østen for Skaptaa, en af de største Elve, vi have reist over: dens Rende bestaaer af smæltet Hraun, og har for, baade formedelst Vandets Dybhed, og især Bundens Rifter, været farlig for Reisende, men nu var den sidste Ueilighed hævet, ved at det fra Jokelen nedhaglede Gruus og Smaasteene havde opfyldt alle disse Huller, og giort Bunden liige. Paa Siden overalt, men meest i den vestligste Part, havde Asken foraarsaget en overmaade stor Skade, dog vare der ingen Gaarde reent forladte. Indvaanerne havde giort dem megen Umage med at skuffe Gruuset bort; især maatte vi berømme en Enke derfor, som boede paa Kirkestedet Skaal. En Hælde, med Accreto Thermarum Tophaceo, saae vi her paa Gaarden; den var nedført fra Fiældet, kort herfra; dog vidste Folkene her ikke af nogen Hver at sige, nær eller fiær; men der maae dog have været een i forrige Tiider. Herfra komme vi til **Kiærkebæ-Kloster**, som blev stiftet for Nonner, i Aaret 1185, af Thorlak den Hellige, Biskop paa Skalholt. Thyckebæ-Kloster ligger 3 Miile herfra i SV., paa hin Side af Skaptaa, og længer ned ad Søen til. Bygden kaldes **Ver**, eller med fuldt Navn, Alptevær, det er, Svaneleie, fordi en Mængde Svaner i forrige Tiider have opholdt sig her.

Dette

Dette Kloster blev stiftet for Munke, nogle Aar forend det næstommældte, nemlig 1169, ved Biskop Klanger, som satte Thorlak den Hellige der, som 1ste Abbed. Heraf kan sees, hvorfor endeel beromte Abbeder, som dette Kloster haver havt, kaldes Aabotar i Vere; thi denne Egn horde for det meeste til Klosteret. Begge disse Klostere ere, som de andre i Landet, seculariserte ved Reformationen. Jordegodset, som nu tilhorer Kongen, fik stor Skade ved Ildsprudningen, og blev tildeels odelagt; dog kunde Skaden bleven formindsket, hvis man havde giort sig al muelig Umage med at skuffe af og bortfore Sandet. Nu, efter 9 Aars Tiid, ere dog disse og andre Gaarde i ovenmældte Egn meget komne sig igien, da Sandet eller Asken synker alt meer og meer, saa Græsset kan komme frem. Vi reisede viidere langs efter Siden, hvor Bondergaardene stade smukt anlagte i Rad, ved Roden af Biærget, der stedse holder ved, som en Muur og Skiul for Nordenvindene. Den forste eller nederste Fiældbrinke er kun 100 Favne hoi, og der oven for sees et Lag af en sortglindsende Klippeart, eller en Petrosilex, der nærmer sig til Jaspis. Vi have dog ikke provet den. Laget er ellers nogle Miile langt. Hospitalet til spedalske Mennesker, for Østerlandet, er stiftet paa Horgslands-Gaard midt paa Siden. Hverfisfliot er en stor Elv, kort her fra, som flyder ned af Fiældet, og forrykker noget Bygdens smukke Beliggenhed. Den har en usikker Grund, og er slem at komme over. Elven voxede meget hastig, fordi det regnede stærkt, da vi vare der.

§. 778.

Vi besaae Egnen, og især syntes os den Elv Diupaa mærkværdig. Den rinder kort osten for Kalvefiælds Præstegaard, og har et stærkt Fald, i det Grunden hælder meget, og Vandet gaaer indknebet

Sidejøkelens Ildsprudning og Virkninger.

indknebet i en snever Rende, mellem steile Klipper; thi Elvens Bredder bestaae af 15 til 20 Favne høie, tildeels smæltede, Klippelage, med smaa Huuler i Siderne. Breedheden af denne Klofte, som gaaer oven fra de høieste Fiælde ned til det flade Land, er oven til 20 til 30 Favne. I Aaret 1753 giorde denne Elv stor Skade paa Præstegaardens Græsmark, i det den voxede pludselig til, flød over de høie Bredder, og søgte endnu een Vei til, ned over Heeden. Naar man regner Grundens Høide paa begge Sider, eller de Høie, som Vandet naaede til, da steeg det i alt til 200 Fod. Egnen blev ganske fordærvet af de Steene, Gruus og Iisstykker, som Vandfloden førde med sig. Aarsagen hertil var **Side-Jøkelen**, eller (som den retter kaldes, siden den staaer et langt Stykke norden for Siden), **Skeideraaes nordere Iisbiærg** (§. 766.), hvilket ved samme Tiid yttrede en hæftig Ild- og Vandsprudning, saa at man, fra Biærgene oven for Bygden, kunde see Ild- og Røgstøtten staae høit op i Luften. Hverfisfliot, Skaptaae og andre Jøkel-Elve, som her have deres Oprindelse, voxede ogsaa til ved samme Tiid og flødde over alle Bredder. Luften over Øræve-Bygden var fuld af Lue og Lynild, og Indvaanerne sammesteds hørde forskrækkelige Knalde og Bragen fra den Kant hvor Iisbiærget var. Vinden blæsede nordostlig, og førde en Mængde Aske og smaa Pimpesteen over Skaptaatunger, saa at Jorden blev Creaturene betagen, og der døde endeel. Nogle fortaalde os, at denne Ild- og Vandsprudning kom op af **Bald-Jøkel**, hvorved de forstode **Hofs-Jøkel** eller **Lange-Jøkel**, hvilken er ogsaa undertiiden sammenblandet med **Klofa-Jøkel** (§. 766.); men herved er at mærke, at ved det Østlændingerne see disse 2de store Iisbiærge i een Strækning, tage de dem begge for eet. Side- eller

eller den nordre Skeideraa-Jokel, grændser ogsaa baade til Oræve-Jokel og det vestligste af Klofa-Jokel.

§. 779.

Vi reisede herfra til Annex-Kirken **Nupstad**, og om Aftenen til den her kort østen for staaende **Nup**, et liige op og nedstaaende Biærg, bekiendt i den gamle og nye Historie under det Navn **Lomagnupur**. Biærget er henimod 300 Favne høit op fra Sandsletten, som er lidet høiere end Havet her uden for. Det seer ud som en Huusgavl, foran 1780 Fod Dansk Maal høi, bestaaende af bruunagtig mørk grov Sandsteen eller Moberg, hvis Deele eller Klipper dog ligge i Lage oven paa hinanden. Denne Bergart kan regnes iblandt Breccierne; thi den er fuld inden i af alleslags sorte og røde, deels forbrændte, deels smæltede Steene; men det besynderligste ved Lomagnup er dette, at der ere indsluttede i Sandsteenen store Kugler, 4 til 5 Fod tykke; disse ere sorteblaa af Farve, og bestaae af en meget haard og glindsende Jaspis-artet Steen, som i Kuglens Middelpunkt er udhullet, og øiensynlig smæltet. Fiældsiden norden for Nupen, er smuk og frugtbar paa kraftigt Græs og Birkeskov, hvilket er desto meer at undre paa, siden Jisen gaaer her tæt til, og de kolde Jokel-Elve, **Nupsvøtn**, styrtes her ned af Jisspræxkerne, og oversvømme Roden af ommældte Fiældside. Men vi have lært af andre Jisbiærge, som ligge nær ved Græsmarker og Bygder, at de med deres blotte Nærværelse intet hindre Jordens Frugtbarhed; men synes tvertimod at forøge den ved deres Uddampninger. Vilde Faar gaae her ude mellem Nupen og Jisen, Vinter og Sommer, og blive her overmaade feede, samt løbske og folkeskye. Veien hertil er meget steil og farlig, saa at Eierne søge ikke deres Faar aarlig, men hvert

Lomagnup og Skeideraa-Sand.

andet

andet eller tredie Aar. Lomegnuper har tilforn været eet af Østerlandets fornemste Forbiærge, endskiønt man nuomstunder har nogle Miiles Sandslette fra den ud til Havet. Indvaanerne fortælle end i Dag, at Havet haver naaet tæt ind til Roden af Biærget, og at de 2de smaa ferske Soer, som her ligge, og kaldes Lomatiarner, ere en Levning af Havvandet. Navnet af endeel smaa Hukker og forbrændte Klipper, her nær ved Veien, hvilke kaldes under eet Alfeydar-Skiær, bestyrker det samme. Vi forlode Siden og reisede over Skeidaraa-Sand, en 5 Miile lang og liige saadan Ørken, som Myrdals-Sand, bestaaende af smæltede vandslidte Steene, Pimpesteene og Askegruus, som den Ild- og Vand-sprudende Jokel her oven for har frembragt. Sandstrækningen indsluttes af 2de store og farlige Floder, nemlig den nysomtalte Nupsvotn vesten til, og østen til Skeidaraa, hvoraf Veien nuomstunder kaldes Skeidaraa-Sand; hvorimod den, i de midlere Tiider, blev kaldet Lomagnups-Sandr. Reisen over Østerlandets Jokel-Elve er farlig. De have aldrig nogen vis eller bestandig Grund, fordi Joklerne idelig tilføre dem Steen og Iisstykker, der forandre Grunden, saa at hvor der kan være den eene Dag et brugeligt Vadsted, der er Qvikſand og dybe Huller den anden Dag, saa man med Hest og alting kan blive der borte. Af den Aarsag maae fremmede Reisende leie 2de bevante og kyndige Mænd af Naboelavet, til at føre dem over disse slemme Floder; De have til den Ende meget vel afrettede, og til Vaden og Svømmen vandte Heste, som de riide kort fra hinanden og jævnsides, for baade at søge en Giennemfart, som er breed nok, og for at være nær ved hinanden, for at hiælpe, hvis den eene af dem falder i. De bruge 4 til 5 Alne lange Stokke eller Stænger, for at

finde

finde dem for, og prøve Grunden med. Naar de saaledes ere komne over, vende de tilbage og opsøge et bædre Vadsted, hvis det første ikke er godt; imidlertiid bie de Reisende paa Aabredden, til Veien er funden, som gierne falder kroget, op og ned ad Vandet, fra en Sandbanke til en anden.

§. 780.

Vi reisede her langs med **Skeideraa-Jøkel**. Den er opkommen af nye, maaskee først i det 14 Hundred-Aar, og staaer paa det flade Land, hvor der formodentlig haver været en skiøn Mark og Bygd i de første Tiider, ligesom paa Skeideraa-Sand ud til Havet. **Fall-Jøkull** er denne Arts egentlige og rette Navn; thi baade maae den være opkommen af Forstningen ved et Jokelfald; den haver ogsaa virkelig den Egenskab, at flotte sig aarlig frem og tilbage. Man veed ikke i andre Lande af saadan en Jokelart. Den kan neppe kaldes et Jisbiærg, saasom den ikke er over 20 til 30 Favne høi, og uden Biærgtoppe. Den er ganske sort at see til, overalt med Aabninger og store Klipper imellem, som den var et sammenkastet Holt eller Urd, det er, Dynge af Klipper. Ved første Oiekast skulde man tænke, at den var en Lava-Strækning; men den bestaaer dog for den største Deel ikkun af Jisstykker, frusne til hinanden, iblandt hvilke man seer meget høie Klipper af graa, haard og tæt Kampesteen. Saavel Jisen selv inden i, som dens Mellemrumme, ere opfyldte med sort Aske, Sand og Pimpesteen, og Jokelen er ligeledes sort deraf udvendig. Dette er da den sydlige Skeideraa-Jokel, hvilken uden al Tvil er en Affodning af den nordlige, og maaskee tillige af Klofa-Jokel. Dens Længde fra Veien nord til bemældte Jisbiærg er 4 Miile, og Breeden henved 3 Miile. Man veed ikke Exempel paa, at denne sydlige Skeideraa-

Skeideraa-Jokel, en nye Art.

Jokel har nogensinde sprudet Ild, men store Vandstyrtninger har man seet komme ud af dens Grundvolde, og hvad endnu meere er: man har seet den flydende og rokkende sagte frem og tilbage, da tillige Ildfunker have ladet sig tilsyne, baade i og over den. Til at udfinde Aarsag til denne Jokelens Natur, kan man have Nytte af ovenanførte Formodning (§. 772.); thi siden den staaer paa det flade Land, næsten paa samme Høide som Havet, kan den allerbest holde Samfund dermed, og beholde sine Vande i Grundvolden. Naar de nærværende store Iisbiærge norden og østen for, især Side-, Klofe- og Øræve-Jokler, have været i Brand, da er denne ogsaa kommen i Bevægelse. I Aaret 1725, ved Paaske-Tiider, rasede den nordlige Skeideraa-Jokel gruelig med Ild- og Vandstyrtninger, Knagen og Bragen; i ligemaade i Aaret 1727, ved Pintze-Dags Tiider, da Øræfe-Jokel sprudede tillige. Nogle troeværdige og agtsomme Mænd, som saae paa denne Opsprudning og dens Virkninger, have fortaalt os, at de Natten for Trinitatis Sondag 1727 vare paa Skeideraa-Sand, og saae med største Frygt og Forbavselse, hvorledes Fald-Jokelen gik op og ned ligesom Havets Bolger, og derhos bevægedes frem og tilbage. Paa samme Tiid sprunge snart utallige Elve, store og smaa, hist og her ud af Jokelens Grundvolde, nu paa eet, nu paa et andet Sted, men bleve borte i samme Dieblik. Disse arme Tilskuere ventede ikke andet end Døden, men bleve dog i Behold paa en høi Sandbanke, saasom Jokelen holdt sig dog, paa nogle Favne nær, inden sine Grændser. Denne ganske Sommer var Skeideraa-Sand ubefarelig, for de uformodentlige Elves Skyld, hvilke komme jævnlig frem, og oversvømmede den alfare Vei, naar de Reisende vare det mindst ventende. **Grimsvautn** kaldes nogle

færske Søer, som ligge her op til Fiælds i NV. fra Skeideraa-Jokel, og have Samfund med den, saa at naar den spruder Ild, pleie de at brænde med, og opkaste Ild og Aske, da Luen spiller frit op af Vandet, og ei aleene ikke slukkes derved, men synes endog at brænde meget bæder end uden Vand.

§. 781.

Øræfe kaldes nuomstunder en liden Bygd af 6 Gaarde, fordi den er bleven til en **Ørov** eller Ørken. I gamle Dage derimod var her et deiligt Landskab, inddeelt i mange Bygder og Gaarde; men det er nu blevet ganske fordærvet af de Ild- og Vand-spruden-de Iisbiærge, som ligge her, oven for det flade Land. Vi naaede hid, over den farlige Jokel-Elv Skeideraa, til en eenlig Gaard **Skaptafell**, som ligger under et lidet Biærg af samme Navn, hvorefter Sysselet er kaldet. Egnen er her endnu meget smukt bevoxen med Urter, Birk, Ronne- og Piile-Arter. Bag ved Skaftefiæld ligger en stor Dal kaldet **Jøkel-Dal**, fordi den allevegne, uden imod Sønden, er indsluttet af Iisbiærge. Dalen har tilforn været beboet overalt, og Bygden udgiort et temmelig stort Kirkesogn; Kirken stod paa Midfell. Nu er Jordsværen reven af paa det flade Land, og dette har fornemmelig den Jokel-Elv **Moraa** giort, som styrtes ned fra Ørov-Joklerne, og falder langs igiennem Dalen; den foreenes med Skeideraa, i Dalens Aabning, som ligeledes er fordærvet i Bund og Grund, ved sidstbemældte Elv. I Jokeldal findes en **varm Kilde**, hvis Heede man siger har tiltaget meget i de sidste Aaringer. Ellers groe dog endnu i Fiældsiderne Græs og Urter, og disse ere saa kraftige, at Faar blive deraf overmaade feede; naar de ere slagtede, kan Kiødet færsk kaagt ikke spiises af Fremmede, for Feedmens Skyld; Heste, som Øræfenes Beskrivelse.

 her

her gaae, blive og meget feede. Jøkel-Askens Nedsynkelse er meget mærkværdig. Ligesom man har mærket den, i Hensigt til Sand og Pimpesteen fra Hekla og andre ildsprudende Biærge, over heele Landet, saa saae vi og her paa Stedet et klart Beviis derpaa. Asken fra Myrdals-Jøkel havde i forrige Aar regnet her ned i saadan en Mængde, at Græsjorden var bleven sort overalt; men nu saae vi ikke meere til den, uden i Døveler, hvor den var faldet tykkest. Ellers maae man mærke, at Pimpesteenen fra Katlegiaa naaede ikke til Øræferne; dog kom den til den østlige Deel af Siden, og altsaa omtrent 12 Miile fra bemældte Jisbiærg. Men saasom ingen saadan Opkastning var skeet i Øræfene siden 1727, lode vi, paa mange Steder, grave i Jorden. Den sidstfaldne Aske fandtes da at være siunken 1 Tomme dybt i Gronsværen; men Laget af den Aske og Pimpesteen, som faldt over den ganske Egn i Aaret 1727, da Oræve-Jøkelen sidste Gang brændte, var paa høie Steder, hvor Grunden var haard og tæt, siunket lidet over en halv Fod; men paa lave og fugtige Steder dobbelt saa dybt.

§. 782.

Øræfe-Jøkel. Det Vand- og Ild-sprudende Jisbiærg **Øræfe-Jøkel** deeles i 2 Deele, ligesom den har sprudet til, nemlig **Sandfells-Jøkull**, den vestlige Deel, hvorunder Kirken og Præstegaarden Sandfell nuomstunder staaer, og **Knappafells-Jøkel**, den østlige, hvilken kaldes saaledes af de 2de runde Jisknolde øverst paa Jøkelen, der see ud som høie runde Knappe. Øræfe-Jøkel er en af Landets høieste Jisbiærge, og steilere end de andre, hængende Indbyggerne frem over Hovedet. Den er hviid og klar at see til, og ellers eet af de gamle Ild- og Vand-sprudende Fiælde, som ofte har sprudet; dog ere især dens 2de sidste Opsprudninger allermeest bekiendte,

ligesom

ligesom de og holdes for de største og skadeligste, nemlig den sidste 1727, og den næst forrige af 1362, da den største Deel af Bygden blev aldeeles ødelagt, saa at den aldrig siden er bleven beboet. Af disse 2de Ildsprudninger har man end i Dag de skrækkeligste Levninger, og især af den 1727 Jøkelfaldet, som er en fæl Strækning af Jisstykker, Klipper, Skuursteen og Aske, ½ Miil breed og 2 Miile lang. Veien her over er heel besværlig; thi her møde ei aleene mange besværlige Bakker eller jævnsides liggende Rygge, men man maae og tage sig i Agt, at ikke Hest og alt skal falde ned i de Rifter og Huuler, der ere allevegne imellem Jisstykkerne. Dette Jokelfald ligner den lave Skeideraa-Jokel at see til, men er meget lavere. Laget af Asken er her allevegne i Jorden, og denne Ildsprudning med Vand og Jis er fornemmelig løben ned over den vestlige Deel af Øræferne. Den anden Omtumling 1362, har dog været langt hæftigere. Da vi reisede fra Kirkestedet Hof til Knappevalle, den anden fornemste Gaard i Øræferne, saae vi en Mængde af de den Gang opkastede Materier, og hvor vi lode grave en Alen dybt i Jorden, som her var overalt temmelig tæt, funde vi et 1½ Fod tykt Lag af hviid Pimpesteen, deels i store Stykker, deels sønderknuset. Denne Skuursteen-Art var glindsende perlefarvet, ligesom den fra Hekla, og bestod af lange Striber, samt saae ud som gammelt forraadnet Fyrretræe. Men den betydeligste Levning er dog Jokelfaldet østen for Knappevalle, forend man kommer til Breedemarks Sandørken. Det er en temmelig høi Biærgryg, bestaaende af samme Ævne, som nysbemældte yngste Jisskreed, undtaget, at alleting ere her større, og Jisstykkerne sammenfrosne til en bestandig Jokel. Her sidde ogsaa store Klipper oven paa, og giøre, tilligemed de andre Ujævnheder, Jo-

kelfaldet til en toppet Biærghals. Imellem bemældte Gaard og Halsen er en i samme Omtumling opkommen Strækning af Aske, Pimpesteene og Hraunsteene. Denne kaldes **Knappefells-Sandur.** Vi havde her det høie Iisbiærg næsten over Hovedet; det haver til Grundvold steile Klipper, og vi bleve forundrede, da vi, kort fra Gaardens Tun, saae hvor den hvide Jokel gik ned igiennem en Biærgkløfte, liige til Græsmarken; og altsaa med det samme endnu et Beviis paa, at Græs og Urter kunne deilig voxe nær ved dette Slags Iis. Naboerne fortaalde os, at denne Arm var heel tilvoxen i deres Minde, og havde ikke været til i deres Forældres Tiid. Det underligste er, at uagtet Stedet vender imod Sønden, og bestraales jævnlig af Solen, som, paa de mørke Klipper, og i Skiul af det overmaade høie Fiæld, frembringer her en stærk Heede paa det flade Land, samt driver Urterne til en anseelig Væxt, saa kan samme dog intet virke paa denne Jokel-Arm, skiønt den kun er nogle Sneese Favne breed, og endda ikke tæt eller fast, men fuld af lange dybe Rifter, der gaae op og ned, hvorfor den seer ud som et stort Stykke Salpeter; maaskee man har taget Anledning heraf, til at meene, at Joklerne i Island bestode af denne Saltart.

§. 783.

Breedemark og Jokelsaa paa Breedemarks-Sand. **Breedemark** har i forrige Tiider, ved Landets første Beboelse, og lang Tiid derefter, været et deiligt Landskab, besat med Skov, Græsmarker og mangfoldige Gaarde; men nu er her en fæl Sandørk af samme Slags som Skeideraa-Sand; den er henved 5 Miile lang, fra Øræferne til Hornefiords-Bygden; men Breeden, fra Jokelen til Havet, er kun 1 til 2 Miile. Vi reisede over denne Egn og forbi **Qvisker**, en liden Bondegaard, hvor

et

et lidet Stykke Jordsmon, bevoxet med Græs, og tildeels med Birke-Krat, er endnu tilovers. Marken er ellers imod Norden, fra Øræfene til Hornefiorden, opfyldt med en flad og lav Jokel, som Skeideraaes (§. 780). Man skal reise langs med dens Bredder, da der møder ingen Elv, undtagne nogle kort fra hinanden rindende Bække, kaldede Grannaqvisler, hvori de nærmerste Naboer fange Orreter og Foreller. Men en farlig Elv, som kaldes **Jøkulsaa paa Breedemarks-Sand**, styrtes ud af Jokelen, øster ved Hornefiordens Grændser. Den er den allerkorteste Elv i Island; thi der er knapt 1 Miils Vei fra dens Udspring til Havet: derfor voxer den ikke til ved Regnvæir, men meest ved sydvestlig Blæst og Vinde med Solskin, da baade Iisens Smæltning forøger dens Vand, og Havvinden med Brændinger hindre Strømmens Udfart, hvilken er overmaade stærk og hastig. Forend vi kunde see Elven selv, saae vi langt borte, dens Bølger at reise sig over Bredderne, og naar ubevante Heste komme saa dybt, at Vandet naaer Bugen, spænder det over dem, saa at Mand og Toi tilligemed Dyret bliver kuldkastet, og fort ned til Havet; derfor omkomme her ofte baade Folk og Heste, og nu nyelig vare nogle Mennesker blevne her borte; derfor regnes og denne Elv blandt de største og farligste at reise over. Det værste er, at Vadstederne ere her aldrig bestandige, saa at man maae giore mange Vendinger i Elven. Man binder Byrderne op paa Kløftsadelen, det høieste See kan, og passer alletiider, hvor Vandet er dybest, at styre Hesten skraas imod Strømmen. Grunden er Jokel-Leer, Gruus og Kviksand; nu søges et Vadsted tæt ved Jokelen, nu nær ved Havet, og her maae man ofteſt vende sig. Undertiiden, naar Elven er usor, søger man sig Vei oven paa Jokelbredden, som ogsaa

saa jævnlig forandres; dog kan man ikkun sielden føre Heste her over, men Folk kunne sædvanlig gaae der, og naar de Nærboende behøve at drive Faar eller Hornkvæg imellem Bygderne, maae de altiid bruge denne Vei for at slippe Jøkelsaaen forbi.

§. 784.

Breedemarks Jøkel og forrige Bygdelav.

Endnu en nye Jøkelart er den bekiendte **Breedemarks-Jøkel.** Den ligner vel Skeideraa-Jøkel i Hensigt til Beliggenheden, nemlig, at den ikke seer ud som et Fiæld, men ligger paa det flade Land, imellem høie og steile, tildeels med Iis bedækkede Biærge; imod Vesten er Breedemarks-Fiæld, grændsende til Øræfernes Iisbiærg, og imod Østen **Maavebygde**, (hvor de store hviide Strandmaager boe), og Hornefiordsfiældet. Men denne Jøkel er deri forskiællig fra den anden, at den bestaaer ikke af Jøkelfald, men er tæt og jævn tilvoxen, samt hviid og graa i Farven. Dog er det riimeligst, at dens Grundvold er bleven lagt ved Knappefiælds- og Klofa-Jøkels Omtumlinger, da Vandflodene have fort Iisklipperne her ned; men Jøkelen er siden opkommen og forøget, ved de tilstoppede Elve, som have her havt deres Løb ned til Havet i forrige Tiider, og hvis Render endnu ere tydelig at see. I forrige Tiider, indtil Aar 1100, og maaskee længe derefter, har her været en stor og smuk Bygd, og Jorden overalt bevoxen med Skov og Græs. De ældste Folk i Øræferne kunne endnu erindre 2de beboede Gaarde paa den vestre Side. Det bliver kun Spørsmaal, hvad Tiid denne Ødelæggelse er skeet? Vore Aarbøger give ingen tydelig Efterretning derom. **Landnama-Saga** taler om Bygden og Egnen; forbemældte Jøkulsaa (§. 783.) kaldes der **Breidaa**, og til Beviis, at Marken dog ikke har havt Grønsvær liige ud til Havet; tiener dette, at samme Skrift nævner **Breidaa-Sand**, hvor en

Norsk

Norsk Mand, navnlig Thorder, leed Skibbrud, og fik ganske Breedemarken der oven for, mellem Breidaa og Qviiaa, som har havt sin Rende ved Qviiskærs-Gaard (§. 783.), til Foræring af Rollog, Rangnvald More-Jarls Søn, og Broder til Hertug Rolv, som indtog Nordmandiet. Denne Rollog var dette Landskabs første Indtager, og eiede Kysten og Landet imellem Østerhorn og Øræfe-Jøkel. Det er da riimeligst, at den første Begyndelse til denne Ødelæggelse er skeet i det 12te Hundred-Aar; men i det 14de, nemlig 1362, har den naaet sin Fuldbyrdelse; thi denne Tiid var heele Østerlandets Jøkelstrækning i Bevægelse, og frembragte overalt de bedroveligste Virkninger, f. Ex. i Øræfe-Bygden (§. 783.). Dette samme Aar mælde og Landets Aarbøger, at den ganske Strækning, fra Sidens Øster-Deel, til Almanskard eller Hornefiordens østligste Grændser, omtrent 5 Thingmænds-Reiser eller 15 Miile i Længden, blev ødelagt, endskiønt en stor Deel af Hornefiorden, nogle Gaarde i Øræfene, og endelig Siden ere igien bebygte. Breedemarks-Jøkel var, den Tiid vi reiste den forbi, 300 Fod høi. Den er heel sammenfrossen i Grunden, men oven paa brusten i lange smalle Strimler fra N. til S., hvilke danne store Pyramider, hvor de staae op over Jøkelen selv, der overalt viiser saadan en Skikkelse som Salpeter, og seer ud ligesom den nedhængende Arm ved Knappevalle. Endnu er dette besynderligt ved denne Jøkel, at, endskiønt dens Bredder ere lave vesten for Breidaa, blive de dog østen for samme 8 til 10 Favne høie, liige op og ned, hvor Iisen er meget haard og fast, uden mindste Sprækker, og neden for er Sandet jævnt, med lidet fremrindende Vand, uden noget opkastet Giærde af Gruus eller Steene, som findes paa andre Steder, ligesom og her, vesten for Elven. Men

det allerartigste ved denne Bakke var, at vi saae i den runde Huller, ligesom de der træffes i de gamle Islandske Biærge, og udaf disse Aabninger sprang færskt Vand; de vare 1 til 2 Fod i Giennemsnidt. Det riimeligste er, at Luften fra Havet er Aarsag hertil, da den kan biide saa stærkt, endog paa de haarde Strandklipper, at den ogsaa efterlader der adskillige Huller med Sandsmuuler inden i (§. 465. ꝛc.). Hullerne i Jokelen staae baade høit og lavt, og Vandet, som rinder der ud af, er ganske klart.

§. 785.

Islandske Jokelarter og deres Aarsag. Efter de hidindtil givne Beskrivelser, ere de Islandske Jokeler 3 Slags. Nemlig: a) **Haa-Jøklar**, eller høie Iisbiærge, som overalt sees paa Landet. b) **Skrid-Jøklar**, eller de ved Iisskreed eller Jokelfald opkomne lave Jokelstrækninger, paa det flade Land. Saadanne findes kun østen paa, som Skeideraa-Jokel, hvoriblandt man kan regne de nysommældte Jokelfalde. c) **Grunn-Jøklar**, hvor Grunden fryser til, og bliver til Jokel paa det flade Land. Breedemarks-Jokelen er den eeneste, os bekiendt, af denne Art. Det haver ellers været, og bliver endnu Spørsmaal, hvorledes Joklerne kunne baade forvares og tilvoxe, uagtet Solens Varme, Regn og Tøe jævnlig kunne virke paa dem. Om Iisbiærgene eller de høie Jokeler giælder det som før er anført, at de naae høit op i Luften, hvor Kulden er større end nær ved det flade Land; at Regn forvandles paa dem til Snee og Iis, og ved det de altiid trække Regn, Skyer og Taage til dem, da holdes de vedliige og voxe, naar Solen ikke aarlig kan smælte saa meget som de trække til dem; endelig, at Jokel-Iisen er haard og usmæltelig, og dens naturlige Kulde kan utroelig staae Solens Heede imod, m. v. Men den Formodning, som nyelig (§. 772.) blev anført, nemlig, at alle

disse

disse Jokeler maae have aabne Longange liige ned til Havet, gior dog Jokel-Jisens Vedligeholdelse allerbeſt begribelig, da dette Element kan beſt give koldt Vand og Damper i Overflodighed til at forøge Jiſen, og Kulden neden under, hvor Solen ikke heller kan virke. Endelig gior det ikke lidet til Sagen, allerhelſt i de lave Jokeler, at alle Landes Jisbiærge uimodſigelig have til Grundvold forbrændte Klipper, Pimpeſteen og deſlige Ting, fra hvilke den elementariſke Varme er aldeeles borte; og ſaadan en Grund baade trækker Vand og Damper, og forvarer Jiſen allerbeſt. Der er heller intet troeligere, end at jo det ſalte Vand gaaer liige neden under Skeideraa- og Breedemarks-Jokeler, fordi Grunden ſtaaer der kun nogle Fod høiere end Havet, og kort derfra. Man ſeer jo Brønde og færſke Søer i Island (§. 417. og 451.) og Enarr. Hiſt. §. 88.) ſtaaende langt høiere over Havbredden, hvori dog daglig og ordentlig mærkes Flod og Fiære. Ja Landets Indbyggere fortælle dette, ſom en uryggelig Sandhed, at der ere færſke Søer med Flod og Fiære, høit oppe til Fiælds. Det var værdt at anmærke i denne Henſeende, (thi hidindtil har ingen, det man veed, tænkt derpaa), om ikke Katlegiaa eller andre ſlige Biærge raſe hæftigere og ſprude meere Vand, naar Havvandet ſtiger, end naar det falder?

§. 786.

Slutningen paa denne Reiſe eller Joklernes Beſkrivelſe var, at vi beſaae det øſtligſte af diſſe farlige Jisbiærge, nemlig Hornefiords-Jøkel. Fell kaldes et ſærſkilt Biærg øſten til ved Breedemarks-Jokel; det er ſkaaret tværs igiennem ned til Roden, ſaa at man ſeer Kloſten fra Veien, og det forreſte Stykke, ſom kaldes Hella, ſeer ud ſom en Huusgavl. En ſtor Gaard, beboet af *Reiſens Slutning, iſær Hornefiordens Jøkler.*

mange Familier, er tæt ved Hælden, og Folkene leve idelig i Frygt for, at Hælden, efter en gammel ugrundet Spaadom, skal falde ned paa dem; men siden dette Stykke har staaet saa lang en Tiid, uagtet de mange Jordskiælve, som her ere indfaldne, kan det liige saavel staae herefter, som hidindtil. **Kalfafells-Jøkull** begynder her bag ved Fiældet, som en Fortsættelse af Breedemarks-Jokel. Fiældene ovenfor Bygden ere lave, og Jokelen ligeledes eet af de laveste Iisbiærge. **Breedebolstad-Fiæld** er farligt for Reisende, fordi store Steene falde her jævnlig ned paa Veien. Da vi vare dette Sted forbi, mødte os en Sandstrækning 1 Miil lang, hvilken de fra Jokelen nedstrømmende Elve have foraarsaget. Kort fra Præstegaarden Kalvefiæld naaer en Arm af Iisen ned paa Marken; Biærgene, som Jokelen ligger paa, bestaae af mange Klippelage, giærne liige tykke; man kan tælle 10 til 16 ned til Roden, som udgiør den tredie Deel af Høiden, og er skiult med Jord. Ved Hammersfiord i Muule-Syssel tæller man 40 til 50 saadanne Klippelage. Men dette Slags Biærge ere rare i Skaftefiælds-Syssel. Et Stykke kaldes **Hestgiærdis-Fiæld**, hvilket bør, efter **Landnama-Saga**, heede **Hreggsgerdis-Fiall**, og har dybe runde Huuler, og Sandsteen imellem Lagene. Vi hørde her oppe nogle Knald som Flinteskud, en Virkning af Luften i bemældte Huuler, som skal ellers her være almindeligt. **Heinabergs-Jøkull** har ødelagt Midparten af Hornefiord, som den ligger oven for, og rækker med en Arm liige ned til Marken, ved den Gaard Heinaberg, som dog endnu er beboet; 4 store Elve styrtes herfra ned over Landet, nemlig **Kolgrima**, **Heinebergsvøtn**, **Holmsaa** og **Hornafiardarfliot**. De 3 første have ganske borttaget Jordsværen, og ere, formedelst Grundens Usikkerhed og Qvikfand, vanskelige

vanskelige at reise over. Tvende smaa Bygder, nær ved Havet, nemlig **Myrar** og **Nesin**, staae dog endnu. Dette Jisbiærg har raset tilforn og skikket store Vandstyrtninger ned til Bygden. For Exempel Aar 1362, endskiønt Jokelen ikke nævnes. Det samme kan og sluttes om Kalfafells-Jokel og **Lons-Jøkel**, det østligste store Stykke, som ogsaa kan kaldes en Part af Horneſiords-Jokelen, skiont den stoder til Klose-Jokel; den staaer oven for Lons Præstegield. Horneſiords-Floden er en halv Fierdingveis (ikke en halv Miil, som siges i den Danske Overs. af Hübners Geogr. 1743) breed, hvor man reiser over den, neder ved Stranden; men den har derhos en god Bund, liden Strom og maadelig dybt Vand. **Jøkelsaa i Lon** kaldes en stor og skadelig Elv, der kommer ned fra Lons-Jokel, og er af selvsamme Art, som de andre ovenmældte skadelige Jokel-Elve i Skaftefiælds-Syssel. Den deeles i nogle Arme og er farlig at reise over; undertiiden forer den Jokelfald eller Jisstykker med, og forandrer daglig sine Vandrender. Denne af Græs og Birkeskov temmelig smukke Egn er derfor meget odelagt paa begge Sider af Elven.

Floder, ferske Søer, Hverer 2c.

§. 787.

Af **fiskeriige Søer** findes endeel i Østfiordene, baade i Bygden og til Fiælds; dog de fleeste kun smaa. Disse ere de fornemste: **Smørvatn** paa en Heede af dette Navn, ved Vapnefiord. Her ere ogsaa mange ferske Søer oppe paa Fiældene, hvor Indbyggerne have søgt hen for at fiske, ligesom de endnu søge derhen for Svanefangstens Skyld; man jager dem med Hunde, i den Tiid de fælde Fiedre. Paa **Jøkelsdals-Heede** ere 3de Søer, og mange i Tun- Fiskeriige Søer.

ga, der give Foreller og Ørreder. Den beste Fangst giver Aurridavatn, baade i disse Tiider og tilforn. Den vestlige Deel haver kun faa saadanne Søer. Bag ved Myrdals-Jokelen ere **Fiskevautn**, nogle meget fiskeriige Søer, meest bekiendte, saasom Indvaanerne fra Skaptefiælds-Syssels Vesterpart og Rangaavalle, have søgt derhen og ligget der i Fiskerhytter, som man endnu seer Mærke til. Fra Skaptaa-Tunger ere 10 Miile derhen, og Indbyggerne sige, at de ikke kunne opholde sig der, fordi Hestene faae der ikke Græs nok; men denne Undskyldning haver ikke Sted, naar nogle i Selskab vilde blive der for en vis Tiid, og lade imidlertiid drive Hestene hiem igien til Bygden.

§. 788.

De fornemste Floder.

Floderne ere fast allesammen nævnte i Forveien, hvorfor vi her ikkun ville mælde om nogle især. Overhoved ere de fleeste, baade store og smaa, i Østfiordene, fiskeriige; men kun faa i Skaftefiælds-Syssel. Jokelsaa i Lonet, Breidaa og Granneqvisler give dog temmelig Ørredefangst, og den første endog Lax, hvilken er rar paa denne Kyst. Om Flynderfangsten i Hornefiords-Fliot skal siden blive mældt. Men det ere fornemmelig 3 Floder, som paa dette Sted skal tales om. Nemlig a) **Jøkelsaa i Mule-Syssel**, som er deri bekiendt fremfor andre Aaer i Landet, at der, over dens steile Bredder, er lagt en Broe af Tømmer, 25 Alne imellem Klipperne og 10 Favne høit over Vandet. Aar 1625 løb Elven 20 Alne høit over sine Bredder, og skyllede den gamle Broe bort. Den Tiid var der Bevægelser i Klofa-Jokel og fleere Østerlandets Iisbiærge; dog rasede Myrdals-Jokkelen fornemmelig samme Aar. Den nye Broe har været godt bygget af 28 Alne lange Biælker, beklædte med Bredder og Plankeværk paa Siderne. Her er en Alfar-Vei med

med Heste og Fløttegods, som Folkene bære over Broen, men lee-de Hestene. De Kreature, som ere uvante til denne Vei, blive bange og løbske af Vandets stærke Brusen neden under, de springe ned i Elven, og de fleeste Gange blive de borte. Den nærværende Broe, som blev bygget 1698, er meget forfalden, og Anstalterne til dens Bygning alt for slette: de som boe her nærmest, og behove oftest at fare over Broen, maa skyde sammen, og andre Reisende betale slet intet dertil, da det dog var det retteste, at enhver skulde, ligesom for Færger, betale her noget vist, hvilket skulde samles til en liden Capital. Der have tilforn været Broer over fleere Elve i Landet, men de ere forfaldne for nogle 100de Aar siden, ventelig fordi denne Anstalt fattedes. I den øvre Jokelsdal kommer man over denne Elv paa en anden Maade. Der slaaes stærke Tove, 4 paa hvert Sted, hvor Breddernes Klipper ere lige høie, og paa disse Tove er en fiirkantet aaben Kurv, som kan trækkes frem og tilbage af dem der sidde i Kurven, hvilken er saa stor, at en Karl med sit Reedskab, eller og 2de Bylter, som ere en fuldkommen Byrde for en Hest, kunne rummes deri; men Hestene lader man svømme over Elven. Saadanne Færgesteder (som her ere 2 og undertiden 3, og bekostes af Naboerne) kaldes **Drættir**, og **at fara at Klæfe**. Det er dog artigt, at Folk i America have hittet paa, og bruge samme Maade, til at gaae over de store Elve, som *J. Gumilla* (Histoire de l'Orenoque T. 2. p. m. 327.) beretter; men Folk i Island blive ikke nær saa bange ved at tage over Jokelsaaen, endskiønt deres Anstalter ere langt slettere, end hines i America. b) **Lagarfliot** er ogsaa nævnt i Forveien. Om denne Flod haves forunderlige Historier, baade i ældere og nyere Tiider, hvilke vi i lang Tiid have taget i Tvil og anseet dem, deels for Fabler og deels

for

for Indbildninger. De bestaae deri, at her skulde tidt og ofte være blevne seete adskillige uhyrlige Skikkelser, hvoraf de fleeste skulde ligne en overmaade stor Slange. Man har giort sig Umage for, at lede efter dette Slags Beretninger i de Islandske Aarbøger, og udsøge de mærkværdigste. Hvad Lagarfliot angaaer (thi der ere fleere Steder i Landet, hvor eet og andet deslige mældes at være seet), da haver man de fleeste Exempler derpaa siden 1600, og disse ere de fornemste: Aar 1607 (sige Annalisterne) saaes Slangen i Lagarfliot, med 3 Bugter, saa høie, at hvis det havde været paa Landet, kunde en Karl have gaaet derunder med en (oprakt) Landse. 1612 mældes kun at Slangen blev seet. Ligeledes i Aaret 1618. Aar 1641 anføres det endnu med de samme Ord, og at dette skeede i Efterhøsten. 1672 har man heller ikke anden Efterretning, end at Ormen (Slangen) blev seet. Men i vore Tiider, nemlig 1749 og næstfølgende Aar er det gaaet langt viidere med disse Syner; da der forsikkres, at Naboerne og Reisende, ei aleene Bønder, men og nogle Præste og andre lærde Folk, have seet, deels aleene, deels nogle i Sælskab, adskillige uhyrlige Ting, hvilke de dog ikke have kundet nøie beskrive, og Aarsagen dertil angives af nogle at have været denne, at de have seet disse Ting langt borte. Dog har ingen af disse Skikkelser dengang lignet en Slange, men andre Ting; f. Ex. en stor Sælhund, af Farve som en Rokke, naar den trækkes op af Vandet, nemlig blank-hvidagtig; dette Legeme skiød sig strax ned i Floden igien, og foraarsagede store Bølger. Et Vidunder, med en høi og spids Pukkel i Midten, 30 til 40 Favne langt. Endnu et andet, mange 100de Favne langt, som, med 3de overmaade høie Spidser, skiød sig op af Floden, saa at man kunde see Vandet derimellem. Desuden har man seet nogle saa-

dane

danne Røg- og Vand-Sprudninger, som naar Hvalfiske trække deres Aande, dog meget større, og endelig en høi Pyramide; som først har staaet stille, og derpaa faret til Landet. Det sidste Aar, 1750, saae man allermeest og oftest til nogle af disse Ting, som: et Skrog, uden nogen vis Skikkelse; et andet, stort som en Sep-æring, hvilket gik op ad Floden med en hastig Fart. Man saae dette Aar saadanne Skikkelser, ei aleene i Lagarfliot, men og i de Elve oven for, som samles med denne Flod. Saaledes har man seet, 5 eller 6 Gange, nogle, som en stor Hest, med høi Man paa Halsen, og ligesom Hænder paa Ryggen, overalt sort af Farve; nok et Uhyre med tvende Tryner, imellem hvilke Vandet kunde sees; og endnu tvende Uhyrer, saa store som de største Huuse, der komme paa 2 Steder op af Floden, og krøbe op paa Landet eller Aabred-den, hvor de bleve nogen Tiid. Disse ere de fornemste Skikkelser, som troeværdige Mænd have seet i Lagarfliot, men vi gaae mangfoldige andre Beretninger med Villie forbi. Nu bliver da det vigtigste Spørsmaal: hvad man bør tænke om Lagarfliotets Uhyrer? At giøre dem til slet intet, gaaer ikke vel an: man kan hverken sige, at saa mange troeværdige Mænd have digtet alt dette; ikke heller, at det er blotte Indbildninger; især da mange paa eengang have seet sligt, uden at være forud betænkte derpaa. Man kan endnu mindre give det ud for onde Aanders Virkning, da disse Ting ere altiid blevne seete om høilys Dag, og uden nogen Fortred eller skadelige Følger. Hvad bliver da tilbage? Den Meening, som er meest antagen, og som alle de troe, der viide, at de have i Sandhed seet de eller de Uhyrer i Lagarfliot, er denne, at disse ere virkelige levende Skabninger, som opholde dem sammesteds, men at deres Natur er endnu ubekiendt. Indvaanerne tænke desuden om

disse Udyr, at de, naar de lade sig see, betyde visse mærkværdige, som oftest sorgelige Tildragelser, meest i Naturen. Naar vi holde dette imod hvad der skrives om uhyrlige Skabninger, som skulle være seete i Havet, f. Ex. den store Slange i de Norske Farvande, med meere, som er indført i Pontoppidans Norske Naturl. Hist. (T. II. Cap. 8.); da kommer dette meget overeens dermed, og det eene synes at bekræfte det andet. Dog moder een Vanskelighed, som giør det umueligt, at de opregnede Skabninger, saafremt de vare virkelige Dyr, og saa store, som før er sagt, skulde kunne leve eller opholde dem i Lagarfliot. I Havet er Rum nok: der kan man gierne give Indbildningen Tøilen, og begribe, at der kunne boe Dyr af mange 100de Favnes Længde, Breedde og Tykkelse; men Lagarfliot kan ikke bekvemmelig huuse eet saadant Dyr paa 100 Alne, eller halvt saa stort. Vel er denne Flod vist nok den største i Landet, i Hensigt til Dybheden paa 1 eller 2 Steder, hvor Fiskerne have fundet over 50 Favne, og Breedden paa eet Sted er 960 Favne. Men derimod er den paa de fleeste Steder kun nogle Favne dyb, og 60 til 100 Favne breed; ja den er somme Steder ikke over 2 til 3 Alne, saa at man kan ride derover, uden at lade Hesten svømme. Hvorledes kunne da saadanne uhyrlige Skabninger gaae her frit frem og tilbage, ja endogsaa op til de smaa Elve? hvorledes kunne de dølges i Floden heele Sneese Aar og meer, at ingen kan see dem? hvorfor have Fiskerne, som jævnlig sidde paa Floden i deres Baade for at fiske, deels med Snøre, deels med Lodliner, aldrig fornummet disse Dyr, eller faaet Skade af deres Bevægelser? og endelig, hvorfor have Indvaanerne aldrig truffet dem døde, opkastede paa Vadstederne; thi Floden har ikke overalt Vand nok, til at føre saa store Legemer ned til Havet, uden at de

maatte

maatte standse iblandt, og staae paa Grund, paa en Banke eller Øre? Vor Meening bliver altsaa denne: at det har samme Beskaffenhed med Lagarfliot og endeel andre store Elve og ferske Søer i Island, hvor forbemældte uhyrlige Skabninger siges at være seete, som det har med nogle mærkværdige Søer i andre Lande, hvor saadanne eller andre Skabninger og underlige Skikkelser, for Ex. af Huuse, Dyr, Mennesker o. v. viiser sig paa Vandets Overflade, nemlig at alle disse Steder have nogle besynderlige Uddunstninger i deres Vand og Grund, som efter Luftens Beskaffenhed, ligesom den bevæges og er tyk og tung, let og tynd eller stille til, viise sig paa adskillige Maader, da disse Dampe kunne blive til tykke Skyer, og ved Luftens Hielp holdes sammen i nogen Tiid, men derpaa adspreedes og forsvinde igien. Ingen bliver fornærmet ved denne Sætning; de troeværdige Mænds Fortællinger forskydes ikke, som opdigtede; man gior ingen Vold paa Naturen, og alle slige underlige Ting blive let begribelige. c) **Stank-Elven** kaldes nu almindeligst **Jøkelsaa paa Solheimesand**, og er under det første Navn nogle Gange nævnt i det foregaaende, som Grændseskiel imellem Øster- og Sønder-Landet. I Landets første Beboelses Tiid, og en rum Tiid efter, kaldtes den Fulelækur, d. e. den stinkende Aae eller Bæk. Den springer ud af Solheime-Jokel, og er farlig at reise over, baade formedelst Grundens Usikkerhed, men meest Vandets stærke og hastige Fart, hvorfor Mennesker ofte blive borte i den. Det besynderligste ved denne Elv, fremfor andre Vande paa Island, er den ubehagelige Stank, som den giver fra sig, der endog fornemmes en lang Vei borte. Den ligner meest Lugten af Hverer eller Svovelmiiner, saa at det er rimeligst, at der er en Mængde af Svovel-Leer i Jokelens Grundvolde, hvor Elven væl-

der op: Vandet er jævnlig tykt og gruuset, og saa meget er vist, at dette Jisbiærg, hvis eene Arm naaer her ned paa det flade Land, har sprudet Ild i forrige Tiider.

§. 789.

Hverer og varme Kilder. **Af Hverer og varme Kilder** treffes paa Østerlandet kun nogle faa og smaa, dog de fleeste i Mule-Syssel, og især i den østligste Part, et Bad i **Selardal**, med liden Varme; i **Laugarvalledal** to, som dog kun siælden besøges, fordi de ligge langt borte; Vandet er her dog saa heedt, at man knapt kan holde Haanden deri. **Rafnkelsdal** har vel det fornemste Bad, kaldet **Laugarhuus**, fordi der har været Bygning over i gamle Dage, og der ud fra rinde varme Bække; men nuomstunder bruges ikke dette Bad, fordi Bygden her er ødelagt. I **Fliotsdal** findes saadanne varme Vande paa to Steder. I Skaftefiælds-Syssel viide vi ingensteds Hverer eller heede Kilder nuomstunder, uden i Jokeldal og paa Torfe-Jokel, hvilke sidste ligesaavel kunne regnes til Rangaavalle-Syssel (§. 774.).

§ 790.

Drikkevand og mineralske Kilder. **Drikkevand** er paa Østerlandet godt; især findes i Mule-Syssel alle de Sorter, som ere opregnede i det andet Stykke (§. 185). I Skaftefells-Syssel er Jokkelvand det almindeligste, og overalt føre alle de fornemste Østerlandets Elve denne Vandart. Naar nogle af Jisbiærgene rase, fordærves alle Kilder og Brønde, da Indvaanerne baade maa sie deres Drikkevand, og lade det en rum Tiid staae inde i Huusene, for at det tykke og usunde skal kunne synke til Bunden, og dog kan denne Varsomhed ikke altiid hielpe. **Mineralske Kilder** have vi ikke kundet opdage, uden paa 2 Steder, nemlig een paa Øen Skruden i Mule-Syssel, som skal smage

lidet

lidet syrligt, og derhos kiølende, og en anden i Hornefiord, kort fra Biarnenæs Præstegaard, hvilket Vand vi selv saae og prøvede. Kilden kaldes her Ølkellda; Grunden er rødt Okker-Leer; Vandets Smag er syrlig, dog ikke saa stærk og liflig, som Ølkildernes i Sneefiælds-Syssel (§. 454. til 464.): det forandres hverken ved Skeedvand eller Violsyrup, men ved Solutionem Gallarum, naar den gydes deri, bliver det rødagtigt.

Luften og Væirliget.

§. 791.

I Almindelighed er stor Forskiæl paa Væirliget i Mule- og Skaftefiælds-Sysseler. Paa dette sidste virke Jisbiærgene meget, da de jævnlig trække til sig Taage og Skyer (§. 435.); dog er man her ofte frie for Regn, naar det sneer til Fiælds. Landvindene falde her tidt kolde, fordi de komme baade Norden fra, og tillige fra Jisbiærgene, hvorfore de ogsaa, tværtimod den almindelige Regel, ere ofte fugtige. De sydlige Vinde fra Havet ere her meget varme og milde; thi Joklerne trække den salte Fugtighed mestendeels bort, og skyde derimod Solens Straaler tilbage, hvor de ikke falde sorte eller skidne, saa at Bygden beholder det beste af Væiret. Med klare og kolde nordlige Vinde, om Sommeren, er her dog baade smukt og godt Væir, allerhelst i Myrdal og Øræfene, hvor Gaardene staae i Læ under de høie Biærge. I Mule-Syssel er Væirliget anderledes; Luften er der friere, og Bygden ikke indsluttet. Om Vinteren falde der de beste Tøevinde af V. og SV., og ellers er Væiret af denne Kant tienligst for Kreaturene, derimod ere de østlige Vinde baade kolde og haarde. Taage om Sommeren hindrer der ofte baade Høe- og Fisk-Virkningen. I Almindelighed.

§. 792.

Heede og Kulde, Hav-Jis og Lufthændelser.

Heeden og Kulden er efter det forommældte forskiellig. Thermometriske Observationer har ingen, det vi viide, taget sig for at giøre paa Østerlandet, hvilket dog var Umagen værdt, især i Øræferne, og de Steder, som ligge tæt ved Jisbiærgene; det vilde synes underligt, om her ikke skulde falde stærkere Kulde, end paa andre Steder. Hav-Jisen giør her, ligesom paa Nordlandet (§. 710.), den allerstørste Forandring i Væiret, da den giærne besøger Østerlandet, og især Østfiordene, imellem Langenæs og Østerhorn, med det samme den kommer paa Nordkanten. Vi vare øiensynlige Vidner til den Elendighed, som den førde med sig paa disse Kyster, Aar 1756, og det samme havde den giort de næstforegaaende Aaringer. Ellers har denne Jis i forrige Tiider ogsaa besøgt Øster-Kysterne, og foraarsaget der Hunger og Dyrtiid; Aarbøgerne mælde det især, baade om Øster- og Nordlandet, 1320; dog kom den meeste Dyrtiid og Hunger Aaret næstefter, og den udbreedede sig over det heele Land. Lufthændelser, Jordskiælve og deslige, ere saa almindelige paa Østerlandet, at Indvaanerne ikkun lidet røres derved, eller fortælle det, som noget Nyt. Aarsagen er den Mængde Jis og Jisbiærge, som frembringe mangeslags Lufthændelser. Noget deraf er anført i disse Steders Beskrivelse. Dog ere Tordenslage rare i Mule-Syssel, saa at det anføres som sælsomt, at Torden, i Aaret 1690, ødelagde en Gaard i Østfiordene, kvæstede en Kone, og slog en Koe ihiel.

Jord- og Steenarter.

§. 793.

Vextejord, Jærnokker og Leerarter.

Vextejorden for sig selv betragtet, er af samme Slags paa Østerlandet, som nord og vester paa, undtaget, at den er her alle-

vegne

vegne stærkt bemænget med stødt Pimpesteen og sort Aske. Den sorte **Farvejord**, og **Rauda** eller **Jærnokker** (§. 230.), findes her ogsaa. **Leerarterne** ere her kun faa, og saavidt os er vitterligt, ikkun paa faa Steder. a) **Hviidkriide** kaldes en hviid hærdet Leerart, der falder i Alptevigs-Tind i Borgarfiorden. Den er af samme Slags, som den i Budafiæld ved Vester-Jokelen (§. 473.). Almuen holder den for kostbar; thi inden i den er en Mængde Metal-liignende cubiske eller sexkantede Stykker, som de give ud, nu for Sølv, nu for Tin; thi Farven er som messingblandet Sølv; men dette er en Marcasit, som ligeledes findes i Budefiældets Prøve. b) Paa Berefiordsskard, imellem Breeddal og Diupevaagshavn, falder kort fra Veien en temmelig feed og fast **bleeghvid Jordart**. c) En **grøn hærdet Leerart** funde vi paa Skeideraasand, nyelig udkastet fra Jokelbredderne; her skal tidt findes saadanne Stykker, og overalt komme alle Slags vandslidte Steenarter tilsyne fra Jokelens Grundvolde. Denne grønne Steen eller Leer findes meest i Form af Skiffer, og bruges iblandt af Naboerne til at anstryge Tømmer. En endnu bædre Prøve af Malachit, til samme Brug, findes i Skaptefells-Syssel. d) *Lithomarga*, et Slags graa Steenmarv, falder i temmelig Mængde baade i Bredderne af Bratthals-Qvisl, og i Bækken, som falder i samme Elv, kort fra Torfe-Jokel.

§. 794.

Af de **grove Steenarter** findes fornemmelig: a) **Fiældklipper**, af det sædvanligste Slags; nemlig Graaberg, Stotteberg, Kiæmpemuure (§. 567.) og Blaagryte (§. 477.). Dog ere disse Sorter meget rare at finde i rette Lag i Skaftefells-Syssel, hvor Landet er saa forskrækkelig omtumlet, og Klipperne paa nye forandrede. Grovere Steenarter.

b) Sand-

b) Sandsteen, bemænget med Leer, treffes her paa nogle Steder, og det almindelige Moberg paa mange; især have Lomegnupen størst Mængde deraf. I Myrdalen bruges denne Sort til Bygninger, og man seer huggne Steene deraf i Huusene paa Solheim. c) Guul og rød Sandsteen findes ved Hammersfiord, kort fra Beresfiords Havn, nedfalden fra Biærget, som haver høit oppe et tykt Lag deraf; men det synes meget besværligt at komme dertil; ellers er dette Steenbrud meget godt til Bygninger, og især den røde Forandring. d) Rødeberg, en stor Klippe eller Part af Biærget paa Havbredden, kort fra Rodefiords Havn, bestaaer af en meget god Art og tienlig til Bygninger, mørkerød af Farve: den er haard, lader sig godt arbeide, og giver ikke Holebyrdens Biærgart (§. 714. g) noget efter. Indbyggerne fortaalde den eene af os, som besaae Stedet, at de Hollandske Fiskere pleiede at baglaste deres Fartøier med Steene fra Rodeberget.

§. 795.

Fiinere Steenarter.

Af fiinere Steenarter findes mange Arter og Forandringer paa Østerlandet, ja saavidt os er bekiendt, fleere end i de andre Fierdunger, og det fordi Iisbiærgene, som ere tilvoxne paa det flade Land, og især Fald-Joklerne, bringe aarlig alleslags Gruus og Steene frem med Vandet; men derfor er og intet Forraad af dette Slags Steene. De ere alle vandslidte, og bestaae fornemmelig i Kristaller, Qvartzer, Zeoliter, og iblandt Blodsteene. Dette er egentlig at forstaae om Skaftefiælds-Syssel. Østfiordene have ogsaa nogle Biærge, hvorfra der kunne haves smukke Prøver af Jaspis, Chalcedonier, Onyxsteene, Porphyriter, og andre Qvartz- og Agat-Arter. Vi ville nævne nogle især. a) Grøn Jaspis er i Alptevigs-Tind, et Bierg, som efter Indvaanernes Meening giver

mange

mange Natur- eller Ædel-Steene; og i Sandhed, i Hensigt til de Sorter og Forandringer, som her falde, have de større Ret at rose den derfor, end andre have, i at rose Tindestol (§. 701.). Man finder store Stykker, som lade sig smukt slibe, men ere temmelig haarde og seie. Her i Nærværelsen falder og den Forandring Jaspонyx chalcedonio mixtus, som er en grøn Jaspis, med mælk- og valde-farvede dunkle Strimler og Figurer. Om den sorte Jaspis-Art paa Siden er før mældet; men den bliver neppe nyttig til Arbeide. b) Baggalutar kaldes en besynderlig Art af Oolither, som ogsaa falde i bemældte Biærg, i haarde Klipper; men denne Steenart er endnu haardere, samt flintagtig, og viiser allehaande Skikkelser; dog falder den sædvanligst i Kugler, eller i runde, nu sorte-blaaagtige, nu rødagtige Bolde og Druser. De ere en Art af Ætitis, udvendig enten enkelte og glatte, eller besatte med smaa Gevæxter, af sammeslags Evne, som ere indvendig huule, dog gierne næsten opfyldte med en anden Steen af samme Slags, hvilken dog aldrig sidder løs, men hæftet til den yderste Skorpe, med tilvoxne smaa Qvarzkrystaller, som da danne en tynd Mellemhinde, der skyder sig ud i Straaler etsteds fra Hæmisphærio eller Steenens halve Runding; denne Mellemhinde falder iblandt hvid, men oftest graa og rødagtig. Disse Boller ere af adskillig Størrelse: nu 1 Tomme i Tykkelsen, eller meere, nu ikke større end Peberkorn. Af de middelmaadige, som Kirsebær, treffes nogle hvide mælkfarvede Boller; men disse ere rare, og det er kun den yderste Skorpe, som har denne Farve, og seer glindsende ud som sleben Marmor. De store falde gierne to og to sammen, da de egentlig kaldes Baggalutar, eller med et ældere Navn, Hrediasteinar, hvilket Navn vil sige det samme som Enorchis. Der falde ogsaa

mange Boller i en Klynge (Ætitæ multiplices). I Hensigt til denne Steenarts Grunddævne, er den midt imellem Qvarz og Flint, men derhos tung og noget jærnagtig. At den haver eengang været flydende, er ikke at tvile paa; og at den almindelige Jordbrand har især virket her, viiser baade den Matrix eller Klippelaget, som disse Boller sidde i, og Knorterne uden paa; men især de Baand, som de dobbelte Boller have, hvor de stode eller hænge sammen. c) En nye Steenart, som vi have kaldet *Qvarzum coloratum*, opdagede vi paa Skaftefiæld, bag ved i Biærget, efter Bonden paa samme Sted, hans Anviisning, og have ingen andensteds fundet dens Lige. Ved et Fiældskred, dog ikke i de faste Klipper, var et lidet afbrudt Lag af en glindsende fiin glassuragtig og ugiennemsigtig Steenart, rod inden i, og hvid udvendig, med saa blod en Skorpe yderst, at man kunde skrabe den med Næglen. Denne Steenart, hvor fiin, tæt, og udarbeidet den er, falder dog brækkelig, og dens Matrix, som Steenen sidder i, er et hvidt og fiint Leer, som Porcellain-Mergel, hvilken, jo meere den nærmes til Steenen, des tørrere bliver den, og dannes til smaa kantede, lidet glindsende hvide Stykker, lignende meest Steenen selv, men dog endnu blodere og brækkeligere. Steenen, slagen imod Staal, giver ikke Ild. Det første den kom i Ilden, gav den Knald og sprang i Stykker; men derpaa holdt den sig temmelig stræng, og endelig gik den i Glas. Materien synes at være af Oprindelsen halv-vitrificeret. d) Stiærnesteen eller Zeolith er for anført (§. 568. m). Af den falde her 3de smukke Forandringer. 1) En ganske hvid og ikke synderlig haard, med lange og tydelige Straaler, treffes paa Skeideraasand, og er bragt for Lyset af den bevægelige Jokel sammesteds. Stykkerne deraf ere saa store, at en Stiærne kan være 2 til 3 Tommer tyk. 2) En

nysød

nyefød eller **tilvoxende Stiærnesteen**, Zeolites Plumoſus, falder i Mule-Syſſel, og treffes ogſaa veſter paa Landet. Man ſeer den gierne i 2de til een Side ſammenhængende tynde Lag, ſom aabnes paa den anden Side, og der ſees tydelig, hvorledes de unge bare Straaler ſkydes ud, tynde ſom fiine Menneſkehaar, og deres Mellemrum ſtaae aabne. Diſſe Straaler falde paa Øſterlandet korte; men veſter paa har man truffet dem baade lange og grove, dog med aabne Mellemrum. Viidere treffes paa Nord- og Øſter-Landet den unge Zeolit i dens Matrice, ſom ſynes at være en tør Mergel-Art, der er lidet ſkarp at føle paa, og har ligeartede Deele; den er gierne hvid, dog ofter paa ogſaa guulagtig. Man ſeer i denne Materie kun en Tegning af de omtalte Straaler, ſom let kan forſtyrres, ved det Materien er ei endnu bleven haard. 3) Den tredie Forandring er en **haard Zeolit**, hvis Stiærner inden i ere meget faſte, og Straalerne ſammengroede i eet. Farven er hvidblaalig, Materien glindſende, og ſaa haard, at naar den ſlaaes imod Staal, komme der nogle Gniſter ud. Dens Stiærner ere ſmaa. Steenen kan ſlibes, og viiſer ret artige Skygger og Lysbrækninger. e) **Islandſk Kriſtal** eller Dobbelſteen er den bekiendte Art, ſom er omtalt i Veſterlandets Beſkrivelſe (§. 568. n). Af den falder ſaa ſtort et Lag og fuldkommen Generation i en Biærgkløfte ved Rødefiord i Mule-Syſſel, kort fra Helgeſtad, at det haver ikke ſin Lige paa heele Landet: det er voxet imellem Biærgets faſte Klipper, hvor man kan faae Stykker der ere 1 Fod paa hver Kant, og beſtaae af utallige mindre og mindre Rhomboider. Denne Steenart falder her ogſaa ſærdeles reen, klar og giennemſigtig. f) **Natturuſteinar** eller ſaa kaldte Ædelſteene. Af diſſe og fleere Arter findes paa Øſterlandet. Man haver og der ſamme Begreb derom, ſom for er berettet (§. 569.).

Steenarter, frembragte ved Jordbrand.

§. 796.

Tophi. Iblandt disse Steenarter anføre vi Tophsteenene, endskiønt de nærmerst ere frembragte og sammensatte af Vand, fordi Ilden tillige er deres Aarsag, ligesom Jordbrandens Heede ulmer paa de Steder, hvor kaagende Springvande findes. Vi have allereede (§. 219-225. 571. og 718.) talt meget om Tophis, hvilke i Island falde meget forskiellige, deels i heele, store og grove Steene, Brudde og Hælder; deels i fiine, med fremmede Materier beblandede og til Steen forvandlede smaa og store Stykker, som ere vist nok yngere end de andre, og frembragte af de kaagende Springvande og varme Bade: de betegnes af os med de Navne Accreta og Concreta Thermarum, Petrefacta Tophacea o. s. Disse sidste have vi hverken seet eller faaet Efterretning om paa Østerlandet, undtagne de nye, hvide, tynde, gipslignende Accreta Thermarum (§. 10. 170. o. f.), hvilke nogle af Mule-Syssels varme Vande frembringe; samt den Hælde, som vi saae paa Skaal (§. 777.). Men af de første Slags og ældere Thophis sees hist og her kiendelige Prøver, fornemmelig af dem, som ligne Kalksteene, men hverken angribes af Skeedvand, eller blive til Kalk eller Gips i Ilden (§. 718. d). Disse og de andre ligge overalt i de hvide Biærge (§. 4.), hvoriblandt de fornemste paa Østerlandet ere Almanna-skard og nogle af Lonets Biærge i Skaftefiælds-Syssel, samt Fløgutindur og en stor Deel af det tilgrændsende Fiæld i Breeddal, i Mule-Syssel. Disse Biærge indeholde desuden andre Sorter, baade vitrificerede Klumper og hærdede Leerarter, som det Slags Biærge pleie at frembringe.

§. 797.

§. 797.

Da den Meening kom op, og blev bekiendt i Island, at samme Land var overalt dannet og igien omdannet ved underjordisk Ild, fik den endeel Modstandere iblandt Landets Indvaanere: deres Hoved-Indvending var, at **Hraunene**, eller de egentlige Lavastrækninger, som de fornemste og visseste, ja de eeneste Beviser paa Jordbrand, fandtes kun hist og her, og at der vare mange Bygder, ja heele Landskaber, som havde ingen Hraune. Man vil ikke opholde sig med at twiste om denne Meening; thi det er nok, at dette Værk fremviiser paa sine Steder mange fleere, og nogle endnu vigtigere Kiendetegn paa saadan en almindelig Jordbrand; især viiser Østerlandet, fornemmelig Skaftefiælds-Syssel, tydelig nok, at omendskiønt der ikke sees Strækninger af Jordsinner, saa er dog Grunden der viidt og breedt tildeels ødelagt, tildeels anseelig forøget. Klipper af **gammelt Jordsinner**, frembragte ved forbemældte almindelige Underjords-Ild, findes og her overalt, i de Fiælde, som ikke ere omtumlede siden Landes Beboelse: de ere nemlig nærslægtede til de Klipper, som vi have beskrevet i Skardsheidens Fiælde (§. 211.); og de synes tildeels at være kun halvsmæltede, tildeels forandrede igien, ved deres Ælde, og tilvoxne ved udvortes Tillæg af Jord og Vand fra Luften, og Hullerne meget opsyldte. Fra denne Art maa adskilles **det nye Jordsinner**, som Indvaanerne kalde Hraun, og som er frembragt ved Jordbrand paa visse Steder i Landet, efterat den ovenmældte almindelige Omtumling er skeet. Det ere smæltede tunge Klipper og Hælder, hvis Grundævne man endnu ikke er vis om, uden saavidt sligt kan sluttes af denne Materies Forandringer i Ilden (§. 213. og 214.). Der er ellers stor Forskiæl paa disse Hraune: de ældste, som man veed at være op-

Hraun eller Jordsinner.

komne noget før, og kort efter Landets første Beboelse, ere mindre udhullede, og tyngere end de yngere; de ere ogsaa gierne graa, lyse-graa og askefarvede i Bruddet, da de nyere derimod ere sorte, lætte, og meget udhullede; dog er der atter Forskiæl paa, hvilke af de lige gamle der ere meest udpiinte, og disse kalde Indvaanerne især **Bruna-hraun**, det er forbrændt Jordsinner. Hvor de Vand- og Ild-sprudende Biærge have yttret deres Virkninger, treffer man kun smaa Stykker af denne sidste Art; thi alle Ting ere der udbrændte til Pimpesteen og Aske. Men hvor nogen smæltet Steenflod er gaaet over, og hvor Jordsvær, med Krat og Urter, have været i Veien, der er Jorden overalt bleven forvandlet til Hraunmaterie; den lev-nede Jordsvær i Nærværelsen viiser og, under den sorte og feede Væxtejord, et tort rødagtigt Lag; og der under igien, samt i Nær-værelsen findes baade Jærnokker og jærnholdende Steene. Paa den sydlige Deel af Siiden seer man en gammel Hraunstrækning, og der iblandt Pyramider, som ere Kaminer af smæltet Steen, lige-som de paa Skardsheide (§. 127). I Mule-Syssel sees endnu meere af Hraun, f. Ex. den Strækning paa Smørvatsheide. Men bag ved Iisbiærgene, eller midt oppe i Landet, findes allermeest deraf. **Odaadahraun** er den største og fæleste Strækning af dette Slags, som skal findes paa heele Landet, da den ikke aleene er meget vidtløftig, men haver ogsaa mange Næss eller Arme, som møde dem der skulle reise over Fiældene, fornemmelig Sprengesand, hvorved de kunne let forvildes, hvis de ikke ere Veien vel bekiendte. Dette Hraun have de ildsprudende Biærge (§. 766.) frembragt: det skal være saa høit og ulige, med skarpe og spidse Klipper, Huuler, og Aabninger imel-lem, at man kan umuelig komme der over med Heste, og ikke engang til Fods, uden med største Nød og Fare.

§. 798.

§. 798.

Skuursteen og Aske er de Østerlandske Ildbiærges fornemste Product, horende til Mineral-Riget. Den saa kaldte Aske er nu-omstunder altiid sort, samt meget skarp, og naar man noie betragter den, intet andet end Skuursteene, som ere blevne knusede til Stov. Dog er den, dette uagtet, utroelig igiennemtrængende, thi den sniger sig ind i tillukte Huuse, Giemmer og Kar, og indtager endog de mindste Mellemrum. Derfor gior den Indvaanerne saa stor Skade, ved at trække sig ind i deres Madvarer; Kreaturenes Tænder slides og fordærves deraf, og de udmavres, ved at de ikke kunne fordrage at bide Græs og Urter, som ere inden i fulde af denne Aske. Skuursteenen er meget forskiællig, baade i dens Farve, Haardhed og Tyngde. a) Den røde, som her er ikke meget af i Bygden, er den haardeste, sværeste og noget jærnagtig: den synes at være af Oprindelsen en rod forbrændt Lava (§. 127. og 212.); thi omendskiønt smæltet Steen er rar paa Østerlandet, hvor alle Klipper ere udbrændte, saa sees den dog paa Fiallebag (§. 776.), tilligemed den fiine udarbeidede Sinnermaterie, af hvilken man har Overflodighed paa de østlige Grændser af Mælefellssand. b) Den sorte, som er den almindeligste, og forskiællig i Haardhed og Tyngde. Man bruger den til at skuure rustet Jærn. Den synker gierne i Saltvand; men drives dog allevegne omkring, hvor Havets Uroelighed kan naae til Bunden. Den som er meest udbrændt flyder endog i salt Vand, endskiønt den synker i det sode. c) Den blaa, som før er nævnt (§. 777.), og træffes ikkun sielden i store Stykker, er meget udbrændt, læt og brækkelig. d) Den hvide, som er meest bekiendt, og brugeligst til at skuure Metaller, saasom den er blodere, fiinere og lættere end foranforte Arter. Øræfe-Jokel Skuursteen og Aske.

har

har undertiiden opkastet en stor Mængde af den, og dog igien paa andre Tiider intet Forraad havt deraf. Een af vore Tiiders Mineralogis (Forsök til Mineral. Stockh. 1758) siger, at den er kun den sorte, som er bleven udbleeget, eller bæder udkaagt og udbrændt, hvilket i sig selv synes meget antageligt; Dog kunne vi forsikkre, at den Islandske kommer hvid fra de Vand- og Ild-sprudende Biærge; og at den ikke just har sin Oprindelse af den sorte, det viise dens indvortes Trævler, eller Striber, der falde langagtige og glindsende, som Asbest, saa at man skulde tænke, ved første Oiekast, at den var etslags Forvandling af Træe. Denne hvide Art, som ogsaa Hekla haver frembragt, flyder paa Havet og driver igien op rundt omkring paa Landet.

§. 799.

Ravntinne. **Ravntinne**, eller Glas-Agat, er for beskreven (§. 216, 445, 510 og 717). Noget af de skiøre, let smæltende og uduelige, opdagede vi i Lonets og Breeddalens hvide Biærge, hvor vi, som paa fleere Steder, søgte efter denne Materie, fordi den skiøreste, der falder i Gruus, var udgiven for Steenkull af Naboerne. Paa begge de anførte Steder falde ellers gode Ravntinner; men kun i smaa Stykker, saa vi ei kunde træffe noget Lag af dem. Det eeneste Beviis, at denne Glasart er frembragt her i Island, ved de bekiendte Ild-sprudninger, eller siden Landet fik Indvaanere, viiser Oræfe-Bygden; vi opdagede der, iblandt den opkastede hvide Skuursteen, fra Omtumlingen 1362, smaa sorte Ravntinner, hvilke dog ikke vare ret gode.

§. 800.

Jordfinner-artede Basalter. **Af jordfinner-artede Basalter**, en ret besynderlig Klippe-Art, som vi ikke før havde seet Mage til, bestaaer Bergaar-Fiall, i Hor-

i Hornefiorden, som man har tæt ved sig paa høire Haand, hvor Veien ligger op til Almannaskard. Disse Basalter ere overalt fulde af smaa Huller, som de Rhinlandske Mollesteene, der ere jævne: dog er denne Klippe-Art ikke saa skarp i Materien; den er ellers haard og temmelig tung, Skikkelsen femkantet, men falder derhos ofte uordentlig. Støtterne ere ikke tykke, gierne 1 Qvarter, meer eller mindre, og meget tværsprukne, saa at man faaer Steenene jævnligst paa 1 Al. Længde og derunder. Det besynderligste er, at endskiønt disse Basalter er vist nok smæltede og udhullede af Jordbrand, ere de dog hvidagtige af Farve: dette viiser, at Steenens Grundævne maa være af et andet Slags, end Hraunernes; formodentlig det samme, som Baulasteenens, især af den smale og trinde Art (§. 221.), som tillige er udhullet. Bergaarfiældets Basalt kan da sættes midt imellem denne Steen og Hraunene.

§. 801.

Af egentlige **Mineralier** vide vi her kun lidet. a) **Jærn** findes her baade i Myrejord, Okkerleer og Steene, ligesom andensteds i Island, dog især i Østfiordene; ja det er meget rimeligt, naar man betænker de foranførte Exempler (§. 378, 575 og 720.), at de første Beboere i Fliotsdal og nærliggende Egne, hvor der har været overflødig Skov, have og anlagt Jærnværker. Der nævnes desuden Jærnsmedde paa Østerlandet i de første Tider. b) **Jærnkiis** sees i Strandklipperne paa Papøe, med smuk Messingfarve, som Indvaanerne agte høit, og derfor kalde disse glimrende smaa Steene **Gullplenter**. De troe endog, efter deres Forfædres Fortælling, at her i gamle Dage skal have boet en stor Orm eller Drage, om hvilket Dyr de Nordiske fabelagtige Historier fortælle, at det søger, ligger paa og forøger Guldet. Den hvidagtige Kiis, som findes Mineralier.

 i Alpte-

i Alptevigstinden, i en hvid Jordart (§. 793 a), er ikke saa svovelriig, som denne, eller den almindelige guule Kiis. c) Af Saltarter ere her ikkun faa bekiendte, foruden Hav-Saltet. Kort efter at de Vand- og Ild-sprudende Jokler have raset, har man fundet lidet hvidt Kiokken-Salt oven paa den opkastede Pimpesand eller Aske; og dette bestyrker den Meening, at disse Jokler maa have Samfund med Havet, allerhelst siden mange af dem ere nær ved samme, og deres aabne Grundvolde gaae meget dybt ned. Etslags alcalisk Salt treffes paa de mod Sonden vendende hoie Mobergs-Klipper, i Myrdalen, mellem Hofdebrecke og det Forbiærg Reine: det sætter sig udenpaa Sandsteenen i Torreveir og Solskinsvarme, hvor Klipperne hænge noget ud over, og Faarene pleie at ligge under om Natten. Nogle have taget det for Potaske. Arten er hvid, noget urineus for Smagen, og, efter de Prover, som vi giorde, et Kiokken-Salt, mættet med flygtigt Alcali. Grunden er sort, og Sandet neden for Klipperne, og fra samme lige ud til Havet, som er 1 Miilveis, bestaaende af Skuursteen-Smuuler. Der skal lang Tiid til at samle noget klækkeligt af dette Salt; og derfor, skiont vi bestillede det hos een af Naboerne, kunde vi ikke faae, til at giore Prove med, uden det lidet, som vi selv kunde samle paa Stedet. Men Sporsmaal, om man ikke her kunde hielpe Naturen.

§. 802.

Fossilier. Blandt opgravede Sager af andre Naturens Riger, som deels ere forvandlede, deels ikkun balsamerede, eller igiennemtrukne formedelst mineralske Safter, har Østerlandet fornemmelig 3de bekiendte Sorter, nemlig: a) **Træ blevet til Steen**, hvoraf der haves store og anseelige Prover i Helgestadskard i Mule-Syssel, i Fiældbrinken mod V., kort fra Rodesiords-Havn. Steenen er haard

haard og tung, sort af Farve og lidet jærnagtig. En hvid Skorpe, af hærdet Leer, sidder uden paa og imellem Fliserne. b) **Surterbrand** er paa nogle Steder ved Vapnefiord, især paa den østre Kant, og i et Fiældskred ved et lidet Biærg, Baustafell. c) En **steenkull-lignende Materie** har man ogsaa fundet i denne Egn; den er sort, glindsende og falder i uordentlig kantede Smaastykker; den brænder meget godt i Ilden, giver derhos Varme, men ryger, og er derfor tienligere til Kiøkken-Ild og Kakkelovne, end til Smedder, uden den i Forveien svides til Kull. Materien er i Slægt med Ampeliten (§. 583.), og nærmer sig tillige til Surterbrand, ligesom den Prøve fra Nattfareviiger (§. 724.).

Frugtbarheden.

§. 803.

De Pladse, som endnu ere beboede paa Østerlandet, ere i **Almindelighed** frugtbare paa saftigt Græs og kraftige Urter; ja endog de øde og forladte iisfulde Steder, som man mindst skulde vente, f. Ex. i Nærværelsen af Solheime- Øræfe- og Skeideraa-Jokel eller Lomagnupen (§. 773, 782 og 779.). Bag ved disse Iisbiærge har man ogsaa frugtbare Pladse, som Jokelfiælds-Dalen bag ved Skaftefiæld (§. 781.), samt Fiældet ovenfor Øræfe-Jokel, hvor endnu voxer Angelik, dog ikke som tilforn, da Folk droge derhen fra Bygden, for at samle Rodderne. Bag ved den nye og fæle Breedemarks-Jokel (§. 783 - 84.) skal endnu være den deiligste Græsmark til Faarebeed; men Faarene blive her vilde, fordi man ikkun sielden kan komme over Jokelen derhen. Ovenfor Vapnefiord og Jokelsdalene skal ogsaa være gode Græsgange. Nogle Steder især ere nævnte i forveien, tilligemed Bygdenes Frugtbarhed (§. 765.). I Almindelighed.

§. 804.

Urter især. **Urter**, især de nyttige, eller andre mærkværdige, ofter paa, ere disse følgende. Paa Tuunene, som og paa de mindre frugtbare Steder, findes de almindeligste af dem, der ere opregnede i første og andet Stykke (§. 32 og 247 til 254). **Melur**, eller det vilde Korn, som ligner Rug, bringer Østerlandet i største Mængde, endskiønt det ikke benyttes til Spiise, uden i Skaftefiælds-Syssel (§. 777). Det voxer paa Fliotsdalssand, og i største Mængde i Ørken mellem Jøkelsdal og Madredal (§. 726. 5). **Stufa**, ogsaa kaldet **Pukabit**, Scabiosa (succisa), er en Urt, som Østerlandet har for sig selv. Den voxer paa Sida, treffes dog ogsaa østligst i Rangaavalle-Syssel. Det sidste Navn er vist nok oversat af: morsus diaboli. **Blaaklucka**, Campanula (patula) Sp. Pl. 163., er den anden Urt, som aleene tilhører Østerlandet: den voxer der paa mange Steder; men pryder især Egnen ved Skaftefiæld. **Kumin**, som det kaldes i Island (Carum Fl. Sv. 245.), voxer vildt paa Kalfefiælds Præstegaard. **Angeliken** have vi nævnt tilforn. Dens Rødder graves ned i tør Muld, hvor Frosten ikke kommer til, saaledes at den eene Rod ei rører den anden. De tages siden op om Vinteren efterhaanden, for at spiises. *Carvi* bruges til Rugmeels-Kager, og for at sætte paa Brændeviin. **Mariuvøndr**, Gentiana autumnalis, voxer i Eide Kirkesogn i Mule-Syssel. Den kaldes **Mariæ Riis**, fordi Jomfru Maria skal have brugt den til at tugte Børn med. **Purpurablomstr**, en Forandring af Epilobio palustri (§. 589.), voxer overmaade stort ved den Gaard Helgestade i Rødefiorden i Strandklipperne. **Sloar-Urt**, Persicaria natans (Fl. Sv. 318. β), er meget rar, treffes dog paa Ketilstads-Heide i Fliotsdal. *Pyrola racemosa* saae vi aleene paa Liotstade,

voxen

voxen op af den sorte Aske fra Katlegiaa. *Saxifraga cespitosa*, Sp. Pl. 404., voxer paa Fiallabak; *Saxifraga Aizoides* paa Lons-heide, og Egnen der i Nærværelsen. **Holta-Rot**, Roden af Cucubalo acauli, voxer vel allevegne, men benyttes især paa Sida, hvor Roden opgraves om Foraaret, kaages i Vand og spiises med Smor til. Af **Jardarber**, Fragraria (vesca) Fl. Sv. 414., voxer noget lidet paa Sida, kort fra Kalvefiæld. *Bartsia alpina* (Fl. Sv. 515., saae vi allerforst paa Fiallabak, hvor meget af den voxede op af Pimpesandet. Da vore udhungrede Heste finge her fornemmelig denne Urt til Livs, og vi mærkede, at de lugtede stærk derefter, især Ryggen paa dem, havde vi Urten mistænkt derfor, fordi den ogsaa havde en stærk Lugt ved sig; dog Hestelugten kom nærmest til den af Cotula fœtida: Bartsiæ Lugt kunde rimeligst, giennem Hestene, modificeres, og forenes med deres egen Lugt. **Skarfakaal**, Cochlearia rotundifolia, voxer i Finnafiord, og mange Steder paa denne Side af Langenæs; men den allerstorste Mængde findes nær ved Holme Præstegaard, kort fra Rodefiords-Havn. **Ville-Ert**, Pisum maritimum (§. 490. f), voxer paa Solheimesand ved Stank-Elven, iblandt Gruus og smaa Steene. Den treffes og paa fleere Steder oster paa. **Smaare**, Trifolium album pratense. Dens tykke Legge, Smærur, kaages i Mælk, og holdes for lækker Mad; de spiises ogsaa friske med lidet Smor til. Dette har overalt været Maade tilforn; men nu er det kun i Brug paa Siden, hvor man har en Mængde af denne Urt. **Vallhumall**, Achillæa (Millefolium), groer i Midparten af Mule-Syssel. Navnet viiser, at de gamle Islændere have brugt den i Stedet for Humle; hvilket ogsaa er bekiendt, og Urten endnu saaledes brugelig i een af de Svenske Provincer, da den giver godt

krydret Øll, der giør lystig, ja beskiænket. Indvaanerne bruge her iblandt Smorelse til Saar og Udslæt, lavet af de smaat hakkede Blade, omrorte med ferskt Smor. **Burkne**, Filix mas, voxer her paa mange Steder, og somme farve gront af Urten fersk, eller af Saften, hvori uldent Toi lægges og kaages; men saasom Omgangen er meget eenfoldig, og man bruger intet, uden Urten selv, er Farven og kun slet. **Tungl-Urt**, Lunaria (Osmunda): den opdagede vi bag ved Jisbiærgene, i en Huule i Hvangil (§. 776.). **Fialla-Graus**, Lichen (Muscus) Islandicus, kan faaes i god Mængde i Mule-Syssel. En vel pakket Tonde af saadant kruuset Fiældgræs koster her 1 Vætt. Man bruger det her, som i andre Herreder, i Stedet for Korn, da man torrer det over Ild, og derpaa stoder og forvarer det til at lave Grod af efterhaanden. Tilforn har man ogsaa brugt det til Brod eller tynde Kager. **Geitnaskof**, Lichen proboscideus niger (§. 254. d), bruges ogsaa til Mad paa Østerlandet, og deraf laves Sodgrod, som baade er sund og nærende. **Kaal** og **Madurter**, foruden de vilde, ere Østerlænderne endnu ikke komne i med at bruge. Men at Have-Urter kunne voxe i Mule-Syssel, er ikke at tvile paa; thi vi saae paa Ketilstad en Kaal-Have, anlagt af Sysselmand Thorstensen, hvor Madurter stode godt i Aaret 1757. De Handlende fra Kiøbenhavn have og forsøgt det samme hos dem, og opdyrket adskillige Madurter til deres Brug, medens de handle der i Landet. Kysten ligger meget sydlig, og har mange smukke og frugtbare Egne. Men det vil neppe synes troeligt, at slige fremmede spæde Urter kunne komme op og voxe til, nær ved de kolde Jokler. Dette er dog skeet, og vi ere oiensynlige Vidner dertil. Bonden paa Skaptefell havde kort fra Jisbiærget, for Proves Skyld, forsøgt med gron Kaal

og

og hvide Roer, og faaet begge Sorter til at voxe middelmaadig, uagtet Aaringerne vare meget haarde, den Tiid vi reiste der i Landet. Det andet Exempel, paa Heinaberg (§. 786.), er dog langt mærkværdigere, i det her voxede Kaal nogle Skridt fra Iisbredden. Af dette, og det som for er mældet om Græssets Fremvæxt, slutter man, at den stærke Kulde holder sig meest i de övre Luft-Egne, men ikke i den underste, og tilligemed, at Joklernes Uddunstninger maa være frugtbringende.

§. 805.

Til Foder for Kreaturene bruges paa Østerlandet intet andet end Hoe, uden i Nodsfald. Hoet behandles og virkes som paa andre Steder; dog bruger man her, især paa Siden, længere Lær end sædvanlig, ligesom de korteste Lær findes vester paa, hvor Græsset skal slaaes imellem Steenene. Lader, til at forvare Hoet i, ere paa Østerlandet meget almindelige, ligesom de tilforn have været over heele Landet. Hoet forvares bæder i disse Huuse, og taber ikke meget af Kraften. I andre Herreder indvender man mod Hoe-Lader, at Foderet under Tag lættere bliver svedent og mullnet, da det ikke staaer i frie Luft, som Hoestakkene. Men de, som ere for Lader, sige derimod, at man ikke kan nær saa vel forvare Hoet fra Regn og Blæst, naar det staaer ude; og dernæst, at endskiont det er fugtigt, naar det kommer i Laden, gaaer det dog ikke i Brand, som det gierne gior ude i Stakkene; men brækkes, og bliver derved saa meget meere tienligt til Malke-Koer, hvis det ei er alt for vaadt i Forveien. De sige og, som sandt er, at meget Hoe gaaer ude til spilde, som Blæsten forer bort. Deres Meening bliver og den retteste, ligesom og Mangel af Tommer, Fattigdom, med videre, er den sande Aarsag til, at Lader ere gangne saa meget af Brug. Foder til Kreaturene.

I Betragtning af dem kan man ellers giøre følgende Anmærkninger angaaende Foderet: a) At Høet bliver saa ofte mullent i Laderne, kommer hos mange aleene af Skiødesløshed; thi Bønderne ere ikke meget nøiseende, at lade Høet være vel tørret, forend det kommer i Laden, siden de viide, at det kun meget siælden kommer i Brand. b) Huusholdere i Island tvivle meget om, hvilket Høe der er det beste: det som bliver grønt, naar det er tørret, eller det som er blevet lidet bruunagtigt. Begge have Ret i visse Henseender: Erfarenheden viiser, at tidt og ofte ville Køerne ikke æde eller malke godt af det grønne; men Heste eller Faar æde det heller, især de sidste, smaat Høe. Det er og nødvendigt, at Elting (Fl. Sv. 833-34.) bliver grøntørret, og ligeledes alle andre Urter, som visne eller blive sorte og saftesløse, naar de tørres; ellers giøre de meere Skade end Nytte blandt Foderet. Det kraftige Høe, som meest bestaaer af Græsarter, vil naturligviis brækkes og blive lidet bruunagtigt, naar det har ligget nogle Dage sammenpakket, og faaet en maadelig Varme; derved faaer det en sød og stærk Smag og Lugt, og dette Høe ville Køerne allerhelst have, og malke riigeligst deraf; men hvis dette eller andet Høe bliver fugtigt, eller for vaadt indpakket, kommer stærk Heede deri, da det enten svides eller kommer fuldkommen i Brand; eller og, naar Høet ikke er ret kraftigt, kvæles Varmen og Røgen igien, da det bliver muggent. Godt Høe kan vel ogsaa blive muggent, og slet Høe komme i Brand, ved det der altiid er nogen Blanding af fleere Slags Græsarter, og Omstændighederne forskiellige. Af muggent Høe faae Kreaturene Hoste og andre Uleiligheder (§. 30.). c) At ryste Foderet, forend det gives Kreaturene, er en almindelig Maade i Island, og dette af 2de Aarsager: nemlig at al Muggenhed, Støv og Ureenlighed skal flyve

bort,

bort, og for at blande 2 Slags Høe efter Behag og Omstændighederne; det første haves ogsaa for Øine i Norge. Men nogle gode Huusholderes Erfarenhed haver dog fundet deri denne Undtagelse, at naar Høet er reent, vel høstet og uden al Muggenhed, samt lidet bruunagtigt og velclugtende, ville især Koerne allerhelst æde samme urystet i heele Kager, og malke allerbest derefter. Aarsagen er baade at al Kraften og Luften bliver paa denne Maade siddende i Høet, da den ellers mangfoldig vilde flyve bort, hvis Høet blev rystet; og tillige, at Høefroet, som gierne sidder deri, (saasom Græsset slaaes de fleeste Gange forend Froet er affaldet), og giver den største Kraft og Næring, maae falde bort ved Rystelsen. d) Af dette kan man da see, hvor nyttigt det var, at bruge Lader overalt i Island, især naar Høet kom vel høstet derind, da det beholdt al sin Kraft, saafremt man ikke iblandt rørde det om. Det mældes i Søndmørs Beskrivelse (1 D. p. 363.), at Bønderne sammesteds røre jævnlig Høet om i Laderne, for at det hverken skal raadne, eller Heede gaae deri; men dette er aldrig at frygte for, uden naar Høet bringes vaadt og fugtigt ind i Laden. Naar Bønderne i Island fornemme til alt for stærk Heede i deres Høestakke, (hvilket de prøve ved at stikke Armen dybt ind i Stakken), saa at hverken Røghatte, som sættes oven til ned i Stakken, ikke heller Lægter, som stikkes tværs igiennem den, kunne strække til at bringe Heeden ud: da rive de først Stakken ned, og røre Høet siden ganske om; men dette giør man ikke ofter end eengang, allerhelst naar Høets Heede har udraset, thi man har ikke siden at frygte for, at det skal blive heedt igien.

§. 806.

Skov af smaat Birk voxer snart allevegne paa Østerlandet, hvor Grønsværen ikke er borte. Jøkelsdalen og heele Fliotsdals- Skov.

Herred

Herred er vel forsynet baade med denne Træart og adskillige smaa Pile. Paa Bulandsnæs i Alptefiord, østligst i Hornefiord, vestligst i Øræferne, og paa Siden, voxer sammeslags, dog ikkun smaa Træer, som ikke due til Bygninger, men kun til Kull for Jærnsmedde. En Art af **Torne**, kaldet **Thorn**, og **Thirner**, findes paa Qvisker, østen til ved Øræfe-Bygden: det er en Træart med hvasse Pigge, som bliver over 2 Alne høi. Vi saae hverken Blomster eller Frugt derpaa, den 10 Septembr., da vi vare her. Arten er dog vel Berberis Fl. Sv. 290. Den er smuk og lige. Indbyggerne søge dog at oprødde den, og det af samme Aarsag, som Tidselen forfølges for paa Nordlandet (§. 727.). En anden liden Træart, som vi heller ikke funde i Blomster, voxer ved Holt, en Bondegaard 1 Miil østen for Skaal. Vi maae dog anføre den, for at andre kunne lære at kiende den, siden den ikke treffes andensteds end her. Den er een Fod høi, lige, og Bullen overalt besat med smaa veege Pigge. Indvaanerne her paa Stedet kaldte den ogsaa **Thyrner**, hvilket Navn de have lært af deres Forfædre.

Om Indbyggerne.

§. 807.

Legemets Beskaffenhed.

Legemets Beskaffenhed hos Østerlandets Folk viiser os intet besynderligt. De ere af Legemet ulige, baade smaa og store. Store Sygdomme giøre ikke megen Skade iblandt dem i Skaftefields-Syssel; maaskee fordi Joklerne trække til sig den usunde Luft. Spedalskhed er her ingenlunde almindelig; thi Østerlandets Hospital paa Horgsland havde kun 2 Syge i Aaret 1756; derimod skal denne Sygdom være meget gangbarere i den nordligste Part af Mule-Syssel, men man skikker de Syge ikke gierne til Hospitalet,

siden

siden det ligger saa langt borte, og Veien derhen er hoist besværlig. Guulsot og Brystsvagheder have meget Overhaand paa Østerlandet, og det fordi Indvaanerne blive saa tidt vaade og forkiølede, baade ud- og indvortes, i det de maa reise over mange Elve og Vandfalde, og bestandig trække en salt og fugtig Luft fra Havet, hvilket ikke andet kan end befordre dette Slags Sygdomme, naar man med Diæten ikke kan bøde derpaa, eller bevæbne sig derimod. Landfarsot, og Svagheder som folge Aarets Tider (§. 34. ꝛc.), ere her almindelige, ligesom paa andre Steder.

§. 808.

I de ovrige Fierdunger af Landet anseer man Østerlænderne som et særskilt Folk, især dem i Skaftefells-Syssel. Saasom de leve paa eensomme Steder, og have ikkun siælden, og for en kort Tiid, Omgang med andre af deres Landsmænd, have de deres Tænkemaade og Leve-Regler for dem selv; samt ere gierne stille og sagtfærdige, og tale ikke meget. Med eet Ord at sige: deres Sprog og Udtale, daglige Omgang og Complimenter, og tildeels Klædedragten, samt deres Maade at reise paa m. v., ere Aarsag i, at de komme andre Herreders Indvaanere saa fremmede for, da de dog ikke vige meget fra dem i det væsentlige, især i Sindets Beskaffenhed. Ja de fra Skaftefells-Syssel, og meest de fra Meddalland og Alptaver, som aarlig reise over Rangaavalle- og Aarnæs-Sysseler til Orebacks-Havn, og ere derfor meest bekiendte i disse Landskabe, holdes endog af mange for taabelige Folk, meest fordi de, som sagt er, bruge deres egne Ord, Talemaader og Adfær, og ville ikke forandre noget deri. Men de have virkelig Ret i de fleeste Ting, og de andres Meeninger ere derimod ugrundede. For 20 Aar siden er disse Folk, og især Indbyggerne i Skaftefells-Syssel, Sindets Beskaffenhed.

bleven tillagt en nye Character, som tildeels er stridig mod den forrige, nemlig at de skulde være overmaade trættekiære, og vide uendelig at indvikle deres Sager, forsvare dem med Udflugter, og smidde mange Bisager til hver Hovedsag, for at giore Rettergangen vanskelig. Saa meget er og sandt, at der ere omtrent siden 1730 komne mange saadanne Sager derfra til Althinget, og nogle igien derfra til Hoieste Ret; men siden denne ganske Rulle fornemmelig blev spillet aleene af 2 eller 3 Mænd, saa bør denne Trættekiærhed ikke tillægges Mængden, som nogen Hoved-Feil. Østlænderne ere gierne gode Huusholdere, samt reenlige og forsynlige; dog findes ikke mange iblandt dem bemidlede af Penge eller Jordegods. I Skaftefells-Syssel ere Sidens Indvaanere de ordentligste heri, fordi Bygden er der størst og ordentligst anlagt, hvilket tildeels kommer af Beliggenheden; den er desuden omgiven med øde Sand-Sletter og Fiælde-Rader, og derved adskilt fra andre Bygdelave. Fliotsdals-Herred er den allerstørste Bygd, og den fornemste Deel af Mule-Syssel. Stedet er smukt, Folkemængden, i Forhold med andre Østerlandets Deele, temmelig stærk, og Omgangen imellem de mange Thing- og Kirke-Sogne, som dette Herred bestaaer af, idelig aaben. Ja dette Landskab synes, baade i Hensigt til dette, og til Himmel-Egnen, samt den korte og ventelig meget bekvemme Forsel til og fra Søekanten, eller Fiordene, at være dannet til en langt større Mængde af Indvaanere, fleere Jorders Beboelse, smaa Byers eller nogle sammenliggende Gaarders Anlæg, og følgelig til Landvæsenet, samt ind- og udvortes Handling og Pengerørelse, især hvis de gamle Fiældveie til Nord- og Sønderlandet bleve tillige optagne igien, og nødvendige Anstalter giorte, til deres Vedligeholdelse og Sikkerhed.

§ 809.

§. 809.

Tungemaalets uforandrede Tilstand staaer uden Modsigelse i meget nøie Foreening med ethvert Folks Sæder og Levemaade; naar Sproget forandres, begynde Sæderne sædvanlig at vanslægte; thi i det visse Ord og Navne komme ud af Hukommelsen, forglemmes ogsaa de Ting, som med samme Ord ere blevne betegnede. Dette bekræfte Østerlænderne med deres Exempel. Som deres gamle Skikke og Levemaade (§. 808.), saa have de og beholdt deres **Sprog**, reent og uforandret, fremfor andre Landets Bygde, undtaget saavidt een og anden lærd Mand kan være opkommen paa eet eller andet Sted, og have viist sig fremfor andre kyndig og nøiagtig i denne Sag. De tvende berømte og i Landets Sprog, fremfor alle i deres Tid, grundede Mænd, **Arne Magnussen** og **Poul Vidalin**, have allereede tilstaaet Østerlandets Indbyggere dette Slags Fortrin; dog maae vi derved erindre, at de som boe nær ved de 3de Havne, nemlig i Vapne- Rode- og Berefiord, og især Berfiordingerne, samt de i Breeddalen, have antaget nogle fremmede Ord, af Tydsk og Engelsk Oprindelse. Accenten og Lyden i Udtalen er hos Østerlandets Indvaanere noget besynderlig, og ligner meest den Norske; saadan en Udtale kalde andre Islændere, der tale ligefrem, **Kæk** eller **Kiaik**; dog er denne Kæk uden Tvil ligesaa gammel, som Sproget selv, og et Tegn til dets uforandrede Tilstand. Et andet Tegn er dog af meget større Betydenhed, nemlig at Sproget er her særdeeles reent og frit baade fra fremmede og nye Ord. Det tredie Tegn hertil falder meest i Øinene, nemlig de mange gamle Ord og Talemaader, som her daglig bruges, men ere derimod gangne af Brug paa andre Steder. Iblandt disse forekomme nogle ældgamle enkelte Ord, som synes af Oprin- Sproget.

 delsen

delsen at være fremmede i det Nordiske Tungemaal; derhos findes og nogle sammensatte, og af Oprindelsen poetiske Ord, hvilke her bruges endog af Almuen i daglig Tale. Hvad det Islandske Sprogs Skriverigtighed angaaer, da er den ikke bædre her end paa andre Steder. Paa Nordlandet burde den være bæst; paa Sønderlandet er den slettest; men paa Vesterlandet begynde nogle nu at forbædre den, og hvis dette Forsæt bliver meer almindeligt, vil man deri finde den sikkerste og letteste Vei, baade til at holde Sproget vedlige, og tildeels til at forbædre og pynte derpaa (§. 70. ꝛc.).

§. 810.

Bygninger. **Maaden at bygge paa** er her ligesom andensteds (§. 36.), og Drivetømmeret giver Materialier dertil; thi noget deraf falder snart allevegne paa Østerlandet, fordi Strandbredden er lav og ligger aaben for Havet. Huusenes Orden i Gaardene er her smuk, og dette besynderligt i Skaftefiælds-Syssel, at hvor der paa een Grund ere fleere, end een Gaard, der staae de tæt sammen og alle Gaardenes Huuse i een Rad, hvilket paa de store Jorde i Myrdal og paa Sida, hvor 3, 6 til 9 Gaarde staae saaledes sammen, seer ud som en liden Bye af een Gade, siden mange Huuse høre til hver Gaard. Koe- og Heste-Stalde staae paa somme Steder tæt bag ved Gaarden, og alle Huusene have tilforn været, og ere endnu, paa nogle faa Steder, omgivne med en saa kaldet **Husagard**, da Grunden som Huusene staae paa, tillige med **Hladet**, eller Gaden foran, udgiør en ordentlig Fiirkant. **Huusenes Tag**, især paa Sida, Medalland, Alptaver og Skaptatunger, er giort af det vilde Korns Halm, ligesom man seer i andre Lande, hvorfra disse Folk have lært denne Maade at tække paa, for at spare Jordsværen. Uden for Gaarden ere her visse Huuse, som ikke bruges paa andre Steder,

der, nemlig Høeladen, Dyngen, en Part af Laden for sig selv, hvor det aftærskede vilde Korn giemmes, og Sofnhuuset, hvor det tørres, m. v. Ildhuuset, eller Kiøkkenet, staaer her ikke inde iblandt de andre Huuse, som paa alle andre Steder, men uden for, efter den ældste Maade, for at være nogenlunde sikker i paakommende Ildsvaade. Skorsteenen eller Arnstedet er her ogsaa indrettet efter den gamle Maade, og bædre end sædvanlig; thi ellers i Island antænder man Ilden, aleene imellem 3de fiirkantede Stene, med et Røghull af Bredder paa Taget oven over. Men ofter paa haver Ildstedet Form af en Ovn, med en Rist i Midten, og derunder et Trækhull foran og Rum for Asken. Grunden, og Skorsteenen oven paa, er lagt af flade Hælder, og en Røghat af Bredder oven over. Huusene ere ellers kun middelmaadig store, dog best bygte paa Siden og i Fliotsdalen. Man viser ældgamle Bygninger paa 3 Steder, og deriblandt paa Sandfell og Sviinefell i Ø ræferne, hvilke skal have staaet fra det 11 Hundrede-Aar: men endskiønt disse Huuse ere større end sædvanlig, og deres Tømmer den gamle Rødegran, saa ere de dog aldrig saa gamle, men vist nok nogle Gange ombygte. Paa Valthiofsstad-Præstegaard, i Mule-Syssel, vises endnu en Skaale eller stor Bygning, som baade er langt større og ældere end sædvanligt, dog øiensynlig ombygt i nyere Tider.

§. 811.

Spiisen og Madens Tillavning kommer meest overeens med det, som overalt er brugeligt. De Levnetsmidler, som Østerlandet desuden frembringer af Værte-Riget, ere Angelik-Rødder og Smaare (§. 803. og 804.), samt af Dyr-Riget tørrede Flynder, hvilke Lonets og Hornefiordens Indbyggere bruge, i Stedet for Spiisen og Madens Tillavning, samt Brændsel.

Stok-

Stokfisk, til Vinterkost. Paa Siden, og i de tilgrændsende Egne der vesten for, bruges det vilde Korn. Østerlandets Indvaanere ere ellers meget sparsomme med Kornvarer; de bruge ei heller Fiskevarer saa stærkt, uden paa saa Steder ved Soekanten. Den fornemste Fode give deres Kreature. Faarene falde her paa mange Steder meget feede, og Koerne malke godt af det kraftige Græs. De røge, og tildeels torre deres Kiod uden Salt. Af Mælken lave de Oste i Mængde, og Skior, af hvilken sidste Ret de paa Siden og i Myrdalen siges især at være store Liebhabere. Den Kunst at giore gode Oste, kan ellers regnes blandt de forglemte i Island, hvor man i forrige Tiider lavede saa stor en Mængde, at man nu ei vil troe det; thi denne Mad, tillige med Skioret, udgiorde i den Tiid ligesaa stor en Deel af Oplandets Levnetsmidler, som Torfisken nuomstunder; ja naar man betragter de Tiiders Folkemængde, (uagtet de brugte ogsaa Kiodmad meget meer, end i disse Tiider), har Skioret og Osten udgiort hos dem en endnu meget storre Deel. Paa Østerlandet findes dog Fruentimmere, der kunne lave taalelige Oste, som ei ere saa haarde, seie og torre, som de Islandske ellers pleie at være. Fattige Folk lave Beina-Striug: de kaage enten i Vand eller Valde Been og Knogler af Hornqvæg, Faar og Torsk, hvert Slags for sig, til Beenene blive more, da denne Mad sættes hen for at giæres og blive suur, og spiises siden om Vinteren med Mælk eller Floter (Fraademælk) til. Brændsel af Torv falder paa mange Steder, meest i Mule-Syssel; men paa andre Steder har man ikke andet end Røkkeler, det er Stykker af Tad eller torret Mog, som har ligget til Giodsel paa Tuunet Vinteren over, og hvoraf den største Deel af Saften er udtoet og trukken i Jorden. Denne Maade er folgelig langt nyttigere for Landmanden,

manden, end hin med Vaar-Kliningen, som ikke bliver nær saa meget udblødt (§ 605.). Dog forøges ikke Græs- og Væxte-Jorden ved nogen af Deelene, hvilket og ikke behøves, hvor den er dyb nok. Hvor den er tynd, blive altsaa begge Maader utienlige, og derfor bedst at knuuse det udtøede tørre Tad, og stroe Støvet over Marken; hvilken sidste Adfærd ogsaa er giængs paa mange Steder i Island. Kokkeler brænde godt og uden al Stank.

§. 812.

Om Indvaanernes **almindelige Arbeide** falder ikke meget Nyt at anføre paa dette Sted. Paa Langenæs eller den nordligste Deel af Mule-Syssel passes, foruden det sædvanlige Land-Arbeide om Sommeren, meest paa **Fiskerie** og **Sælhundefangst**, ved alle Leiligheder. **Haakalle** fanges ogsaa i Mule-Syssel, samt Foreller i de ferske Søer og Flode. Paa nogle Steder, hvor **Svaner** boe paa Fieldene, jage Indbyggerne efter dem i Augusti Maaned, og samle desuden det første Kuld af deres Æg om Foraaret. Man bruger her Lodliner til at fiske Torsk, og især Iser eller Kollier; ja det artigste er, at de der boe nær ved Lagarfliot, bruge samme Fisker-Reedskab der, for at fange Foreller, Ørreder o. d. En Adfærd, som er ubekiendt andensteds i Landet; Fiskerne ligge ogsaa, med deres Baade, ude paa Floden, og fiske med Angelsnore, ligesom paa Havet. **Flynderfangsten** drives ingensteds i Island paa den Maade, som i Lon og Hornfiorden, hvortil Kystens Beliggenhed har givet Anledning, i det Søen er stille inden for de lange Sandbanker ved Hornene (§. 765.), og Vandet ikke dybt. Her løber ind, igiennem den Aabning i Banken, som Elvene have giort til deres Udfart, en Mængde Flyndre, af den bekiendte Art, Plevronectes, oculis a dextra, dentibus obtusis, squamis asperis &c. Almindeligt Arbeide.

 (§. 528.

(§. 528. 10), hvilken opholder sig her inde heele Foraaret og ud paa Sommeren. Om Ebbetiiden, da Vandet er ikke dybere end 1, 2 til 4 Fod, samles baade Mandfolk og Fruentimmer ned til Stranden, da de kunne vade langs og tvers, og trække deres Flyndregarn ubehindret paa den jævne Grund. Fangsten samles, beregnes og udmaales i Belger, det er, heele astrukne Kalveskind, som Indvaanerne bereede og have ved Haanden til samme Brug. En Bælg rummer 200 Stykker middelmaadige Flyndre, thi de falde oftest kun smaa paa disse Kyster. Saadan en Bælg Flyndre holdes dog for lige saa god, som 6 store Torske. Fangsten drives ikke af hver Mand eller Familie for sig, men med samlede Kræfter, og holdes for god, naar der kan komme 1 Bælg paa hver Lod; og i det høieste kan man faae 2 i en Fiære. Disse smaa Fiske tørres da, indpakkes siden i Forraadshuuse til Vinteren, og spiises som Torfisk, med Smør til. **Forellefangsten** kunde her indrettes meget bæder. Af **Torsk** fanges her kun lidet, undtagen den vestlige Deel af Hornefiorden, hvor man ogsaa faaer Haakaller. I Lonet østen for Hornet falder ikke saa stor Mængde af **Flyndre**; men de ere større end hine vesten for. I Dybevaag, kort fra Beresiords Havn, fanges ogsaa noget. Af **Vildgaasefangst** har man noget paa Breedemark-Sand, i Augusti Maaned, og det baade af unge og gamle Fugle; thi disse siges at lægge Æg bag ved Breedemarks-Jokelen, og fælde Fiædre i Augusti Maaned. De løbe saa stærkt, at man skal have raske Heste til at hente dem ind: Vildgiæssene ere meget skye og varsomme; de vide deres Svaghed, og begynde at løbe, det første de øine deres Jægere langt borte. **Torskefangst** paa Havet drive Oræfingerne fra Ingolfshøfde om Foraaret og Sommeren, iligemaade de fra Myrdalen, og for disse sidste slaaer

Fangsten bæder ind de fleeste Gange. Derimod have de første ved Skeideraasand, og især de fra Siden, ved den store Sandstrækning der uden for, den Fordeel, at de ofte faae der store Sælhunde af Udsæle-Arten; dog er det først for nogle Aar siden, at man har der mærket til disse Dyr. Indbyggerne drage derhen ved Advents-Tiider, naar det fryser stærkt, ellers kunne de ikke komme derfrem, for den usikkre og farlige Grund, allermindst med Heste; det samme gielder om Drivetømmer, hvilket de ikke kunne hente, uden naar Sandet er tilfrusset. Fra Myrdalen søge Folk ogsaa til Vestmann-Øe, hvor den beste Torskefangst falder. At Indvaanerne paa disse Steder have draget i stor Mængde til Fiældebag, for at søge Angelik-Rødder, dog meest for at fiske i færske Søer, derom er talet i Forveien.

Om det vilde Korn.

§. 813.

Denne Sag er mangesteds bleven bekiendt, endog i andre Lande. Vi have og allerede givet tilkiende (§. 490, 590, 726, 729 og 777.), hvad for en Vært dette vilde Korn er, og der er ingen Tvil om, at det jo er allevegne i Landet, under det Navn Melur, een og samme Art. Den alviise gode Gud haver velsignet de sørgelige torre Sand-Egne med denne nyttige Plante, hvilken ogsaa Indvaanerne ansee for en stor Guds Gave. Men naar vi nu fortælle, hvor meget de høste af denne Vært, vil det Arbeide synes meget kummerligt for Fremmede. Man klager over, hvor lidet Korn der indhøstes paa Færøe (see *Debes* Cap. 2. p.m. 106.), og det er dog anseeligt, imod dette at regne; men det er og sandt, at Østlænderne hverken saae eller plante deres vilde Korn. I Augusti Maaned, naar Stilken, tillige med Axene, er bleegned og moeden, skiæres (Omgangen med samme.)

 den

den op med Sigd eller Segel, et godt Stykke oven for Roden, saa at Rodbladene staae heele, maaskee for at skiule Saaret; thi Indbyggerne paastaae, at Urten voxer desto bæder op igien; dog skiønne vi ikke, at denne Varsomhed har meget at sige. Stilkene samles først i Knipper, hvoraf 20 gaae i et Kerfe eller Næg, og af 3 Kiærver bindes en Bagge eller Bylt, hvilken passes saa stor, at en Hest kan bære een paa hver Side. Efterat Kornet er hiemført og tørret, tærskes det, da Axene slaaes fra Straaet, og dette kaldes at dusta. Kornet samles derpaa ind i Dyngen, hvor det forvares til Vinteren. Halmen giemmes i Laden for sig selv, eller og bruges strax til Tag. Om Vinteren behandles dette Korn fremdeles paa følgende Maade. Først bær man noget af samme ind i Sofnhuuset, et lidet Udhuus eller Hytte af Steen, for at tørre det; thi det er at mærke, at Kiærnen i dette Slags Korn bliver siælden eller aldrig ret haard; den er og meget maver eller tynd, og uden paa lidet grønagtig. I den eene Ende af Sofnhuuset er et fiirkantet breedt Ildsted, og derover sætter man en Rist af rundagtige Lægter, der ere faste i Træet, og ligge 2 til 3 Tomme langt fra hinanden. Herpaa lægges Halm 1 Qvarteer tykt, og dette Lag kaldes **Flaatta** og **Flaattu-Melur**; men der uden om, og ovenpaa, lægges igien sammensnoet Halm, som kaldes **Gridkur**, og tiener til Bredder paa Risten. Og her styrtes da Kornet ind og ned paa Flaatten, saa tykt, som Gridkerne ere høie til. Derpaa tændes Ilden an neden under, af Brændsel, som ikke blusser høit, men giver dog stærk Heede. Man holder ved med denne Ild, til Kornet er blevet saa haardt, at det kan males, da det tages op af Risten, hvilken egentlig kaldes **Sofn**, og derpaa **vindsaz** eller kastes. Det males paa Haandkværne, som Indvaanerne selv udhugge og danne

af

af Hraunsteen, der er haard, som den Rhinlandske, jævnhullet og ikke skior. Ved det Sofnhuusene gierne bygges lave, og Ilden kan let blive løs, gaae de tidt i Brand; hvorfor de altiid staae et Stykke fra Gaarden. Naar dette Korn er malet, er det temmelig fiint, og seer godt ud, dog lidet bleegagtigt, hvilket kommer deraf, at det er ligesom giennembaget, og derhos gierne noget røget. Derfor har og al den Mad, Brød, Grød og andet, som laves deraf, en egen, endskiønt sød Smag, der meest ligner Maltets, dog er den ikke saa ubehagelig. Foruden Grød og Fladbrød, laves deraf en Dei, med suur Valde, hvilken kaldes *Tisna*, som er et fremmed Navn. Samme Dei bliver ikke kaagt, uden saavidt Kornet er blevet bagt i Sofnhuuset, men spiises saaledes i Fløyter eller Mælk; især gives Arbeidsfolk en Klump deraf om Morgenen, da de ere fornøiede, og sige, at de kunne tære derpaa heele Dagen. Det giver og Hyrderne god og bestandig Varme om Vinteren, da de maae være ude i Blæst og skarp Kulde, for at passe paa Faarene. All denne Omgang, saa eenfoldig og slet som den er, maae dog Indvaanerne have faaet fra deres Forfædre, og disse igien rimeligst fra Norge, siden Færøingernes Omgang med Kornet hos dem er omtrent den samme (see Agerdyrkn. Beskr. paa Færøe 1763). Iblandt alt det Arbeide, som Islænderne bruge og næres ved, kan intet være langsommere og give mindre Fordeel end dette, og viise de deri en særdeles Vindskibelighed. Naar de af 80 Bagger eller 40 Hestes Byrder kunne faae 1 Tønde Meel, ere de meget vel fornøiede; thi det er ikke almindeligt, at treffe saa god Kiærne; mange Bønder paa disse Steder nøies dog med hvad de saaledes kunne avle, og kiøbe intet Meel udenlands fra; thi de have en lang og besværlig Vei, at hente det, til Ørebacks Havn. Deres selvvoxne

Korn er ogsaa langt fiinere og droyere, end det fremmede. I de Tilforladel. Efterr. om Island (p. 298.) siges, at de maae bage Kornet, fordi de have ingen gode Kværner; men den rette Aarsag, hvorfore de bage det, er nyelig beskreven, og den samme nøder og Færøingerne til at bage deres Byg, forend det kan males, skiønt det ikke er vildt Korn (see *L. Debes* p. 237.). Ikke aleene de Bygde og Kirkesogne, som ligge imellem Myrdalssand og Lomegnups-sand, bruge denne Kornart; men andre Nærboende og nogle fornemme Folk længer borte, bestille noget deraf, for at spiise for Lyst, som en rar Afgrode af deres eget Land. Naar der kommer stærkt Sandfog, eller maadeligt Askefald fra Iisbiærgene over disse Kornlande, da faaer Melen ligesom nyt Liv derved, og baade voxer deste høiere og giver bædre Kiærne.

§. 814.

Kunst-Arbeide. **Sølv- Messing- og Jærn-Arbeide** giøres her paa mange Steder, dog kun af visse Kunstnere, men langt bædre, end man skulde vente af dem, der ikke have havt nogen anden Veiviisning, end Naturens Drift, og deres ukunstlede Fornuft. I Mule-Syssel have nogle, endog fornemme Folk, giort Haandværk deraf; man seer og ofte paa Althinget alleslags Sølv- Messing- og Jærn-Arbeide, østen og norden fra (§. 735.), som for en vis Priis holdes tilfals for hvem der vil kiøbe. I Særdeelesshed traf vi en Kunstner, som vi maatte rose, navnlig Einer, boende paa Skaptefell, en ellers høvisk og skikkelig Mand. Han var med megen Umage, uden al Underretning, kommen paa at giøre Flinter, Løbet af støbt Messing, 3 Fod langt, men Laasen, som sædvanlig, af Jærn- og Staal-Arbeide: han tilstod selv, at dette sidste Stykke havde været det besværligste for ham at bringe til Fuldkommenhed. Vi betragtede hans

hans Værktøi, som han ogsaa selv havde giort, baade til disse og andre Kunststykker, og ligeledes saae vi paa fleere end eet Sted disse Bøsser, med hvilke hans Naboer vare forsynede, og vi vare og Vidner til, at de vare meget gode at skyde med. Benævnte Bonde var en god Skiøtte, og brugte dem til at skyde Ræve, samt de store Sælhunde, og Grønlandske Biørne, som komme der til Kysten med Hav-Iisen. **Træe-Arbeide**, baade Kar og andet, forfærdiges ogsaa til Fornødenhed øster paa. **Liena** kaldes en Træsadel, som ikke trækkes over med Skind; men giøres ellers glat og trofast; Ordet er ældgammelt, og allevegne gaaet af Brug. Saadanne Sadler bruges heller ingensteds uden paa Østerlandet, hvor Bønderne selv forfærdige dem. **Heste-Tøiet** i Skaftefiælds-Syssel er ogsaa noget besynderligt. Foruden at Seeler og Tov giøres af beredte Sælhundeskind, hvilket er langt tienligere at bruge her i Landet, baade i Regnvæir og stærk Tørke, end noget andet Seeletøi, saa væve og Indvaanerne Dyner, baade til deres Liener og Kløft-Sadeler, af Melens Rodtrævler (Radiculæ Arundinis Secalis), hvilke ere baade lange og seie. Disse Dyner søges meget af andre, men Indvaanerne have ikke mange til at overlade; thi de maa ikke ødelægge deres Kornlande, for at grave disse Trævler op: de søge kun derefter hvor Urten er udgaaet, da bemældte Trævler kunne ligge i Sandet mange Aar efter, uden at raadne. Her er da den tredie Nytte, som Planten Melur skaffer dem, foruden Kornet, og Halmen til Tagene. Disse Dyner have deri Fortrin for de andre meest brugelige (§. 32. e og §. 64), at de ere ikke Hestene til nogen Byrde; de holde og godt, trække ikke Fugtighed til sig, og forraadne ikke.

§. 815.

§. 815.

Tiidsfordriv, Tiids-Regning, Maaden at reise paa, m. m.

Af **Tiidsfordriv** viide Østerlandets Indvaanere ikke stort at sige; de ere ikke lystige, men snarer tungsindede. De gamle Historier tiene dem meest til Fornøielse, og dette hielper for en Deel til Sprogets Vedligeholdelse. Man hører endog de ringeste Bønder undertiden at tale i den Stiil, som bruges i disse Historier, men man beleer dem derfor, naar de komme til Sønderlandet. **Glimer, Bretspil, Skak, Kort, Glæder,** og deslige Lystigheder, ere rare hos dem (§. 65 til 71.), døg bruges de iblandt. I at **beregne Tiiden** (§. 58 til 63.) ere Østlænderne megel vel øvede. Deres **Maade at reise paa** er omtrent den samme, som andensteds, aleene at de ikke drive deres Arbeids-Heste, men lede dem ved Tøieler, den eene hæftet til den anden. Af disse Tøieler bindes den eene Ende med et uldent Tov om Underkiæften, saa at Tungen er løs i Munden, og den anden Ende giøres fast, enten i Kløft-Sadelen, eller knyttes i Rumpehaaret paa den Hest, som gaaer foran. Af **Hexerie** veed man nuomstunder intet at sige; men om Spøgelser hører man undertiden. De Vand- og Ild-sprudende Jøkler og Hraunstrækninger udgives især, efter den gamle Meening, for Opholdssteder for Trold og onde Aander, og der fortælles at være skeete adskillige forunderlige Tildragelser, ikke aleene tilforn, men og i disse Tiider. Det er øiensynligt, at de fleeste af disse beroe aleene paa Overtroe og Indbildninger. Dog indløbe og deriblandt nogle saadanne Omstændigheder og Begivenheder, som disse Tiiders Philosophi skulle have ondt ved at udvikle og forklare. Disse kunde udgiøre en temmelig artig Samling af smaa Historier; men da dette Slags Tildragelser ikke bør fortælles uden særdeles Varsomhed, Undersøgning, og Vall, saa ville vi ikke opholde os dermed.

med. Alt sligt oploses lettest, ved at sige ligefrem at det er opdigtet; men Sporsmaalet er kun, om det ogsaa er nok til at afgiore Sagen.

Dyrene.

§. 816.

Angaaende de fireføddede Dyr er aleene følgende at mærke: De fireføddede.
a) Hestene paa Østerlandet ere muntre, stærke, gode Gangere og holde længe ud endog det strængeste Arbeide. De ligne meest de Norske, og falde gierne smaa, men dog ingensteds i Island saa smaa som de Sællandske Bønder-Heste, ikke engang Vantrivninger, hvilke dog ere meget rare paa denne Kant. **Vatna-Hestar** kaldes i Skaftefiælds-Syssel de, som bruges til at forsøge Elvenes foranderlige Vadstæder. Naar de komme i Kviksand, falde de paa Knæerne, saa de ikke kunne synke, da Vandet løfter Bugen op; og hvis de skulle svømme i en stridig Strøm, lægge de sig paa Siden, Ryggen vendt imod Strømmen, som derved løber under Bugen, hvorfor de kunne desto bedre arbeide imod den med Fødderne. Naar de fornemme til Grund, skyde de dem høit i Væiret, og et godt Stykke frem, for at vinde desto meer, og hvis de mærke, at Grunden er alt for usikker, vende de derfra, og søge en anden Vei, da Rytteren maa lade dem raade. Det er farligt, for uvante Mennesker, at ride paa disse Heste; thi man kan snart falde af og blive borte. Hvorimod de, som ere vante til sligt, synes at det er kun Spøg; ja somme Reisende, ikke aleene øster paa, men og paa andre Steder, giore Haandværk af at lade deres Heste svømme med dem over Elve og Viiger ved Søekanten, hvor Hesten kan svømme langt bæder, end i det ferske Vand, hvilket er baa-

de tyndere og lættere. Naar de komme i Fare, og Veien er for lang eller Hesten vil trættes, springe de af, og holde med den eene Haand enten om Mannen eller i Sadelgiorden, til de komme til Landet. Mangen en giør dog alt for meget heraf, og sætter derved Livet til. b) Køerne ere af middelmaadig Størrelse, men malke godt. I Mule-Syssel har man mistet meget af Hornqvæg, især døde næsten Halvparten bort Aar 1742. Paa Ketilstad, en Gaard i Fliotsdals Herred, har man gierne slet Lykke med Kalve, fordi de faae Hovedsot (§. 321. a), og Eiermanden, en Sysselmand, som meget haver forbædret dette Sted, haver ikke, uagtet hans gode Erfaring i Landets Huusholdning, kundet finde noget Raad derfor, men altiid maattet forskrive Kalve fra andre Steder, og slagte sine egne. Foderet eller Græsset kan ikke være Aarsag dertil; men maaskee Tyrene, siden Sygdommen ofte fortplantes, og mærkes dog ikke synderlig hos det gamle Qvæg, naar den ikke faaer Overhaand hos det unge. Nogen besynderlig Omgang med de nyefødde Kalve, og deres Opklækning, kan ogsaa være Aarsag til denne Syge. Ellers ere Indvaanerne her ikke endnu komne i forrige Stand, siden de sidste haarde Aar. c) Om Faarene er dette blevet anmærket i Skaftefiælds-Syssel, hvor de ligge inde i Huuler om Natten, at Lammene og de unge eller smaa Faar indtage den inderste Plads, men Vædrene og de store ligge yderst. Fiaarborg, d. e. Fæeborg, kaldes her en af Jord og Steen opbygget Pyramide, som er rund og huul inden i, med en liden Dør etsteds neder ved Grunden, saa stor, at et Menneske kan krybe derind, og en Lyre eller Aabning i Toppen. Størrelsen er ulige, Høiden 4 til 6 Alne. Indbyggerne paa Siden, og paa fleere Steder, lade deres Faar ligge her inde i Stedet for Huuse, fornemmelig dem,

som

som man ikke giver Foder om Vinteren; og de trives langt bædre paa denne Maade. Den underjordiske Ild har opført paa Siden nogle saadanne Bygninger, bestaaende af smæltet Steen, huule inden i; naar de skulle bruges til Faar, brækker man Hull paa dem, for at faae en Indgang, og efter dem have uden Tvil Indbyggerne dannet deres andre saakaldte Fiaarborger. I denne Egn, kort fra Holt, seer man og en rundagtig Støtte af smæltet Steen, 12 Fod høi og 5 Fod tyk. d) **Geeder** kunde holdes med Fordeel paa mange Steder i Mule-Syssel. Paa Ketilstad ere og nogle. e) **Biørne** komme tidt til Østerlandet med Hav-Iisen, og undertiiden i alt for stor Mængde. Det skeer kun sielden, at de anfalde voxne Mennesker, uden de ere meget hungrige, eller i Forveien opirrede; men paa Qvæget giøre de stor Skade. f) **Sælhunde**, af de almindeligste og bekiendte Arter, ere her, som andensteds. Derimod af **Rostunger** (§. 653.) har man her seet fleere end paa andre Steder; især kom en usædvanlig Mængde af dem til Østfiordene i Aaret 1708.

§. 817.

Af Fugle ere her at mærke: a) **Svaner**. Den største Mængde af disse opholder sig paa Fiældene, i den nordlige Part af Mule-Syssel, hvorfra de Nærboende hente deres Æg. b) **Vildgaase-Fangsten** paa Breedemarksand er allereede nævnt; men det rareste er, som dog med Sandhed berettes, at Vildgiæssene lægge Æg og klække Unger ud i de høie Fiælde over Fliotsdals-Herred, hvor intet Menneske kan komme til. c) **Margiæs** (§. 667.) eller Hrota sees aarlig i Mule-Syssel, og siges at lægge Æg paa ubestigelige Klipper oppe til Fiælds. d) Om den **hvide Maage** (§. 674. c og 744.) er før blevet mældet, som noget ganske nyt, at Fuglene.

 den

den lægger Æg oven paa Vigur-Øen i Græsset (§. 765.); men det er ligesaa besynderligt, at den endog flyver nogle Miile fra Havet, op over Breedemarksand og Iisbiærgene, til et steilt Fiæld, som deraf kaldes Maavebygd, og bygger der sit Reede. Veien derhen over Breedemarks-Jøkelen skal være meget farlig, dog have nogle fra Hornefiorden forsøgt den i disse Tider, og ere komne tilbage med friske Æg. e) Skumen, som af Skribenterne, med et urigtigt Navn, kaldes Skuen og Skua, er Larus fuscus, macula alarum alba, og Catarrhactes Auctorum, og findes beskreven i *Hills* Ornithologie. Den er bekiendt overalt i Island, endskiønt ikke allevegne lige meget afholden. Paa Nord- og Vester-Landet holdes den for en uskyldig hellig Fugl, fordi den er meget tam paa Havet, nærmer sig til Baadene, og tager imod hvad Fiskerne give ham, af allehaande Madvarer. Paa Østerlandet er den allermeest bekiendt. De Farende kalde den **Vestmannøes Høns**, fordi den er i Mængde paa Vestmannøe, og viiser sig der meget tam og stille; men paa Østerlandets Sandørkener, især Skeideraaes- og Breedemarks-Sand, forer den sig ganske anderledes op. Her ansees den for en grum og dristig Rovfugl, fordi den forfølger de Reisende hæftig, samt slaaer Hunde og andre Dyr saaledes, at de skrige ynkelig, ja undertiiden besvime. Aarsagen til denne Skumens Opforsel er, at den har paa disse Steder sine Æg og Unger, hvilke den forsvarer med megen Dristighed, hvorfor de Nærboende forsyne dem med Kieppe, naar de gaae ud, for at tage dens Æg og Unger. Om dens Dristighed paa Færøe, fortæller *Debes* (Fær. Ref. p. 131.) det samme, og at Indbyggerne der dræbe den med en Kniv, paa den samme Maade, som dette skeer i Island med Kioven og Tærnen (§. 665.). At den kaldes i Norge **Kav-Ørn**,

fordi

fordi den dukker under Vandet, kan ikke bestaae med dens Huus-holdning i Island, hvor den, som andre Maage-Arter, kan ikke skyde sig ned længer end til Vingerne, og skiønt den falder høit fra Luften, kan den dog ikke komme ganske ned i Vandet, men flyder strax op igien. f) Høns have Bonderne paa hver Gaard i Øræferne. De ere alle sorte af Farve, og kiendelig mindre end sædvanlig; men meget frugtbare, uagtet de ikke faae Korn, men maa nære sig af smaa Orme og Maddiker om Sommeren. Om Vinteren faae de smaahakket Hoe, mænget i Floyter og Mælk. Det var nyttigt, om fleere i Landet lagde dem efter denne Yngel.

§. 818.

Om **Fiske, Havdyr og Insecter** er her aleene følgende at mælde: a) **Torsk** driver undertiden op paa Østerlandet, især paa Langenæs og i Skaftefells-Syssel, hvor de Brændinger, som her gaae overalt, fortumle og slaae den ihiel. Indbyggerne samle den, naar den findes fersk og ubeskadiget. b) Aal findes mangesteds, og kunde faaes størst og i temmelig Mængde i Hornefiorden; men Indvaanerne her, ligesom paa andre Steder, ere bange for den (§. 685. a). c) **Haakallens** store Indvolde (intestina crassa) anvende nogle af Østfiordenes Beboere til Nytte: de blæse dem op, og bruge dem, i Stedet for Boier, til Mærke paa deres Lodliner ude i Havet. d) **Regn-Ormur**, efter Ordet **Regn-Orm**, er et Insect, som kaldes saaledes, fordi det kommer paa Østerlandet med stærk Blæst og Regn; det er etslags Kaal-Orm (Eruca); men vi have aldrig kundet faae det i Hænder. Det gior her ofte stor Skade; især fortærede det 1701 Græsset over heele Skaftefiælds-Syssel og Rangervalle paa Sonderlandet. Aaret derefter giorde det ligesaa paa Østerlandet. Det blev det første Aar en Finger tyk. Fiske, Havdyr og Insecter.

Naturens Mærkværdigheder.

§. 819.

Ødelagte Egne og Gaarde. Den Ødelæggelse, som Iisbiærgene have anrettet paa Østerlandet, er forfærdelig; vi have og fortaalt meget derom ved adskillige Leiligheder i dette Stykke. Her ville vi i Særdeleshed viise, hvilke tilforn beboede Steder og Landskaber nu ere blevne til ufrugtbare Ørkener; meest er det skeet af samme Aarsag; dog giver man tildeels i Mule-Syssel haarde Aaringer Skyld, i Hensigt til de Steder oven for **Langenæs**, og Fiordene imellem samme og Vapnefiord. **Rafnkelsdal**, et heelt Bygdelav af 20 Gaarde (see *Brandkrossa-Þátt*), er for lang Tiid siden øde; ligeledes **Mødredalen** og tilgrændsende Øræfer; men alle disse Steder kunde beboes igien. Hvad Fliotsdals-Herred angaaer, skal Grunden der være bleven fordærvet, deels af Elvenes Oversvømmelse, deels og af Skredfald. **Eivindsdal** ved Ketilstadhals, som har været beboet, er af denne sidste Aarsag øde. Men de fordærvede Egne i Skaptefells-Syssel ere af større Betydenhed, og staae ikke til at forbædre igien, nogle faa undtagne. **Skogey** kaldes et Stykke Land i Hornefiorden ved Vesterhorn, hvor 18 Gaarde siges at have staaet; og siden Grunden endnu giver noget Græs, skiønt den er kun lidet frugtbar, og Jokkelen har ikke giort her Skade, maae nogen Forsømmelse have her havt Skylden. De andre ødelagte Gaarde og Jorde i **Hornefiorden** staae ikke til Redning; ikke heller **Breedemarken**, uden der kunde opkomme saadan en Vandflod og Ildsprudning, at den lave Jokel blev fort ud i Havet, hvilket kunde skee. Da vi reisde her forbi, saae vi tydelige Beviiser paa, at her havde været Jordsvær og Skov i forrige Tiider; thi Vandet førde daglig ud fra

Joke-

Jøkelens Grundvolde tykke Klumper af Torv, og store Stykker Birke-Træe, hvoraf nogle vare 1 Fod tykke. Det smukke Stykke Jord, der ligger norden for Jisen, er og en Levning af Breedemarken. Da vi droge tilbage over Breedemarksand, førde vor Veiviiser os til Vesterkanten af Jisen, hvor Kirken haver staaet: men vi saae intet, uden tæt ved Jisen, nogle Klumper af gammel røgtet grøn Jord, og en Høi af opkastede Steene. Derimod fortaalde de ældste Mænd, at et Stykke af Tuunet og Kirkens Vægge havde endda været tilovers for 90 Aar siden. Uden for Kirkedøren laae en stor fiirkantet lidet aflang Hælde, hvorunder en berømt tapper Mand, ved Navn Kaare Sølmundsen, som levede og boede her først i det 11 Hundrede-Aar (see Nials-Saga og Landnama-Saga p. 169.), skulde ligge begraven. Endskiønt Stedet var ødelagt, holdte dog de Reisende, som droge her forbi, det at være deres Pligt, at reense denne Liigsteen fra det Gruus og Ureenlighed, som Jøkelen satte derpaa. Paa denne vidtløftige Strækning oven og neden for Jisen, haver staaet en anseelig Bygd, endskiønt man ikke veed hvor mange Gaarde. Derimod finder man om Øræferne, som tilforn kaldtes **Litla-Herad**, at der have været 70 Jorde beboede, og som det synes, 3de Kirker, foruden **Jøkelfells**dal bag ved Skaftefiæld, som havde et heelt Kirke-Sogn. Om **Skeideraasands Bygd** have vi intet udførligt; thi det kan ikke just sees af **Landnama-Saga** (Part. 4. Cap. 11.), om denne Plads har været byggelig eller beboet i de første Tiider, da det heele Landskab, som siden blev kaldet **Litla-Herad** og nu **Øræfe**, kaldtes **Ingolfshøfdahverfe**, og **Skeideraaen Jøkulsaa**. Derimod er det afgiort om **Myrdalsfand**, og at Jordbrand har giort der megen Skade, strax efter den første Beboelse, saa at Indbyggerne

gerne maatte flygte derfra (see Landnama-Saga Part. 4. Cap. 11. og 12.). Den Tiid vi reisde over disse Steder, berettede de ældste Mænd, at deres Forældre havde fortaalt dem, at der i deres unge Aar havde endnu været 6 Gaarde tilovers paa Myrdalssand. Hiorleifshofde har maaskee været regnet med i dette Tal: der staaer og endnu nogle Hytter, beboede af en liden Familie. **Solheime-sand** har ogsaa havt byggeligt Græsland tilforn.

§. 820.

Aske-Mister. Da vi den 6te Octobr. vare paa Hiemreisen over Siden og Alptevær, paakom os om Aftenen en mørk Taage med stærkt Askefald, endskiønt vi havde havt Solskinsvæir om Dagen, og Luften endnu var klar oven over, med nogen Blæst og Frost. Asken kom fra Katlegiaa, hvoraf vi sluttede, at den maatte sprude igien; endelig traf dog Ledsageren, i dette Mørke, paa **Herjolfstad**, en stor øde Gaard. Dagen efter var endog det ubehageligste Væir, som vi have erfaret; thi endskiønt Solen skinnede klart oven over, var Taagen saa tyk, at vi ikke kunde see uden faa Skridt fra os. Den bestod af en rodagtig Aske; og hvor denne kunde trænge igiennem i Kofferterne, blev alting sort; den trak sig endog giennem Klæderne, lige ind til Kroppen: Ansigterne bleve ganske sorte, og til Beviis paa, at man maatte, enten man vilde eller ikke, tage en Deel deraf til sig tilligemed Luften, da var alt det sort som man spyttede op. Hestene kunde hverken æde eller holde Øinene aabne; to af dem bleve blinde, ved det Øinene groede sammen, og der gik endog Materie i; tilsidst maatte vi flotte ind i de forladte Huuse. Dagen efter var Regn, og Taagen borte, da vi reisde over Myrdalssand, og de 3de nye Halse af Jokel-Iis, Gruus og Steene, som Katlegiaa havde skikket her ned næstafvigte Vinter; disse Iis-

rygge

rygge vare nu blevne lave, dog farlige nok at reise over, for Hullernes Skyld imellem Iisstykkerne. Vi toge Veien videre frem over **Eyaraa**, som nævnes i **Landnama-Saga**, fordi der har været Bygd imellem den og Alptevær i forrige Tiider.

§. 821.

Vi vare Natten over paa **Høfdebrecka**, et Kirkested østligst i Myrdal, som er bleven nogle Gange ødelagt, og Gaarden tillige med Kirken flottet høier op, og bygget der igien. Dette sidste skeede efter Ildsprudningen 1661. Den næstfølgende, 1721, giorde her store Forandringer, især paa Havet, hvilket den paa nogle Miiles Længde har efterhaanden opfyldt med Pimpesand, Gruus og Steene. **Kiærlingedal**, vesten for Hofdebrecke, haver efter Indvaanernes Beretning været en Fiord tilforn, og er bleven kaldet **Kiærlinge-fiord**; den nævnes i **Landnama-Saga** (Part. 4. Cap. 13. conf. Part. 1. Cap. 6.), hvilken synes at bekræfte det samme. De ældste Mænd kunne og erindre, at Havet for 60 Aar siden havde naaet til Aabningen af denne Dal, og der var endda saa dybt Vand, at man fiskede med Meedekroge paa Klipperne. Om de steile Sandsteen-Klipper, som frembringe det rare Salt (§. 801: c), og fra hvilke man haver en Sandstrækning, en heel Miil lang, ud til Havet, kunne endeel endnu levende Folk huske, at Biærgfugle have opholdt sig der, og Havets Bølger spillet paa den nederste Deel af disse Klipper. Følgelig haver Iisbiærgets Opsprudning 1721 giort denne store Forandring. Dette kom os dog ikke saa underligt for, da vi betragtede Fiæld-Egnen oven for, især mellem Hofdebrecke og Katlegiaa, hvis forfærdelige Aabning vi saae den 6te Octobr.; thi den viiser sig som en stor Dal i Jokelen, hvor den begynder at hælde, eller blive lavere, mod Østen. Oven for Aabningen rage nogle

Nyt Land, og Fiælde som Bølger.

sorte Klipper op af Jisen, og til Siderne gaaer ogsaa en lang Klipperad nedad under Fieldet. Neden for Aabningen har Naturen viist, i Ildens og Vandets sammenvirkende Magt, sin forfærdelige og hartad ubegribelige Styrke: der sees nemlig nedkastede mangfoldige Biærge, det eene oven paa det andet, med dybe Klofter eller Afgrunde imellem; hvilke Ruiner, om de skulde lignes ved noget, see ud som et bruusende Hav; thi de opskudte og kuldkastede Biærge ligge dog meest bølgeviis, og de giennembrækkede Render, som Vandfloden, samt medfølgende Klipper og Jisstykker, have aabnet sig, ned til den underliggende Egn, ere dog kiendelige, uagtet al denne Omtumling. Da vi betragtede disse Ting fra adskillige fordeelagtige Steder oven for Hofdebrecke, maatte vi lade det Forsæt fare, at bestige Fieldene paa denne sydlige Kant. Der var falden en Mængde Snee Natten for den 9 Octobr., som giorde Veien desuden besværlig; paa Nordsiden er derimod raadeligst og mindst Fare ved at besee Katlegiaa. Det var ellers ubegribeligt for os, hvorledes Hofdebrecke har dog kundet bestaae, lige for og under Jisbiærget, saa at Grunden, med dens Klipper og Jord, er ikke reent bleven sloiffet og bortført.

§. 822.

Smaa Bække blevne til store Floder. **At smaa Bække ere blevne til store Floder**, er endnu een besynderlig Mærkværdighed paa Østerlandet. Indvaanerne vide at fortælle om een og anden Elv, at den er nu bleven større end tilforn, ved een og anden Ild- og Vand-Sprudning; men siden disse Vandfalde forandre deres Render saa tidt, har man intet vist kundet slutte, hvor meget de have voxet. De sige og om Jokel-Elvene, naar de komme nær til og see deres Farve, som er sort og fæl, og mærke at Vandet er høit, samt at det fører rundagtige Jis-

klum-

klumper: þat er hlaup i aanne; hvilket vil sige, at der er en brusende Gang eller Flod i Elven; dette skeer tidt og ofte hver Sommer, uden nogen Orden, saavidt man veed, og uden at der mærkes nogen indvortes Bevægelse i Iisbiergene; og dertil have vi været oienſynlige Vidner ved Nupsvandene. Men alt dette varer kun kort. Hvad derimod angaaer visse Elves vedvarende Tilvæxt, da haves derpaa to Exempler. Det forste er Jøkelsaa paa Solheimesand, eller Stank-Elven, som af Forstningen ikkun var en liden Bæk, men fik siden, ved Solheime-Jokels Aabning og Bevægelser, en betydelig nye Tilvæxt, oversvommede det flade Land, og tog al Gronsværen bort, hvor Solheimesand nu er. Denne Tildragelse, som er skeet henved Aar 900, fortælles som overnaturlig i Landnama-Saga (p. m. 208.). Efter den Tiid har denne Bæk, som tilforn kaldtes Fulelækr, faaet Navn af Jøkelsaa, som den og nu forer en Mængde Vand, og regnes iblandt de store Elve (§. 788. c). Det andet Exempel giver Toftelæk, osten paa Siden, som var kun en liden Bæk, men er siden bleven til en stor Flod, kaldet Almanna-Fliot (see Landnama-Saga p. 142.). Dette skeede kort efter at Landet blev besat med Folk, ved det at Side-Jokelen (§. 778.) kom i Gang og fik Aabning. Nu bliver da Sporsmaal, hvoraf disse Vandfaldes hastige Tilvæxt, og siden deres bestandige Vedligeholdelse kommer? Vi maae heri noies med at giætte. Men i Folge den foranforte Formodning om Joklernes Oprindelse i Island, og i Særdeleshed om de Ild- og Vand-sprudende Iisbiærges Samfund med Havet (§. 772. & seq.), bliver den Aarsag lættest at begribe, at hvis Havet ogsaa gior sit til de Oversvommelser, som skee ved Joklernes Opsprudninger, saa kan det ligeledes forskaffe Vand nok til Jokel-Elvenes Underholdning.

 §. 823.

§. 823.

Blod i Havet.

I Aaret 1638, uvist paa hvilken Aarets Tiid, mærkede Fiskerne en Mængde af **Blod i Havet** uden for Østfiordene, som drev ind til Landet, i aflange Flekker eller Strimler; dette anføres her aleene for at holde det imod det ovenskrevne (§. 756. c). Naar ellers Hvalfiskene slaaes i Havet, og allerhelst naar Spekhuggerne i 1000 Tal forfølge de store tandløse Hvale, og rive dem i Stykker, kan Søen ofte blive rød eller blodig paa nogle Miiles Længde; og her har man da endnu en anden Aarsag til den røde Farve i Havet.

Mærkværdigheder om Indbyggerne.

§. 824.

Østerlandets første Beboelse.

Denne Part af Island blev tiidlig besat med Folk, fordi Kysten laae lige for og nærmest for dem, der søgte hid fra Norge. Det er ellers mærkværdigt, som baade **Are Frode** og **Landnama-Saga** give os Vished om, at Island, og især denne Kyst, var beboet tilforn af etslags Folk, som kaldtes **Papar**, og vare Christne. **Are** slutter, at de have været fra Irland, af Bøger og andre Ting med Irlandske Ord og Characterer, som disse Folk efterlode dem, da de flygtede bort, thi de vilde ikke boe hos Hedningerne. Følgelig maae de have havt Skibe hos sig, og maaskee drevet Fiskerie. Men enten de nu have været fra Irland, eller en Levning af det gamle Brittiske Folk, synes det rimeligt, at de ældgamle fremmede Ord, som forekomme endnu i Østlændernes Mundart (§. 809.), ere etslags Levning af deres Sprog; men desuden flottede og adskillige Irlændere til Island, i de første Tiider, og fortplantede der deres Afkom. Hine forstbemældte ere ventelig blevne kaldte **Paper**, enten af de Præster, som de have havt hos dem, eller af Paven, som Nord-

mændene maaskee have tænkt at de troede paa. **Papyle**, et Bygdelav i Hornefiord, og **Papøe**, have faaet Navn af dem. Deres fornemste Sæde var **Kirkebæ** paa Siden, hvor Hedninger ikke kunde boe, fordi de troede at Stedet var saa helligt, at de strax bleve syge og døde (**Landnama-Saga** p. 143.). Een af Landets første Indtagere, som var en Christen, ved Navn Ketil Fiflske, byggede her en Kirke, som maaskee haver været den første i Landet (§. 761. a).

§. 825.

Af **Alderdoms Levninger** ville vi mærke følgende. a) **Ulfliots-Laug**, den første Islandske Lov, som endnu for en stor Deel findes indført i Graagaasen, havde sin Oprindelse fra Østerlandet, hvor Laugmand Ulfliot boede, nemlig i Lonet, mellem Øster- og Vester-Horn. Dette skeede henved Aar 928, hvorpaa Althinget strax blev stiftet (§. 111.). b) **Gamle Gravsteder** fremviises hist og her, men de ere ikke at lide paa. F. Ex. **Thidrandelaag**, i Alptefiord, er kun en gammel Aae-Rende. I Vapnefiord ere nogle Høie, som man taler meget om; men vi have ei seet dem. Levning af et **gammelt Kastel** sees paa Skeggestad-Præstegaard ved Langenæs. Efter de Gamles **Vandledninger** paa Tuunene (§. 729.), findes ogsaa nogle Spor paa Østerlandet, især paa visse Steder, saasom Stafafells Præstegaard, hvor Vandfurrerne endnu ere kiendelige. c) I dette Steds Kirke viises en meget stor og kunstig **Laas** for Døren: den har tvende Meen, skal to Gange lukkes op, og er indlagt med artigt Løvværk af fiint Sølv. Den er funden ved Roden af et Biærg, kort herfra, for 100 Aar siden, og Almuen vil, at Elvefolk skal have tabt den. I Kirken er et Messing Døbefad, med samme Characterer og Ord, som det i Valle-Kirke (§. 758.). Alderdoms Levninger.

Her forvares ogsaa et meget gammelt Alterklæde, hvorpaa ere udsyede Mariæ, Petri og Simonis Billeder; Overskrifterne ere ældgamle Characterer, dog saadanne som endnu sees i gode Nordiske Skrifter paa Pergament.

§. 826.

Folkemængden. Man seer af Are Frodes Skrift (p. 12.), naar man vil giøre Slutning efter Bøndernes Tal, at **Folkemængden** i gamle Dage har været mindst i Øster-Fierdungen, nemlig 840 Bønder (de uformuende uberegnede), da der fandtes sönder paa 1200 Bønder, paa Vesterlandet 1180, og norder paa 1440. Dette Mandtal blev taget Aar 1097. Men at endog den anførte Folkemængde paa Østerlandet er siden den Tiid anseelig formindsket, kan man sikkert slutte af Bygdens store Ødelæggelse (§ 819.) og fleere Kiendetegn. Efter et Mandtal, som blev taget for 20 Aar siden, fandtes i Skaftefells-Syssel 440 Bønder eller Familier i alt; i de 2de sydligere Parter af Mule-Syssel 300 Bønder, og Mandtallet 2000; men i Norderparten 190 Bønder, og overalt 1281 Siæle. Man seer heraf, at Familierne i denne sidste Part have i den Tiid været temmelig stærke, i Forhold mod de andre Sysseler, og at Mandtallet overalt paa Østerlandet kan i det hoieste anslaaes til 6000 Siæle, men for nærværende Tiid er det endnu mindre.

§. 827.

Havne. De fornemste **Havne** ere nævnte i Forveien (§. 765.); men foruden disse ere mange Ankerleier i Østfiordene, og paa denne Side af Langenæs, hvortil de Hollændere søge, som gaae paa Fiskerie. I **Breeddals-Viigen** er et Ankerleie, hvor de Engelske Fiskerhukkerter fornemmelig samles. Disse Fiskere maa holde Søen, naar Hav-Isen kommer; og det Aar vi besøgde disse Kyster, løbe

de

de stor Fare formedelst den. Et Engelskt Orlogsskib, som i den Tiid convoyerede dem, skiod med Kanoner paa de store Jisstykker, som dreve til Skibet, for at splitte dem ad, paa det Skibsfolkene skulde kunne raade noget med dem, og sætte dem bort fra Skibet. I Backefiord skal være en god Havn. Ved Portland, eller Dyrhole, i Myrdalen, har været en god Havn i forrige Tiider; og den skal endnu være brugelig; men vi havde ei Leilighed til at besee den. Skaftefiælds-Syssels Indvaanere ønske, at denne Havn maatte blive beseilet, for at spare den besværlige og lange Reise aarlig til Ørebak, paa hvilken Floderne ofte giøre dem Ophold. Imellem Myrdal og Almanskard, eller Vesterhorn, ere ingen Ankergrunde.

Sønder-

Sønder-Island.

Rangaarvalle- Aarnæs- og Guldbrynge-Sysseler.

§. 828.

Indledning og Reisen i Almindelighed.

De Reiser og Observationer, hvorpaa dette Stykkes Beskrivelse er grundet, ere giorte og foretagne paa adskillige Tider og Steder. Det var denne Part af Island, og især **Vedøe**, et seculariseret Kloster, kort fra Reykevig eller Holmens Havn, hvor vi opholdte os om Vinteren, i de Aar, da vi reisde i Landet for at udforske og optegne de Ting, der kunde høre til dets Beskrivelse, fornemmelig dets naturlige Tilstand og Indvaanernes Huusholdning. Her giorde vi Meteorologiske Observationer, samt holdte Brevvexlinger, angaaende disse og andre Ting, med adskillige, i Særdeleshed studerte Folk, hist og her, endog paa de længstbortliggende Steder i Landet. Vi tiltraadde altiid hvert Aars Reise herfra, og besaae, ved den Leilighed, nu et, nu et andet Stykke af Sønderlandet, og nogle af dets Sysseler og Herreder ofter end engang, fornemmelig Kiosar-Syssel, og den vestlige Part af Guldbrynge- og Aarnæs-Sysseler; nogle Steder derimod, f. Ex. den øverste Deel af Rangervalle-Syssel, komme vi aldrig til i de 5 Aar, som denne Reise varede. Men denne Egn, tilligemed en Deel andre Herreder paa Sønder- og Vesterlandet, var alt beseet og beskrevet

skreven i Forveien af den eene af os, (nemlig Eggert Olafssen), i Aaret 1750. Ellers besaae vi Sønderlandet fornemmelig i Aarene 1755 og 1756, og især det første Aar Guldbrynge-Syssel, og Aaret efter de 2de østen for, nemlig Aarnæs- og Rangaarvalle-Sysseler. Kiosar-Syssel havde vi allerførst beseet, hvorfor det og er beskrevet i det første Stykke. Af anførte Aarsager have vi da agtet det tienligst og naturligst, baade at begynde og ende dette Værk med Sønderlandets Beskrivelse, da alle vore Reiser ere baade begyndte og endte sammesteds.

§. 829.

Beliggenheden i Almindelighed.

Sønderlandets **Beliggenhed** og **Anseelse** er ikke overalt den samme. Himmel-Egnen er vel den sydligste, og følgelig meest mild og fordeelagtig; men ved det den underjordiske Ild haver meget mishandlet adskillige Landskaber, saa see disse ikke nær saa vel ud, som det øvrige. Denne Deel af Island ligger da midt paa Landet imod Sønden, skildt fra Østerlandet ved Solheimesand, fra Nordlandet ved store Fiælde og Iisbiærge (§. 698.), og fra Vesterlandet, efter den ældste og retteste Inddeeling, ved Hvalfiord og Botnsaa (§. 116.). Dens Strækning er en uordentlig Fiirkant, hvis Breedde, i lige Linie mod Havet, mellem Jøkelsaa og Hvalfiord, er henved 25 Tydske Miile, da den jævnsides løbende Linie paa Fiældene, at regne fra midt for Hofs-Jøkel til Skialdbreid (et bekiendt Biærg kort norden for Thingvalle), neppe udgiør meere ligefrem end 12 Miile. Den østlige Side-Linie, fra Hofs-Jøkel til bemeldte Aaes Udløb, er 20 Miile, og den vestlige, fra Skialdbreid til Bessested, 15. Men hvis man vil strække samme Linie ud til Pynten af Reykenæs og omliggende Øer, bliver Sønderlandets Længde 30 Miile. Fiæld-Egnen, eller den ubeboe-

 de

de Deel, udgjør Halv-Parten heraf; og naar man holder denne Part imod Landets andre Fiordunger, bliver den knapt halv saa stor som Vesterlandet, og endnu meget mindre, imod de andre Parter (§. 698. og 763.) at regne. Men derimod, hvis man anseer Bygdens Tæthed og Folkemængden i Sønderlandets beboede Egn, da overgaaer den langt de andre Fiordunger. Den har i forrige Tiider havt de fleeste Indvaanere og Familier, næst efter Nordlandet (§. 826.); men nuomstunder giver den dette intet efter (§. 760.), men snarere overgaaer samme. Denne var da **Størrelsen**; men **Inddeelingen** beroer paa de fire Sysseler; thi **Vestmannøe** regnes under **Rangaarvalle-Syssel**, hvilket skilles fra **Aarnæs-Syssel** ved Thiorsaa, og dette igien fra **Guldbrynge-Syssel** ved Hellisheide og Fiældet, som gaaer derfra ud til Reykenæs. Grændse-Skiæl imellem denne sidste og **Kiosar-Syssel** er Kollefiorden. Rangaarvalle-Syssel er det største, naar den ubeboede Egn bliver regnet med, og dernæst Aarnæs-Syssel, hvilket Guldbrynge-Syssel ikke giver meget efter; Kiosar-Syssel er derimod det mindste.

§. 830.

Egnens Beskaffenhed. **Egnens Beskaffenhed**, saavel paa Oplandet som nær ved Søekanten, er meget ulige. **Rangaarvalle-Syssel** er overhoved at tale det smukkeste, hvor det er beboet, nemlig osten fra til den vestligere Rangaa; thi der er Grunden jævn, tør og bevoxen med Græs; det øvrige til Thiorsaa er ulige, dog overalt godt, saa at, hvis dette Syssel havde Skov nok, vilde vi give det Fortrin for, eller i det mindste sætte det ved Siden af de allerbeste og smukkeste Landskabe i Island. Derimod er den ubeboede Deel desto sælere, og ei aleene unyttig, men ogsaa skadelig, fornemmelig Oplandet og Fiæld-Egnen omkring Hekla, som haver havt tilforn en anseelig Bygd.

Her

Her er ikke andet end Sand og Støv af Pimpesteen og Aske, samt smæltede og forbrændte Klipper og Steene. Det jævnlige Sandfog og Mister, som driver herfra over heele Sønderlandet, naar der blæse østlige og nordøstlige Vinde, fordærver meest Rangaarvalles Bygd og Græsmarker. Aarnæs-Syssel har for den største Deel en nedrig, myrefuld og fugtig Egn, som, endskiønt den ikke er den smukkeste, er dog meget frugtbar og allermindst Ødelæggelse underkastet. De Bygder, som ligge nærmerst ved Fiældene, ere tørre nok, men de beskadiges paa somme Steder af Skreedfald. Her findes vel smæltede Klippestrækninger, men de formindske ikke Bygden meget, uden i Thingvalle-Sveit, en særskilt Fiældbygd vestligst i dette Syssel. Floen er det nedrigste og Havet nærmeste Landskab, som for en stor Deel bestaaer af Myrer, som heele Tiiden staae under Vand; men dette uagtet gives der megen Høeslæt. Fiældene oven og norden for Sysselet, især det Landskab Bispe-Tunger, ere græsriige og frugtbare paa Lyng, Krat og Urter, især give Græsdalene, og den sydligste Deel af Kiølveien, gode Afretter for Faar, Stude og Heste. Guldbrynge-Syssel er af ganske anden Beskaffenhed, end de 2de næstanførte, thi det er i forrige Tiider ganske omtumlet ved Jordbrand, og oversvømmet af smæltede Steenfloder. Dette er skeet længe efter Landets oprindelige Jordbrand, og tildeels strax efter at Sysselet var besat med Indvaanere; dog findes her overalt smukke Stykker af græsriige Sletter imellem Hraunene, og Afretsmarker til Fiælds, sønden til og langs med Krysevigs og Hellisheides Biærge til Mosfellsheiden. Ved Søekanten ere paa mange Steder smukke Pladse og bebyggede Jorde; dog er Fiskeriet det, som fornemmelig holder Folkemængden ved liige og nærer Indvaanerne. Kiosar-Syssel

er beskrevet i det første Stykke; dog skulle de mærkværdigste Egne deraf beskrives i Særdeelesched, hvor Materien kræver det.

§. 831.

Stranden og Øerne.

Ligesom Strandkanten uden for Skaftefiælds-Syssel er sandig, foranderlig og fuld af Brændinger, saa er ogsaa den største Part af Sønderlandets, ligefrem at regne; hvilket uagtet, Indvaanerne dog holde Fiskerbaade paa de fleeste Steder, og lande der, endskiønt med stor Fare, for de stærke Brændingers Skyld, hvorfor de ofte blive borte. Strandkanten for **Solheimesand** bruges ikke; men den øvrige bruges her, lige til Øreback, nemlig **Oefiældesand**, **Landøerne** og **Rangaasand**. Paa **Øreback** er en Havn, men, som bekiendt, meget farlig: Stranden er der fuld af Skiær, som Brændingerne idelig slaae paa, samt Klipperne sorte, og af Begyndelsen smæltede, dog Hullerne meget tættede igien. **Thorlaks-havn**, som har været brugt tilforn, er kort her vesten for. Her begynder det store Næs, hvis yderste Odde kaldes **Reykenæs**, og som udgiør Guldbrynge-Syssel, naar man regner tvers over, giennem Krisevig, sønder til Kollefiord. Næsset har igien uden paa, og rundt omkring, mange Viige, Næs og Fiorde, som under eet kaldes Sudurnæs, og er 12 Miile langt og 2 til 4 Miile breedt: det løber i SV. ud i Havet, ligesom det øvrige af Sønderlandets Strandbred vender imod den samme Kant. Søesiden i Guldbringe-Syssel er overalt meget klipperiig, og af samme Art som Øreback, undtaget at den er endnu meer smæltet og omtumlet; dog ere her 5 gode Havne for de udenlandske Handlende, og overalt Landesteder for Fiskerne. **Hvalsnæs** er, næst Reykenæs, det største i Sysselet. Sønden for dette sidste Næs er **Grindevigs-havn**, og norden for, **Baadsende**, hvilken de Søefarende kalde

Baadsfand. Norden paa Hvalsnæs er Rieblevig. Paa Strandkanten ere overalt store og smaa Fiskeleier anlagte. Havnefiord er den 4de Havn, hvor det store Næs begynder, og imellem samme og sidstbenævnte Handlingssted ere Strandklipperne steile: der boe Lunde og de 3de Arter af Alker; sønden paa Næsset, imellem Grindeviik og Thorlakshavn, ere ogsaa steile Klipper, som høre til Krisevigs Gaard, hvor der boer en endnu større Mængde af disse Fugle. Norden for Havnefiord er Alptenæs, hvor Kongens Gaard Bessested, Amtmændenes Boepæl, ligger. Sælkiørtnenæs er der norden for, og en liden Bugt, Skeriefiord, der imellem; denne Viig har en gammel Havn, Seila, kort fra Bessested, hvor Skibene have løbet ind om Floden. Norden til ved Sælkiørnenæs er Holmenshavn og Reykeviig, hvorfra det ikkun er kort Vei ligefrem til Gufenæs-Hospital paa denne Side af Kollefiord. Kysten har her overalt, fra Hvalsnæs til Kollefiord, gode Landesteder for Fiskerne, hvilke boe her overalt, og Egnen med dens mange Næs og Bugter kaldes Inn-Næs, enten fordi Havkanten bøies saa meget ind, eller fordi de ligge inderst i den store Havbugt Faxefiord (§. 2.). At Kysten osten for Reykenæs har været lige saa farlig formedelst Brændinger i gamle Dage, viiser Landnama-Saga (Part. 5. Cap. 1.), som bevidner, at den ganske Strækning fra dette Næs til Østerhorn eller Lonet, er sildigst bleven fuldkommelig indtagen eller beboet, og det aleene for Brændingernes Skyld.

De Øer, som høre til Kiosar-Syssel, ere nævnte i det første Stykke (§. 2.), og overalt ere kun faa Øer paa Sønderlandet. Den betydeligste i Guldbringe-Syssel er Vidøe, som tilforn haver havt et Munkekloster, hvortil mestendeels hørde det anseelige Jordegods

gods, som Kongen eier her og lader forvalte ved Landfogeden. Vidøe er et Sted, som ikke har sin Lige Sønder paa: den giver overflødigt godt Græs til mange Koer, Faar og Heste, en Mængde vilde Fugle, Æg og Ederduun; Stranden har Muslinger, Rundemaver (Steenbidere), Flyndre og andre Slags Havfiske i Mængde; den ligger tæt ved det faste Land, og saa godt som inden Skiærs, hvorfor og Vandet som oftest er roeligt; en Sandbanke, som gaaer uden for fra Kialernæs og Alftenæs og inden for samme, giør det tidt ganske stille, naar der er Storm uden for; hvad der er mældt i det andet Stykke om Hvalfiorden (§. 186.), forklarer dette endnu bæder. Engøe, et Kirkested, med nogle Gaarde, ligger ligeledes i Læ inde i Bugten kort fra Vidøe. Her fra søges Fiskeriet ligesom fra det faste Land i Nærværelsen, paa alle Aarets Tider. Akerøe havde Kornland i forrige Tider; nu falder der godt Græs til Fæebeed og Hoeslæt; Den ligger imellem Engøe og Seltiornenæs; men inden for, og imellem disse tvende Øer, ligger endnu den 4de Ørfarsøe, almindelig kaldet Effersey, og af de Farende, Holmen; thi her staae Handels-Huusene, og Havnen er der inden for midt imellem den og Reykeviig. Inden for disse Øer er Søen stille, ligesom indenskiærs i Norge: Indbyggerne fare her daglig frem og tilbage med deres Baade, deels for at fiske Smaa-Torsk, Helleflyndre, Rokker og Rødspætter, deels for at skyde vilde Fugle, og samle Muslinger om Ebben, i fuld og nye Maane; deels tage de ud til Øerne, især til Havnen om Sommeren, for at handle. Ellers har Ørfarsøe et Eid op til det faste Land, hvorpaa man kan gaae ud naar Vandet er lavt. Reykianæs-Eyiar kaldes under eet nogle Klipper, som ligge i Søen uden for Reykenæs, for hvilke de Søefarende maa tage dem i Agt, naar de skulle her forbi.

Karl og Kiærling, tvende høie Klipper tæt ved Pynten, have nogen Ligning efter Mennesker langt borte, hvorfor de og udgives for Trolde, eller overmaade store og grumme Mennesker, der røvede de Reisende. Eldey, eller Ildøe ligger 1 Miil ud fra Pynten, og kort der uden for Eldeyiar-Drängur, en høi Klippe. Paa disse Steder opholde sig Alker og andre Søe- og Biærg-Fugle; men de ere saa steile, at ingen nuomstunder kan komme der op: men tilforn har man havt Stiger af Tov paa Ildøen, og der sidde endnu store Som i Klipperne, hvor disse Tove ere blevne hæftede. Geirfugla-Skiær ligger længer ude i Søen, en temmelig stor Øe, som er lav, og derfor bestigelig paa den vestlige Ende. Kort inden for er en middelmaadig Klippe, og uden for, en anden, meget høi, der har Anseelse af en Seiler langt borte. Den er ogsaa hvid af Farve, formedelst Skarnet af den store Mængde Biergfugle, som opholde sig der. Disse Øer strække sig 5 Miile ud fra Reykenæs, lige i Vester, og 2 Miile der uden for, i samme Linie, er et blindt Skiær, som er meget farligt for Seilende; dog seer man ofte Brændingen derpaa. Fremmede Søefolk kalde disse Øer under eet Fugleskiærene, og dette yderste, det blinde Fugleskiær. Hvis Skibene komme her ind til Landet, og imellem Øerne, ere de ilde farne, thi her gaaer en Rost eller Malstrom, hvor Vandet, med en stærk Fart, trækkes nu ind, nu ud, og altid til og omkring disse Klipper, især naar Veiret er stille. Paa Geirfugle-Skiær opholde sig Pingviner (Alca alis minimis) i største Mængde, thi de kunne krybe her op, og de fanges iblandt af Sonderlandets Indvaanere, som vove dem her ud, naar Havet bruuser mindst; de kunne dog ikke lande; men een af Mandskabet maae vove at springe med et Tov op paa Klippen, og naar de skulle bort igien, maae de

ofte

ofte trække ham igiennem Vandet til Baaden. Andre Øer findes ikke ude i Søen, mellem Reykenæs og Vestmannøe; men tæt inde ved Landet og i de store Elves Udløbe ere nogle, dog kun faa af Betydenhed. I Ølvesaa ere 2de Klipper, hvor Fugle lægge Æg. I Thiorsaaen er Aarnæs meest bekiendt, en stor Øe, som Syssellet tager Navn af. Den hører til Skalholt Bispestoel, og har gode Græsgange, endog om Vinteren, for Heste. Uden omkring Rangervalle, fra Land-Øerne til Thiorsaa, ligger et Sand-Rev, 4 Miile langt og omflødt; det kaldes, i det nye Kaart **Rangaa-Sandur**, og det inden for have Rangaaerne deres Udløb. Det østen for giør Markarfliotets tredobbelte Udløb, tilligemed de andre Vandfalde, og Havet uden for, **Landøerne** saa godt som omflødte. Det største Stykke udgiør Landøernes tvende Kirke-Sogne Krosß og Vodmulestad. Denne store Øe ligger imellem Tiarnøe og Rangaa-Sand, og skilles fra denne imod Vesten, ved Affaldet, men fra hin imod Østen, ved en Arm af Markarfliotet.

§. 832.

Vestmannøerne. Endeel Øer og Klipper ligge uden for Landøerne og Rangaarvalle-Syssel. De ere bekiendte under det Navn **Vestmannøer**, hvilket de have faaet af 10 Irlandske Trælle, som, efterat de havde myrdet deres Herre, Hiorleif, Aar 875, flygtede herhen, og bleve her, deels ihielslagne, deels jagede i Søen af hans Staldbroder Ingolf (Landnama-Saga Part. 1. Cap. 6. og 7.). Nogle Steder paa den største iblandt disse Øer beholde endnu nogle af disse Trælles Navne, og de samtlige Øer deres fælles Navn; thi de gamle Nordmænd kaldede med eet Ord **Vestmenn** alle dem, der boede vesten for dem, fornemmelig paa Sydeerøerne, i Skotland, Irland o. s. v. Endskiønt disse Øer, med Skiær og Klipper iberegnede,

de,

de, ere 14 i Tallet, saa ere de fleeste af ingen, og de andre, endog de 4, som der voxer Græs paa, ikkun af liden Betydenhed, at regne mod den eene, hvilken er beboet, og kaldes Heima-Ey efter Ordet Hiemme-Øe; og denne bliver uden Modsigelse, i Hensigt til Handelen, den største og fordeelagtigste paa heele Landet. Den udgiør, siden 1609, et Syssel og Handels-District for sig selv, hvorhen Compagniet aarlig sender eet Skib, og undertiden to paa eengang. Det er meest Fiskeriet, som bringer disse Fordeele; thi Øen selv er klipperiig og lidet frugtbar, steil uden om, og oven paa besat med Hraun og mange smaa Biærge, hvoraf nogle i de seenere Tiider have sprudet Ild. Vestmannøe blev ikke bebygt forend i det 10de Hundrede-Aar, da en Mand, ved Navn Herjolf, allerførst satte sig der ned; men for den Tiid søgte Folk fra det faste Land derhen, aleene for at fiske om Sommeren. Øen har tvende Kirke-Sogne, af hvilke Kirkebær er det ældste og fornemste. De geistlige Indkomste forærede Biskop Arne af Skalholt, Aar 1298, til et Munke-Kloster i Bergen, hvor han samme Aar døde, og derfor bruges her endnu den Norske Tiendemaade. Efter den Tiid bleve her bygte tvende Kirker, men nu er her kun een, af Tømmer, men dog 2 Præster. I Aaret 1627 giorde de barbariske Søerøvere Landgang paa Øen, og deels sloge ihiel, deels bortførde Indbyggerne, om hvilken Tildragelse en liden Bog er bleven trykt. Præsten Jon Thorstensen, som disse Røvere sloge ihiel, holdes for en Martyr, ei aleene der paa Øen, men og snart overalt i Landet; han var og en gudfrygtig Mand, og den beste geistlige Poet i de Tiider, hvilket sees af hans Vers, hvoraf de over Skabelsens Bog og Psalmerne ere meest bekiendte, fordi de ere trykte. Skandsen, med nogle smaa Kanoner paa, som blev bygget strax efterat Søe-

røverne vare borte, er endnu ved Magt. Øen er ellers af Naturen temmelig befæstet, og læt at forsvare imod en Fiende, hvis Indbyggerne vare forsynede med Gevær, og vidste at omgaaes samme. Deres fornemste Handtering, foruden Kvægavlingen, er Fiskerie, fornemmelig af Torsk, hvilket de drive med store Baade, paa 10 til 14 Mand, Vinter og Sommer. Desuden have de Biærgfugle-Kiød og Æg om Sommeren. **Heimøe** giver meest deraf, og Folkene ere særdeles vante til og dristige i at klavre op i Klipperne, for at søge denne Næring; men de falde og ofte ned og omkomme derved. **Hellerøe** er næst efter Heimoe den beste, formedelst sin ypperlige Græsgang for Stude og Faar, Vinter og Sommer; den haver 2de Huuler, hvor Kreaturene ligge om Natten, og naar der falder haardt Vær. Vestmannoerne have største Mængde af **Biærgfugle**, og foruden disse, **Lunden**, **Fylingen** (§. 700. og 744.) og **Rytsen**. **Hav-Sulen** (§. 337. og 670. b) yngler ingensteds i Landet, uden her i en høi, særskilt Klippe, **Sulu-Skiær**, som er mærkværdig deri, at den har en Dor eller Port, hvorigiennem smaa Baade kunne roe, naar det er stille. De unge Hav-Suler fanges og spiises af Indbyggerne, men deres Kiød er tranet, og derfor ikke saa velsmagende for Fremmede; dog, naar Skindet trækkes af, forgaaer den Smag meestendeels, ligesom hos andre tranede Søefugle. Suleskiæret ligger til SV. fra Heimey, og et godt Stykke i V., der uden for, **Geirfugla-Skiær**, en liden flad Klippe, hvor **Geirfuglen** lægger Æg, ligesom paa hin uden for Reykenæs. Her spiises ogsaa Hav-Væxter, fornemmelig **Saul** (Alga saccharifera) og **Fiæregræs** (§. 594.), hvilken sidste Urt hakkes og kaages til Grød med lidet Meel til. Vestmannøe haver kun 23 Gaarde, og 52 Bønder eller Familier; Indvaanernes Tal

er

er altsaa ikke stort; men en Deel Mennesker fra det faste Land søge herhen for at fiske. Kongen har her nogle Inventarii-Baade, som bruges til Fiskerie, og, tillige med Øens Handling og Havnen, forpagtes bort til Compagniet, der holder her om Vintertiiden en Efterligger, som driver Handlingen og forsyner Indbyggerne med fremmede Varer. Havnen er her meget smuk, og bekvem, i Læ for alle Vinde. Man løber derind ved en liden Omvei, og uden for den er en særskilt steil Klippe, kaldet Heimaklettur, hvor man fanger Biærgfugle. Samme Klippe tager imod Søegangen fra Havet.

§. 833.

Om **Biærgenes** Beskaffenhed paa Sønderlandet, i Bygden, er ikke meget at sige, siden de fleeste ere kun smaa og lave. **Hengle-fiæld** gaaer fra Thingvalle til Hellisheide, og den samme Fiælde-rad holder ved at løbe imod S. og SV. til Reykenæs, deelende saaledes Sønderlandet i 2 Parter, da de 2 Sysseler, som have Navn af Rangaarvalle og Aarnæs, ligge østen for, og de andre 2 paa hin Side. Vi ville ikke opholde Læserne med at opregne Bygdens Biærge; dog maae vi nævne **Ingolfsfell**, imellem de Bygder Ølves og Grimsnæs, hvor Islands første Beboers Ingolfs Høi skal være oppe paa Fiældet. Denne saakaldte **Ingolfshaugur** er kiendelig nok fra Bygden; den er 200 Favne i Omkreds, og synes at være en naturlig Høi, bestaaende af Gruus og Steen, og tildeels faste Klipper. Det er ellers ikke urimeligt, at Ingolf ligger her begraven. Aarsagen dertil anføres, at han vilde ligge der, fordi han i det andet Liv kunde desbedre oversee de Bygde og det Land, som han først havde indtaget; hvilket kommer overeens med den hedenske Overtroe i Norden. Biskop Brynjulf Svendsen, en

De fornemste Biærge.

stor Elsker af Oldsager, gik engang her op, for at besee Stedet. Han havde hos sig en af de beste Poeter, der have været i Island, og lod ham paa Stedet giøre en artig Vise om Ingolf; derpaa lod han sit Følgeskab opstable en Pyramide af Brucksteene oven paa Høien. De Fiælde over og omkring Sønderlandet ere de største og fornemste. Iblandt dem er **Skialdbreid**, et stort særskilt Biærg af besynderlig Skikkelse, omtrent som de gamle nordiske Skiolde, naar man vendte det Huule ned ad. Biærget har ingen steile Klipper, men beholder allevegne den ordentlige Dannelse, saa at man uden Besværlighed kan gaae op til Toppen; det synes ellers at være en Levning af en gammel Opsprudning, thi Grunden er her overalt forbrændt, og haver store Strækninger af Jordsinner. Østen for dette Biærg er en smuk grøn Slette, kaldet **Hlaudevalle**, hvor Kiæmperne, ved Landets Beboelses Tiid, siges at have holdet Sammenkomst, for at leege og prøve deres Styrke og Legems Øvelser. Dette mældes ogsaa i **Baards-Saga**, men er dog ei at lide paa (§. 113). Vesten fra Fiældet har en stor Flod af smæltet Materie taget sit Løb forbi Ladevalle til **Hellisskard**, en Vei giennem Biærgene ned til Græsdalene (§. 710). Her har været Skov i forrige Tider; thi Stumper af gamle Birketræer stode endnu op af Sandet. Fra Græsdalene til **Blaafell** ligger Veien i Nordost. Man har de store Iisbiærge bestandig paa venstre Haand: den sydvestligste Deel deraf er **Geitlands-Jøkel**, omtalt i det andet Stykke; den middelste er **Eiriks-Jøckull**, hvilken her er paa Siden, gaaer i en Bugt fra Veien, og nærmer sig meer til Nordlandet. Den nordligste Deel af bemældte Iisfiælde er **Bald-Jøkel**; den ligger oven for Kiolveien, og slipper paa høire Haand, hvor **Hofs-Jøkel** begynder paa den venstre, hvis nærmeste Deel ligeledes hører til

Sønder-

Sønderlandet. Paa Nordkanten af den første Jøkelstrækning er Sand, en lang Fiældvei fra Sønderlandet og Borgefiord til Nordlandet; den bruges meest uomstunder. Alle disse Iisbiærge ere meget høie, og overalt tækkede med Jøkel-Iis. Tindafiaull ere meget høie og spidse forbrændte Biærge, i NO fra Skialdbreid, og paa denne Side af Eiriks-Jøkel, inde i hvis Bugt en Rad af sammeslags Biærge vedvarer langs med Jøkelbredden, og det er sært, at denne ganske Jøkelstrækning giver ingen Vandfalde fra sig, undtagen den liden Elv Sandaa. Blaafiældet staaer for sig selv, kort fra Veien til den høire Haand, og er meest en Breccia af Moberg, fuldt med Steene af Jordsinner, baade store og smaa. I dette Biærg siges at være en Kiæmpe-Huule, som man gaaer op til paa udhugne Trapper; men det er endnu uvist. Tinfialla-Jøckull er et særskilt Iisbiærg oven for Rangaarvalle-Syssel til Øster, og i Vester fra Torfa-Jøkel (§. 774.); dog haver den ikke saa jævn eller fast Iis, som de andre Iisbiærge. Imellem denne og Hofs-Jøkel er en breed Aabning af lave Fiælde, hvor ogsaa nogle Biærge staae for sig selv, dog af liden Betydenhed; her gaaer den gamle Fiældvei Sprengesand op fra Sønderlandet, i Nord, til Østfiordene. Hekla er eet af Landets mindre Biærge, men dog bekiendt hos Fremmede fremfor dem alle sammen. Det nævnes i Aarbøgerne med dets rette Navn Heklufiall, og deraf have Fremmede, især de Tydske, kaldt det Heckenfeld, men de Danske Hekkefiæld. Dette Biærg er intet Forbiærg, ligger heller ikke nær ved Havet, som det almindelig viises i Kaarterne. Det staaer vesten for Tinfiælds-Jøkel, og oven for Bygden paa Rangaarvalle. Tilforn stod det i Bygden, men nu er denne efterhaanden ødelagt, ved Biærgets mange og store Opsprudninger.

Reisen til Heklefiæld.

§. 834.

Anledning til samme.

Anledningen til denne Reise var, at den eene af os (nemlig Eggert Olafsen) havde i Aaret 1749 udgivet en liden Afhandling om Islands naturlige Beskaffenhed, især hvorledes samme Land var, formedelst den underjordiske Ilds Virkninger, dannet og omdannet Tiid efter anden. Den første Part handlede om Landet, indtil den Tiid det blev besat med Indvaanere, og den anden skulde viise de Virkninger, som Jordbranden havde giort siden, paa adskillige Tiider og Steder. Ved denne Anledning reisde han over til Landet Aar 1750, besaae Hekla og mange andre mærkværdige Steder paa Sønder- og Vesterlandet, samt holdt en Dagbog paa Latin, og giorde en Beskrivelse over denne Reise. Biarne Povelsen, som samme Aar agtede sig til Island, fik da ogsaa Lyst til at besøge Hekla. Vi toge da, med eet af Handelsskibene, til Vestmannøe, og derfra op til det faste Land.

§ 835.

Egnen omkring Hekla, og Biærget selv.

Efter at vi vare komne til den lille Bondegaard Selsund, som ligger nærmerst ved Hekla, formaaede vi Manden sammesteds til at viise os Veien. Han var Egnen omkring Fiældet godt bekiendt, dog var han aldrig kommen til Roden af samme. Indbyggerne holdte det for en Formastelse, at undersøge noget om Hekla: de forsikkrede desuden, at det var reent umueligt at komme der op, for de farlige Leerpole, der skulle ryge og brænde af Svovel allevegne i Nærværelsen. Paa Toppen af Biærget skulde være kaagende Springvande, og store Aabninger, som gave idelig fra sig nogen Ild og Rog. Ydermeere fortaalde de, at underlige sorte

Fugle,

Fugle, af Skabning som Ravne, med hvasse Jærn-Næbbe, skulde opholde sig her, og tage meget ubehagelig imod alle dem, som fordristede sig at komme der op. Dette sidste især var en gammel Snak, grundet paa den Overtroe, som alle Folk i Norden have havt om dette Biærg, og som den eenfoldige Almue andensteds ogsaa har om andre fæle, vanskelige, og ubekiendte Steder (§. 140. 152. 422.), at der skulde være de Fordømtes Piinested. Vi spurde denne Bonde, om han havde mærket til sligt, eller seet nogen Røg eller Ild opstige af Fiældet, eller Egnen der i Nærværelsen; men han nægtede det. Derimod var den Veiviiser, som forde os til Selsund, fuld af deslige Tanker og Indbildninger. Vi besaae, i det vi reisde, Egnen omkring Hekla, som imod Sonden og Vesten viiser de allerbedroveligste Virkninger af ofte igientagne Opsprudninger. Den deiligste Egn, og mangfoldige Gaarde, ere tildeels oversvommede ved Steenflod, og begravne under denne smæltede Materie, tildeels ogsaa skiulte med Pimpesteen, Sand og Aske. Vi saae hist og her, inde i Hraunets Bugter, Stykker af Tuune, afbrudte Vegge og Giærder, iblandt hvilke Storaskard tilforn var een af de fornemste Gaarde og Kirkesteder sonden for Fiældet. Imod Vesten var endnu meere af deslige opkastede Materier, og Bonden fortaalde os, at man norden og osten for kunde see endnu langt storre og forskrækkeligere Levninger af dette Slags. Paa 2 Miile nær Biærget er intet Græs eller Urter, men Grunden bestaaer deels af Jordsinner, samt sorte og rode Pimpesteene, og deels af Aske. Runde opkastede Hoie, af samme Farve og Evne, staae her overalt, hvor Ilden er kommen op af Grunden igien, eller hvor de ikke fuldkommelig slukkede eller udbrændte Materier have brændt paa nye. Jo nærmere man kommer til Biærget, jo storre blive disse

Hoie:

Høie; og oven paa mange af dem aabnes en rund Dal, hvor Opkastelserne ere komne fra. Det fornemste af disse smaa Biærge kaldes Raud-Øldur: det er langagtigt, og havde oven i saadan en Aabning, der var 180 Fod dyb, og 840 i Omkreds, og bestod overalt af smæltede røde, udvendig glindsende Smaasteene. Men den mærkværdigste Prøve, vi bragte med fra Hekla, var den vi opdagede paa Roden af dette Biærg. Det var en tæt sortblaalig Steenart, til Anseelse som Jaspis, men havde derhos tydelige Tegninger af Træ. Vi fattede strax den Tanke, at denne Steen havde af Forstningen været forvandlet Træ, som siden i Jordbranden var blevet halv-smæltet, uden at Træviernes indvortes Lage vare komne af Lave. Denne Meening blev bestyrket derved, at vi blandt andre Stykker saae en tyk Stamme af bemældte Materie. Den var 4 Fod høi, 5 Fod i Giennemsnidt, samt revnet og tværbrusten overalt. Denne Steenart klingede som Metal, og den havde iblandt Anseelse af rustet Jærn, naar det efter den første Smæltning, eller Ild, er jævnet i Ertzen. Jo nærmere vi komme til Heklefiældet selv, jo besværligere blev Veien, især da vi opnaaede de høie Hraun-Arme, der løbe ned fra Biærget. Af denne Materie bøies en Hals, eller Biærgryg, som en Vold, omkring Hekla. Denne er meget ulige, paa nogle Steder 40, paa andre 70 Fod høi, bestaaende af store smæltede Hælder. Her maatte vi forlade Hestene; vor Veiviiser undskyldte sig og fra at gaae med, fordi han havde faaet ondt i sit Hoved; men vi tænkde, hans Indbildninger forbøde ham at nærme sig til dette forskrækkelige Fiæld. Man maatte, paa Hænder og Fødder, og med megen Varsomhed, klavre op paa bemældte Vold; Hælderne var løse, dog overtrokne med Mosß, og dybe Huuler imellem dem. Inden for Volden mødte en bedre Vei:

Rødderne af Fiældet, og Siderne, vare ganske jævne, og gode at gaae paa: vi ginge op ad den vestlige Side. Klipperne vare ret besynderlige: det knagede idelig under Fødderne. Vi bleve halv bange, og tænkde der maatte være Huuler neden under; men da vi saae efter, vare Klipperne ogsaa udbrændte til Pimpesteen, og bestode af tynde Lag, eet over det andet, som overalt vare tværbrustne. Dette giver Anledning til at forestille sig, hvor overmaade Ilden maa have indtaget og udpiint det ganske Fiæld, og skulde det sprude oftere, da ville vel Klipperne falde i Aske tilsidst. Veien op ad gik uden Hinder, hvilket vi allermindst havde forestillet os. Fiældet stiger trappeviis op, og disse Brinke eller Trapper ere, med det øverste eller Toppen iberegnet, 7 i Tallet. Her gaae og smaa Dale op og ned, som tiene til Vand-Render om Foraaret, men have af Forstningen været Render for den smæltede Materie. I dem, og imellem Brinkene, fandtes den røde, sorte og hvide Skuursteen, og især den sidste saa overmaade fiin og læt, at den snart syntes at overgaae den, som findes i Oræverne (§. 798). Dette kommer overeens med det, som nogle have berettet om Hekla, at den skal ogsaa have spurdet Vand imellem, dog ikke i saadan Mængde, at derved er frembrudt nogen skadelig Vandflod. Man har ogsaa strax efter nogle af Hekle-fiældets Opsprudninger fundet en stor Mængde Salt, saa at mange Heste kunde i en Hast belæsses dermed; hvilket synes ikke lidet at bestyrke den Formodning, at de Ild- og Vand-sprudende Biærge maae have Samfund med Havet (§. 772). Om Østerlandets Iisbiærge kan det med Føie sluttes, fordi de staae Havet saa nær, og stikke ned i samme med deres dybe Rødder, ja virkelig sprude langt meere Vand, end nogensinde kunde blive af den smæltede Iis. Man har derforuden mærket Salthed derved.

Man kunde vel, hvad Hekla angaaer, svare, at der maatte være en Mængde Salt neder i Grunden: men denne Grund naaer jo ned til Havet; og foruden andre Nationers og lærde Mænds almindelige Meening, at dette Biærg har hemmelig Samfund med Ætna i Sicilien, da disse to Biærge saa tidt have sprudet paa eengang, er det i et endnu utrykt Skrift, med mangfoldige rare Exempler, lagt for Dagen, hvilken Samfund Hekla, i adskillige Opsprudninger, har viist sig at staae i med andre paa samme Maade rasende Islandske Fiælde, der ligge længer fra den end Havet, ja endog med de længstbortliggende. Hvad de hvide Skuursteene angaaer, da findes meget lidet af dem paa, eller nær ved Hekla; derimod findes de længer fra, 2 Miile, og derover, paa Rangaarvalle. De synes at være den første Virkning af hver Ildsprudning; den anden er Hraun og den sorte Skuursteen; Sand og Aske den sidste. Overalt, hvad der treffes nær ved Fiældet, er meget udbrændt. Vi leedte overalt efter det nysomtalte smæltede Steentræ, og funde det dog ikke i den Stand, som neden for paa Rodalden. Vel laae her paa Roden saadanne Stykker, som lignede dette Træ; men de vare ikke aleene smæltede, men ogsaa udbrændte til en Art af grov Pimpesteen, som dog havde endnu beholdet Træets Trevler, men meget tværsprukne. Denne Prøve glindsede indvendig, naar man brækkede den, og man mærkede overalt deri Smuuler af hvidt Glas i de største Huller. Her laae ogsaa Stykker af Klipper, udbrændte til Pimpesteen, der vare meget fastere end Resten, og smittede Hænderne: inden i dem fandtes smaa rundagtige Stykker af sorte blaagraa noget glindsende Steene, der lode til at være en Middel-Art af Blaagryte (§. 477. a) og Jaspis; formodentlig holde disse Eitler Jærn, og ere halvsmæltede. Det var om Natten

ten til den 20 Junii, at vi ginge op ad Heklefiældet. Væiret var klart og stille; men da vi komme høit op, begyndte det at blive koldt. Biærget oven til er tækket med Iis og Snee, dog ikke af Jokel-Arten; thi den tøes sædvanlig op om Sommeren, uden det, som sidder dybt i Klippernes Rifter og Aabninger, ligesom dette skeer ved andre Fiælde, som ikke ere Iisbiærge. Da vi komme paa Iisen, mærkede vi nye Snee, som blev des dybere, jo høiere vi komme op; den var 1½ Fod tyk oppe paa Fiældet. Denne og næst foregaaende Dage havde været ganske klar Himmel i Bygden, da Hekla, som andre Biærge sædvanlig giøre (§. 435.), haver trækket Skyerne til sin Top, og indsvøbt den deri i nogen Tiid, hvilket dog dens Naboer ikke havde agtet paa. Men siden det var kun paa Iisen paa Hekla, at den nye Snee var falden, og ikke noget paa Klipperne der neden for, kan man slutte, at Iisen paa Fiældene viiser det Maal og Høide, som grove Skyer og Dampe kunne opholdes i, om Sommeren, da Luft-Egnen neden under er reen og klar; følgelig er der paa denne Høide saadan en vis Tyngde og Lag af Luft, at Iis og Snee kan opholde sig der, og saa og saa høit op derfra, men ikke neden for. Hekla er ellers kun liden, i Henseende til de høie Jokeler og Oplandets Fiælde. Dens Omkreds er 3 til 4 Miile, og dens Høide (som vi slutte af andre maalte Fiælde) henved 3000 Fod, at regne fra Sandsletten neden for dens Volde, men Høiden over Havet er endnu ubekiendt. Efter en besværlig Vaden igiennem den nyefaldne Snee, som naaede os til Knæerne, komme vi endelig op til Toppen af Heklefiæld Klokken 12 om Natten; men her var alting stille, og intet andet end Iis at see; derimod saae man ingen Rifter eller Vandfalde, og endnu mindre opkaagende Springvande, Røg eller Ild. Det var lyst ligesom om Dagen;

 vi

vi saae viidt og breedt omkring, alle Østerlandets Jisbiærge og et fiirkantet høit Biærg længst borte: det saae ud som et Slot, og Bonden sagde siden, at det var Hærdebreed. Ligeledes saae vi alle de høie Fiælde, der staae over Nordlandet, og mangfoldige færske Søer, som Veiviiseren ikke vidste Navn paa. Her oppe var da intet videre at bestille. Vi havde naaet vort Ønske, at komme op paa Hekla, og vendte derfor ned igien, da Veien faldt ikke nær saa besværlig som op ad; tilmed var den nyefaldne Snee nu ganske tilfrossen, saa at vi kunde gaae oven paa den; Luften var her meget kold, dog stille. Vi ginge ned af Fiældets vestlige Kant, langs med en dyb Dal eller Kløfte, der begynder paa det øverste, og holder ved ned igiennem Rodderne. Denne Kløfte er uden Tvil den Rende, som den store Opsprudning i Aaret 1300 har havt, da Landets Aarbøger mælde, at Hekla ganske revnede ned igiennem; thi endskiønt denne Kløfte nuomstunder ikkun har Anseelse af en dyb Dal, har den af Førstningen været aaben lige ned til Afgrunden: men denne dens Aabning er, mod Slutningen af Ildens Raserie, ligesom det skeer med alle slige Opsprudninger, bleven tillukket af det tilbagefaldende Gruus og Steene. Paa Bredderne af denne Kløfte, især neden til, og des meer jo længer man kommer ned ad, findes Klipper og Steene, og for Enden neder paa Sletten, høie Banker af smæltet og forbrændt Materie, opkastede. Vi komme lykkelig ned, og funde vor Veiviiser igien, som nu var bleven ganske frisk. Han undredes over, at vi vare komne tilbage uden Skade.

§. 836.

Slutning om Heklefiæld og dets Ildsprudninger.

Dette Biærg haver rimeligst begyndt sine Ildsprudninger længe forend Landet fik Indvaanere. Een af de Islandske Aarbøger anmælder dets første Opsprudning i Aaret 1004; en anden siger, at

at det var den tredie som skeede 1029, og overalt komme Aarbøgerne ikke overeens i denne Post; thi efter nogle, som regne kun de største Ildsprudninger, blive de kun 11, og efter andre 16; men efter en nøie Giennemlæsning og Undersøgning i denne Materie, blive de i alt 22 i Tallet, og dog regnes nogle fra, som ere uvisse, men som dog lægges til af andre, ved det at Fiældet har holdt ved længer end eet Aar ad Gangen, eller og begyndt at brænde om Vinteren, for det følgende Aars Begyndelse. Iligemaade regnes de mindre Ildsprudninger fra, som ikke ere komne op af Fiældet selv, men i Nærværelsen, enten af Hraunene eller de mindre Biærge; dog siden disse Ildsteder ere Heklefiældets Affødninger, og Ilden er kommen fra dets underjordiske Gange, seer jeg intet derimod, at jo disse Opsprudninger, uden omkring Hekla, kunde lægges til det anførte Tal. De fleeste Aarbøger henføre den første bekiendte Ildsprudning i Hekla til Aar 1104, 1105 eller 1106, og den sidste af dem, som ere komne op af dens Toppe, skeede 1693. I Hraunet brændte Ilden nogen Tiid 1728. 1554 mærkede man temmelig stærke Opsprudninger fra de Fiælde, som ligge kort norden for Hekla, og den sidste Gang saae man Jordbrand i Hraunet vesten for den 1754. Den varede kun 3 Dage. Tiiden imellem Heklefiældets Bevægelser har været meget ulige, dog denne Orden deri, at undertiiden har den kun ladet faa Aar, som 2, 5 til 10, gaae forbi, undertiden har den hvilet i 50 til 60 Aar. Nu tilsidst har den holdt inde over 70 Aar, hvorfor dens Naboer leve i stændig Frygt for at den vil bække løs med det første *), og det med større Hæftighed end tilforn. 1762 blev Heklefiæld igien besøgt af Biarne Povelsen, for

*) Saadant er og skeet, siden dette blev skrevet, ved Biærgets sidste Ildsprudning i Aaret 1766.

for at samle Prøver af det Slags Materier, som pleie at frembringes ved Jordbrand; men han kunde ikke komme op paa Biærget, formedelst indfaldende Taage. Han fandt aleene en Forandring af den smæltede Træsteen, der lignede Jaspis, og var rød af Farve, inden i med guulagtige Aarer, hvilke komme til Syne i Tværbruddet. Inderst paa Lang-Siden, hvor Stykket havde været klovet fra, vare Trævlerne sorte; men uden om gik et Lag af samme Materie, som var guulagtigt, og Barken, eller den yderste Skal, var tynd, skarp at føle paa, og fuld af smaa Huller. Denne Prøve, ligesom den førstbemældte sorte (§. 835.), holder Jærn, hvilket har giort, at Smæltningen er bleven tempereret. Om det ved Jordbrand til Kull forbrændte Træ, eller Surterbrand, som derpaa er blevet forvandlet til Steen, have vi mældt tilforn (§. 447). Den eene af os, nemlig Eggert Olafsen, traf den Prøve 1750 i Drapehlidfiæld, og man kan af disse 2de Steenarter see, hvor forunderlige Omskiftelser den oftomtalte Jordbrand haver kundet frembringe i Island.

Færske Søer, Floder og andre Vande.

§. 837.

Søer. De mærkværdigste Søer ere følgende. a) **Fiskevautn**, som ligge oppe paa Fiældene mellem Rangaarvalle- og Skaptefiælds-Sysseler, 10 Miile i Nord fra Hekla. Nuomstunder besøges disse Søer ikkun siælden af Sønderlandets Folk; men i forrige Tiider haver der været Fiskevær, saavel østen som sønden fra. Man finder der endnu Levninger af Fiskerhuusene, og lange Rader eller Opstablinger af Steen, som de Gamle have bygget, til at tørre Fisken paa. b) **Hviitaarvatn**, er en bekiendt stor og fiskeriig Søe,

oppe paa Fiældene imellem Baldjokel og Blaafell (§. 833.), 1 Miil lang, og ½ Miil breed. Den har sin Oprindelse fra Jisbiærge, og den store Elv **Hviidaa**, paa Sønderlandet, kommer derfra, uden at man kan see, hvor Vandet fra Jokelen styrtes ud i Søen. Den har en stor Mængde af Foreller, som Indvaanerne fra Aarnæs-Syssel have fanget i forrige Tiider, da de Vinter og Sommer have været her oppe for at fiske. I Osen eller Mundingen, hvor Elven løber ud, skal det være bekvemmest at bruge Trækgarn, og siden Egnen giver her deiligt Græs, og Mængde af Angelik, hvis Rødder aarlig hentes fra Bygden, en 4 til 6 Miiles Vei, kunde her gierne sættes 2 eller fleere Gaarde; i det mindste kunde her bygges Fiskerhytter, og Huuse til Tilflugt for dem, som vilde reise over Kiolfiældet om Vinteren. c) Aarnæs-Syssel har i Bygden mange fiskeriige Søer, hvoriblandt vi ville nævne **Villingholtsvatn, Floketiærn, Muletiærn, Laugarvatn** og **Apavatn**: i disse 2de, og meest i den sidste, drives Fangsten med god Fordeel. d) **Thingvallevatn**, beliggende hoit oppe, nær ved Althinget, er den største færske Søe i Island, meget dyb, og anseelig formedelst Mængde af Fisk. Man har 5 til 6 Miile at reise deromkring. Egnen er beboet, og Bygden kaldes Thingvalle-Sveit. Indbyggerne fiske her Vinter og Sommer, deels med Baade og Angel-Liner, deels paa Jis med Dorg, eller smal Linie og liden Meedekrog, gierne uden Madding. Der hænges en Pialt rødt Klæde paa Krogen, og en Messingknap, eller noget saadant glimrende af Metal, bruges i Stedet for Vadsteen, thi Forellerne søge der efter. Fiskerne bruge her endnu en Maade, med store Angler, eller Kroge, som de lade synke ned til Grunden, giennem Jsen om Foraaret, paa visse Meed, hvor der er mindst Dyb, saa at man kan see hvad der gaaer

for

for sig paa Bunden: disse Kroge ere skarpe, og saa store at de kunne fatte Fisken over Bugen, som, naar den seer det blanke Jærn, svømmer derover, og lægger sig derpaa, rimeligst for at skrabe sig, hvortil Færskvands-Fiske, og især de af Laxe-Slægten, have stor Lyst. Fiskeren rykker da strax Fisken op med Krogen, som løber ind i Bugen paa den. Andre bruge 2de Kroge jævnsides, for at være des vissere paa Fangsten. Nogle binde hvide Torskeskind paa Krogen, for at skiule den, naar Fisken er bleven skye; thi den søger ogsaa denne hvide Farve, og synes godt om at ligge paa de bløde Skind. Overalt, naar der begyndes med Forellefangsten paa Iisen, som endnu er tynd og giennemsigtig, blive disse Fiske bange, naar de mærke de bevægelige Skygger oven over dem. Derfore samle Fiskerne Kratriis paa Iisen, binde det sammen og giøre det fast, for at ligge paa, hver Mand paa sit Meed og kort fra sit Hiem; da Fisken, som mærker den stadige Skygge, trækkes derhen, og vil gierne blive derunder, som et sikkert Giemmested. Saasom heele Thingvalle-Sveit er omtumlet ved Jordbrand, og fuld af Hraun, saa har ogsaa Søen overalt i Bunden denne smæltede Steenart, ligesom Myvand, men den er langt dybere, saa at Indvaanerne finde, paa somme Steder, ingen Grund, nemlig hvor Klipperne have Rifter og Aabninger. Uagtet denne foranførte Kunst tiene Stedets Bønder til Livets Ophold, kunde dog dette Fiskerie drives endnu langt bæder og blive meer fordeelagtigt, hvis man overalt vilde bruge Sættegarn, ligesom ved Myvand (§. 703, 734 og 751). Den lille Elv Oxeraa falder i Søen igiennem Althinget; men en langt større, kaldet Sog, rinder derfra ned over den lavere Egn. Sandøe er en stor Holm, som ligger midt i Søen. Denne Øe er høi, som et Biærg. Svartbagen yngler der, og man

samler

samler dens Æg til Spiise. En anden Holm er her ogsaa, hvorpaa Fugle lægge Æg. e) Kort fra Havet oven for Ørebach, ere nogle færske Soer, hvori de Gamle have bygget Holme, og lokket Ederfuglen derhen, for at lægge Æg. Denne Herlighed tilhører Gaulværiebæes Præstegaard. Island viiser endnu mangfoldige Kiendetegn paa de Gamles Flittighed og store Arbeidsomhed, og deriblandt dette, at de have bygget Holme hist og her, hvor Leiligheden har villet tillade det. For Exempel: i en færsk Soe kort fra Stadestad; og især ganske af nyt den Holm i Helgafells-Vatn (§. 450.), hvilken er udvendig opført af Tømmer, saa at man seer endnu hvorledes Biælkerne ligge. f) I Guldbrynge-Syssel findes ogsaa fiskeriige Søer. For Ex. **Kleyfarvatn**, kort fra Krisevigs Svovelbiærg, hvor Naboerne havde skiøn Fangst tilforn, men som nu er nedlagt. **Vatsvand** og **Vifilstadevand** give endnu nogen Fangst, og **Urridavand** ligeledes. Disse Søer ligge paa Indnæssene, oven for Reykeviig og nærliggende Steder.

§. 838.

Af **Floder** og **Aaer** findes mange sønder paa, dog de fornemste i Rangaarvalle- og Aarnæs-Sysseler. a) **Markerfliot** er nævnt tilforn, og ligeledes de tvende **Rangaaer**. Lax og Ørreder løbe op ad disse Floder, og fanges paa nogle Steder af dem, som boe i Nærværelsen. b) **Thiorsaa** er en af Landets største Elve. Den har nogle Færgesteder og et Vadsted, kaldet Nautavad. For Færgen betaler en reisende Person 1 Alen, det er 2 Fiske eller 4 Sk. Specie, og ligesaa meget for 2 Bagger, eller een Hestes Byrde. Hestene enten ledes og svømme bag efter Baaden, eller og, hvis de ere vante til slige Reiser og mange i Følge, drives ud i Elven, og svømme siden selv over. Slagter-Kvæg, som skal til Ørebach,

Floder og Aaer.

 føres

føres ogsaa over paa Færgerne. Om Thiorsaaens Oprindelse er talt tilforn (§. 766). I den ligge fornemmelig 3de Øer: den ovenmældte **Aarnæs**, **Ølmodsøe**, hvor nogle Fugle lægge Æg, og **Hagaøe**, hvilken giver god Udegang for Heste om Vinteren. c) Imellem Thiorsaa og Hviidaa kaldes Bygden oppe i Landet Hreppar, hvor de 3de Aaer, **Kalfaa**, **Store-Laxaa** og **Lille-Laxaa**, give temmelig Laxefangst: den drives af Eierne, deels ved Trækkegarn, deels ved Laxekister, deels ogsaa (som de kalde det, og som paa mange andre Steder er brugeligt) ved Sting eller Lyster (§. 91. og 343.), med 3de tveehagede Braadder. d) **Hvitaa**, eller Hvidaaen, er den anden Flod af dette Navn i Island: den har sit Udspring fra Hvitaarvatn, og dens nederste Deel imod Havet kaldes **Ølvesaa**, fordi den flyder forbi det Bygdelav Ølves, og imellem samme og Floen. Hvidaaen er her saa stor, som nogen anden Flod i Landet; thi den tager til sig mange andre Elve og Bække, og deriblandt 3 saa store, at man maae gaae over dem paa Færger, nemlig **Sliotet**, som kommer ned fra Fiældet vesten for Blaafell, og forenes med Hvidaaen, kort østen for Skalholt; og dernæst **Brueraa**, der falder i den kort vesten for samme. Denne Elv har tildeels sit Udspring fra Apavatn, og havde tilforn een af Naturen dannet Steenbroe, norden for Skalholt. Men det middelste Stykke af denne Broe er afbrækket for mange Aar siden: det repareres aarlig, og er ellers ikke større, end at en dristig Karl kan springe derover. **Soget** er den 3die store Elv, som dog ikke forener sig med Hvitaa, forend kort fra Havet. Hvitaa har en stor Mængde Lax, af hvilken Indvaanerne ikkun fange den mindste Deel, (undtaget hvad der fanges i Sliotet og Laxaaerne), thi de kunne ikke, formedelst Fattigdom og Mangel paa nodvendige Anstalter.

Denne

Denne Flod har 4 Øer, nemlig: Tungeøe hoit oppe i Landet, hvilken er græsriig, Thengelsøre, lige for Bispestolen, uden Nytte, og endnu tvende smaa Holme neder imod Havet, hvor man faaer nogle Æg. Denne store Flod løber undertiiden over sine Bredder, og gior ofte stor Skade paa det flade og lave Land. Floen er meest underkastet saadanne Oversvømmelser, og dette skeer helst om Vinteren, naar Elvene i lang Tiid have ligget tilfrosne. Hvidaaen brækker da løs oven til, løber oven paa Isen, og saaledes sætter det ganske Bygdelav under Vand. Det er ogsaa truffet ind nogle Gange, at Thiorsaa ligeledes har løbet over alle Bredder, og til selvsamme Tiid, saa at de have foreenet deres Vande, og søgt Udvei til Havet igiennem de laveste Steder. I saadanne Vandflode ere Kreaturene ofte druknede, og nogle af Gaardene blevne satte under Vand, endskiønt de fleeste staae paa høie Steder. Aarsagen er, nu en hastig Toe til Fiælds, og Vandets overmaade Tilvæxt, da Renden bliver alt for liden, og Isen er saa stærk at Vandet ei kan brække den op; nu at Renden i Ølvesaa tilfryser neden under, saa at Vandet maae søge en anden Fart. Isen over Renden svulner da ogsaa op, og bliver høiere, ved Vandets Tilflod, hvorfor det kan breede sig ud oven for Ørebacks-Bygden, og denne Deel af Strandbredden, der staaer noget høiere. Paa Hvidaa ere 6 Færgesteder, og eet paa hver af de andre store Floder. Færgelønnen er den samme, som paa Thiorsaa. De beste og største Færger ere paa Ølvisaa, og Færgemændene passe der bædre paa Betalingen, end de paa de andre Færgesteder, da de Reisende ikkun meget siælden ville eller kunne betale med Penge, men bruge alleslags Varer, byde ogsaa saadanne, som ikke ere afsætlige igien. Men naar en Reisende kommer til en Færge paa Ølvesaa,

 og

og bliver afviist, fordi han ikke haver Penge eller tienlige Varer, da gaaer han til eet af de andre to Færgesteder, der ere nær ved hinanden, og imidlertiid søger paa de Gaarde, der ligge nær ved Veien, enten at laane eller tilbytte sig gangbar Mynt eller Varer, som over alt ere antagelige. e) **Kaldaa** er en liden Elv i Guldbrynge-Syssel; den springer ud ved Helgafell, i den Biærge-Rad oven over Havnefiorden, som kaldes **Undirheidar**. Efterat denne Elv har løbet et kort Stykke ned ad, bliver den reent borte, thi Grunden er her overalt hraunagtig og huul. Dette har givet Anledning til den Meening hos endeel Folk paa Sønderlandet, at Kaldaa skulde løbe ud i Havet sønden paa Pynten af Reykenæs, efter hvilken Formodning denne Elv er saaledes aflagt i det paa Kongelig Bekostning sidst optagne almindelige Landkaart over Island. Vel er det rimeligt, at store Vandfalde maae udstyrtes her i Havet, fra den udhullede Grund, fordi her gaaer en meget stærk Strøm, lige fra Næsset ud til de ovenmældte Øer, og i stille Væir om Ebben, naar Fiskerne vove dem her ud til (thi her er altiid Torsk nok for dem), da springer det søde Vand overalt op af Havet ligesom Jistappe; Fiskerne have og ofte taget det i deres Øsekar, og drukket det for Prøves Skyld. Men Kaldaa fører alt for lidet Vand til at strømme saa stærkt herud, og dens naturlige Rende ligger ned til Havnefiord, den korteste Vei, en halv Miil, til Hvaløre, hvor man seer vandslidte Steene i en gammel Rende, og tillige en Bæk at springe frem af Hraun-Bakken og ud i Stranden.

§. 839.

Underlige Søer og Vandfalde.

Følgende **Søer og Vandfalde**, og iblandt dem nogle af de allereede opregnede, meenes at indeholde forunderlige Ting, nemlig: a) **Ker**, et dybt Vandkar i den Bygd Land, kort fra Hekleficeld.

Stedet

Stedet er en udhuulet Klippe, hvori den Bæk Galtalæk styrter sig ned. Vandet er nogle Favne dybt, og Hraun i Grunden. Aabningen er kun 2 til 3 Favne breed, hvor Vandet hvirvler inden i, og viiser sig i alleslags Skikkelser. Indvaanerne forsikkre, at der ere seete mange underlige Skabninger, dog ofteſt kun to, og Manden, der viisede os Stedet, paastod, at han havde seet dem mangen en Gang, imedens han var ung, i Form af en Rokke og en stor Helleflynder. Vi saae ikke noget sligt, og kunne derfor intet videre mælde derom. b) **Om Thingvallavatn** (§. 837.) mældes og, at der skulde i stille Veir være blevne seete, dog ikkun siælden, uhyrlig store Skabninger at komme op over Vandet, samt megen Rog eller Damp, som Hvalblæst eller Hvalfiske-Pusten, at stige hastig op deraf. Aarsagen bliver her uden Tvil den samme, som til de foranførte Luftsyner paa Lagarfliot (§. 788. b). Egnen og Grunden i Thingvalle-Sveit synes meget læt at kunne frembringe saadanne. c) **Hvitaa** (§. 838.) er ogsaa bleven bekiendt af deslige Syner, baade i ældere og nyere Tiider. Især anføres ved Aaret 1595, at nogle af Sognefolkene, da de en Søndag Eftermiddag droge fra Skalholtes Kirke, over denne Flod, paa Færgestedet, nær derved, skulle have seet en uhyrlig Skabning, saa stor, som et middelmaadigt Huus, komme op af Floden, og skyde sig med stærk Fart et godt Stykke ned ad samme, hvor den igien dukkede under: Hovedet beskrives som paa en Sælhund, Ryggen besat med høie Takker, og Dyret stumpet bag til. 1636, om Sommeren, saaes tidt en stor Orm, som ikke beskrives af nogen, imellem Arnerbøle og Oddgersholer, i Floen; den kaldes kun Ókynd, det er, en uhyrlig Skabning. 1702 kom igien tilsyne, paa den samme Flod og Sted, en stor rundagtig Skabning, som paa Ryggen lignede en

Sælhund, naar den vil dukke under, og har alt faaet Hovedet ned i Vandet. d) Der ere endeel færske Söer, hvor Indbyggerne sige, at **Nicker** skal opholde sig. Dette er alt for almindeligt, og vi have i Forveien sagt vor Meening derom (§. 745 og 78). e) **Grænavatn**, eller den grönne Söe, som ligger kort fra Kriseviig, er ei aleene mærkværdig for Farvens Skyld, som dog dens Dybhed maa foraarsage, men og deraf, at Naboerne fortælle, at de have ofte seet forunderlige Skabninger komme op af den, hvilke dog ikkun kort Tiid have ladet sig see over Vandet. En Mand forsikkrede os, at han selv havde seet saadan en, dog kun liden af Væxt, som lignede et Marsviin: men at dette Syn forsvandt strax igien. f) Om den færske Söe, **Kleyfarvatn**, har man dog endnu udförligere Efterretninger. 1755 fortaalde en især, at han for kort Tiid siden havde her seet en Skabning oven paa Vandet, af Skikkelse og Farve som en Rokke, men overmaade stor; ligesom alle vare eenige i, at de Skabninger, som man saae i denne Söe, vare baade större, end hine i den grönne Söe, og lode sig see en længere Tiid. 1750, da vi vare her, blev os og fortaald adskilligt om Kleyfarvatn, fornemmelig, at Naboerne turde ikke fiske der (endskiönt de vidste at Söen var fuld af Fisk, som sprang jævnlig op og leegede i Vandet), for den Orms eller Slanges Skyld, som tidt og ofte lod sig her tilsyne; den skulde være sort af Farve, samt af Skabning og Störrelse, som en middelmaadig Hval, 30 til 40 Alne lang. Vor Veiviiser sagde, at han mange Gange baade i Selskab med andre, og aleene, havde seet og betragtet den, da den, de fleeste Gange, var bleven over Vandet henved 2 Minuter. Han lagde endog til, at adskillige Mandfolk og Fruentimmer, som vare her nær ved Söen paa Hoeslæts-Arbeide, i smukt og stille Solskinsvæir,

1749

1749 i Augusti Maaned, havde allesammen seet denne Orm langt bæder end nogen Tiid tilforn, i det den krob op af Vandet paa en Tange eller et lavt og smalt Næs, der gaaer ud i Soen, og blev der liggende henved 2 Timer, da den søgte Vandet igien. Folkene vare den heele Tiid saa bange, at de ikke turde nærme sig til Ormen; men siden den laae stille, flygtede de ikke derfra; dog kunde de ikke forklare, hvorledes den kom op paa Landet eller derfra igien. Men Meeningen blev denne, at den kom op, voxede eller forhøiedes saa uformærkt, samt bevægedes frem ad, og derpaa forsvandt igien, eller var bleven borte, den Tiid de saae til Stedet. Vi have ellers indført dette, aleene for at holde det imod, og bestyrke det, som er anført og sluttet i Forveien om Lagerfloden (§. 788).

§. 840.

Om **hastig forsvundene Vandfalde** fortælles her adskillige Tildragelser, som ere deels virkelige og sandfærdige, deels endnu uvisse, og deels af samme Beskaffenhed, som nysommældte Syner. Vi ville kun anføre faa, men betydelige. a) Om forbemældte store Flod **Hvidaaen** fortælles almindelig, at den forsvinder i et Dieblik, paa et eller andet Sted, hvorpaa Vandet igien strax foreenes, og tager den sædvanlige Fart. De Islandske Aarbøger-Skrivere have anført nogle saadanne Tildragelser. 1694 fortælles omstændelig, at Aaen blev tør den 19 Novembr., østen til paa 2 Steder, nemlig ved Hrøn i Skeider-Bygden, og ved Bruneslad i Floen, dog aleene paa den Maade, at den ikke forsvandt tværs over, men vigede kun langt fra de østlige Bredder, saa at Grunden blev tør, et godt Stykke ud i Renden, og Folk paa det sidste Sted kunde gaae torskoede ud i en liden Holm, der ligger i Elven, og toge derfra, til Beviis, nogle Birketræer, som voxede der. Indbyggerne for- Hastig forsvundene Vandfalde.

undrede dem herover; det blæsede stærkt, skiønt der ikke mældes, fra hvilken Kant, men Aaen brusede meget paa den anden Side. Hvor dybt Vandet har været, imellem Aabredden og anførte Holm, bestemmes ikke, uden aleene, at der var bestandig uført eller oreidt, det er, at man ikke kunde ride derover, uden at lade Hesten svømme, hvilket gaaer nær ved Livsfare i de Elve, der have stærk Fart og føre meget Vand. Man kan altsaa anslaae den optørrede Rendes Dybhed til 4 eller 5 Fod. Aarsagen hertil bliver efter al Rimelighed den stærke Blæst, samlet med Luftens øvrige Beskaffenhed. Aarbøgerne mælde desuden, ved den samme Tiid, om usædvanlige Brændinger i samme Elvs Udløb til Havet og paa Ørebacken. Især kaldes det **Utsog**, naar Hav-Vandet, i stærke Brændinger, trækkes langt ud, og bort fra Strandkanten, saa at denne bliver tør, undertiiden et overmaade stort Stykke, og en rum Tiid, indtil Vandet kommer igien. Saadant kan lættelig være skeet denne Gang, da Elven imidlertiid er løben ud, og bleven formindsket desmeer, jo nærmer den var ved sit Udløb. Endelig haves Exempler paa saa stærke og hastige Hvirvelvinde i Island, at de have optaget og bortført Vandet af smaa færske Søer. 1702 anføres i forbemældte Aarbøger, at Hvidaa mistede sin Fart, eller blev stille, etsteds kort fra Bispestolen, saa at den blev tør nær ved den Gaard Hron, da den ommældte Skabning (§. 848.), strax efter lod sig tilsyne. Dog fortælles dette ikke tydelig, saa at det synes, som et Slags tyk sammenpakket Dunst over Elven har giort, at Vandet syntes for Tilskuernes Øine, at være blevet borte paa det Sted. b) Om **Soget**, eller den ovenmældte store Elv, som kommer fra Thingvallevatn og løber ned i Hvitaa, berette Aarbøgerne tydelig, at den blev ganske optørret 1532, saa at man kunde tage Fiskene,

nemlig

nemlig Orreder og Foreller, i den tomme Rende. Der mældes ikke om, hvad Tiid af Aaret dette skeede; ikke heller om Søen selv blev tillige formindsket, eller den Elv, som falder i samme fra Fiældene; thi dette er og skeet tilforn, og det ganske naturlig, i en langvarig Tørke, som synes i samme Aar at have optørret Jorden overalt der i Landet, da Sienen, eller det forrige Aars Græs, og Skoven, skal paa mange Steder være bleven afbrændt ved de Gnister, der fløie ud fra Huusene. Ellers, siden den heele Egn, hvor Thingvallevatn og Soget ligge, er aaben, forbrændt og smæltet, med dybe Rifter neder i Grunden, kunde Grunden lettelig, ved et lidet Jordskiælv, være bleven forandret, og nogle underjordiske Gange have taget imod endeel af Søens Vand: men ved Øxeraaens tilbragte Vand, eller andre forborgne Vandfalde, er Søen snart tilvoxen, og følgelig har Soget faaet sit Vandfald igien. d) Øxeraae (§. 837.) er nogle Gange virkelig forsvunden. Den er mindre end middelmaadig, og kan hastig voxe ved Regnvæir, og formindskes igien i langvarig Tørke. Det Exempel, der er skeet i Mands Minde, har een af os selv seet i Aaret 1740, da Elven blev i Althings-Tiiden ganske borte, saa at man en 8 Dages Tiid kunde daglig gaae med tørre Fødder over den imellem Consistorium og Althinget. Det artigste var, at den ikke tog til efterhaanden, som den havde aftaget, men fremkom en Morgenstund uformodentlig og i et Øieblik, imedens det Tørrevæir endnu holdt ved. Alle de, som vare tilstede paa Althinget, bleve forbavsede og vidste ikke hvad der var paa Færde, da der pludselig opkom et forskrækkeligt Bulder, i det Elven sprang frem paa nye oven fra Klipperne, giennem den snevre Vei, ned i Almannegiaa; men denne Frygt var strax forbi, da de saae, at det ikkun var Vandfaldet, som kom ned fra Kloften,

og fortsatte sit forrige Løb, hvilket det og siden haver bestandig holdt ved Lige. Torken synes ikke at have været den Gang den eeneste Aarsag til Oxeraaens Bortblivelse: men der maa være skeet nogen Forandring i Fiældene, hvor den har sit Udspring. Maaskee et Skredfald har stoppet Kilden til, og lukket Vandet inde, til det enten er voxet over, eller har bortført det, som har staaet i Veien.

Hverer og varme Bade, især Reisen til Geyser og dens Beskrivelse.

§. 841.

Anledning til Reisen.

Paa ovenmældte Reise til Island (§. 834.) 1750 besøgde vi og Bispestolen paa Skalholt, for at see de varme Bade, som ere der i Nærværelsen. Men vor fornemste Hensigt var dog at besee det over heele Landet bekiendte forunderlige Springvand, som paa visse Tiider om Dagen kommer op af en Klippe, 3 Miile i N. til O. fra Skalholt, i Høgedal. Dette Vandspring kaldes Geyser, hvilket betyder en, som i Vrede eller Raserie tager meget grumt og hastig afsted, eller som i sin Fremgang viiser nogen usædvanlig Hæftighed. Nogle fleere vandsprudende Hverer i Island betegnes vel med dette samme Navn: men det hører dog denne først og egentligst til, ligesom de andre ikke kunne komme i Ligning med den. Geyser findes beskreven paa Latin i ovenmældte lidet Værk (§. 834.): men Forfatteren vilde nu paa nye holde Beskrivelsen imod Originalen, thi Hukommelsen kunde læt have slaget ham feil, efter saa mange Aar; da han den første Gang ikke havde beseet Stedet, i den Tanke at udgive Beskrivelse derover.

§. 842.

§. 842.

Omkring Skalholts Bispestol findes nogle heede Kilder paa adskillige Steder, men især 2 nær ved, østen og vesten for. Det fornemste Bad har været vesten for, kort fra den Elv Brueraa (§. 838). Det har været opbygget af Muursteen, men er blevet nedrevet i Biskop Arnesens Tiid, ved det Kilden, i et Jordskiælv, var bleven forandret, og dens Beliggenhed forrykket. Det Bad, som bruges nu, ligger en liden Fierdingveis fra Skalholt, paa et Sted kaldet **Laugaraas**, og er kun bygget slet og ret, af Jordsvær og Steen, paa en jævn Klippe, nogle Skridt neden for det kaagende Springvand, som samles i en Rende og falder ned til Badet, dog saa, at naar Badet er fuldt af Vand, flyder den heede Bæk forbi, ned til Hvidaaen, som her danner et lidet Afløb eller Viig, hvor Grunden er jævn og leeragtig, og Vandet kun 2 til 3 Fod dybt, og lunket; her bader man sig om Foraaret og Sommeren, naar det er varmt i Væiret. En heed Bæk, fra en anden varm Kilde, rinder ogsaa ned til dette Afløb. Denne Hver bruges til at kaage Mad i, fornemmelig Mælk og Kiød, til at bøie Splitter og Karbaand, samt til Tvæt og Valken, med videre. Faare- eller Oxe-Been, som her ligge paa Bunden, ere forbrændte. Vandet i begge disse Hverer er ellers klart, læt, og velsmagende, og Badet befundet at være sundt; det sætter ingen Skorpe, eller forvandler til Steen, dog er Røgens Lugt ikke behagelig. Endnu eet kaagende Springvand, kaldet **Reykholtshver**, ligger 1 Miil norden for Skalholt; Holtet eller Bakken, hvori det ligger, kaldes deraf **Røgholt**, som ikke maae sammenblandes med den Præstegaard i Borgerfiorden, der har samme Navn (§. 178). Denne Reykholtshver opspruder det kaagende Vand, med Afvexlinger, 2 til 3 Favne hoit,

Hverer omkring Skalholts Bispestol.

og forvandler Træ og Urter til Steen, dog først efter lang Tiid. Dens Vand sætter og en hvid kalklignende Skorpe, ligesom de fleeste andre Hverers (§. 225. 2c.).

§. 843.

Geyser. Da vi komme til Geyser, var der Flod i samme, saa at det heede Vand flød over alle Bredder, hvorpaa vi inden kort Tiid hørde under Jorden nogen Larm og langsomme Knald, hvorefter Vandet begyndte at springe: dog blev dens Opsprudning denne Gang kun liden; thi Vandet steeg ikke over 20 Favne i Høiden, hvorpaa Klippen holdt inde, og begyndte siden igien nogle Gange, med mindre og mindre Hæftighed, til Aabningen var ganske tom; vor Veiviiser sagde og, at det var rart, at Geyser sprudede saa lidet og uordentlig. Skaalen eller Bækkenet i Klippen var ganske uden Vand; dog kunde vi ikke see ned til Bunden af den, fordi det nederste var fuldt af Røg, og Klippen heed, af den underjordiske Varme, eller af det kaagende Vand, der er i Afgrunden. Vi havde Lod og Line ved Haanden, og maalede Klippens eller Skaalens Dybhed inden i: den var 72 Fod, og Giennemsnidtet af dens runde Aabning oven til, 57 Fod; neden til, noget fra Bunden, var den kun 18 Fod, og allernederst, ganske smal, og dannet som en Tragt. Det som allermeest satte os i Forundring, var, at da vi kastede Loddet ned igien, i Haab om at treffe de smalle Huller, der ere paa den øverste Bund, hvorigiennem Vandet først stiger sagte, siden voxer til, og endelig opsprudes, da kom der strax en heed Vandsprudning op af Klippen, og det var en Lykke, at den ikke traf os. Vi forsøgde anden Gang det samme, men i det vi kastede Loddet ned, kom der igien et Vandskud, saa at vi maatte springe tilbage. Vor Veiviiser blev bange herover, og vi kunde

mærke

TAB. XLVII.

Geyser

a. Iis biærge langt borte. b. Laug fell et lidet Biærg bag Klippen. c. Smaa Vande, som meenes at have forborgne Gange under jorden at samles under Geÿser. d. Varme Bade.

mærke paa ham, som vi og havde fornummet af andre, at det var ikke tilladt at randsage slige hemmelige Steder i Naturen, hvor der maaskee kunde boe mægtige Aander, som ikke kunde lide dette Slags Forvidenhed. Det lod ogsaa virkelig, som her var et fornuftigt Væsen, som vilde herved forbyde os at udspeide dets Boelig. Men vi indsaae lettelig den rette Aarsag hertil, nemlig at Grunden og Vandets Fart neden fra maatte komme i Uorden, saasnart der kom den ringeste Bevægelse i Luften, eller nogen Hindring i eller over de smaa Vandhuller, som ere paa Bunden. Disse kunde vi aldrig treffe, hvor ofte vi end provede det, enten fordi Loddet var for stort (thi det var ½ Tomme tykt), eller og at disse Gange vare alt for krogede: det sidste er nok det visseste, som vi og have erfaret det paa Hverevalle (§. 706.). Men efter den sidste uordentlige Vandsprudning, og de smaa derpaa følgende, som bleve foraarsagede ved Loddets ofte igientagne Nedkastelser, holdt Geyser inde heele Natten. Vandet steeg meget langsom, og Skaalen blev ikke opfyldt, førend Klokken 4 om Formiddagen. Vi holdte os derfor i Nærværelsen, for at give Agt paa Opsprudningen. Imidlertiid havde vi kastet ned i Klippens Bækken nogle Hælder og Steene af Concretis Thermarum, som her ligge overalt. Først hørde vi et stærkt dunkelt Knald under Fødderne, ligesom naar Kanoner affyres langt borte. Af disse Skud komme 5 i Rad efter hinanden, alt større og større, og med det samme rykkedes Grunden haardt, ligesom den vilde opløftes og revne. Med det 6 Knald kom det første Vandskud vildt op af Skaalen, og siden ved hvert Skud, sprudedes Vandet stedse høier og høier op, alt i Spidser; da de nedkastede Steene, sonderslagne i mange smaa Stykker, de største, som en knyttet Næve, bleve skudte op med, og det undertiiden høier end

Vandet. Vi stode paa den Kant, som Vinden kom fra, for at det kaagende Vand ikke skulde giøre os Skade, og for at see desto nøiere til; thi den Mængde af tyk Røg, som kom op med Vandet, havde ganske betaget os Synet paa den anden Side. Vi mærkede af Forstningen, at Vandet ikke aleene blev sprudet op ved hvert Skud, men tillige, at alt det Vand, der var i Skaalen, blev ligesom opløftet, eller malet op, og ved denne Bevægelse styrtedes det ud over alle Bredder, dog meest paa den nordlige Kant, hvor det faldt ned i en liden Dal, og samledes i en Bæk, der faldt ned forbi Stedet. Vandet i den er ganske heedt ved samme Tiid, endogsaa et godt Stykke borte, hvor Kvægets Vei falder over, hvorfor samme ofte bliver brændt paa Beenene. Vandsprudningen i Geyser var denne Gang en af de allerstørste og hæftigste, som almindelig pleier at skee; dog gik den, efter Øiesynet, ikke nær saa høit, som det lidet Biærg Laugafell, der staaer kort herfra oven for Geyser, og er henved 70 Favne høit. Vandsprudningens Høide kan altsaa denne Gang omtrent regnes for 60 Favne. Derimod sige Indbyggerne, som daglig see Geyser, baade fra Høgedal og andre Gaarde, at den undertiiden spruder lige høit med Biærgets Top, og naar dette træffer ind, vente de snart Regn og Blæst. Opsprudningen varede i alt i 10 Minuter; der vare 3 Secunder imellem hvert Knald; og følgelig gav Geyser denne Gang i alt 200 Vandskud.

§. 844.

Stedets Natur og Beskaffenhed.

Stedets Natur og Beskaffenhed kan tildeels sees af forommældte Latinske Beskrivelse; det hvori den synes at vige fra samme, er aleene følgende. Skaalens eller Bækkenets Dybhed sættes der 3 Favne; men det bør forstaaes aleene efter Øiesynet, og om den øverste

øverste og største Deel af Aabningen ned til Rogen, som altiid skiuler den nederste Bund. Skaalen siges videre at være 20 Favne i Omkreds, men det er kun at forstaae om dens Bredder udvendig. Hvad ellers angaaer Grundens indvortes Beskaffenhed, da er man ikke vis paa, enten det Vand, der tiener til Opspringningen, kommer ned fra Fiældene, hvilket er den gamle, og maaskee meest antagelige Meening, eller fra Havet; ellers viiser den Efterretning om Geyser, som er indført i Mercure Danois for 1754, at dens Omvexlinger ei have nogen fastsat Tiid. Klippen udvendig er tilvoxen Tiid efter anden, formedelst Vandets daglige Væden, som efterlader en Art af de ovenmældte Tophis, der i Farve og Anseelse ligner den, som sætter sig paa Bunden af Theekiedeler, paa det nær, at den Tophus, som Geyser bringer frem, er meget haard, samt meere knudret og ujævn end hin, og ligger i tynde Lag oven paa hinanden; og deraf bestaaer denne heele Klippe. Det heede Vand forvandler til Steen, hvorpaa vi her saae mange Beviiser, fremfor paa andre Steder; thi Hverhælderne, her neden for Klippen, ere fulde af Urtestilke og smaa Birkegrene, heelt igiennem forvandlede til en bleegfarvet haard Steen. Vi funde og, i Klippen selv, Urtestilke blevne til hvid Steen; og desuden nogle Træarter, Faarebeen og Knogler, samt Hestepærer, alt forvandlet til en haard hvidagtig Tophus; og endelig en Faare-Sloe (Beenet inden i Hornet af et Faar), og endnu eet Been af samme Dyr, som syntes at være et afbrudt Stykke af osse sacro, med smaa Pileblade paa; men denne Tophus er fiinere, end de andre, som falde paa dette Sted. Geyser har og frembragt et meget artigt Stykke af samme Materie, som den Hvereesteen, der falder kort fra Leyraa (§. 224.), med smaa Birkeblade paategnede, hvori alle deres Trævler findes tydelig udtrykte.

trykte. Bladene ere hvide, af et fiint Hverſteens Evne, men Steenen ſelv øienſynlig bleven til Jordſinner. Saadan en Steen-Forvandling er ingenſteds funden uden her aleene.

§. 845.

Andre Hverer nær ved Geyſer.

Laugafell har en Dal midt oven paa, hvis Steene inden i ere overtrukne med en hvid gipslignende Hvereſkorpe. Vi ginge her op og ſaae det; men i Mands Minde haver dog ingen mærket her nogen Heede eller Røg. Veſten for Geyſer ere nogle heede Kilder, af hvilke 4 ere de ſtørſte, og den længſt borte liggende bruges til Tvætt, og at valke Vadmel. Tvende af dem have høie Bredder og meget dybt og ſtille Vand, ſom ei ſynderlig kaager op. Dybheden er 6 til 8 Favne, og Vandet meget klart. Der fortælles, at den eene af dem er bleven kaldet Geyſer i forrige Tider, da den daglig ſprudede det kaagende Vand høit op i Luften: men at den, ved et hæftigt Jordſkiælv, er bleven ſagtet, og ved ſamme Tiid opkommen en nye Hver, hvor Geyſer nu ſtaaer. Om dette er ſandt, viide vi ikke; i det mindſte ſtrider det dog ikke imod Hvererne Natur i Island, hvilke forandres og flotte dem ſaa tidt. Men om det er her virkelig gaaet ſaaledes, ſaa maae der være en forborgen Søe under den ganſke Egn ved Laugafell, hvorfra alle diſſe Kilder trække deres Vand, eller have deres Oprindelſe. At her maae være Jordbrand, ſom ligger ſkiult og ulmer i Grunden, viiſer den ſtærke Heede; det ſtrider og aldeeles ikke imod Erfarenheden, ſom er indført i Mercure Danois, efter nogle Mænds Vidnesbyrd, ſom ofte have beſkuet Geyſer, at der, ſkiønt ikkun ſiælden, ſkulde være ſeete Ildfunker at ſtige op tilligemed Vandet. Paa nogle af de ommældte Kilder findes voxen paa Bredderne, og ud over Vandet, den hvide Porcellain-lignende Materie, ſom ikke træffes nogenſteds

paa

paa Landet, uden her og paa Hverevalle (§. 706). Her findes og-saa nogle opkaagende Leerpøle, samt de feede og fiine Jordarter af alleslags Farver, som der er mældet om i Svovelbiærgets Be-skrivelse ved Myvatn. Den røde Bolus er øverst og oven paa Jor-den, med vitrioliske Alunblomster; dog kun i liden Mængde, lige-som her og ikke findes reent eller modent Svovel. Under det røde Lag kommer det blaa, som er fuldt af smaa messingfarvede Svo-velkiis-Avner; det er iblandt isprængt med hvide Strimler, og un-der dette blaa Lag kommer det guule hvidagtige. Disse Jordarter smage meget syrlig, og den hvideste Bolus findes i Bredden af nys-ommældte Bæk, tæt ved Geyser (§. 752). Paa Hogedalsgaard, kort fra Kirken, er et saa kaldet **St. Mortens Bad**, som er me-get i Brug og afholdet af Indbyggerne. Nogle ville at Morten, den anden evangeliske Biskop paa Skalholt, skal først have bygget det; men andre sige, at det skal, i Kraft af et Mirakel, i gamle Da-ge være bleevet tilegnet Martino Turonensi, som har været bekiendt overalt i Island, saaat man, indtil for kort Tiid siden, haver drukket hans Minde i alle Brylluper og andre store Giæstebude. Naboerne fortælle om dette Mortens-Bad, at den heede Kilde skal paa en overnaturlig Maade være sprungen op af en haard Klippe, og giennem en hvælvet Rende oven paa Klippen være falden ned til Badet; samt at Vandet har en overnaturlig lægende Kraft, saa at der opregnes mangfoldige Mennesker, som skulde her være blevne helbredede. Dette maae staae ved sit Værd; men det er i Sand-hed ret artigt, at Vandet springer her neden fra Grunden, op igien-nem en 2 Al. høi eller tyk, og 3 Al. breed, haard og tæt Steen, og løber derfra, oven paa Steenen, i en 2 Tommer viid aaben Rende. Man siger at nogle skielmske Drenge skal have afbrækket dens Hvæl-

 ving:

ving; men det synes rimeligst, at Renden heele Tiiden har været aaben, som den er nu; thi den er af en anden Materie end Steenen, og tilvoxen ved det heede Vands incrusterende Kraft. Badets Vand er klart og uden mindste Afsmag, og Badet selv baade sundt og behageligt, hvorfor Folk fra Naboelavet besøge det jævnlig, og slaae Tælt derover. Grafarhver i det Landskab Hrepper, mellem Hvidaa og Thiorsaa, kaager stærkt og har en viid Aabning. Bækken, som rinder derfra, samles i et stort Badsted, neden for Kilden. Hveren er mærkværdig deri, at Indbyggerne forsikkre, at de see der undertiiden Fugle, som svømme i det kaagheede Vand. Om dette er sandt, saaledes som det fortælles, da er dette visselig een af Naturens Hemmeligheder. Men Naboerne ere ikke eenstemmige om disse Fugles Størrelse: somme sige at de ere som Ravne, andre, som smaa Ænder, og endnu andre, at de ere som Brokfugle; der sees sielden fleere end to paa eengang; Farven kunde de ikke rigtig beskrive, men de fleeste sagde dog, at den var morkagtig. Ved Thiorsaa, norden til, kort fra den Bondegaard Thiorsaar-Holt, i en blød Jordgrund, findes et tørt Bad, opbygget i gamle Dage af firkantede Hraunsteene. Det er 8 Fod dybt, 6 Fod breedt i en Firkant, og haver neder i Bunden eet Varme-Hull i hvert Hiorne. Det eene af disse Huller er tilstoppet, eller opfyldt med Jord, og Badet bruges nuomstunder ikkun meget sielden, da det dog er sundt og godt, uden al Stank, og meget tempereret. Det kunde være tienligt for Indbyggerne, at betiene sig oftere deraf, især mod de Svagheder, som Uddunstningens Forstoppelse foraarsager.

§. 846.

Hverene i Ølves.

Hverene i Ølves, et Bygdelav i Aarnæs-Syssel, norden til ved Ølvesaa, ere iblandt de fornemste og meest bekiendte i Island.

Stedet

Stedet er nær ved Reyke-Kirke, hvor de heede Kilder springe op, i og paa begge Sider af Elven, som løber her forbi. De 2de meest opkaagende ere Geyser og Badstofa; den første er tæt ved Gaarden eller Reyke-Kirke, og har taget grumt afsted med sin Vandsprudden i forrige Tider; men en Skredfeld for 60 Aar siden har opfyldt og tilstoppet den med store Steene, saa at den sprudder nu kun lidet, dog med Afvexlinger; men den brøler stærkt, ved det Vandet finder Modstand. Badstofu-Hver, eller Badstuen, er kort neden for Geyser, i Aabredden. Det kaagende Vand springer op paa visse Tider, 4, 6 til 8 Favne høit, ligesom Veirliget er til. Vandsprudningen varer 10 Minuter, og holder inde ligesaa længe, medens Vandet voxer til igien. Det opkastede Vand falder mestendeels ned i Elven. Naar denne Hver springer høier end sædvanlig, med megen Røg, og stærk Brusen, vide Indbyggerne, at det inden kort Tiid vil blæse og regne. Paa den anden Side af Elven ligge 2de store og viide Brønde, kaldte Akra-Hverar, fordi her have været Agre i forrige Tider. Den sydliges Dyb er 13½ Alen, og den nordliges 8 Alne; og af de andre Hvere ere de dybeste 6, 9 til 11 Alne. Ved Agre-Hverene, som almindeligst ikke kaage op, var dette besynderligt, da vi kastede Loddet ned i den første, at Vandet strax sank i den over 1½ Fod, da det stod over Bredderne i den anden; Rummet imellem dem er neppe 5 Favne. Østen for Reykakirken ere og nogle smaa Pøle, som viisede den samme Forandring i det vi loddede dem. Seyder, eller Sydere, kaldes en tør Hver kort fra Geyser. Huulen eller Skaalen i Klippen har intet Vand, men ryger dog stærkt, og Heeden er saa heftig, at Naboerne kaage i en Hast Kiød, Fisk, Melk og andet deri. Dette er atter noget Nyt, og især det, som vi bleve tillige forsk-

krede om, at Maden kaages der ligesaa hastig, som neder i Vandet i de andre Hverer, og faaer ingen Afsmag. Rogen, som Seyder fører, og Maden bliver kaagt i, er og uden al Stank eller Svovel-Lugt, dog har den endeel opstigende Dampe, hvilke ogsaa maae trænge igiennem og hielpe til Kaagningen. **Heedens Grad** i disse Hverer er snart overalt den samme, ligesom det er at formode om Vandets Lætthed, hvilken vi ikke kunde maale, uden for saavidt, at de Hydrometra, som os vare tilsendte af Societetet, sank strax til Bunds i dem allesammen, hvoraf vi saae, at disse vare iblandt de lætteste af dette Slags (§. 704). Fahrenheits Thermometer steeg i Vandet til 182 Gr., og, i Rogen eller Damperne, tæt ved Vandet, til den 90de, følgelig er Heeden i Ølves-Hverene lidet stærkere end i den anden Reykhole-Hver (§. 555). I Badstue-Hveren kunde vi ikke bruge Instrumentet, fordi Vandet er der saa uroeligt. Heeden er og maaskee der stærkere end i Krablande (l. cit. og §. 704). Af **Steenforvandlinger** findes her mangfoldige nær ved Hverene, dog kun i smaa Stykker, og fornemmelig Træ og Stilke af Urter, hvoriblandt vi opdagede forsteenede Blade af Gaase-Urten, som voxer her. De hvide gipslignende Accreta ere her overalt. En fornuftig Mand, navnlig Halfdan Jonsen, som henved Aar 1700 har boet her paa Reyke, og forfattet en Beskrivelse over Ølves-Bygden, beretter iblandt andet, at der ved Hverene er funden Uld, bleven til Steen. Den fiine Hvere-Jord, af samme Slags Farve, som den ved Geyser (§. 845.), findes her omkring nogle af de nordligste Hverer. Dens Nytte i Huusholdningen fortiener dog at anføres; nemlig, at naar Hverenes Naboer om Efterhøsten have slagtet, og samlet ind deres Vinter-Forraad, saasom Skiør, saltet Kiød, samt i Syre nedsyltede Rundemaver, Kallun

og

og deslige, som Kvindfolkene behandle og giemme i store Kar, saa lægge de et Laag over hvert Kar, som de derpaa oversmøre med ommældte Jordart, saa at Luften ikke kan komme til, da Maden bliver paa denne Maade meget godt forvaret. Den største Mængde af denne Jord findes omkring Geyser, samt desuden i endeel Pøle, hvis Vand er tykt deraf, ligesom en Vælling, ofteſt med blaalig Farve; det skyder store Bobler op og buldrer derhos sørgelig; og somme Steder hører man denne Murren neder i Jorden. Af Svovel findes her kun lidet; dets Blomster sidde paa Klipperne nær ved det opkaagende Vand. Alun og **Vitriol** treffes ved de øverste eller nordligste Hverer, af samme Beskaffenhed, som det ved Myvandet (§. 752.), dog ikke saa meget, at det kan forslaae til noget Anlæg. Akra-Hverar ere især blevne bekiendte af de saakaldte Hverefugle (§. 845). Vi kunde ikke faae dem at see, hverken den første eller sidste Gang, da vi vare her, endskiønt vi mange Gange begave os derhen, og biede nær ved Vandet en langsommelig Tiid. Men saavel de nu levende Indbyggere, som deres Forfædre, siges at have seet dem, baade paa disse Akrahverar, paa Grafarhver, Hveren Eene i Guldbrynge-Syssel, og paa andre slige Steder i Landet. Nysbemældte Halfdan Jonsen bekræfter og det samme om Ølves-Hverene, at nemlig mange troeværdige Mænd, som vare nyelig døde, og nogle endda levende i hans Tiid, havde nøie seet dem. Han beskriver dem viidere: at de ere af Skabning og Størrelse som en liden And, samt mørkebruune af Farve over heele Legemet, undtaget at der sees en kiendelig hvid Ring omkring Øinene. De som leve endnu, og have seet dem, forsikkre, at de ei aleene svømme, men og dukke under, og hvis man vil træde nær til, blive de en lang Tiid under Vandet, og komme undertiiden

ikke op igien. De sees ikke jævnlig, men der kunne gaae 3 til 4 Maaneder imellem; nogle af Naboerne have og aldrig seet dem; de sees endelig ikkun paa visse Hverer, og det giærne de store og dybe, dog ogsaa om Vinteren. Enhver maae tænke hvad han vil om disse Hverefugle. Kun de færste i Island ansee dem for naturlige: thi nogle meene, at det ikkun er Indbildningen, som havet dannet dem, ved Hielp af de Skikkelser, som Rogen over Vandet undertiiden forestiller; andre derimod troe, at det er Spøgelser; og nogle faa, meest gamle Folk, som vist nok have denne Meening fra de ældere Tiider, holde dem især for de Afdødes Siæle, som skulde tage denne Skikkelse paa. Vi blande os ikke i dette Slags Trætter. At giøre et almindeligt Sagn, og saa mange troeværdige Mænds Øiesyn, til slet intet, vove vi ikke; og ville vi antage disse Fugle for naturlige, da møde store Vanskeligheder, endskiønt de ikke opholde dem i det kaagende Vand, men svømme kun derpaa for en kort Tiid, og dukke under, for maaskee at krybe ind i nogle Huuler ude i Jorden, ligesom Kilde-Sviinet (§. 340). Deres Fiædre, samt Næbbet og Fødderne haardskallede Huud, kunde maaskee taale Heeden, og skyde Vandet fra dem. Men hvad skal man sige om Øinene? De maatte være af en nye og ubekiendt Beskaffenhed. Man svarer: at en Salamander har ogsaa Øine; men de nøieste Efterretninger viise, at den ikke opholder sig i Ilden, men gaaer kun eller løber en kort Vei igiennem den. Dog, den anførte Vanskelighed er ikke den eeneste. Man kan endnu spørge, hvorledes disse Fugles Blod maae være beskaffent? hos Fugle-Slægten er det giærne let, og mange Søe-fugle kunne ikke dukke under for deres Letheds Skyld; men man kan ogsaa svare, at Hverevand er lettere end noget andet Vand, og at Ænder ere i Almindelighed

tunge.

tunge. Heeden i Hverene bliver dog alligevel en meget stor Vanskelighed; thi omendskiønt Fiædrene og Fuglen overalt kunde skyde Vandet fra sig, da bliver den dog deelagtig i Heeden, og naar Heeden enten i Luften, eller et andet Element, hvor et Dyr opholder sig, overgaaer den Grad, der er indvortes hos Dyret, da maae det døe; men dette er fornemmelig at forstaae om heede Dyr, eller dem, der have varmt Blod, et tveekamret Hierte, og trække Luften til sig. Vil man derimod giøre disse Fugle til Amphibier, da falder maaskee deres Virkelighed troeligere, og dersom de da blive virkelige Fugle, saa viise de i Sandhed en meget stor og forunderlig Nyehed i den naturlige Historie.

§. 847.

Reykenæs-Hverer i Guldbringe-Syssel ere og meget bekiendte. Reykenæs er overalt omtumlet ved Jordbrand. Der skal tilforn have staaet en Gaard, og man har talt om i disse Tiider, at indrette der Fiskeleier, fordi Stedet ligger beleilig dertil; men der er ikke Vand nok. Man seer der overalt forbrændt Hraun og sort Sand; men deriblandt ere dog 3de smaa Leerbiærge, kiendelige og forskiellige fra den øvrige Egn; nemlig **Hverholmar**, **Jrafell** og **Vatsfell**: dette sidste Sted giver lidet sumpigt Vand, hvilket samles ved Snee og Regn; og her kunde maaskee graves en liden Brønd til Prøve. **Hverholme** giver og ingen Hvere med klart Vand; thi hvis det var, kunde Vand hentes derfra: men da her dog ere Leerpøle, som ligne dem i Ølves, saa maa man slutte, at her er Vand i Nærværelsen. Disse Pøle ere mange, og Leeret der kaager op, meget tykt, som smæltet Metal i en Digel. Svovelet pebler op ved somme af disse Aabninger, i meget fiine Aarer, og paa andre Steder sætter det sig Lageviis i tynde Hinder. Reykenæs-Hverer.

§. 848.

§. 848.

Hveren Line. Hveren Line kaldes en bekiendt kaagende Brønd, som ligger nogle Miile i NO. fra Reykenæs, midt imellem samme og Krisevüg, hvilke 3de heede Steder ligge i lige Linie med Ølves-Hverene. Denne Hver, at forstaae den største, som egentlig fører Navnet, (thi her ere fleere heede Spring og Vand-Aarer), er rundagtig og temmelig stor, 7 Al. i Giennemsnidt, og 4 Al. dyb. Vandet i den er ikke klart, men blandet med hvidt Leer, hvilket samles inden paa Bredderne, og hærdes der efterhaanden. Hveren Line har faaet Navn deraf, at den ligger eene, det er aleene for sig selv. Den er deri adskillig fra andre, at den saa tidt har fløttet sig, og saa meget omtumlet Egnen i Nærværelsen, som viiser meget tydelig de mange Lage, der ere blevne frembragte deels i dens Omtumlinger, og deels imellem dem. I Særdeeleshed har den dannet smaa Høie af hærdet Steen, bestaaende af adskillige Slags Sand- og Leer-Arter, hvilke dog ikke ere eens paa alle Steder, fordi Grunden, som Hveren har fløttet sig til, har været adskillig. Disse smaa Lag ere hvide, graa, blaaagtige og sorte; og det øverste altiid besat med smaa Korn, af en hvidgraa Farve, ligesom de der oftest findes paa slige Steder. Her falde ligeledes nogle tynde Mellemlag af guult meget fiint Svovel. Egnen i Nærværelsen bestaaer af smæltede og forbrændte Materier. Man treffer ogsaa blandt de Lag, som Hveren haver frembragt ved sit Opkaag, smæltede Steene, der ere temmelig udpiinte. Fugle af samme Natur, som de sidst ommælde te (§. 846.), siges og ofte at være seete paa Hveren Line, hvilken da bliver den eeneste Leer-Hver, som har denne Siældsomhed at fremviise. De siges at dukke under, naar man kommer til Bredden, men beskrives her ellers noget anderledes, end paa andre Steder, nemlig,

nemlig, foruden at de ere ganske sorte, og kun som smaa Ender i Storrelsen, at deres Krop skal være uden Fiædre, og Vingerne ganske smaa. Anderson (Nachr. v. Isl.) beretter om disse Hvere-fugle, i Anledning af Beskrivelsen over en Hver paa Nordlandet, at de ere sorte, og have lange Næbbe, som Snepper. Disse saa meget adskillige Beretninger kunne let giore den heele Sag mistænkelig, og for denne og andre, meest de foranforte, Aarsagers Skyld, bliver den ikke antagen i Horrebows Tilforl. Efterr. p. 60. Det er ikke at fortænke, og vi staae endnu i Tvil. Ellers falder mig nu ind den Efterretning, som een af Reykegaards Beboere i Olveset har givet mig, at man ikke har seet Hvere-fugle paa Reykehver, siden Jordskiælvet sammesteds 1734 forandrede Grunden, da de dog tilforn vare meget almindelige.

§. 849.

Kriseviig er bekiendt, endog i andre Lande, især for **Svovelets** Skyld, hvilket den Jordbrand, som her ulmer i Grunden, driver op af Jorden, hvorfor det og samles her, til at fores ud af Landet, og er nu i nogle Aar, af det nye privilegerede Islandske Interessentskab, raffineret her paa Stedet. Det findes vel ogsaa omkring de heede Kilder paa de lavere Steder, men dog i storre Overflodighed, hvor der ere lange Rygge af de farvede Bolis. Vi have allereede handlet om denne Sag, i Anledning af Myvands-Egnen (§. 752.), og Horrebow (Tilforl. Efterr. om Isl. p. 71.) har ligeledes givet en god Underretning derom. Derimod er det urigtigt, som Anderson beretter (i hans Nachr. §. 17.), at der er gediegen Svovel allevegne i Island, da det aleene findes paa disse to Steder, og paa et Par andre ikkun nogle smaa Prover deraf. Hverene i Kriseviig ere i en Dal, under hoie Fiælde, paa en for- Kriseviigs Hverer.

 brændt

brændt Grund. Fiældveien ned til denne Dal kaldes **Ketilstiig**; den er kort og temmelig steil. Paa den anden Side, under Fiældet, fornemmes ogsaa Varme i Jorden; der voxer og lidet Svovel, og der oven paa sees de mangfarvede Boli, hvoraf dog den allerstørste Mængde falder omkring Krisevigs Hverer, saa at dette Sted giver ikke Myvands-Egnen meget efter deri. Der ere vel Bade og varme Kilder med reent Vand, men kun ganske faa, imod de andre Hverer og Pøle, der kaage op med tykt Leer, sammenrørt med Vandet, hvilket er meget suurt og sammentrækkende, fordi alle disse Leerarter eller Boli holde Aluun og Vitriol, ligesom de ved Myvatn. Saavel disse Materier selv, som deres Lag, ere de samme, som hine paa Nordlandet (§. 752. 2c.); **Aluunen** spiirer her i Blomster op af Grunden. Af den **gipsartede hvide Steen** (l. cit.), samt en **violet**, meget **fiin Bolus**, som den paa Skardsheide (§. 202.), falder her ogsaa noget. Nogle af Hverene kaage neder i Grunden, endskiønt Jorden er heel oven paa, og om man treffer paa saadanne Steder, løber man Fare for at synke ned. Men naar man seer sig nøie for, mærker man gierne et lidet Hull, skiønt ikke større, end at man kan putte en Finger deri, etsteds oven paa disse underjordiske Hverer. Hørelsen kan og tages til Hielp; thi naar man er agtsom, kan man altiid høre noget til Hverens Kaagen igiennem den lille Aabning. Egnen deeles i to Stykker: det første er **Heima-Namar**, hvor Svovelet er; det ligger imod Sønden, nærmer ved Gaarden Krisevig og Havet. Det andet er nordligere og oppe til Fiælds, og der er størst Mængde af Hverer, og der iblandt 4 de anseeligste: vi maalede den første, som kaager op med Blaaleer, og bruges af Naboerne til at bøie Splitter og Karbaand; den er oventil 6 Alne dyb. Den anden er ganske

nye,

nye, og allerforst opkommen om Vinteren 1754 og 55, da man fornam til Jordskiælv i Kriseviig, saa at de, der vare i Svovel-Hytterne, bleve bange for, at Huusene skulde falde. Denne Hver sprang op 30 Favne fra den forste, hvor Grunden var haard og tæt; den var, da vi saae den, Aaret efter, 6 Favne breed, rundagtig, og Dybheden 3 Favne. Den tredie er ikke heedere end saa, at man kan i en Hast stikke en Finger ned i Vandet; den kaager med hvidt Leer, og seer ud som Faaremælk. Den fierde kaager meget hæftig, med stærk Rog, og ved den er det besynderligt, fremfor alle de andre, at Vandet viiser adskillige Farver, baade paa eengang, og atter paa en kort Tiid den eene Farve efter den anden. Dette maae komme deraf, at den haver adskillige Lufthuller og Vand-Aarer, der ligge i de mange Lag af uliige Jordarter, hvilke her falde rode, brune og lyseblaa. Den sidste er syrligst for Smagen; de tvende andre ere fiine, og kunde ved Udlaugning, Slemning og anden Omgang blive tienlig til Leerkar. Af guule Jordarter ere her og tvende Forandringer, den eene lyseguul, og den anden dunkel: de ere begge fiine og seie, især den sidste, hvilken er desuden temmelig bestandig i Ilden. Jordarter af de anforte Farver findes her ogsaa blandede, og ligesom de vare isprængte med Kunst. Kriseviigs-Fiældet giver altsaa ret et artigt Syn, formedelst disse og andre Farver, tilligemed den opstigende Rog.

§. 850.

Laugarnæs er en Gaard og et Kirkested, mellem Reykeviik og Vidoe, som har Navn af Badet der i Nærværelsen. Hveren, som den varme Bæk rinder fra til Badet, er kaagheed, og forer en temmelig Mængde Vand, endskiønt dens Bækken oven i er ikke dybt. Vandet er klart og læt; dog sætter det paa Hverens Bred- *Hver og Bad paa Laugarnæs.*

der noget af den hvide Materie. **Badet** er temmelig stort og dybt: den heede Bæk falder deri; men den tager og koldt Vand til sig, hvorved Heeden tempereres; dog er det Vand, som løber ned derfra, forbi Gaardens Tuun til Stranden, ligeledes varmt. Man haver altsaa, neden for Badet, 2 til 3 andre Steder, som ere bekvemme, og bruges til at bade sig i, naar det øverste Bad er for heedt om Sommeren, eller naar der ere mange Folk paa eengang; thi Laugarnæs besøges meget, for dette Vands Skyld, fra de mange omliggende Gaarde, og især af de Farende fra Holmens Hävn, og af Haandværksfolkene i Reykeviig, om Løverdags og Søndags Aftener. Paa Bunden af de lavere Badsteder treffes ofte Aal, deels levende, naar Vandet er kun lunkent, deels ogsaa døde, naar de af Vanvare løbe ud i Badet, naar det er for heedt, fra Vand-Aarerne paa Siden, hvor de jævnlig opholde dem; thi Grunden er her overalt løs og myragtig. Her fanges ogsaa temmelig store Aal, men det er mærkværdigt, at de gamle eller fuldvoxne findes aldrig døde i det heede Vand, men kun de smaa eller unge, som ikke have endnu lært at tage dem vare for Heeden. Saavidt om de fornemste Hverer og Bade paa Sønderlandet: det eeneste i Kiosar-Syssel er omtalt i det første Stykke (§. 10). **Drikkevandet** paa Sønderlandet er af alleslags ligesom i Borgerfiorden, dog sædvanligst som det i Kiosar-Syssel (§. 9). Paa Rangervalle er ofte Mangel derpaa, paa visse Steder.

Luften og Væirliget.

§. 851.

Væirliget i Almindelighed. Om **Luften** og **Væirliget** er overhovedet det samme at sige, som i Kiosar-Syssel, især paa den Kant fra Vidøe til Havnefiord.

De

De skarpe eller giennemtrængende Vinde (§. 11.) virke meest paa Søekanten, især i Guldbrynge-Syssel. Strandklipper, som ere forædte af Luften, sees paa Vidøe. Mistet (§. 15.), som her er almindeligt, kommer med ost- og nordostlige Vinde, og giør allerstørst Skade paa Rangaarvalle, og dernæst paa de høie eller tørre Steder i Aarnæs-Syssel, i det den sorte Sand fra Hekla og den omtumlede Jordbrands-Egn falder saa tykt paa Tuunene, at man maa, med meget Arbeide, skuffe den bort fra Huuse, Giærder og lave Steder. At Vejrliget er jævnlig mildere paa Sønderlandet, end andensteds i Island, er en almindelig Meening, som aldrig har været tagen i Tvil. Vi ville og tilstaae det for meere end Halvparten af Tiiden; men vi maae dog derhos mælde, at det er ikke rart, at jo Vejret falder godt i andre Egne, naar det er slet paa Sønderlandet; ja der ere tidt indfaldne heele Vintere og Aar, som have været bædre vester og oster paa, end sønder paa Landet. Den betydelige Forskiæl, der er imellem Vejrliget nord- og sønder- paa, med sydlige og nordlige Vinde, kan sees i det 5te Stykke (§. 709.); sydlige Vinde falde her gierne fugtige, endskiønt man ikke veed meget af Taage at sige. Erfarenheden viiser og, at Luften paa andre Steder i Landet, og især nord paa, er nok saa sund, som her. Hvad ellers Horrebow, i hans trykte Meteorol. Observationer, mælder og slutter om Island, af den Erfarenhed, han selv har faaet paa denne Kant, at der nemlig ikke er nær saa slet eller haardt Vejrlig, Frost, eller Kulde, som Fremmede tænke, og den gangbare Meening om den umilde Himmel-Egn kunde føre med sig, det er og bliver en unægtelig Sandhed. Der ere især to Ting, som forestille Island, og ligeledes Sønderlandet, ufordeelagtigt i denne Henseende for Fremmedes Indbildning. Den første er Hav-

 Iisen,

Iisen, tilligemed det ubehagelige og haarde Vairlig, som den fører med sig (§. 645. og 710.). Den anden er Blæsten, hvilken i dette Land er langt meer almindelig, end enten i Dannemark, eller andre flade og lave Lande, ja almindeligere og jævnligere, end i de biærgefulde, som Norge og fleere. Denne stærke Blæst kommer dog ikke meget ofte, og varer meget sielden længer end en halv eller heel Dag. Hvirvelvinde ere her meget rare, og de store Orcaner, som i andre Lande have saa meget skrækkelige Virkninger, falde næsten aldrig i Island. Derimod er i Island ikkun meget sielden saa aldeeles stille, at det ei skulde blæse noget. Middelmaadig, og stærkere end middelmaadig Blæst er der almindeligst; og dette dæmper Varmen saa meget, og giør Luften saa kiølig, at Fremmede, som i deres eget Land ere vante til stille Vær, liden Blæst, og ubehindret Varme i Luften, synes at erfare, ligesom de og meene og paastaae, at den Islandske Himmel-Egn er umild; endskiønt Græs og Urter, i det de trives og opdrives bæder i Island ved Blæst, end ved stille Vær, kunne overbeviise dem om det, som er tvertimod. Aarsagen til de jævnlige Vinde i Island er ellers Landets Beskaffenhed, og især de høie og lave, og overalt med Dale afvexlende Biærge, samt Havet og Luften, der bevæges frit omkring Landet, og endelig de hemmelige Trækhuller, som findes overalt i Landets aabne Grundvolde.

§. 852.

Meteorologiske Observationer. Saalænge vi vare i Island, nemlig fra 1752 til 1757, giorde vi daglig, endog paa Reisen, men især om Vinterne, paa Sønderlandet **Meteorologiske Observationer.** Vi holdte en Dagbog derover, og skikkede eet Stykke for hvert Aar til Videnskabernes Societæt. Disse Agtpaagivelser handlede vel meest om Luften

og

og Væirliget, og derhos om Nordlyset og alleslags besynderlige Luftsyn; men dog tillige om Aaringerne, og Indbyggernes Tilstand, samt om den Tiid, naar Trækfuglene lode sig først see eller droge bort, naar visse Urter spiirede frem, blomstrede, eller ginge ud, og andet meere. De, som hørde til Luften og Væirliget, udgiorde dog den største Deel, og til disse brugte vi Thermometra, Barometra og Anemometra. Vi førde desuden Brevvexlinger om denne Sag med andre længer borte. Fornemmelig holdt Provsten Hr. Thorgersen, i Guldbrynge-Syssel, paa hans Præstegaard Garde ved Havnefiorden, en rigtig Dagbog over de Baroscopiske Observationer, hvilke han giorde med et Instrument, som vi havde skikket ham; samt tillige forfattede en rigtig Optegnelse over Væiret og Vindene hver Dag. Velbemeldte Provst har vedligeholdt dette sit Arbeide til nærværende Tiid. Den eene af os, nemlig Eggert Olafsen, da han sidste Gang var i Island, giorde ligeledes sammeslags Observationer, paa Vesterlander, fra November-Maaneds Begyndelse 1760 til Augusti-Maaneds Udgang 1764.

§. 853.

Det almindeligste om Heede og Kulde paa Sonderlandet er mældt i det første Stykke (§. 12). I den Tiid vi opholdt os paa denne Kant, er vel, efter Thermometeren, undertiiden falden skarp Frost, men dette skeer giærne ikkun i klart og stille Væir, ligesom paa andre Steder, og staaer de fleeste Gange ikkun en kort Tiid; overmaade stærk Frost med Blæst og skyet Luft, falder kun imod Foraaret, i Februarii- og Martii-Maaneder, og kan vare 2 til 3 Dage. Aarbøgerne berette, at Vinteren var saa haard Aar 1348, at Havet fros rundt omkring Landet, saa at man kunde ride fra et Næs til et andet, og at alle Fiorde vare tillagte med Iis. Vinteren

Heede og Kulde især.

ren 1755 var temmelig stærk paa Sonderlandet, især i Februarii-Maaned, da Thermometeren, den 22. i samme Maaned, faldt til den 7 Grad. De andre Vintere var Frosten ikke saa stærk, nemlig, 1754 den 13 Jan. 9 Grader, den 13. Febr. 8 Gr., den 14 Martii 11 Gr., den 6 Decembr. 11½ Gr.; om Vinteren 1755 var den, den 12 Febr. 14 Gr., og den 11 Decembr. 12 Grader. Denne Sommer, sidst i Maii-Maaned, fros dog 1 T. 5 Lin. tyk Iis paa Vandet om Natten hiemme i Bygden ved Strandkanten paa Sonderlandet. Hav-Iisen bringer ogsaa Frost og Kulde til Sonderlandet, endskiønt den ikke kommer det nær. Dette er erfaret utallige Gange, endog naar den ikke eengang er kommen forbi Østerhorn eller Fuglebiærget, men haver kun ligget midt for Nordlandet; dog har den naturligviis virket endnu hæftiger, naar den har overskredet bemældte Grændser; og allermeest naar den er kommen til Sonderkanten selv, hvilket, efter Aarbogernes Vidnesbyrd, er skeet nogle Gange i de seenere Tiider, f. Ex. i Aaret 1615, da den saaledes omringede heele Landet, at man fangede Vade-Sæle paa den, sonder paa Næssene; en stor Mængde Biorne kom ligeledes den Gang til Landet, og nogle af dem bleve og dræbte sonder paa; endeel store Skibe, som man blev vaer uden for Landet, bleve borte sammesteds med Folk og alt. 1639 belagde Hav-Iisen den storste Deel af Sonderkanten, nemlig osten fra til Reykenæs eller Malstrommen sammesteds, hvilken vel forde Iisstykkerne ud til Havet, men noget af dem drev dog op igien vesten for Næsset. Aar 1683 kom Iisen osten fra til Grindevigs Havn. 1695 belagde den igien heele Kysten paa Sonderlandet, liige til Borgerfiorden, saa at man kunde gaae tvert over fra Akrenæs til Holmen; nogle Skibe bleve borte i denne Iis, ligesom og Mandskabet fra et Fransk Skib,

og

og et andet fra Skotland, gik over Jisen ind til det faste Land. I disse sidste Aaringer naaede Jisen 1756 til Reykenæs, og 1759 til Grindeviig. Det er ellers mærkværdigt, i Henfigt til Strømmene, at Hav-Jisen altiid er kommen til Sønderlandet østen- og ikke vesten-fra. Forbi Fuglebiærget er den kun meget sielden kommen til Breed fiorden (§. 645).

§. 854.

Luftens Tyngde og Bevægelse viiser i Island meget større Forandringer, end de foranførte Ting, og endnu større Forskiæl imellem den Danske og Islandske Himmel-Egn. Denne store Forskiæl i Luftens Tyngde eller Barometrets høieste og laveste Stand, har **N. Horrebow** allerførst opdaget (see Tilforl. Efterr. §. 476). Han fik paa Besssested 2 Tommer og 5 Linier: vi have og paa Widøe nogle Gange faaet dette, og derover. 1755, den 18 Jan., faldt Qvægsølvet til 26 Tom. 10½ Linie, og steeg igien den 28. i samme Maaned til 29 T. 4 L., saa at den heele Forskiæl blev denne Gang 2 Tommer og halvsiette Linie: men den som vi mærkede 1756 og 1757 blev endnu større; thi det første Aar, den 17 Decembr., sank Instrumentet til 26 Tom. 9½ Linie, og steeg igien, den 4 Martii Aaret efter, til 29 Tom. 6½ Lin., saa at Forskiællen bliver 2 Tom. 9 Lin. eller 2¾ Tomme. Den allerstørste Forandring er dog mærket paa Vesterlandet. Barometeren faldt der den 27 Jan. 1762 til 27 Tommer og 8 Linier; men den 7 Febr. samme Aar steeg den igien til 30 Tom. 3 Lin., det er 2 Tom. 10 Lin. Siden den nu Aaret tilforn, nemlig 1761 den 11 Jan., steeg til 30 T. 4 Lin., bliver den største Forskiæl, som hidindtil er funden i Island, 2 Tommer og 11 Linier, eller 3 Tommer mindre 1 Linie. **Vindenes største og mindste Kraft** er ikke forsøgt uden paa Sønderlandet.

Luftens Tyngde og Bevægelse.

 Man

Man kan dog giøre sig Slutninger deraf; thi det er rimeligst, at der ikke falder stærkere Blæst paa eet Sted, end paa et andet. For at viide denne Luftens Bevægelse, lode vi forfærdige et Anemometrum eller en Vindmaaler, efter Wolffs Forskrift i hans Aerometrie, og erfarede derved, den 14 Februar. 1756, da der var paa Sønderlandet en overmaade stærk Blæst af Sydvest med Snee og Hagel, at Stangen opløftede 10 Pund 14½ Lod til den 86 Grad. Den 10 April samme Aar kom den anden hæftigste Storm, som vi mærkede til i dette og det efterfølgende Aar; den blæsede af Norden, med Driveskyer og Solskin; man kunde ikke gaae imellem Huusene, men maatte krybe frem: dog var det ingen Hvirvelvind, men en stadig Blæst. Axelen opløftede denne Gang 11 Pund og 23 Lod til den 90 Grad. Luftens bølgelignende Fart over Jordens Overflade var denne Dag besynderlig; alle saae den, og meenede, at det var Driveregn fra Havet; thi Solen skinnede, og denne Driveregn er almindelig ved Søekanten i Island, naar det blæser stærkt, da Jorden bag efter bliver hvid, ligesom af Riimfrost. Men vi mærkede denne Gang, baade af det, at Vinden kom fra det faste Land, og tillige deraf, at den voldsomme Blæst trykkede Bølgerne ned, og giorde Søen jævn, at det var ingen Driveregn, men kun Luftens Bevægelse, som lod sig tilsyne i Solskinnet. Forsøge paa den sagteste og mindste Blæst i Island ere disse tre. 1756 den 25 Jan. var klar nordlig Luft, da Møllen løftede 2 Punds Tyngde til 45 Grader. Den 16 Julii samme Aar, med liden Vind af Sydost, løftede den kun 1 Pund til 45 Gr., og to Dage for, nemlig den 14de, et halvt Pund til den 30 Grad, hvilket er den sagteste Blæst, som vi kunde maale med dette Instrument. Den Kuuling, der er mindre, regnes for **Logn**, eller stille

Vær,

Væir, i Island, og indfalder kun siælden, undtagen en Times Tiid eller en liden Deel af Dagen. **Blæva-Logn** i Luften og **Hvita-Logn** paa Havet, hvilket da er blankt som et Speil, varer meget siælden en halv Dag, eller fra Morgen til Aften.

§. 855.

Om **Nordlyset** ville vi kun anmærke dette, at det sees meest i Island om Aftningerne indtil Kl. 12, saa at det treffer tidt ind, at det, efter den Tiid, ikke kommer til Syne, endskiønt Luften bliver klar den heele Nat; dog er dette aleene at forstaae om maanløse Nætter, thi i Maaneskin, især naar Maanen er nær ved at blive fuld og giør lyst paa Jorden, sees ei gierne Nordlys. Ellers hændes det dog iblandt, uagtet Maanen er klar og lyser godt, at Nordlyset ogsaa kommer frem langt borte, og nærmer sig til den, dog des svager, jo nærmer det kommer. 1753 den 18 Novembr., Kl. 7 om Aftenen, kom Nordlyset i SO. op paa Horizonten, og gik først i en lys Bue til NV., men breedede sig derpaa ud i en Hast over heele Himmelen, med usædvanlig stærk Lysning. Det mærkeligste var, at det forsvandt nogle Gange i et Øieblik, da man ikkun mærkede et lidet Glimt deraf neder ved Horizonten i SO.; om Dagen havde været stærk Blæst, som lagde sig Kl. 5 Efterm. Frosten var begyndt een Dag tilforn, og blev derpaa saa stærk, at Havet, Dagen efter, var tilfrusset inden for Øerne. Vinden var denne, og efterfølgende 8 Dage, nordostlig og stille, undtagen den 23 og 24. 1754 den 18 Decembr. var, den heele Dag, stærk Blæst med Hagelbyger, og allerhæftigst om Aftenen og Natten derpaa, da det tillige tordnede og lynede forskrækkelig; imellem Bygerne var klar Himmel og Maaneskin, og Vinden S.S.V. Da kom ogsaa Nordlyset til Syne, og var meget stadigt: det gik fra Nordlyset.

Vest-Nordvest, i mange smalle lyse Buer, først op til Zenith, og derfra ned til Horizonten i O.N.O. Dagen efter (den 19de) var samme Væir, med Lynild, og endnu stærkere Frost, men ingen Torden. Dog Nordlyset havde endda den samme Skikkelse, som Aftenen tilforn. Aaret 1755, den 9.Dec., var liden ostlig Blæst, og om Dagen klart Væir og Solskin. Kl. 9½ om Aftenen fros det temmelig, og Maanen skinnede i V.S.V, da Nordlyset pludselig sprang op i V., og deeledes i 2de store Buer, gaaende ganske lavt over den nordlige og sydlige Horizont, indtil de stødte sammen i O.; den ganske Himmel oven over var uden Nordlys: dette varede ½ Time med stærk Lysning. Men Kl. 10 kom en Bue op fra O., som gik over Zenith til V., og breedede sig alt meer og meer ud, indtil den indtog den ganske Ovre-Himmel med en flammende Ild og klar Lysning Kl. 11½; dog saae man endnu Himmelen imellem dette Lys og forbemældte Ring der laae omkring Horizonten. Kl. 12 var alt Nordlyset borte, undtagen den store Ring, der holdt endnu ved en Times Tiid, spillende med stærkere Lys paa den nordlige Side. 1756 den 1 Octobr., da Vinden var sagte af N. V., med klart Væir og liden Frost, saae man først en tyk, middelmaadig lys Bue, der gik op fra V. til Zenith, da der igien udgik fra Midten af samme til N. en lys Spids i en ret Vinkel, som deelede sig igien i tvende Spidse. Saadant et Syn af Nordlys saae vi hverken før eller siden. Kort derefter trak Nordlyset sig til den ostlige Himmel-Egn, og spillede der stærkt med en klar Lysning; det blev alt tykkere og høiere med mange bølgeformede bævende Buer, som skiøde sig meer og meer paa begge Sider til S. og N. Fra Kl. 9 til 10 formindskedes Lyset igien og blev ganske borte, og Kl. 11 blev Himmelen skyet. Dette Luftsyn saae vi paa

Breed-

Breedemarks-Sand. Den 25 Octobr., samme Aar, var en liden sydlig Blæst, og temmelig klart Væir med Solskin, uden Frost, og de eftersolgende 3 Dage var Regn. Nordlyset kom frem Kl. 7, med en lys Bue fra V. til O., 10 Grader hoit over den sydlige Horizont; men den blev efterhaanden tykkere og hoiere, saa at den Kl. 8 indtog den halve Deel af Himmelen, nemlig den sydlige. Kl. 9 fik Nordlyset en rar Skikkelse: det gik i store Straaler, som flammende Pyramider, ned til Horizonten paa alle Kanter, dog med den stærkeste Lysning, omvexlende, nu i O., nu i V., og beholdt denne Skikkelse en halv Times Tiid. Kl. 10 var den allerstærkeste Lysning overalt paa Himmelen, og i en Hast kom der Regn, som dog snart gik over, da Nordlyset kom til Syne igien, men meget dunkelt, og blev saaledes ved heele Natten, dog ustadigt og uordentligt. Aaret 1757 den 7 Febr. spillede Nordlyset meget artig sonder paa. Væirliget var smukt og klart i disse Dage, med middelmaadig Frost og Ost-Sydost-Vinde. Nordlyset begyndte Kl. 6 om Aftenen, forst over den nordlige Horizont, hvor det kom hastig frem og spillede med usædvanlig stærke Bevægelser, dog uden nogen vis Figur. Kl. $7\frac{1}{2}$ var det allerstærkest, da Himmelen overalt fra SO. til SV. stod ligesom i Baal og Brand, liige op til Zenith, med en hoi purpurrod Farve, hvorimod Resten af Himmelen var jævnt besat med opstaaende klart lysende Flammer. Dette Luftsyn, hvis Liige vi ikke havde seet tilforn, varede neppe 5 Minuter; thi Nordlyset floi i en Hast til den nordlige Horizont, hvor det spillede til Kl. 9 med uliige dannede meget lysende Ildstotter. Det forsvandt der i en Hast, og fra den Tiid kom det ikke til Syne om Natten, skiont Himmelen var klar. Dagen efter var samme Væirlig, og om Natten var Nordlyset uordentligt: det skiod sig op i store

 og

og smaa jævnsides gaaende Flammer, ligesom Ildsluer; de efterfølgende Dage var ustadigt Vævir med Blæst, Regn, Snee og Hagel. Heraf kan da Læseren see, hvor foranderligt Nordlyset viiser sig i Island. Det er meget rart at see det stille, eller Himmelen rod overalt deraf, uden mærkelig Bevægelse, som det er blevet seet i de sydligere Lande i Europa. Men ofte spiller det med guule, grønne, og purpurrode Flammer paa eengang, nu i Spidse, nu Bølgeviis. **Magnetens Forrykkelse,** under stærkt spillende Nordlys, have vi vel fornummet, dog ikke ofte eller tydelig; thi den Magnetnaal, som vi havde ved Haanden, var hverken levende nok, ikke heller dannet til dette Slags Observationer.

§. 856.

Adskillige Luftsyner.

Om andre Slags Lufthændelser er fornemmelig følgende at mærke: a) **Rosabaugur,** eller **Uvæirs-Ringen** omkring Maanen, er almindelig i Island, og betyder gierne stærk Blæst med Regn eller Snee: jo større den er, des haardere Væir siges den at betyde. Derimod holdes det ikke for ondt Tegn, naar man seer, med klar Himmel og stille Luft, en stor lys og udvendig lidet rodguul Ring om Maanen. b) **Hiaa-Soler** eller **Bi-Sole,** Parhelii, sees ofte paa Sønderlandet og andensteds. Naar man seer to, een paa hver Side af Solen, som meget lyse Aabninger, kaldes det **Ulfakreppa,** hvilket Ord har sin Oprindelse fra Hedenskabet, og forklares saaledes i Edda, at der ere to Ulve, der forfølge Solen, som flygter hvor den kan, men bliver dog tilsidst opsluget af den eene, hvorpaa Verdens Undergang umiddelbar skal følge: men nuomstunder forklares dette aleene om Væirliget. **Thriar Soler,** eller **tree Sole,** kaldes især det, naar de to saadanne Bi-Sole skinne stærkt og i Runding, lignende den rette Sol; og naar

dette

dette sees ofte i Rad, meenes det at betyde store Ting. Niu Soler kaldes det, naar der synes omkring Solen 9 saadanne Bi-Sole. Det agtes ogsaa som et Tegn paa noget betydeligt Tilfælde: men de fleeste sige dog, at det aleene betegner Luftens Kulde og Aarstiidens Strænghed. Saaledes findes optegnet i Landets Aarboger, om den strænge Hav-Iis-Vinter 1615, at Solen, naar man saae den, havde de fleeste Gange een, to, ja tidt og ofte 4, 5, 6, 7, 8, og nogle Gange 9 Bi-Sole, hvilke giærne havde Ringe uden om, ligesom Rosebuer, samt at man ofte blev en Regnbue vaer, lige imod eller over for Solen, endskiont det var skarp Frost, og temmelig klart i Væiret. Om Vinteren, i middelmaadig Frost og godt Væir, sees imellemstunder en stor Ring omkring Solen, af Farve som en Regnbue, dog smallere og ikke saa tydelig. c) **Viiga-Hnøttur**, eller **Drabs-Bold**, kaldes saadant et ildagtigt Luft-Syn, som vi have beskrevet i Reisen til Øster-Joklerne (§. 775). Det er blevet seet visse Aar i Rad, og hoit oppe i Luften, paa Sonderlandet; og Almuen tænker, at det betyder Krig og Mandslæt i andre Lande. Naar saadant Lys er langagtigt, dog derhos bestandigt, ligesom det forste, kaldes det **Viigabrandr** eller **Nordsværd**, og meenes at betyde det samme. De Uvidende have blandet disse Luftsyn med **Halestiærner** eller Cometer, hvilke ogsaa anfores i de Islandske Aarboger. Aaret 1595 saae man mange saadanne Luftsyn over heele Landet; de ere blevne seete i Form af Drager, skiont ikkun meget siælden. Ellers er det ikke rart at see saadanne Lys i alleslags Skikkelser, naar der ere Jordskiælve og Ildsprudninger. d) **Loft-Elldur** eller **Luft-Ild**, af samme Art og Virkninger, som den der er nævnt i det 5 Stykke (§. 711.), er ikke rar paa Sonderlandet. Den har endog undertiiden giort

der

der nogen Skade; og man holder for, at den er kommen fra Heklefiældet, thi der i Nærværelsen sees ofte allehaande ildagtige Skikkelser i Luften. Denne Lynild skal to Gange have afbrændt Skalholts Domkirke; især mældes det tydelig den første Gang, nemlig i Aaret 1309. Aar 1634 brændte den Overdeelen af Huusene i Brodretunge, en stor Gaard og et Kirkested imellem Skalholt og Hekla. e) **Upphillingar**, bestaaende deri, at Næs, Øer og Skiær, som ere noget borte, forhøies for Synet, ere meget almindelige i Island, og holdes for Tegn til godt og stille Vær. De mærkes meest om Sommeren, i stille Vær og Varme, og om Vinteren, i middelmaadig kold og tyk, dog stille Luft. Hr. **Strøm** beretter at dette Luftsyn holdes for at bemærke vestlig Vind med Taage i Norge (see Søndm. Beskr. pag. 427.), og Prof. **Kalm** (Nörra Amer. T. II. p. 89.) at det betyder Regn.

§. 857.

Jordskiælve. **Jordskiælve** ere ingensteds i Island almindeligere, end paa Sønderlandet, uden Tvil fordi der ulmer saa megen Ild i Jorden. Man holder for, som og ofte er erfaret, at Hekla er Aarsagen til disse Jordskiælve; thi de indfalde altiid for, og nær ved en Jordbrand. Dog er derhos mærkværdigt, at Jordskiælvene mærkes ikke saa meget nær ved samme Biærg, f. Ex. paa Rangaarvalle eller i Hrepperne, som længer borte, især i Grimsnæs, mellem Brueraa og Hvidaa, saa og i Ølveset. Jordskiælvene mærkes og, ei aleene ved Heklefiældets, men og ved andre, endog de allerlængst bortliggende, Fiældes Opsprudninger, og findes derfor overalt antegnede, i Anledning af disse, baade i Landets gamle Historier og de seenere Aarbøger. Thingvalle-Sveit, saa nær som den ligger, og saa forbrændt som den er i Bund og Grund, staaer dog mindst

Fare

Fare for dette Slags Rystelser, just fordi dens Grund er saa meget huul og aaben; dog er det rimeligt, at Jordbrandens Trækhuller løbe derhen, og at Jordskiælvene forplantes der fra igien til den lave Egn, i Ølves og Grimsnæs, som haver langt tættere Grund; hvis Modstand da foraarsager des hæftigere Rystelser. 1693 mærkede man i Ølveset nogle langsomme, men ikke meget hæftige Bevægelser i Jorden, hvorved Vandet i alle Hverer sammesteds sank ned og forsvandt. Indbyggerne forundrede dem meget herover, thi det var ikke skeet tilforn; men man fik snart Forklaring herpaa, da den store Ildsprudning i Hekla begyndte 3 Dage efter. Dette skeede om Vinteren, og een af de Islandske Aarbogskrivere anmærker, at Sicilien har udstaaet forskrækkelige Jordskiælve i dette samme Aar, hvilket vi anføre i Anledning af den almindelige Meening, at Hekla og Ætna skulde staae i Foreening sammen (§. 835). 1706, tiidlig om Foraaret, fornam man ogsaa meget stærke Jordskiælve i Grimsnæs og Ølves, hvorved især den sidste Bygd maatte udstaae meget; thi ei aleene fulde mange Huuse og endeel Gaarde ned i Grund, men Mennesker og Kreature inde i Huusene bleve hist og her sønderknusede. Jordskiælvet i Aaret 1734 er nævnt tilforn. 1749 indfaldt igien et stærkt Jordskiælv paa Sønderlandet, som meest rammede Ølvesbygden, hvor mange Huuse komme af Lave. Gaarden Hialle kom dog meest til Skade, og Folkene bleve truede med en gruelig Undergang, i det saavel Gaardens Huuse som Kirken sank ned i Jorden, til 2 Alnes Dybde.

Jordarterne.

§. 858.

Den sorte og almindelige **Værte-Jord** (§. 16.) findes her overalt, dog meest i Aarnæs- og Rangaavalle-Sysseler; thi Guldbrynge- Værte-Jord, Morads-Jord, o. s.

brynge-Syssel, og især dets vestlige Deel, har meest af den slette røde Jord, som ligeledes findes i Kiosar-Syssel; dog kunde denne Jord blive noget fastere, ved riigelig Giødning. Den er ikke saa ufrugtbar paa Græs, som den er løs og aaben, hvorfor den blæses lættelig op, hvorved Grønsværen ødelægges, og den tørrede Muld føres bort af Blæsten. Til Patæters Plantning er den meget god, men til de andre almindelige Kiøkken-Urter ikkun middelmaadig. Af **Morads-Jorden** haves alt for meget i de 3de vestligste Sysseler, dog allermeest i Aarnæs-Syssel. **Tørv**, af temmelig Fasthed og Feedme, er her snart overalt, som og den **sorte Farver-Jord**. Om de **fiinere Jordarter** er her ikke meget at sige, naar man undtager dem, der findes ved de varme Bade, hvilke ere før beskrevne, ved forefaldne Leiligheder; vi skulle nu og strax handle noget nærmer om dem, i Henseende til deres Lage i Jorden. Det gemeene **Blaaleer** og det sorte **Dynd** af raadnede Hav-Væxter (§. 472.), ere almindelige her ved Stranden. **Peters-Muld** (§ 704 og 712 a) findes paa Rangaavalle. **Strand-Tørv** (§. 19) falder og bruges paa Alptenæs.

§. 859.

Undersøgninger med Jordboren paa Laugarnæs.

De Undersøgninger, som ere blevne giorte med Jordboren, ved Hverer og Svovel-Pøle i Island, hvor der er Heede i Jorden, bliver maaskee noget nyt, i det mindste i de nordiske Lande. Men Anledningen dertil var, at Videnskabernes Societæt havde i Aaret 1755 bekostet og tilsendt os en Jordbor, for at undersøge Jordens Lage, især paa de Steder, hvor man fornemmer til underjordisk Heede. Vi havde allereede Aar 1752 været i Svovelminerne ved Myvatn, og forsøgt denne Post, endskiønt det ikke kunde skee med al den Fremgang som vi havde ønsket (§. 752). Men nu have

de

de vi derimod den beste Leilighed nær hos os, nemlig paa Laugarnæs (§. 850.), hvorhen dette svære Instrument kunde bringes med liden Bekostning, først til Soes, og siden til Hest et lidet Stykke Veis.

Vi komme betiids derhen, den 12 Augusti 1755, og satte, ved Hielp af vort Mandskab, Jordboren ned paa en grøn Banke, kort fra Hveren. Her var da først et Lag, 1 Fod tykt, af bruunrød, løs, og mudderagtig Jordart, som den forommældte (§. 16.); dernæst 2 Fod mørkegraat, noget grønagtigt, blødt Leer; og derunder igien endnu af samme Slags Jordart, et 2 Fod tykt Lag, blandet med grovt Sand. Under dette Lag, 5 Fod dybt, mødte os et nyt af temmelig haard Steen, af Oprindelsen hærdet Blaaleer, og 2 Fod tykt; den nederste halve Deel var blandet med guul og hvidagtig Okker; og i dette Lag begyndte Varmen, saa at det øverste deraf var lunkent, og det nederste temmelig heedt. Et halvanden Fod tykt Lag, af violetfarvet Steenart, laae under det næstbemældte; og denne Steen var, af Oprindelsen, en hærdet Bolus, mænget; i det nederste, med rødagtige martialske Jord-Partikler. Her var Heeden stærkest, og vi sluttede, at dens fornemste Sæde maatte være i dette Lag; thi her neden under begyndte den efterhaanden at formindskes. Under anførte violetfarvede Steenart laae en blaagraa Sandsteen, $1\frac{1}{2}$ Fod tyk, og ikke fuldt saa haard, som foranførte Steenarter, men dog fuld af haarde Smaasteene. Vi borede endnu een Fod dybere ned, da Steenarten blev løsere, og meer graaagtig, meen mindre blaalig, med hvidagtige Striiber inden i. Med dette Lag holdte vi op om Aftenen; Heeden var ogsaa, nederst i samme, reent forsvunden. Vi havde altsaa giennemboret denne Dag $10\frac{1}{2}$ Fod. Den 13, Kl. 4 om Morgenen, be-

begyndte vi igien, og holdte ved med Boringen til Kl. 12, da vi i alt havde boret 2½ Fod, igiennem et meget haardt graat Sandsteens-Biærg, bestaaende af Leer, Gruus, og sammenbagte hvidagtige Hvere-Levninger, eller Smuuler af den oftbenævnte Tophus. Vi sluttede heraf, at Hveren paa Laugarnæs (§. 850.) maatte eengang tilforn have ligget saa lavt, tilligemed Jorden der omkring, og siden, Tiid efter anden, have forøget sig ligesom Jorden var tilvoxen; thi man mærker snart allesteds, hvor heede Vande springe op i Island, saadan en Forhøielse; Klipperne med Vandets Bredder ere og ofte voxne 2, 3 til 4 Alne i Høiden. Da vi nu vare komne 13 Fod dybt, mærkede vi igien at dette Sandsteens-Lag blev omskiftet med et blødere af meget fiin Jord, der dog hverken var feed eller liimagtig, men ganske uden Varme; dette Lag var ¾ Fod tykt. Herpaa blev Boringen begyndt paa nye, og en lang Tiid fortsat, uden at Instrumentet sank det allerringeste: vi forundrede os derover, og forsøgte derfor med Bergbøren, men det hialp heller ikke, thi den blev strax slov og forslidt paa den overmaade haarde Bergart. Vi lode en Kiile falde ned, men det var ogsaa forgieves; dog bleve vi, af de opbrækkede Steensmuuler, forvissede om, at dette Biærg bestod af smæltet Hraun: vi undersøgte det viidere, og mærkede da, ei aleene at dette Lag kom frem af en Bakke kort fra Hveren, men og at det laae under heele Laugarnæsset, og sommesteds der ovenpaa en haard Graasteen-Art, ligeledes angreben paa mange Steder af den almindelige Jordbrand. Laget af denne smæltede Steen er 4 til 6 Alne tykt, og ligger ei aleene under Laugarnæsset, men og under heele Sønderlandet, og især de nærliggende Øer Vidøe og Engøe. Det er den samme Bergart, som vi have mældet om i Kiosar-Syssel, i Anledning af

Lund-

Lundoe (§. 26.); og den sees tydelig paa de fleeste Steder i Island, ved Strandbredden.

§. 860.

Hvad Jordheeden paa dette Sted er angaaende, da seer man klarlig, at den ikke gaaer saa dybt, som man skulde tænke; men derfor maae man ikke slutte, at det er ligesaa paa andre Steder, hvor Anlaget (om man tør kalde det saaledes) er større end her; ikke at tale om ildsprudende Steder, og de Hverer, der sprude det kaagende Vand mange Favne høit op i Luften. Den heedgiørende Materie have vi ikke kundet prøve, formedelst Mangel af Ovne og fleere dertil nødvendige Ting. Vi kunne ikkun mælde, at den blaa og violfarvede Leerart er fornemmelig den, hvori Heeden opholder sig; den lugter af Svovel, og holder derhos Jærn. I Ilden er den temmelig fast og bestandig, og giærer ikke med Skeedvand. Slutning heraf.

§. 861.

Aaret efter, 1756, førde vi Jordboren til Krisevig (§. 849.), og begyndte at arbeide den 1 Julii, i Middagslavet, paa Bredden af den store Hver, som var først opkommen det forrige Aar om Vinteren, ved Jordskiælv, da der tillige aabnede sig kort derfra, mod Østen, nogle sydende Pøle paa Marken, hvilken endnu var grøn allevegne omkring, og prunkede med dobbelte Blomstre af *Argentina*, *Tormentilla* og *Ranunculis*. Vi funde da paa dette Sted: 1) et Lag, 3 Fod tykt, af en bruunrød Jordart, som oven til var forblæst og maver, og derfor lysere end sædvanlig; den synes af Oprindelsen at være den røde Bolus Thermarum, og i det nederste af dette Lag begyndte Varmen. 2) En bruunrød, mørkagtig, temmelig fiin og feed Jordart, 2 Fod tyk. Den er ogsaa Forsøg ved Krisevigs Svovelbiærg.

fastere end den forrige. 3) En guul, mindre feed, tør, noget grov og skarp, 1 Fod tyk Jordart. 4) Et Lag, 5 Fod tykt, af adskillige Farver, og deri stærk Heede. Jordarten var fiin, først guul- og rød-stribet, 2 Fod; dernæst stribet med blaa, grønagtig, rød og hvid-agtig Farve. De nederste 2 Fod vare af en langt fastere og feedere Jordart, end hin, som laae oven paa. Farven var graa, med bleeg-hvide haarde Avner overalt. I dette tykke Lag var Heeden saa stærk, at man ei kunde holde Haanden paa den Jord, som Boren bragte op. 6) Et Lag, paa 1 Fod, af en blaagraa blød og løs Jordart. 7) Et andet Lag af samme Slags, men meget lysere og endnu blødere Leer, 4⅔ Fod tykt. Ved Begyndelsen af dette Lag, da vi net op vare komne 12 Fod dybt, mærkede vi først det underjordiske Vand, hvilket giorde Grunden blød. Det stod altsaa ligesaa dybt, som det kaagende Leervand i den store Hver; Heeden var her og brændende, med en Lyd af stærk Kaagning. 8) En feedere og fiinere blaagraa Jordart, ¾ Fod. 9) Endnu en af samme Farve, dog noget lysere, grovere og haardere, med smaa hvide Steene, eller en haard Materie. I dette Lag var Heeden allerhæftigst og meest suusende, ligesom det er berettet om Groven ved Myvatn; Lagets Tykkelse her var kun halvanden Fod. 10) Tre Fod tykt Leer af samme Slags, dog noget fiinere, haardere og tættere, samt opfyldt med de hvide rundagtige Steene. Det heele blaagraa Hoved-Lag, fra No. 8 til 10, hvori Heeden var allerstærkest, er 6¼ Fod tykt. 11) En halv Fod tyk mørk-violfarvet fiin og feed Jord; men Heeden alt mindre. 12) En rød- og blaa-spraglet fiin Jordart med leverrød Farve iblandt, og 1½ Fod tyk, hvori Heeden begyndte kiendelig at tage af. Her holdte vi og op om Natten, da vi i alt vare komne 25 Fod ned. Den 2 Julii var Mariæ Be-

Besøgelses-Dag. Om Aftenen vendte vi til Stedet igien; Hullet var næsten fuldt af Vand; vi begyndte at arbeide den 3 Julii Kl. 1 Formiddag, og funde da fremdeeles: 13) En mørkerød, særdeeles fiin Jord, 1 Fod tyk; men Heeden som sidst. 14) En guul og rød Leerart, noget grovere, en halv Fod. 15) En grønagtig Jordart, temmelig fiin, ½ Fod tyk. I disse 2 sidste Lag voxede Heeden til igien. 16) Et meget haardt Lag af en lyseblaa Jord, med foromtalte hvide Smuler, halvanden Fod. Her voxede Heeden kiendeligst, men begyndte siden at tage af. 17) Høiere blaa Farve, fiinere og blødere Jordart, 1¼ Fod. 18) En særdeeles muldagtig Jordart, mørk-violet i Farven, samt tæt, tør og maver. Laget var neppe ¾ Fod; men denne Prøve forandrede Farven, i det den blev tør i Luften, saa at den blev meget nær kaffe-bruun; i dette tynde Lag tog Varmen af igien. 19) En mørkebruun-rød, feed og fast Jord, Laget 1 Fod; Heeden syntes i dette Lag at tage lidet til igien. Men her maatte vi holde op, thi vi havde ikke fleere Leed af Jordboren ved Haanden. Vi vare i alt komne 32 Fod ned, og tænkte ikke at komme saa langt; thi saavidt vi kunne slutte af Jordgrunden i Nærværelsen, vare vi virkelig komne ned imod Klipperne, hvor Varmen vel holder op. Bønderne her paa Stedet, naar de grave efter Tørv, komme ikke dyber ned end 14 Alne; men de berette, at der møde paa denne Dybde, 3 til 4 Gange, 1 Fod tykke Lag af en blaa, guul og rødguul Leerart, samt at de mærke lidet Varme i de blaa Mellemlage. Fra foranførte Sted flottede vi Boren til nysommældte Pole, kort her østen for, hvilke vare sprungne frem paa den grønne Mark, ved den samme Tiid, som den store Hver. Disse have mangfoldige smaa Trækhuller, hvorfra der opstiger den hæftigste Svovelstank med en utaalelig Heede.

Her

Her voxer baade Svovel (4) og Hvere-Salt, eller det ved Myvatn beskrevne vitrioliske Aluun. Vi begyndte paa et Sted at grave lidet med Spader; men Grunden var her saa overmaade heed, og dertil baade løs og usikker, at vi hverken kunde eller torde blive der. Vi udvalgde derfor et andet Sted, hvor Grunden oven til var mindre heed og meere fast. Her satte vi da Jordboren ned, og, uden Møie, borede 6 Fod dybt. Jorden var der overalt blaalig, dog hvidstriibet iblandt, meest Lageviis, og saa heed nederst, at man ikke kunde røre ved den, uden at brænde sig. Grunden blev des blødere, jo længer man kom ned, og da Boren var 7 Fod dybt, hørde vi tydelig neder i Hullet en usædvanlig Lyd eller Bulder af en stærk Kaagning. Alligevel holdt man ved at bore, til Instrumentet stod 9 Fod dybt. Men her begyndte Grunden at bevæges, og hvor smalt end Hullet var, omkring Boren, begyndte dog den tynde Materie at sprudes op med en overmaade stærk Voldsomhed. Vi maatte altsaa paa nye staae fra vort Forsæt, og trække Boren op, hvorved Heeden ret fik Luft, saa at det leeragtige brændende Vand sprang 6 til 8 Fod i Høiden. Efter en kort Tiid holdt dog denne Uroelighed op, saa vi tænkte at Heeden havde alt raset ud; men det varede ikke ret længe, inden den fik Kræfter igien, og begyndte da for Alvor at sprude, og uden Ophold at kaage op. Vi mærkede altsaa, at vi, ved denne Leilighed, havde frembragt en nye Hver.

§. 862.

Slutninger af disse Forsøge. Man vil ikke opholde Læserne med at igientage alt det, som er sagt i Forveien, ved saa mange Leiligheder, om den underjordiske Brand og Heede i Island, og især om visse Hverer, Leerpøle og Svovelminer, hvor denne Brand har viiset sig. De, som ønske

at

at have en fuldkommen Underretning herom, maae, paa sine Steder, læse disse Stykker igien, for at fatte et almindeligt og rigtigt Begreb om denne Naturens ligesaa forunderlige som skrækkelige Huusholdning og Arbeide i og med vor Jordklode. Til denne Sags Oplysning maae man og efterse andre Verdens Parters Tildragelser i ældere og nyere Tiider, fornemmelig Jordbrandene, saavel paa det Torre som i Havet, samt Jordskiælve, og de ved slige Omtumliger deels opkomne, deels undergangne Jordstykker og heele Lande. Men naar dette altsammen holdes imod det, der er skeet og erfaret i Island, saa vil det, som vi have skrevet og sluttet om denne Øe, i samme Henseende ikke komme en Fornuftig saa meget underligt og ubegribeligt for. Hvad ellers den næst foran undersøgte og beskrevne underjordiske Heede er angaaende, da maae det især sammenlignes med Krisevügs, Myvandets og Laugarnæssets Beskrivelser (§. 751 til 755, og 859 til 860). I øvrigt blive vi ved vor eengang antagne Meening, at den Brand og Jordheede, der ulmer i Islands udvendige Jordskorpe, og især om de oftbemældte Hverer og Leerpole, at de ikke hente deres Heede neden fra Landets Grundvolde, men have den nogle Fod, og i det høieste nogle Favne, dybt i Jorden, i den giærende Materie, der befindes i visse Lage. Herhos meene vi dog, at de fleeste, om ikke alle, saadanne Steder, faae nogen Luft neden fra Jordens Afgrund og de lønlige Gange, der gaae imellem de store, meest de ildsprudende Biærge, og ned til Havet; følgelig at de ogsaa kunne, ved de Dampe, Luften har i sig, faae Tilførsel af saadanne Materier, som tiene til deres Underholdning. Alligevel maa denne Tilførsel ikkun være sparsom de fleeste Gange, og Foreeningen imellem Hverene og de ommældte underjordiske Gange ikkun være liden, ja Veien neppe aaben, uden

Aaa aaa naar

naar Jordens Grundvolde ere i Bevægelse. I Stedet for de Dampe og Materier, som idelig opstige og bortgaae fra Hvere, Leerpøle og Svovelminer, faae disse igien det største Tillæg oven fra. Det er ellers klart nok, af foranførte Forsøg, at denne underjordiske Heede i Island opholder sig i den blaalige suuragtige feede Jord, og fornemmelig i det hærdede Lag eller den Bergart, som er bereedet og sammenperset af bemældte Jordart. Denne blaa fiine Bolus indeholder Svovel, Vitriol og Aluun; den haver og, ved adskillige Prøver, i Ilden viist sig at være jærnholdende; og nogle visse Forandergligheder i dens Farve, give det samme tilkiende. Herforuden har en anden Saltart ladet sig tilsyne, fornemmelig i Heedens Sæde selv, eller i denne blaa Bergart: den er endnu ikke bleven prøvet, endskiønt vi, af visse Formodninger, holde den for etslags Middelsalt. At der er Salmiak ikke aleene her, men ogsaa i de opkaagende Leervande, tage vi ikke i Tvil. Omstændighederne ere her de samme, som i Solfatara (§. 721, 752 ꝛc.), og denne selvsamme modne Saltart viiser sig her i Klumper, i Klippernes Rifter, hvor Jordbrand haver udraset tilforn. De smaa Cubi og Avner af Svovelkiis ligge synlige overalt paa de fleeste Steder i de blaa Hverelage. Syrligheden er meget stærk i de heede, feedagtige og stinkende Jordlage, og denne Syrlighed holder sig stærkt bunden til Materien paa mange Steder i Landet, hvor ingen Hverer sees nuomstunder, ja endog hvor man veed, at ingen Hverer have været siden Landets Beboelse. Det er herhos mærkværdigt, at denne Syrlighed er stærkest i den blaa Jord, nærmest saavel over som under det heede Berg; men i Bergarten selv er den snart ingen, eller kun lidet følelig for Smagen; følgelig er den der deels udkaagt, deels forandret, og Materien er i dets Sted, naar

man

man tager den i Munden, mangfoldig torrende og sammensnærpende. Hertil kommer endnu een Ting, som Heedens fornævnte Sæde har for sig selv, men er ikke endnu noie bleven provet, nemlig den hvide, haarde og torre Materie, som vi have kaldet Magnesia calcarea alba, fordi vi have befundet, ved det lidet vi have kundet samle deraf, at den ikke giærer med suure Safter, og fordi her, i Hvere-Stederne, forefindes det Slags Sager, hvorved benævnte Magnesia frembringes. Endelig bliver foranforte Meening om denne Jordheede, at den kun opholder sig i visse Lage oven i Jorden, og haver ikke, som almindelig holdes for, sit Udspring dybere ned, fra Landets Grundvolde, bestyrket derved, at Heeden paa samme Tiid tager til og af, i 2 til 3 Lage under hinanden; at den er stærkest i eet Lag paa een Tiid, hvorimod et andet Lag haver paa en anden Tiid den storste Heede; endelig og, at den er eet eller nogle visse Aar stærkest i een Egn, og derimod svagere sammesteds paa en anden Tiid, ligesom Materien indvortes giæres, eller dens Mængde bliver storre eller mindre, og ligesom Luften og Væirliget falder til; thi efter denne Tingenes Beskaffenhed og Forandringer kunne Materierne samles, modnes og komme i Giæring, og folgelig Jordbrand, Hverer og deslige opkomme af nye, hvor intet saadant har været tilforn. Erfarenheden har og viist, hvor utroeligen disse Naturens Arbeidere kunne forvandle Vand og Dampe, Jordarter og Steene, Metaller og Mineralier til deres egen Slægt og Næring; thi det er skeet saa fuldkommelig, at den som kommer her, og vil betragte disse Ting, skal ikke finde andet, end den sammeslags Leerart overalt. Paa samme Maade gaaer det til i de stærke Jordbrande. Man haver hidindtil ikke kundet opspore, hvor de mangeslags Ting, som Jordbranden har opsluget, ere blevne af,

eller hvad de ere blevne til. Man veed, at den medtager endog heele Landskaber paa eengang, og anvender mangeslags Klipper, Jordarter, Urter og Skove til sin Næring: og dog finder man ikke andet, som den har ladet efter sig, end Hraun, Sinner, Pimpesteen og Aske. Om Hraunene veed man, at de ere en smæltet Materie, der indeholder mange og uliige Ting: men man har endnu ikke lært dem alle tydelig at kiende, og endnu mindre kundet komme efter, hvad de have været, forend de bleve til Hraun.

§. 863.

Steenarterne i Almindelighed. Om **Steenarterne** er ikke meget at skrive paa dette Sted; thi de fleeste ere anførte i de andre Stykker. De almindeligste Fiæld-Klipper, hoit oppe, ere her af samme Slags, som i Kiosar-Syssel (§. 22). Grundævnet til adskillige andre Steenarter, samt **Brasmoe** og **Smidiumoe**, o. f. findes her ligeledes. **Kiæmpe-muure** (§. 567. d) komme her til Syne, endskiønt ikke almindelig. **Studleberg** (§. 476.) er her paa mange Steder; og især nogle af de største eller tykkeste **Støtter**, med 5 til 6 Kanter, iblandt Strand-Klipperne paa Vidoe. **Den røde Sand- og Leer-beblandede Steenart**, der tiener til Mellemlag i de ældste Fiæld-Klipper i Island (§. 208.), er her ogsaa at finde. Af **fiinere Steenarter**, som **Kristaller, Agater** og deslige (§. 568.), falder ikke ret meget, eller nye smukke Forandringer paa Sønderlandet, fordi Grunden overalt er saa meget omtumlet. Vi ville derfor nævne nogle især af de andre Klippe- og Steen-Arter, ved hvilke der kan være noget at anmærke.

§. 864.

Moberg, og dets Nytte m. v. Den beklendte og oftbenævnte Sandsteen-Art **Moberg**, anvendes til Nytte paa Sønderlandet. I Aarnæs-Syssel, i Floen,

findes en liden Gaard, udhuggen i denne Bergart, og bestaaende af nogle Kammere; dog har der været en Huule af Forstningen. Paa **Lyngdals-Heiden**, oven for Althinget, er en Huule i Klipperne, kaldet **Laugarvats-Hellrar**, hvilken tiener til Siælehuus eller Herbærg for alle dem, der reise over de vidtløftige Fiælde, fra Vester- og Sønderlandet, til Skalholt og omliggende Egn. I Rangaarvalle-Syssel findes nogle saadanne Steder, enten ganske udhuggne ved Kunst, eller tillige dannede af Naturen. I Aas, i det Præstegiæld Holtene, paa det flade Land, i Tuunet, er en stor Hoelade udhuggen, med 2 Dørre, een paa hver Side. **Rutafells-Huulen**, ved Oefiældet, er dog meest bekiendt, for det store Værelses Skyld, der er kort fra Gaarden af samme Navn; ja Folkene have af og til boet der for Mageligheds Skyld, og derfor er der endnu en stor Dør for Aabningen. Huulen bestaaer af brunt Berg, der er middelmaadig haardt, dog jævnt og godt at arbeide; og Værelset er udhugget af Mennesker i de ældste Tiider, 24 Alne langt, 8 Al. breedt, 4 Al. hoit, og hvælvet oven til. Imod det inderste paa den venstre Haand fra Døren, er et lidet Kammer, med Udgang eller Dør: det er 4 Alne hoit, under Loftet, hvilket ogsaa er kiendeligen udhugget, som der fortælles, for at tiene til Sængested. Historien er denne. En Kiæmpe, navnlig Rutur, skal have boet her paa Stedet i de allerældste Tiider, og selv udhugget denne Huule, for at være i Sikkerhed, da han havde et og andet udestaaende med hans Naboer. Men disse hans Fiender passede paa, og funde Leilighed at komme ind i Huulen, medens han laae og sov. Han vognede ved denne Larm, forend de endnu kunde komme til ham, eller giore ham nogen Skade, og greeb til sine Vaaben, som han havde hos sig. Men de brækkede Hull paa

Loftet, som var 1 Al. tykt, hvorigiennem de naaede til ham med deres Spyde, og til Slutning dræbte ham. Denne Tildragelse findes ingensteds optegnet; men Indvaanerne have fra Mand til Mand fortaalt den saaledes, og Tingene viise sig endnu: nemlig Huulen, Kammeret, og Loftet, med et rundt, 1 Al. viidt Hull midt paa, som man ellers ei kan viide til hvad Ende det skulde være giort. Sængestedet der oppe er 5 Al. langt og 3 Al. breedt. Gaarden **Hlidarende**, i den østlige Deel af Rangaarvalle-Syssel, er bygget af Sandsteen. De største Stykker, som ere smukt hugne, findes foran ved Porten. Bergarten er lysebruun, meget fiin og jævn, men fortæres noget af den skarpe Luft. Den trækker ellers Vand, og gior Huusene fugtige.

§. 865.

Andre Steenarter. Af andre Steenarter mærke vi kun følgende: a) **Graaberg** falder ret godt og tienligt til Bygninger ved **Hellaaen**, som Fremmede kalde **Lax-Elven**. Denne Steen er og bleven brugt til Vindues-Karme i det Huus, som Hans Majestet Kongen har ladet bygge paa Vidöe; ligeledes til Farver-Huusets Fodstykker, og til at indmuure Kiedlerne ved samme Aae. Men man maa soge Berget ud; thi deri falde giærne Eitler, eller smaa smæltede Steene; hvilket viiser, at det er tildeels etslags Breccia. b) **Hiemøen** paa Vestmannøe bestaaer ligeledes, paa mange Steder, af Sandsteen, hvilken er et Eitleberg. c) **Mohalsen**, en liden Fiældvei paa Sønder-Næssene, bestaaer, for den største Deel, af en grov Breccia eller **Eitleberg**; Grunddævnet deri er især en mørkebruun jordblandet Sandsteen, opfyldt med smæltet Smaasteen og vandslidte Strandsteene derimellem. d) **Dryckiarhals**, som ligger noget længer borte fra Grindeviigs Havn, end næstbemældte Biærgryg,

har

har en Mængde Moberg, nu med fiine, og nu grovere Forandringer; men deriblandt er en Art Bryneſteen (lapis cotarius, particulis æqvalibus molliſſimis) den beſte. Den er en meget fiin og jævn Sliibeſteen, bruun-guulagtig af Farve. Denne Hals er ellers mærkværdig for ſit Navns Skyld, der har ſin Oprindelſe af et Kar, ſom her findes oppe paa Biærget, tæt ved Veien, udhugget i en Sandſteen-Klippe til de Reiſendes Nytte. Klippen kaldes Dryckiarſteinn, eller Drikkeſteenen, fordi her ſtod i forrige Tiider Drik til Reede for reiſende Folk. Egnen er tør og uden Vand; og derfor var her en Oppaſſer, ſom ſkulde ſamle Regnvand, eller ogſaa hente Vand længer fra, naar det var tort Væir, og holde Karret ſtedſe fuldt af Vand, blandet med Syre, ſom han bragte fra Bygden, og fik maaſkee Betaling derfor. e) Grænaberg. Raudafell, et lidet ſærſkilt Biærg i Oeſiælds Bygdelav, giver et Lag af grønagtig feed og faſt Steen, ſom godt lader ſig arbeide, aleene at den haver haarde, rundagtige ſmaa Eitler inden i. Denne Art blev for nogle Aar ſiden udgiven for Kalkſteen; men den holdt ikke Prøve i Ilden. f) Heele Oeſiældet, langs med Sønderhavet og over Bygden, beſtaaer for den ſtørſte Deel af lyſebruunagtig Sandſteen, ſom neden til har haarde Klipper, og desuden inden i hiſt og her fremmede Arter af Smaaſteene. Den ommældte Oeſiælds-Jokel (§. 772.) hviler herpaa. g) En ſort jaſpisartet Steen falder i Marteinstunge, liggende paa Rangaavalle, øſten for Veſter-Rangaa; Gulvet i Kirken ſammeſteds er belagt med Fliiſer af denne Steen. Vi ſaae ligeledes Gulv-Fliiſer deraf i Odde-Kirke, hvilke vare at ſee til ſom eenfarvet ſort Marmor. Det mærkværdigſte er, at Fliiſerne ere naturlige 4, 5 til 7 kantede; følgelig maae dette være en Baſalt-Art. Vi have ikke ſelv be-

ſeet

seet dette Sted, ei heller prøvet Steenen, og tør derfor ikke give den ud for Marmor, skiønt *Plinii* og andres Basalter ere det virkelig. Denne har og meere Anseelse af Jaspis.

Materier, frembragte ved Jordbrand.

§. 866.

Hraunstrækninger.

Vi have mældt ved adskillige Leiligheder om Sønderlandet, at samme viiser Prøver af den smæltede Steenart eller Jordsinner, i langt større Mængde, og meget meer tydelig, end andre Landets Fierdunger (§. 830). Især have vi allereede nævnt (§. 772.) Hraunet og Jordbranden paa Thorsmark, een af de østligste Egne i Rangaavalle-Syssel; ligesom og Reisen til Heklefiæld, og dets Beskrivelse (§. 834-836), viiser det samme. Vestmannøe (§. 832) tillige med dens underliggende Øer og Klipper, er ikke aleene forbrændt i Grunden, men denne Øe har desuden Hraunhuuler eller Smæltegange fra Jordbrandens Tiid, som have opkastet Jordsinner efter Øens Beboelse, og ødelagt en Deel af den. Oppe paa Fiældene, især ved Skioldbreed (§. 833.), er Grunden fuld af denne Klippe-Art. Aarnæs-Syssel viiser sammeslags Strækninger langs med Hvidaaen, i Ølves og Grimsnæs, over Bygden, og oven paa Jorden, men dog allermeest i Thingvalle-Sveit (§. 830 ꝛc.), som ei aleene oven paa, men og i Bund og Grund, bestaaer af usædvanlig tykke Klippe-Lage af Jordsinner. Samme komme meest til Syne i de fæle Sprækker og Kløfter; og siden den ganske Egn er huul og aaben, og man mærker dybt Vand, paa en vis Høide overalt, neder i disse Sprækker, sluttes med temmelig Vished, at her maae være Vand overalt i Afgrunden. Denne Vand-Art er meget kold, læt og velsmagende at drikke om Sommeren, og de,

som

som søge Althinget, maae regne dette for een af Stedets største Herligheder. Hvor Sprækkerne ere saa dybe og mørke, at man ikke kan see Vandet, mærker man dog og hører til det, hvis en Steen kastes ned. De tvende Sprækker eller Kløfter, Almannagiaa og Hrafnagiaa, ere de allerstørste, den første vesten og den anden østen for Althinget. De ligge begge høit, og jævnsides, endskiønt der ere fuldkommen 2 Miile imellem dem, og dette Mellemrom, som er lavest i Midten, er fuldt af andre mindre, store og smaa Sprækker, der ligeledes ligge jævnsides hos hinanden. De begynde alle norden fra Fiældene, hvor Skioldbreden og mange andre bekiendte Biærge staae, omgivne med samme Slags Klippe-Arter. De allerstørste og dybeste Sprækker eller Kløfter ere liige for Althinget, og de middelste gaae ned i Thingvallevatn. Ravnegiaa især giør de Reisende Hinder, i det de kunne ikke, uden paa faa Steder, komme over eller igiennem den. Almannagiaa er derimod mærkværdig deri, at den er i Bunden opfyldt med Jord, og bevoxen med Græs og Urter, saa at den tiener til Beedemark for Heste. Klipperne staae paa begge Sider 10, 20 til 30 Favne høie liige op og ned; smukke Urter og smaa Birke-Træer voxe ud af Rifterne. Den slette Mark i Almannegiaa er viidest liige for Althinget, og derfor er den fuld med Tælter og Boder for Althings-Folkene. Oxeraa styrtes ned i og igiennem Kløften, kort herfra, og den alfare Vei, ned i den, er en farlig Stie, med mange Steentrapper, hvor de Reisende maae klavre til Fods og lade Hestene springe op og ned. At her maae eengang være gaaet for sig en forskrækkelig Jordbrand, det viise Klipperne, og de Kløfter og Rifter, som nyelig ere beskrevne, tilligemed Vandet neder i Grunden. Egnens Lavhed i Midten beviiser især, at den vist nok er nedsiunken ved

 stærke

stærke Jordskiælve. Men uagtet Aarnæs-Syssel viiser saa mange og store Hraun- eller Jordsinner-Strækninger, saa har dog Guld-brynge-Syssel endnu meget fleere, thi det er overalt suldt deraf. Hellesheide, og den heele Række af Fiælde, fra Thingvallevatn ud til Reykenæs, ere ikke aleene omtumlede og tildeels opkomne ved Jordbrand, men de have ogsaa fæle Hraune, hvoraf nogle ere ofter end eengang komne i Smæltning. Det øverste af bemældte Heide, nær ved Landeveien og Reykenæsset, viiser dette især, i det Klipperne sammesteds ere saa meget udkaagte og sorte. Ja Havets Bund, nogle Miile ud fra Reykenes, og de Øer, som ligge der, bestaae ganske af Jordsinner. Strækningerne paa Landet, som bestaae af samme, betegnes især med følgende Navne: **Øgmunds-Hraun**, kort fra Kriseviig, som er en nye opkommen fæl Egn. **Diupedals-Hraun**, paa hin Side af Selvogsheide. **Herdisar-viigs-Hraun**, paa bemældte Heide. **Skola-Hraun**, en meget gammel Strækning, som gaaer til V.S.V. fra det spidse særskilte Biærg Keiler, og ned til Stranden, hvor det kaldes **Thraain-skiolds-Hraun**. Paa begge Sider af Havnefiord ligge ligesaa fæle Strækninger, nemlig, norden for den, **Garde-Hraun**, og **Vatsleysu-Hraun** sønden for.

§. 867.

Besynderlige Prøver af Jordsinner.

Besynderlige Prøver af Jordsinner ere især følgende: a) **Billeder af alleslags**, som dog ere opkomne blot ved en Hændelse, og ikkun de fiineste Sorter af Hraune. Hoved-Aarsagen hertil er Luften, som har udtrykket disse Billeder paa Jordsinneret, medens det endnu var i Smæltning. Derfor ere Skikkelser af Bølger de almindeligste, og dernæst nogle andre, lignende et vildt Løvværk og Blomster, som Billedhuggernes. Man seer saadanne

Billeder,

Billeder, naar man gaaer op paa Selvogsheide osten fra, men især, frem for andre, kort fra Veien, i en fast, smæltet Klippe, en gammel Mand, ligesom den var udhuggen, med langt Skiæg, og i en siid Hempe eller Kappe, samt et breedt Gehæng eller Bælte, som er spændet der uden over; Tegningen eller Billedet er 3 Fod høit. b) **Lageviis smæltet Sandsteen** er een af de smukkeste Prøver, som Sønderlandets Jordbrand har levnet os. Den vi funde ved Hveren Eine (§. 848.), er noget besynderligt. Men i Kriseviigs-Egnen opdagede vi en Hraun-Hælde, der havde, midt inden i, et Lag af graa-bruunagtig Sandsteen, hvilken var fiin og jævn, og ikke haard. Dette, samt flere smaa Prøver, som vi have truffet paa andre Steder i Landet, tiener til Beviis paa, at Jordbrand ikke smælter alleslags Steenarter, som og, at Smæltningen paa deslige Steder maae gaae meget stille og ordentlig for sig, og Ilden aleene giøre sin Virkning ved at ligge og ulme. c) **En tildeels hærdet og angreben af Ild, deels ogsaa smæltet Sandsteen.** Vi have mældt nogle Gange, at Strandklipperne paa de fleeste Steder i Island vare smæltede, og at der kom mangesteds til Syne et fast og ordentligt Lag af Hraun, under Landet samt dets Klipper og Fiælde: begge Slags Klipper ere undertiiden smæltede saa fiint og jævnt, som den Rhinlandske Bergart, af hvilken Møllesteene giøres; men de have siden faaet Tillæg formedelst Havets idelige Overskyllelse, saa at de i Almindelighed ikke agtes for Hraun. En Bugt mellem Bessested og Garde-Præstegaard er især riig paa en Steenart, som i den Tiid, vi vare i Landet, skulde bruges til at opmuure Amtmandens Huus paa Bessested; den blev kaldet Sandsteen, men man klagede over, at den var saa usædvanlig haard; ellers er den meget skiøn og varagtig til Bygninger.

Da vi besaae Stedet, befunde vi at Steenarten, som var graa, og den haardere Forandring deraf noget meer morkagtig, var deels Lageviis, deels Stykkeviis, meer og mindre angreben af en jævn Jordbrand, i det den paa nogle Steder var ikkun gjennembagt, men paa andre meget fiint og jævnt hullet, som den beste Rhinlandske Steen, og denne var bleven mørk i Farven. Man treffer endnu een Sort, midt imellem begge, som endnu beholder den graa Farve, endskiønt Materien, naar man seer noie til, har fiine Huller. Den slettefte Forandring heraf er sort, udvendig med store Huller, som de groveste Hraune, og de ommældte Strandklipper oven paa. Garde-Hraun (§. 866.) er her tæt ved. d) **Møgugils-Hellir** er en Huule i Rangaavalle-Syssel, som saavidt os er bekiendt, ikke har sin Liige i Island, enten i Henſigt til Beliggenheden, eller den Materies Dannelse, som den bestaaer af. Dens Aabning er i Roden af det Biærg Thoralfsfell, i Fliotshliid, hvor en Gaard har staaet i forrige Tiider. Klippen, som Aabningen er i, er Jaspisartet, eller en morkeblaa Petrosilex, og Aabningen 2 Alne hoit fra Jorden, meget smal og steil inden for, saa at man kun besværlig kan komme derind. Der er 5 Fod høit ned til Gulvet, hvilket er glat, som Iis, og hælder ned ad. Indvendig er Huulen rommelig, og overtrukken allevegne med en fiin blaagraa Lakering; Hvælvingen oven til er fuld af Drypsteene, af samme Farve som Gulvet; den er glat, og hælder meer og meer ned ad. Vi krobe frem nogle Favne, saa længe vi kunde see Skinnet af Udgangen; men siden vi hverken havde Lys eller Linie ved Haanden, (thi vi havde ei hort noget om denne Huule, forend vi af en Hændelse reisede den forbi), torde vi ikke vove os dybt ind. Smaa runde Steene, som vi kastede længer ind, og lode trille ned, gave os tilkiende

hvor

hvor meget Grunden hældede; de trillede jævnt og uden Ophold, til Lyden og Gienlyden af deres Fald tog af, og tilsidst forsvandt for Hørelsen. Ingen kan nægte, at jo denne Huule har været en Jordbrands-Gang, endskiønt her sees intet uden for den, paa Biærget eller Marken, af Hraun eller andre forbrændte Ting. Den er altsaa vist nok en Levning af den almindelige Jord-Ild, og kommer meest overeens med nogle af dem, som Jordbeskriverne have fundet og beskrevet i andre Lande. e) Den Steenart, som vi opdagede nær ved Hekleſiældet (§. 835.), og formodede at have været petrificeret, og derpaa halv-smæltet Træe, kommer Mogugils-Huulens Bergart nærmest, og hører til de Materier, som ere blevne anførte paa dette Sted.

§. 868.

Af andre Slags Steenarter ville vi kun nævne a) **Glas-Agaten**, og da 1) den sorte, eller den bekiendte Islandske, som kaldes **Ravntinna**; den er meget rar paa Sønderlandet: Dog giver Thorsmarken nogle Stykker deraf, som falde temmelig gode, endskiønt de ere smaa. 2) **Hvid Glas-Agat.** Man tager sig den Frihed at kalde denne Materie Agat, ligesom den sorte, skiønt den ikke er Agat i sig selv. Den er meget rar, og findes som en særdeeles Besynderlighed i de smaa Huller i Hraunene paa Vestmann-Øe. Vi tænkte af Forstningen, at disse hvide Stykker vare Krystaller, siden disse ofte treffes, tilvoxne i de gamle Hraune: men Materiens uordentlige Skikkelse, Steenen den falder i, og endelig andre Prøver viise, at den er Glas. Paa det Eide, som gaaer ud til Stor-Hofden sammesteds, findes Stykker af dette Slags, nedfaldne eller udskyllede af Klipperne; de ere klare, giennemsigtige, og saa store, at de kunde tiene til Knapper i Lintøi, men her er in-

Glas-Agater, Skuursteene og Tophi.

 gen

gen Mængde af dem. I Hitardal paa Vesterlandet, kort oven for Præstegaarden, findes samme Sort, som denne, aleene at den er noget bruunagtig. b) **Skuursteen**, rød, sort, og hvid, er mældet om i Beskrivelsen over Reisen til Hekla. c) *Tophus* eller Hveresteen, af adskillig Slags, er ogsaa beskreven, i Anledning af Geyser, Ølves o. s. f.

Mineralier &c.

§. 869.

Kobbergrønt, Jern, Svovel, Salt, m. v.

a) Strand-Klipperne ved Kriseviig, og ligeledes Klipperne i Leyren, som kaldes under eet Holmabiarg, bringe en **høigrøn Materie**, der seer ud som Spanskgrøn: den gives her og ud for saadant noget, og at den fører Tegn hos sig til Kobber, men vi kunne ikke sige noget tilforladeligt derom. Saa meget er aleene vist, at Vandet, som her kommer ud af de smaa Rifter, bringer denne grønne Farve med sig, og sætter den efter sig paa de smæltede Klipper: men vi have ikke kundet overkomme nogen Smuule, mindre noget Lag, af denne Materie. b) **Jærn**. Derom er ikke andet at mælde, end at det findes overalt sønder paa, baade i Jord og Steene, men bruges ikke til Nytte. Den sorte **Farver-Jord** er her almindelig. **Leir-Piipur**, efter Ordet **Leer-Piiber**, kaldes nogle smaa Cylindre af jærnrustagtig Materie, som findes i et Holt, kort fra Reykholts-Hver (§. 842). De ere et Incrustatum eller Tophus Martis af Birkestilke, og haver samme Oprindelse, som Tegningen i Steenen paa Miklebæ (§. 719). c) **Svovel, Vitriol** og **Aluun**, ved Geyser, Ølves, Kriseviig og Hveren Eine, have vi talt om, i Anledning af disse Steder (§. 845 til 849). d) **Saltarter**. At endog Heklefiældet haver frembragt Kiøkken-Salt,

Salt, er viist i dets Beskrivelse (§. 834). Vestmannøes Sand-steen-Berg paa Hiemøen, eetsteds hvor det vender imod Solen, giver og noget lidet af Salt, i det Steenen trækker Søevandets Dampe ind, og Solens Varme bringer dem ud igien, da Saltet sidder tilbage paa Klipperne. Dog er der ikke saa meget af dette Salt, at Indbyggerne kunne samle det til Brug. Derimod kunde man kaage Salt til Huusholdnings Brug af Havvand. Dette er blevet forsøgt, i disse sidste Aar, i Reykeviig og paa Vidøe, med dertil bestilte Saltpande; dog bruges det ikke nu, maaskee fordi der gaaer for megen Ildebrand med: men deraf kunde spares noget anseeligt, ved at lade Havvandet fryse, og tage Iisen bort efterhaanden. Man faaer ellers, paa denne Maade, ikke altiid liige meget Salt: det kommer an paa Frosten, paa Omgangen med Ilden, samt Kiædelens Skabning, som der kaages i. I Henseende til Maalet har man hidindtil faaet af ufrussent Søevand, den 12te, 11te og meest 10de Deel Salt.

§. 870.

Angaaende **Fossilierne**, er her aleene følgende at lægge til: Fossilier.
a) Den **Strand-Tørv**, som opgraves paa Alptenæs, er ganske tienlig til Ildebrand, og bædre end den, der falder paa Kialarnæs (§. 19). Den graves op af Stranden om Ebben. Men det kan blive Spørsmaal, hvor denne Tørv er kommen fra; thi efter den almindelige Meening, at Havet formindskes, skulde den Grund, hvor denne Tørv falder, have staaet dybt under Vand for mange 100de Aar siden. At der bliver Tørv af Havplanter, er os ikke bekiendt; ikke heller tales om Havets Formindskelse paa denne Kant, endskiønt vi nu strax faae at see et Exempel, som efter nogle Lærdes Meening synes at bekræfte den. Derimod er vist, at Alptenæsset er,

i de

i de sidste 100 Aar, mangfoldig ødelagt af Havet, og den forrige Jordsvær ved Stranden meer og meer bleven bortskyllet; ja man seer endog temmelig store Bugter, der ere, paa denne Maade, opkomne i Mands Minde, og her falder just dette Slags Torv; ellers falder den ogsaa oppe paa Næsset. b) **Conchylier**, inden i haarde Klipper eller Steenarter, have vi hidindtil ikke truffet, ikke heller høit oppe i Landet, undtaget hvad der snakkes om Sælingsdals-Heide (§. 577). Det er derfor des mærkværdigere, at Aarnæs-Syssel paa 3 eller 4 Steder, 4 til 6 Miile oppe i Landet, giemmer Skaller af bemældte Havdyr i Jorden og Klipperne. En Bæk, kort fra det Biærg Hestfiall, siges aarlig at skylle ud af en Bakke noget af Conchylier; af hvad Slags de ere, derom have vi ikke faaet Efterretning. En høi Ryg i Grimsnæs, kaldet Skeliabakke, er fuld af Conchylier. Men følgende to Steder, som vi selv have beseet, ere dog de mærkværdigste. Nemlig, først en høi Bakke østen til ved Soget, af hvilken denne Elv river noget bort efterhaanden. Bakken bestaaer af en blaagraa meget blød Bergart, som af Oprindelsen synes at være Blaaleer; og heri findes fornemmelig 2de Slags Conchylier: en *Bucardia* (§. 98. og 689. l), og en liden *Tellina*, stor som en Tiskilling, med en meget fiin og tynd hvid Skal. Det andet Sted, kort herfra, er en meget fast og haard Steenart, af de almindeligste Fiældklipper, i Renden af en Bæk. Oven paa dette Lag er en Hraunstrækning af gammelt Jordsinner, som er kommen her ned over Egnen fra den oven over liggende Heede. Inden i disse haarde Klipper findes ogsaa Conchylier, fornemmelig **Harpediske**, eller de Norskes **Harpeskiæl** (see Pontopp. Naturl. Hist.), en *Pecten auritus* (§. 239). Men man kan kun sielden faae en heel eller ubrækket; thi man kan ikke faae dem løse,

uden

uden med stor Møie, og med Brækkestænger. Imidlertiid seer man dog dette Slags Skiæl inden i Klipperne, ganske uforandrede, med deres naturlige Furer og purpurrøde Farve; ja man treffer dem og saa med Hrudurkaller (Balanus litoralis) siddende paa Skallen, ligesom de almindeligst pleie at sætte sig paa dem i Havet, medens Dyret endnu lever. Siden nu disse Steder ligge oppe til Fiælds, ikke aleene langt fra Havet ligefrem, men og høit over Havet, og en vidtløftig Bygd neden for, som Landnama-Saga beskriver, saa er ingen Tvil om, at jo bemældte Conchylier ere komne herhid, mange 100 Aar for Landets Beboelse; men derhos bliver dette et stort Spørsmaal, om Havet har naturligviis staaet saa høit den Gang, og er, siden den Tiid, blevet saa meget lavere? eller, om disse Skaller ere bragte herhen aleene ved en Omtumling? Det første har store Vanskeligheder; thi havde Havet staaet her oppe tilforn, maatte man finde overalt, ikke aleene Skaller, men og fleere Levninger deraf. Men dette seer man ikke; Havet har ikke heller taget synderlig af i saa mange 100 Aar, som Landet har været beboet; thi de Gaarde, der nævnes ved den første Beboelses Tiider, staae endnu nær ved Havet. Den sidste Meening derimod har det paa sin Side, at ingen kan nægte, at her jo er skeet en meget stor Omtumling; thi det er klart af Thingvalle-Bygdens og Hraunstrækningens Beskrivelse sammesteds. Her maae og have været en meget stærk Jordbrand, efterat bemældte Omtumling er skeet, siden en Strækning af smæltede Klipper ligger her oven paa.

Frugtbarheden.

§. 871.

Sønderlandet overhoved kan kaldes frugtbart, uagtet de Strækninger af Jordsinuer, der findes paa saa mange Steder; thi disse — I Almindelighed.

ere ogsaa frugtbare, og tienlige, endskiønt ikke til Høeslæt, eller Græsning for Køer eller Heste, saa dog for Faarene, som endog trives allerbest paa saadanne Steder; thi de smaa Piile-Arter, Beetelyng (Erica vulgaris), andre Lyng-Arter, Krat og Fiæld-Rape, samt adskillige gode Urter, der voxe deels op af Hraun-Mossen selv, deels i de smaa Doveler, imellem Klipperne, give disse Kreature Vinter og Sommer den allerbeste Underholdning. Fiældene ere og frugtbare paa Græs og allehaande Urter; ja de haarde Klipper selv tiene Indbyggerne til deres Føde, formedelst de Lichenes, som voxe derpaa; thi disse bruges i Stedet for Brød, og ere ligesaa sunde, nærsomme og behagelige, som Kornvarer, ja i visse Maader sundere og tienligere (§. 248 o. f., og §. 590), naar de behandles og tillaves paa den rette Maade. Sønderlandets Sysseler ere ellers forskiællige i Hensigt til Grunden. Det beste Græs til Vinterfoder falder i Rangaarvalle-Syssel, omendskiønt Flyvesandet fra Hekla baade hindrer Græsvæxten og giør Høeslætten besværlig. Aarnæs-Syssel har ogsaa en Mængde af Kvæg, og Græs derefter, især af Stor og Myregræs (Carices & Junci). Men Stederne i Guldbringe-Syssel ere meget ulige. Paa Sønder-Næssene er det ret besværligt, at faae Foder til Kreaturene, thi Grunden er tør og forbrændt, og intet Høe at faae uden paa Tuunene, som til den Ende ere indhægnede. Græsgangene paa Udmarkerne ere ligeledes meget indknebne og slette. Men Tuunene i det mindste kunde uden Tvil meget forbædres og giøres større, siden Søekanten giver der saa mange Midler til Giødsel og Jordens Forøgelse, især den store Mængde af Hav-Værter, som drive op paa Strandbredden, samt Fiske-Sloe, Indvolde, Been og deslige. Paa Ind-Næssene derimod falde mange græsriige Steder og

gode

gode Græsmarke, for Faar og Stude, langs med Fiældene. Exempler paa Græsgange hoit oppe paa de vilde Fiælde, endog nær ved Iisbiærgene (§. 803.), sees her i Thorsmarken og Godeland nær ved Oefiælds-Jokelen (§. 773.), samt Egnen omkring Hvitaarvatn tæt ved Bald-Jokel (§. 837.), hvilken sidste neppe har sin Liige, i Hensigt til det, at den ligger saa hoit oppe. Faar og Lam gaae tidt paa slige vilde Fiælde Vinteren over, og blive meget feede og store, saa at et Faar paa 1 Aar kan ofte være ligesaa godt og stort, som ellers et 2 Aar gammelt. Det er og mærkværdigt, at dette Slags Kreature faae her Tænder, langt for end i Bygden; Hornene voxe og usædvanlig tiidlig, og stemme deri overeens med Kreaturets øvrige Væxt, ligesom og begge Deele saa meget tydeliger viise dets Alder. Om Fodringen i Kiose-Syssel er talt i det første Stykke (§. 29). Overalt drives Hoeslætten meest i de 2de østligste Sysseler, og især passes vel paa, at Hoet torres tilstrækkelig, og forvares i Hoestakkene; der bruges ogsaa Lader til Hoet paa nogle Steder.

§. 872.

Det som er mældt om Urter i Kiosar-Syssels Beskrivelse (§. 32.), kan for en stor Deel ogsaa passe sig her. Efterfølgende Urter ere ellers de mærkværdigste sonder paa. Stufa længst imod Østen (§. 804). **Hvønn**, Angelica (maxima), oppe til Fiælds paa Bredderne af Hvidaaen og Hvidaavatn; de, som boe næst omkring, reise her op, for at hente den, fornemmelig Rodderne. Ellers begynde Indvaanerne nu igien, fornemmelig nogle i Rangaarvalle-Syssel, at saae Hvannen hiemme hos dem selv, og have til den Ende en liden Have (Hvangaard) nær ved deres Huuse, hvilket er en Skik fra de ældre Tiider, da hver Bonde giærne havde Urter især.

de saadan en Hvangaard (see Lovene). *Azalea* (procumbens), en Lyng-Art, findes, dog ikkun meget rart, til Fiælds. *Primula* (farinosa) flore rubro (Fl. Lapp. 70.), i Guldbrynge-Syssel, er ogsaa rar. **Blaaklucka**, Campanula patula (§. 804.), voxer i den østligste Deel af Rangaarvalle-Syssel. **Kumin** (Carum) voxer i stor Mængde paa Hlidarenda, og er uden Tvil kommet herfra til Kalvefiæld paa Siden og fleere Steder nær ved Hlidarende, hvor det først blev indført af Gisle Magnusen, ommældt i Worms Breve. **Beitelyng**, Erica vulgaris; en Forandring deraf, med røde Blomster, falder paa Fiældene vesten for Grindeviig. **Fiøgralaufa-Smaare**, Herba Paris, er særdeeles rar i Island, og et det mærkværdigt, at den har undertiiden 12 Stamina. **Miad-Urt** (Spiræa ulmaria) voxer paa Ørebacк, men i størst Mængde i Fliotshlid, hvor den i Blomstertiiden opfylder Luften med behagelig Lugt. **Jardarber**, eller Jordbær (Fragaria), voxe i Garde-Hraun og Landmanna-Repp; det er blevet forsøgt at sætte dem i Haver, hvor de ere blevne større. *Tormentilla* (erecta) treffes, dog kun siælden, paa Sønderlandet. **Lusajurt**, Pedicularis, voxer, dog rar, i Guldbringe-Syssel. *Polygala* (vulgaris), Fl. Sv. 586., sammesteds. **Lotus** (Anthyllis vulneraria), Fl. Sv. 594., ligeledes. **Musar-Eyra**, et Hieracium (auricula muris). **Lusalyng**, Empetrum (nigrum), voxer uden Frugt under Fiældet over Grædale; en særdeeles Vantrivning deraf findes paa Torfa-Jøkel. **Einer**, Juniperus, voxer i temmelig Mængde i Brinkene ved Sandvatn i NV. fra Althinget. Men paa Midmark, østen for Markarfliot, voxer endnu langt meere deraf, saa at de, som boe nærmerst, drage derhen hver Sommer, for at samle Eineber, da de kunne bringe saa meget tilbage, som en Hest kan bære. Heraf kommer

kommer det, at denne Frugt er i saa ringe Priis i Rangaarvalle-Syssel, thi den skal sælges der efter Vægt, ligesom Torfisk. Folk spiise og i dette Syssel Eenebær med banket Fisk og Smør til. De befinde dem meget vel ved denne Mad, hvilket er ganske rimeligt. Nogle af Bonderne her, og paa andre Steder, sætte ellers Eenebær paa Brændeviin, og tage noget ind deraf fastende, for Brystsyge. Andre kaage Eenebær med heedt Vand, og drikke det som Thee, og dette er befundet at være et ypperligt Middel mod Brystsyge og Svindsot.

§. 873.

Foruden de anførte, findes paa Sønderlandet endnu andre Urter og Urte-Pladse: Saaledes ere Rangaavallene riige paa skiønne Urter. Beitelyng voxer der meget, og Faarene blive fede deraf. Etslags Torne-Art, som vi dog ikke have seet, skal voxe paa Selialand. Melur, eller det vilde Korn, voxer her ligeledes, skiønt ei i saa stor Mængde, som i Skaftefells-Syssel, hvorfor den ei heller bliver meget benyttet; dog giver den her ofte riigere Kiærne, end der. Den voxer endog høiest oppe paa Fiældene, paa Hladevalle ved Skioldbreed. Nogle berette ellers om denne Plante, at det skulde paa nogle Steder ofter paa koste 1 Vætt at afmeie 15 til 20 Hestes Byrde, hvoraf man kunde faae 1 til 2 Tønder. Men vi kunne ei troe dette, med mindre der skulde være at forstaae om de forrige Tiders Agerlande sønder og ofter paa. Fiallagrøs samles fra Rangaarvalle-Syssel paa Fiældene. Et Menneske, sædvanlig et Fruentimmer, skal almindeligst samle 4 Tønder, eller 1 Hestes Byrde, om Ugen, og dette er for Bonden drøgere til hans Huusholdning, end 1 Tønde Meel. Søl, Alga Saccharifera *Borrichii*, er den Hav-Urt, som afholdes saa meget, og spiises saa gierne Andre Urter og Urte-Pladse.

 i Js-

i Island. En af os, nemlig Biarne Povelsen, haver ladet trykke en Afhandling paa Latin om dens Brug, og Dyder m. v. Den er ingenlunde Fucus Saccharinus *Linnæi* (Fl. Lapp. 460. og Sp. Plant. 1161. 21.), endskiønt han deri beraaber sig paa *Borrichium;* thi naar man kun efterseer Figuren hos *Borch*, saa falder det strax tydelig i Øinene, at *Linnæi* Plante er noget andet, og vel 100de Gange større; den bliver maaskee Islændernes **Stor-Thare** eller **Beltis-Thare** (Fucus balteiformis). Den rette gamle Alga saccharifera er Fucus foliaceus acaulis latifolius, folio multifido membranaceo plano, foliolis lanceolatis bifidis, summitatum laciniis subcrispis. Den voxer paa Ørebakk i allerstørste Mængde, og dette Steds Beboere samle den heele Sommeren, hver Storstrøm, eller ved Nye- og Fuld-Maane, og siden tørre og indpakke den. Deres største Næring bestaaer aleene heri, thi Søl begiæres meget af alle baade nær og fiær, især fra Skaftefiælds- Rangaarvalle- og Aarnæs-Sysseler; og de Sælgende kunne faae derfor de allerbeste Varer, nemlig Kiød, Smør, Kvæg, Uld m. v., hvorpaa de have Mangel. En Vætt, eller 80 Pund af tørrede Søl koste her 70 Fiske, eller 40 ß. Spec. Her faldе ellers fornemmelig 2 Forandringer af denne nyttige Hav-Væxt, nemlig den foranførte røde og guulagtige, som er tynd, fiin, og bliver sukkerriig naar den indpakkes; og en anden, som vel har den selvsamme Skabning og Smag, men Bladene ere mørkerøde samt store og tykke: denne skyder ikke Sukker, som den anden, og voxer længer ud i Stranden. **Fiæregrøs**, ogsaa kaldte **Gvøndargrøs**, er den anden Hav-Væxt, som meest spiises i Island, næst efter Søl, dog drives ingensteds Handel dermed, uden paa Ørebakk. Denne Art ligner den paa Fiældene voxende ædelige Plante **Kloungur** (en Lichen

chen foliaceus § 254. a), og er Fucus foliaceus ramosus, foliis angustioribus crassis & crispis, facie Lichenis coralloidis, Klounge. Den tørres ogsaa og indpakkes, men skyder ikke Sukker. Den sælges i Tønder, en Fierding til 5 Fiske eller 10 ß. Spec. Sol spiises tørre, ligesom de komme fra Drebacl, med banket Fisk og Smør til, eller ogsaa med Fløyter eller Fraademælk, om Vinteren. Men af Fiæregræsset laves en tyk liimagtig Grød, og det deels af den færske Urt, deels af den tørrede, da den lægges i Blød igien, i sødt Vand, hakkes derpaa og kaages af Fattige med Vand og Valde og lidet Meel, hvis det er for Haanden; men af de Velhavende tillaves den med Mælk og Meel eller Byggryn, og Fløde derover, naar det bæres frem. Denne Plante voxer og paa Vestmannøens Strandklipper. Vi have og der spiist sidstbemældte Ret, som smagede os vel. Hvann-Rot, eller Angelik-Roden, giemmes i Muld til Vinteren, og spiises da færsk oven paa Torfisk, med Mælk, Fløyter eller Smør til. Fifla-Rætur, eller Lovetands-Rødder, opgraves i Rangaarvalle-Syssel om Foraaret, steeges paa Gløder og spiises saaledes varme, med lidet Smør til.

§. 874.

Indbyggerne meene, at de kraftigste Urter, som de kalde Naturugrøs, voxe i Hraun og især i Fiældbrinker, som vende imod Solen. Dog navngives her nogle Urte-Pladse i Særdeeleshed, og deriblandt Thingvalle-Hraun. Her voxe og virkelig mange rare og gode Urter, ja drives til en meget anseelig Væxt, ligesom i Bude-Hraun (§. 488.). Birke-skov voxer her ogsaa temmelig til; men alle disse Urter, Fireløvs-Smaaren (§. 872.) undtagen, findes ogsaa paa andre Steder. *Veronica* (serpyllifolia) flore terminatrici, caule repente, voxer i Almannegiaa. Denne smukke Nogle Urte-Pladse.

lille

lille Urt er den samme, som voxer i Sødlogsdal paa Vesterlandet. Vi have hidindtil taget den for en Forandring og især en Vantrivning af Ærenpriisen, men den er ganske noget andet; een af os fandt og den rette Officinal Urt (Fl. Sv. 8.) 1764 i Botneskov, et Stykke Land, som hører til Sødlogsdals Præstegaard. Vor nærværende Art bliver altsaa Veronica serpyllifolia Auctorum, omendskiønt den viger af i det, at flores ikke ere sparsi: den har noget af Flor. Lapp. Sp. 6., og atter noget af Fl. Lapp. 7., og denne sidste Art (Veronica spicata §. 590.) voxer ogsaa i Sødlogsdal, høiest oppe paa Fiældet, endskiønt den ogsaa viger lidet fra den Linnæiske Beskrivelse. Man kan ellers see af hans Anmærkning (Fl. Lapp. δ), at han har staaet i Tvil, om Veronica serpyllifolia omnium minima, hvilken Clusius anfører, var den selvsamme Art, som den bemældte Fl. Lapp. 7.; men denne Clusii bliver vist vores, endskiønt den er langt mindre end hans. Paa den, som *Linnæus* har beskrevet og aftegnet (Fl. Lapp. Tab. 9.), staaer caulis opreist i Island, og Blomsteret er mørkeblaat, Bladene og Stilken, især neden til, ere lodne. Veronica serpyllifolia voxer her aldrig høit oppe, men i og nær ved Bygden, imellem den **vilde Thimian**, som paa Islandsk kaldes **Blodberg**, fra hvilken den ei læt kan skilles, naar Blomsteret er affaldet, baade fordi den altiid kryber med Jorden, og fordi dens Blades Dannelse og Størrelse ligner meget Blodbergens; men naar man faaer Urten op, seer man strax Forskiællen, baade af Frøehuusene, som sidde paa om Vinteren, og især af de nederste Blade, som ere langt større end hine oven for. Blomsteret er kiendeligst deraf, at petalum er meget aabent og dets Afdeelinger breede og runde: Farven er høi-lyseblaa, og ungvis hvid. Denne Blomster-Kopp falder strax af, det mindste man rører

ved

ved den, og ellers er Blomstertiiden meget kort, især hvis der falder hæftig Blæst. Roden er ikke fibrosa, som paa den anden; den har aleene nederst nogle væge Trævler. Fiæld-Urten bliver altsaa Veronica floribus corymbosis terminatricibus calycibus hispidis &c. (Fl. Sv. 13.): men Dale-Urten Veronica caule serpente floribus (patulis caducis) terminato (simplici glabro), foliis (serpilli) ovato-oblongis (glabris) rare serratis. Denne er den skiønneste blandt de Islandske Arter, til at drikke Thee af. **Kortolfsstade**, en Bondegaard midt i Mosfells-Sveit, har nogle her til Lands rare Urter; Lotus, Anthyllis og fleere af de nysopregnede voxe der i Egnen. **Nupshlid**, en ubeboet Plads kort fra Kriseviig, er udraabt for dens mange skiønne Urter. Vi komme til dette Sted sidst i Maji-Maaned, da mange Urter endnu ikke havde begyndt at blomstre. Her voxer ellers meest *Geranium* (sylvaticum), *Alchimilla* (utraqve), *Serpillum*, og endeel *Gramina*. De rarere Urter vare her en *Orchis* (testiculata) med purpurrødt Blomster: denne Art kaldes egentligst i Island **Hionagras**, og sonder paa **Grad-Rot**. *Primula* (veris) og *Tormentilla* (erecta) fandtes her ogsaa. Af **Jordbær** voxer noget i Nupshlid, samt den Sort af **Elting** (Eqvisetum), som paa Dansk kaldes **Skavgræs**. **Birk** og **Kratriis** voxe i Hraunet der nær ved.

§. 875.

Den heede Grund nær ved de kaagende Springvande, bringer visse Urter til en stor Væxt, siden de ikke aleene nyde den underjordiske Varme, men overgydes ogsaa daglig af det opsprudede Vand og Dampe. Geyser (§. 841. og 843.) frembringer ingen Urter, thi dens Klipper ere bare, fordi det kaagende Vand overskyller dem daglig; dog voxer Blodbergen (§. 874) her op af Rifterne, Hvere Urter.

 terne,

terne, og agter ikke Heeden; ja den kommer ingensteds i Island til saa stærk Væxt, som her. Ølves-Hverene (§. 846.) bringe endeel Urter frem, iblandt hvilke det kom os meest underligt for, at *Brunella* voxede der, i den heede Grund, nær ved den brændende Hver Badstofa, og havde en overmaade Størrelse. Ligeledes blomstrede **Jacobsfifill**, en Senecio (Jacobæa minor Fl. Sv. 689., som vi ei have fundet paa noget andet Sted), ved Akrahver, paa den med Gruus overhyllede Klippe, hvor ingen anden Væxte-Art kommer til Syne. *Senecio* (vulgaris ib. 688.) findes her vel sonder paa, men ikke nær ved de varme Vande. I den heede Grund paa Kriseviig blomstre **Murar** (Argentina), **Soløgen** (Ranunculus acris) og forbemældte *Tormentilla erecta;* og disse faae allesammen dobbelte Blomsterblade. De varme Bade paa Laugarnæs (§. 850.) frembringe især disse Urter: **Mura** (Gaase-Urt), hvilken ellers allermeest og oftest voxer hos og nærmerst ved Badene. **Græðesura**, Plantago (officin.) latifolia, er ligeledes almindelig hos de Islandske Bade; dog faaer den her, formedelst den alt for stærke Heede, rynkede Blade. *Nasturtium aqvaticum* (Linn. Sisymbrium Fl. Sv. 552.), **Karsar-Balsaam**, staaer i det varme Vand, ud af Bækkens Siider paa Laugarnæs, og breeder sine Rodblade mangfoldig ud. Denne Urt findes ellers paa de Steder i Landet, hvor ikke ere Hverer; dog ikkun i Bække af Kildevand, som ikke fryse lættelig til, saasom i Borgarfiorden og vester paa (§. 590).

Om Ager- og Have-Dyrkningen.

§. 876.

Indledning. Kong **Friderich den Femte** vilde i denne Post, som i alle andre, der manglede noget, ophiælpe sine Undersaatte i Island. Man

Man kunde ikke ſee noget derimod, at jo Korn ſkulde ligeſaa vel kunne voxe her, da Jorden ellers er baade feed og frugtbar, og kan frembringe mangeſlags fremmede Have-Vœxter, ſom paa andre Steder, under den ſamme, ja endog en nordligere og koldere Himmel-Egn, i andre Verdens Parter. Hans Majeſtæt ſkikkede derfor 15 Bonder-Familier, deels fra Norge, og deels fra Jylland, over til Island, for at boe der paa nogen Tiid, og forſøge Agerdyrkningen. De bleve, paa Hans Majeſtæts Bekoſtning, underholdte og forſynede med Vogne, Plove, og allehaande nodvendige Reedſkaber, ſamt deelte omkring i Landet, vel ogſaa tildeels nord og veſter paa, men Sonderlandet beholdte dog de fleeſte. Nogle af de beſt formuende Indbyggere begyndte desuden, paa ſamme Tiid, at giore Forſøge hos dem ſelv; de lode diſſe Bonder pløie og ſaae hos ſig, og forſømmede intet, med Villie, ſom de agtede tienligt til Værkets Fremgang. Vi have paa vor Reiſe ſeet og betragtet alle de Steder, hvor diſſe Forſøge bleve giorte, og ville altſaa, ligeſom i Nordlandets Beſkrivelſe (§. 729.), mælde om ſamme, dog, for at undgaae Vidtloftighed, alene paa de 4 Steder, ſom vare de fornemſte.

§. 877.

Det forſte iblandt diſſe var **Hlidarende** i Fliotshlid, om hvilket Sted man havde et ſtort Haab; thi denne Gaard har heele Tiiden været holden i god Stand af fornemme og formuende Folk. Det troeværdige gamle Skrift **Fliotshlidinga-Saga** mælder desuden udtrykkelig om Agerdyrkning, ſom paa andre Steder paa Sonderlandet, ſaa iſær paa dette, og deriblandt at Gunner Hamundſen, en meget beromt Mand, ſom levede ſidſt i det 10 Hundrede-Aar, drev ei alene Agerdyrkning her, men blev endog ſaa Forſøget paa Hlidarende.

 ind-

indtagen, ved at see sig tilbage til de bleege eller modne Agre, da han alt var paa Veien, for at gaae i Landflygtighed, at han heller vilde sætte sit Liv i Fare, end forlade saa frugtbart et Sted, og vendte derfor hiem igien. Og endskiønt denne Næringsmaade var ligesaa vel her, som paa andre Steder i Island, bleven aldeeles nedlagt i det 15 Hundrede-Aar; saa var den dog, omtrent for 100 Aar siden, bleven fornyet igien, ved Gisle Magnussen (§. 872). Thi da han var kommen hiem fra hans udenlandske Reiser, og havde faaet Hlidarende i Besiddelse, forsøgte han sammesteds baade Ager- og Have-Dyrkning, og alle vidste endnu at fortælle, at han havde aarlig baade saaet og høstet Korn. Vi besaae dette Sted den 25 Aug. 1756. Gisle Magnussens Dotter-Søn, ved Navn Brynjolf Thorlacius, levede her endda og eiede Gaarden, og hans Sviger-Søn, Landthings-Skriver Sivertsen, stod for Huusholdningen. Denne Mand havde taget op et godt Stykke i Tuunet for 3 Aar siden: Jorden var der gammel-giødet, feed og sort, uden Sand og Steene. Det første Aar, som var 1754, havde han og saaet, af en Fierdendeel Tondes Udsæd, en halv Tonde modent Korn med en haard og riig Kiærne; paa det øvrige var vel Kiærnen bleven fuldvoxen og temmelig stor, men ikke haard, hvorfor det blev brugt til at fødre Koer og Heste. Aaret efter faldt Sommeren ikke saa varm, eller tienlig, i Modnings-Tiiden; Udsæden var som Aaret før; men nu blev neppe saa meget modent, at forstaae, med en haard Kiærne, hvilken ei heller, over alt, var saa riig som før. I Aaret 1756 var her intet saaet, thi her fattedes Sædekorn: den fremmede Bonde havde alt tabt Modet, og spaaede derfor ikkun slet om Forsøgets videre Fremgang. Os blev ellers viist det Sted, hvor Gisle Magnussen havde anlagt sin Ager:

det

det ligger norden og oven for Gaarden, og Grunden hælder imod Solen. Der er nu ikkun meget lidet tilbage af en maver og forblæst Jord, som hverken duger til Hoeslæt eller Græsgang, thi her ere bare Steene over alt, og Jorden imellem dem bevoxen med **Rypeløv** (Dryas). Man seer intet Tegn til, at her har været Korn-Ager, undtagen en Levning af Giærdet, dog kan man ikke see, hvor stor Pladsen har været. Rimeligst er dog, at Stedet har havt Jord nok, den Tiid denne Mand tog det op, og hvad det ikke haver havt, det kan han have skaffet ved Giodningen. Jorden kunde og læt, i saa mange Aar, siden han levede, blæse op og udpiskes, især paa saadan en hældende Grund, allerhelst om den har været, i den Tiid, saa gruusagtig og steenet, som den er nu. Forbemældte Hr. **Thorlacius**, som var nu 70 Aar gammel, og kunde kanskee godt erindre sin Bestefader, fortaalte, at han aldrig havde faaet indhøstet meere end 1 Tønde Korn, men hvor stor hans Udsæd havde været, eller hvad Reedskaber og Omgang han havde brugt ved denne Sæd, erindrede han ikke. Gunner Hamundsens, eller de ældgamle Agre, ligge paa Sletten neden og sønden for Gaarden, hvor man endnu kan see nogle Tegn til Agerfurerne; Jorden her var blød og frugtbar, samt blandet med Leer, og syntes endnu bekvemmere til Kornvæxt, end hin oppe i Tuunet, hvilken maaskee har været alt for god, da den blev desuden, i begge Aarene, giødet stærkt med Koemøg. Kaal-Haven paa Hlidarende var i god Stand.

§. 878.

Et andet Forsøg var giort paa **Moeidarhvol** af Stedets Eier, Sysselmand Thorsten Magnussen, hos hvilken een af Bønderne havde pløiet og besaaet et Stykke af Tuunet, som var middelmaadig *Forsøget paa Moeidarhvol.*

maadig seedt, og syntes ret bekvemt. Forsøget var her giort 3 Aar i Rad, og Sysselmanden tilstod, at Sæden var alle 3 Gange voxen hastig op, og havde staaet meget godt med temmelig Kiærne, som dog, faa Stængler undtagne, ikke bleve ret modne, og altsaa ikke brugte til andet, end Foder for Kreaturene. 1756, om Sommeren, da vi vare her, var intet saaet i Agrene, fordi hverken Eieren eller Bonden havde Haab om bedre Fremvæxt. De Sæde-Arter, som bleve forsøgte, saavel her som paa Hlidarende, vare Byg, samt Vinter- og Vaar-Rug. Her var ellers en Have med Kaal og endeel andre almindelige Kiøkken-Urter, hvilke stode ret godt. Hør og Hamp var her og bleven saaet, og begge Deele voxede, især kom den sidste Væxt til nogen Modenhed. Paa Odde-Præstegaard, kort herfra, var ogsaa en Kaal-Have, men ikkun meget lidet opkommet deri.

§. 879.

Forsøget paa Hialmholt. Vi komme til Hialmholt den 21 Aug. 1756. Eieren af denne Gaard, Sysselmand Brynjolf Sivertsen, har giort sig megen Umage for at rogte Jorden, og sætte Gaarden smukt i Stand, baade i Bygning og andet. Stedet ligger i Floen, en meget lav og myrefuld, følgelig overalt kold og fugtig Egn, dog er Tuunet og Grunden, som Huusene staae paa, noget lidet høiere. Her var anlagt en temmelig stor Kaal-Have, hvor Kiøkken-Urter, især grøn og hvid Kaal, stode godt, ja meget bedre, end paa andre Steder, som vi have seet eller spurgt til i dette Aar. Jorden var her sort, fugtig og vel giødet. Men med den her anlagte Ager var det ikke saa; thi nu først begyndte de spæde Blade at krybe op af Jorden; og til denne sildige Væxt vare tvende Aarsager, nemlig Jorden og Giødningen: Grunden var lav og vaad, følgelig kold, og tog ikke

syn-

synderlig imod Solens Varme. Den hældede imod Østen, saa at ikkun en Strimmel af Ageren havde nogenledes tor Bund, men Resten var heel fugtig, og Giodningen den havde faaet, skiont den ei var bleven sparet, kunde ikke hiælpe; thi den bestod af Koemog, som er alt for koldt. Endnu een Forhindring for Væxten havde og nogen Sammenhæng med Giodningen, skiont den ikke bor regnes til den i og for sig selv, nemlig, at her var overalt opvoxen en stor Mængde Arve, og dette Ukrud tog al Næring fra de spæde Planter, saa at de kunde ikke voxe. Vi sagde, at denne Forhindring har Sammenhæng med Giodselen, thi det er just Koemog som Arven meest voxer efter, fordi Koerne kunne ikke fordoie Froet, naar de æde det, men det kommer heelt igien i Møget, og derved i Jorden. For begge disse Aarsagers Skyld havde det altsaa været bedre, at bruge den Giodsel, som Faarene give, thi den er heed og frugtbargiorende, og den slemme Arve fortplantes ikke ved den. Man maae ellers ikke indvende herimod, at Arve ikke just avles af Koemog, fordi denne Giodsel bruges allermeest til Tuunene i Island, og dog sees der ingen Arve. Thi dette er læt at begribe: Arven kan hverken komme ned, eller træffe tilstrækkelig Jord, i den faste Grund, som er bunden med Græs-Rodder; men i Haver og Agerlande, hvor Jorden er ploiet eller opstukken, folgelig løs og aaben, der kan Arvefroet strax finde Sted, og voxe uden Hinder. Udenlandsk Korn og Froe, som kastes i saadan en Jord, bag efter Giodningen, kan ikke saa læt fatte sig i en fremmed Jordart, som en indfod Plante; tilmed er Arvefroet alt begyndt at briste og spiire i Jorden, naar man saaer Kornet; og omendskiont Jorden omrøres ved den Leilighed, tilligemed Giodningen, og Arvefroets Stilling bliver derved forrykket, da vil det dog intet sige. Dette Ukrud

taaler

taaler denne Uroelighed, og søger eller vender sig idelig op ad hvor Luftens Varme kommer fra. Endelig maa det mældes, om de Holte og Høie, der ligge i Myre eller Sumpe, at endskiønt de ere udvendig beklædte med Jord og Græs, blive de ikke derfor bekvemme til Kornvæxt, fordi de ere inden i enten huule, eller dog svampagtige, af Steene og Gruus; derfor trække de altiid Fugtigheden af Grunden, og følgelig Kulden med, op i Jordskorpen, som bliver løs og aaben ved Omplöining, Harven o. s. v. Dette kommer ei aleene overeens med Erfarenheden i Island, som tildeels er lagt for Dagen, i Anledning af de Forsøge til Agerdyrkning, som ere giorte paa Nordlandet; men andre Landes Erfarenhed bekræfter og det samme.

§. 880.

Forsøget paa Vedøe og i Reykeviig.

Forsøgene paa **Vedøe** og i **Reykeviig** ville vi tage under eet, siden de bleve forte saa godt som under samme Opsigt, og Stederne laae saa nær ved hinanden, at man snart hver Dag fik Bud her imellem. Det var det nye privilegerede Islandske Interessentskab, som Hans Majestæt, foruden mangfoldige andre Naadesbeviisninger, og Kongelige Gaver til Islands Opkomst, havde tillagt en vis Summa Penge, for at underholde de ovenmældte Bønder-Familier. Amtmanden og Landfogeden, med nogle af de fornemste Sysselmænd, havde Opsigt over alle disse Ting, og hvor de ikke naaede til, skulde de andre Kongelige Betiente see til, og føie Anstalter, at Værket kunde drives, og Bønderne faae Jorde, Handlangere og Kost. Reykeviig var det fornemste Sted for Sælskabets Indretninger, hvor man og holdt en Bogholder for at bestyre Arbeidet. Her blev da nedsat en Bonde. Paa Vedøe boede Landfogden, som ligeledes tog een af Bønderne til sig, og drev paa,

af al Magt, at disse Forsøge maatte faae en lykkelig Fremgang. Jorde til Korn-Agre bleve altsaa optagne paa begge disse Steder, allereede om Sommeren 1752, og især, paa Vedøe, vidtløftige Stykker. En stor Have, til Mad-Urter, blev der ogsaa indrettet. Men vi ville nu først ikkun tale om Korn-Agrene. Dette Aar blev til Prøve saaet Vinter-Rug paa Vedøe. Jorden var vel i Forveien ikke synderlig rogtet, endskiønt den udgiorde et Stykke af Tuunet; dog syntes den ei ubekvem, thi den bestod af sort Madjord, blandet paa nogle Steder med foromtalte røde Muld (§. 858.), samt Sand og smaa Steene. Stedet hældede noget imod V. og SV. Men ingen af de optagne Agre var i Skiul for Nordenvinden; dog det vilde ikke sige saa meget, paa et lavt Øeland, hvor Grunden ellers var god og fast, og Nordenvinden ikke en Landvind, men snarere en Havvind, hvorfor der ikkun sielden falder stærk Blæst eller Kulde af denne Kant. Vinteren var meget stærk, med ubestandigt, vindigt og koldt Vejr. Sæden blev dog vel forvaret i Jorden. Først i April 1753, fra den 4de til 15de, var godt og mildt Vejr den meste Tiid; Vinter-Rugen voxede da op og tegnede sig vel. Men derpaa kom haardt Vejr, med østlige Vinde, da en stor Deel gik ud igien. Aarsagen var ikke saa meget Frosten, der tog paa de unge Planter, som denne, at Rødderne komme op og bleve bare, ved det det tørre Vejr forblæsde og bortførde Jorden, som ikke havde megen Feedme eller Giødning i sig. Maaskee Sæden havde begaaet sig, hvis den var kommen lidet dybere ned, eller var ikke kommen alt for tiidlig op. Nogle sagde ellers, at den var saaet for sildig, og at det var Aarsag til, at den gik ud, hvilket vi ikke begribe. De Sæde-Arter, som siden bleve prøvede paa Vedøe og Reykeviig, vare Vinter- og Vaar-

 Rug,

Rug, Byg, Havre, og Blandnings-Korn. Den sidstbemældte Art slog allerimindst Feil; Byg voxede og jævnligst alle de Aar, som Forsøgene bleve fortsatte. Iblandt Rugen og Havren var der tidt god Kiærne; men disse tvende Sæde-Arter voxede dog ujævnere end de andre. I Reykeviig var Sæde-Jorden mavrere end paa Vedøe; den havde heller ikke saa dyb Grund, thi her ere Holte og Steenbakker under den ganske Egn, og tæt ved Huusene er Jordsværen reent forblæst, optorret og bortfort af Vindene. Alligevel fik man der alle de 4 Sommere god Kiærne i en Deel af Sæden. Eet Aar kom een Art, et andet, de andre, til størst Fuldkommenhed; dog blev aldrig noget af dette Korn aftærsket, fordi Kiærnen var blød for den største Deel, følgelig blev det ikkun brugt, som andet Høe, til Foder, hvilket ikke nær betalede Umagen og Bekostningen. Paa Vedøe kom vel Sædekornet til større Fuldkommenhed, med fleere Ax og riigere Kiærne, end paa Reykeviig; der var ogsaa optaget langt større Agerland, og samme blev tillige meget bæder passet: alligevel var den Deel af Kornet, som fik en haard Kiærne, saa liden, at man holdt det ikke Umagen værdt, at søge den ud for at lade den aftærske, eller kun for Syns eller Prøves Skyld, at lave Brød deraf. De Heste, som bleve brugte til Ploven, og til at føre Steen hiem til den nye Bygning paa Vedøe, nøde det beste af denne Agerdyrkning. Den Jydske Bonde, som var her, passede dem op, og fødrede dem med Agrenes Afgrøde, hvorved de unge Plagge voxede usædvanlig til, og bleve overmaade stærke og feede. Det var ellers i 5 Aar, at disse Forsøge med Agerdyrkningen bleve fortsatte paa Vedøe.

§. 881.

§. 881.

Hvad Kaal og de almindeligste Mad-Urter angaaer, da blev deres Dyrkning paa mange Steder sonder paa dreven temmelig godt, især i Forstningen. Vi have nævnt nogle Steder (§. 876 til 879.), og hertil kunne endnu fleere lægges. Paa Skalholt har man lagt sig efter Kaal i det mindste i 70 Aar, naar man undtager nogle faa, som kunne være indfaldne imellem; den blev og endnu saaet der i denne Tiid. Nogle Bønder hist og her anlagde og Kaal-Haver, især een i Grimsnæs, og en anden østen for Havnefiorden, hvilke bragte det saa vidt, at det blev dem til Nytte. Men Haverne paa Reykeviig og Vedøe, og især paa det sidste Sted, vare dog de fornemste og største. Alleslags Kaal-Arter voxede godt paa begge disse Steder; især giorde den grønne Kaal, som ogsaa blev indsat til Vinter-Forraad paa Vedøe, en betydelig Nytte i Huusholdningen. Vi saae endog Blomkaal i Reykeviig, Aar 1762, men Hovedet var ikke blevet nær saa stort, som eengang i Sødlogsdal (§. 592). Hvidkaalen voxede i store og tykke Blade, men kom ikke til Hoveder; saa at vi ikke erindre at have seet uden et eeneste Kaalhoved, paa Vedøe, som dog havde lukket sig blot af en Hændelse. Hvide-Roer, Reddiker, Rodiser, Karse, Thimian, Meyran og flere Kryder-Urter, voxede her godt. Ærter bleve forsøgte paa adskillige Steder, og til dem optagen en Ager paa Vedøe, men de vilde aldrig slaae an. Hamp og Hør bleve saaede paa Vedøe og i Reykeviig, og voxede saaledes, at man eengang fik samlede temmelige Prøver deraf. Patæter (§. 593.) eller de rødhindede Jordæbler, bleve forsøgte mangesteds sønder paa; i Særdeleshed opmuntrede Stiftamtmand Greve Rantzau de Kongelige Betiente dertil, ved at skikke dem Aar efter andet noget af Have-Dyrkning og Træe-Plantning.

denne Jordfrugt, for at giøre Prøve; dog kom den ikke til betydelig Fremvext eller Fordeel, uden hos Provst Thorgersen paa Garde ved Havnefiord; men som han giorde sig en særdeles Umage, for at rogte Patæterne, saa var han og lykkelig, i at faae dem meget større, end man fik dem paa andre Steder i Landet; men derimod fik han ikkun faa i Tallet; de største hos ham bleve paa 6 til 8 Lod; han overlod ogsaa, til nogle af hans Naboer, noget af disse Patæter, til at giøre Forsøg med, hvortil den røde Jord paa Sønderlandet er meget bekvem. Træ-Plantningen blev heller ikke glemt eller uforsøgt; dog maae vi reent ud sige, at disse Forsøge bleve hverken foretagne med den fornødne Viidenskab, eller udførte med nogen Drivt. I Bessesteds Have bleve, i Aaret 1752, nedsatte nogle unge Piile, som spiirede ud med nye Blade, men ginge dog ud samme Sommer. Til Vedøe og Reykeviig bleve og førte nogle af samme Slags Træer, samt Hyld, Gran, og fleere Arter, men de vare alle ude i det andet Aar. Vinterens Strænghed fik fornemmelig Skyld derfor, var det og tildeels. Granfrøe (de Navne Fyr og Gran bruges her i Flæng og sammenblandes §. 640. 1 og 2) blev saaet vildt paa adskillige Steder paa Vidøe, især i Strand-Klipperne, men alt saadant gik reent ud i det 3die Aar.

§. 882.

Andre Steders Forsøge.

Fra Sønderlandet giorde man Anstalter til at forplante Ager- og Have-Dyrkningen til adskillige andre Steder. To Familier af de fremmede Bønder bleve derfor skikkede til Borgerfiorden, og een til Dale-Syssel; man skaffede dem de beste Jorde til at giøre Forsøg med: men Slutningen blev her den samme, som paa alle de foranførte Steder, at der blev intet af med Kornsæden. Derimod, hvor disse Bønder, eller ogsaa Indbyggerne selv, giorde

Prøver

Prøver med Madurter, havde de bædre Lykke. En Præst i Dale-Syssel, navnlig Jon Biarnesen, anlagde en stor Kiøkken-Have, og fik alleslags Madurter frem. Men det underligste var, at alle disse Folk lode det kun blive ved at giøre Prøverne, og holdt efter nogle Aar ganske op dermed. Heraf skulde man slutte (de ommældte faa Steder (§. 881.) undtagne), at man aldrig er kommen retskaffens i med, at anvende dette Slags Arbeide til Næring og Nytte i Huusholdningen; da det dog var det væsentlige, hvilket baade Øvrigheden, og enhver især burde have seet paa.

§. 883.

Læserne mærke vel af vore Beretninger, saavel om Nordlandet (§. 729.), som især om Sønderlandet, og nærliggende Egne, at alting blev forgiæves, og Forsøgene uden Frugt. Hvorledes Fremmede ville dømme herom, kunne vi ikke viide, men ville aleene fremsætte vore Tanker. At der kan voxe Korn i Island, endog i disse Tiider, er klart af disse Forsøge, thi det har faaet sammesteds fuld Væxt og riig Kiærne. Men derhos sees og, at dette Korn kan ikke blive, i Almindelighed, saa fuldkommelig modent, at Kiærnen bliver haard. Dog kan det skee tildeels, thi de fleeste Gange ere dog fundne nogle Stængler med haarde, tørre, og bleege Ax; ja man har, paa Hlidarende, faaet en Slump gandske moden. Spørger man nu om Aarsagen, da svares sædvanlig, at denne er Mangel paa Varme. Men det kunne vi ikke troe saa liige frem, men heller, at den ligger i den fugtige og ustadige Luft, ved den Tiid af Aaret, som Kornet skal modnes, da der kun siælden falder saa langvarigt Tørrevæir, at det kan blive haardt i Kiærnen. Spørger man videre: hvorfor da Kornet ikke kan ligesaa vel modnes nu, som i de gamle Tiider? da vilde vi svare, at det vist nok

Betænkning om Agerdyrkningen.

endnu modnes ligesaa fuldt; i det mindste kan der aldrig beviises, at det har faaet haardere Kiærne i forrige Tiider, end nu. Og dette synes da at blive heele Knuden. Man har meent overalt, at det Islandske Korn duede ikke, fordi de fremmede Bønder fra Jylland og Sønderdeelen af Norge, forstode dem ikke derpaa, da de kun vare vante til en haard Kiærne i deres egne Lande. Men vi have Erfarenhed, og den noksom tilforladelig, at den blode Kiærne kan blive ligesaa tienlig og god, deels ved at tørres ude paa Ageren, efterat Sæden er afmeiet, som man endnu giør tidt og paa mange Steder i Norge; deels ved at bages over Ilden, som man giør ved det vilde Korn paa Østerlandet, hvis Kiærne heller aldrig bliver haard (§. 813). Det er endog forunderligt, hvor blind man har været i denne Post. Thi omendskiønt det ikke var bekiendt om Østlænderne, at de maatte bage deres Korn, for denne Aarsags Skyld, men aleene, som Horrebow (Tilforl. Efterr. §. 86.) mælder, fordi deres Kværne vare saa slette: saa er dog bekiendt, om Indbyggerne paa Færøe, at Kiærnen i deres Byg bliver aldrig haard, og at de derfor maae bage den (see *Lucas Debes* p. 237). Ja man har og, paa endeel Steder, og paa visse Tiider, i Norge, maattet gribe til samme Middel; Russerne maae ogsaa bage deres umodne Rug (see v. Havens Ruſſ. Reise Part. 1. Cap. 4.). Vi ere altsaa visse paa, at om man havde ladet komme til Island nogle Bønder fra Færøe, skulde man have faaet derfra ganske andre Tidender, nemlig at Sæden voxede der godt, og kom saaledes til Fuldkommenhed aarlig, at man havde faaet, der og der, saa og saa mange Tønder til Underholdning. Men det var ei engang ganske fornødent, at giøre saadan Bekostning aleene for denne Aarsags Skyld, da Færøingernes Agerdyrkningsmaade er ellers meget møisom-

sommelig og lidet fordeelagtig. Naar ikkun Øvrigheden havde bestilt nogle Karle fra Østerlandet, for at see paa Kiærnen, skulde den samme Sandhed have kommet for Lyset. Desuden faldt der i Island saa godt Vær, i de ommeldte Aaringer, at Kornet kunde tidt blevet tørret ude paa Marken, hvis man havde vidst det, og brugt den Norske Omgang dermed (see Søndm. Beskr. 1 D. pag. 347.), hvilket saa meget heller burde været forsøgt, som eet Sted i Historien viiser, at de gamle Islændere have og brugt selvsamme Maade, ligesom den ventelig er gammel i Norge. Nu maatte vel nogen spørge: hvorfor dette da ikke blev sagt, enten til Bønderne, eller til dem, som lode giøre Forsøgene? Jo, det blev sagt allevegne, men det var at tale for de Døde. Forudfattede Meeninger have meget at sige hos Mennesker; og Bønderne især vilde ikke forlade deres Forfædres Maade, og kunde ikke heller finde dem i denne; de Norske vare desuden fra Søekanten, og havde ikke havt ret meget at bestille med Agerdyrkning. Endelig syntes Øvrigheden og Jord-Eierne, at denne Maade var alt for slet til at føre i Brug, ligesom den Islandske Himmel-Egn var ikke tienlig nok til at frembringe Korn, uden saadant Fuskerie. Med eet Ord at sige: man vilde at dette Land skulde agtes for bædre, end det var, og formedelst denne patriotiske Tænkemaade blev det anseet for slettere, end det virkelig er. Nogle af de fremmede Bønder havde og deres Fordeel herunder. De bleve holdte for godt, man gav dem fremmed Meel og allehaande Levnetsmidler, endogsaa Tobak, Brændeviin, og Specerier, og det for slet intet. Havde man kun sparet paa Meelet, tilholdt dem at skaffe dem det selv af Jorden, og viist dem derhos den Maade, at omgaaes Kornet paa, som de selv ikke vidste, da havde Sagen faaet et ganske andet Udfald. Men

det

det gik disse Bønder, som det gaaer mange andre: de bleve kiæde af de gode Dage, vilde og ikke lade sig befale; Indbyggerne bleve ogsaa kiæde af at holde paa dem, uden al Nytte. Altsaa droge nogle af dem bort 1756, og Resten Aaret efter; og dette blev da Enden paa disse Tiiders Forsøge med den Islandske Agerdyrkning. Men man havde giærne kundet holdt ved at forsøge endnu fleere Aaringer, skiønt disse Bønder vare borte, thi der vare mange i Landet, som havde lært af dem den heele Omgang; men Lysten var borte, og gid den ikkun havde været ledsaget med noget større Viidenskab, Taalmodighed og Nidkiærhed for det Almindelige! Imidlertiid have vi dog Erfarenheden i Hænderne: vi have selv taget Ax af dette Korn, tørret dem paa en Kakkelovn, og bragt derved til Veie en skiøn hvid og haard Kiærne. Vi haabe ellers ikke, at nogen skal kunne tvile om vore Beretningers Rigtighed; og om de Slutninger, som vi have giort deraf, kunne de Skiønsomme letteligt dømme.

Indvaanerne.

§. 884.

Legems Beskaffenhed og Sygdomme.

Indvaanernes Legems Beskaffenhed paa Sønderlandet er meget forskiællig, meest fordi her er en Blanding af alleslags Folk, besynderlig ved Søekanten, hvorhen mange søge fra andre Steder, fornemmelig fra Nordlandet og Borgerfiorden, blandt hvilke nogle gifte dem her, og blive her siden. Nogle fra fremmede Lande, især Danske og Tydske, have og sat sig her ned, meest siden de nye Indretninger begyndte. Sønderlandets egentlige Indfødde ere ogsaa indbyrdes forskiællige i denne Post. Om dem, som boe paa Oplandet, giælder det som før er sagt om Kiosar-Syssels Indvaanere

nere (§. 33). De derimod, som ere opdragne i Fiskeleierne, see, overhovedet at tale, ikke saa godt ud, eller ere saa vel skabte, som hine; dog bor de undtages, som ere af bædre Slægt, end den gemeene Mand, og have nydt god Opdragelse. Angaaende Sygdommene giælder her det samme, som i Kiosar-Syssel (§. 34.), undtaget at den der omtalte **Børne-Sygdom** (loc. cit. e) er ikke almindelig uden for Guldbrynge-Syssel. *Rhachitis*, eller den Engelske Syge, har, efter Biarne Povelsens Beretning, fæstet Rodder paa Vestmannøe, og er uden Tvil indkommen fra Kiobenhavn; thi Danske Familier have i lang Tiid opholdt sig der, for Handelens Skyld, og een efter anden er flottet did. Det er endog at frygte, at denne Sygdom ogsaa vil komme til det faste Land. Den saa kaldte **Spedalskhed** er her meget giængs, og fornemme Folk ikke engang fritagne derfra. Hospitalet for dette Slags Syge, i denne Fierdung, har været paa **Kløsterhole** i Grimsnæs; men for nogle Aar siden er det blevet forflottet til det Kirkested **Kaldadernæs** i Floen, kort fra Orebacks Havn, hvor dette Næs løber ud i Olvesaa. Paa **Gufunæs** er et andet Hospital, flottet derhen fra Videe, for nogle Aar siden, hvor Kongen underholder gamle og sygelige Bønder og Bønderkoner, af sit eget Gods paa denne Kant. Med de fremmede Folk, som have sat sig ned, eller opholdt sig her, er een og anden nye Sygdom kommen ind i Landet, fornemmelig sønder paa. Tandpiine, Febere o. s., kan man tilskrive Levemaadens Forandring. Den veneriske Syge begyndte i Aaret 1753 at yttre sig i Guldbrynge-Syssel. De uviidende Indvaanere, især de ganske uskyldige, vare i Forstningen alt for meget uagtsomme derved; dog giorde denne Sygdom ikke nær saa megen Skade, eller greeb saa hæftig om sig, som man skulde have tænkt. Det er ellers

i denne Henseende en ufatterlig Velgierning, at Hans Kongelige Majestæt har nu nyelig forundt Landet en almindelig Læge, som aarlig bliver forsynet med Lægemiddeler udenlands fra, hvoraf han skal, for intet, forsyne de Fattige og Nødlidende. Han skal ogsaa antage bekvemme lærvillige unge Folk, til at lære Læge-Kunsten, i Særdeeleshed Anatomie og Chirurgie, samt ove dem i Praxi.

§. 885.

Sindets Beskaffenhed. I Hensigt til **Sindets Beskaffenhed** ere Sonderlandets Indbyggere temmelig uliige. De Indfødde i Guldbrynge-Syssel ere som de i Kiose-Syssel (§. 35.), uden saavidt de Folk, som komme fra Nordlandet, eller fra andre Steder, giore nogen Forandring deri. Alptnæsingerne, eller de, som boe nær ved Bessested, holdes for slette Folk; dog giælder det ikke om alle. Bonderne i Egnen omkring Skalholt regnes iblandt de sletteste; dog ere de ikke saa vanartige, som usle og ubehovlede. Det er ellers almindeligt paa Sonderlandet, ligesom i de andre Fierdunger, at de Folk, der boe nær ved de Havne, som besoges af fremmede Skibe, holdes for de vanartigste og udueligste; og Aarsagen er, at de lære af de Handlende langt meere ondt end godt; de Gamles Levemaade er uordentlig og tildeels umaadelig; og Ungdommens Opdragelse bliver derefter, dog herved ikke nægtet, at der jo ogsaa findes skikkelige Folk baade iblandt disse Steders Beboere selv, og iblandt de Handlende. Orebackens Indbyggere have ellers, af denne Aarsag, Ord for at være vanartige og ureenfærdige. Her boe og, paa en liden Plads, mangfoldige Mennesker tilsammen i en Flekke, der udgior et stort Kirke-Sogn. Der tælles 19 store Gaarde, som giærne have fleere end een, ja 3 til 4 Familier, og henved 90 smaa Bondergaarde, Hiaaleier eller Huusmænds-Pladse iberegnede.

Hand-

Handlingsstedet her er et af de største, i Hensigt til den Mængde, som søger hertil, fra Sønder- og Øster-Landet. Allermeest handles her med Kvæg, hvilket bliver slagtet, nedsaltet i Tønder, og udført til Kiøbenhavn; og til dette Slagterie leie de Handlende Folkene fra Drebacken, giærne een fra hver af de nærliggende Gaarde. Hver af disse Slagtere haver igien Handlangere af sine egne Folk, især Børn og Fruentimmer; og dette Slags Arbeide er eet af de ureenligste, som Indbyggerne forrette; især have de Unge kun liden Fordeel derved, i Hensigt til Sæderne og Opførselen, da her sædvanlig gives alt for megen Anledning til at lære en og anden Grovhed, Bedragerier, Skiældsord, Banden, og Drukkenskab. Ovenfor Drebacken ligger det Landskab **Floen**, hvis Indbyggere udraabes for taabelige, og kaldes derfor skiæmteviis **Floafifl**. Men dem giøres heri ligesaa meget Uret, som Østlænderne (§. 808.), og dette Ord maa være opkommet ved en særdeles Leilighed; thi naar man taler med dem, kan man ikke mærke, at dem feiler Fornuft, meer end deres Naboer. Rimeligst kan ellers foranførte Beskyldning have sin Grund deri, at de ere ligefrem i deres Opførsel; de komme og kun siælden uden for Bygden, da de ei giærne reise uden til Kirke, thi deres Bygdelav giver af sig alt hvad de behøve til Livets Ophold, paa det lidet nær, som bliver dem tilført, deels af deres Naboer, og deels af de Handlende. Endelig kan og det have hiulpet hertil, som Indbyggerne i Floen have tilfælles med dem i Skaftefields-Syssel, nemlig at de bruge en Deel Ord og Talemaader, som ikke bruges andensteds, af hvilke de fleeste dog ere baade gamle og gode; men for dette fortiene de saa meget større Roes, som der er intet Bygdelav, nær ved Havnene i Island, der have beholdt Sproget saa reent og uforandret, som dette. Indbyggerne i Rangaar-

valle-Syssel kunne regnes iblandt de skikkeligste Folk i det heele Land: de ere sparsomme, flittige, gode Landmænd, og derhos tienstvillige og artige i Omgiængelse. Det Stykke af Aarnæs-Syssel, som kaldes Hrepperne, imellem Thiorsaa og Hvidaa, har ligeledes skikkelige Folk og gode Huusholdere.

§. 886.

Sproget. Sproget er ingensteds saa meget, som her, blevet forandret og opfyldt med fremmede Ord, fornemmelig Latinske, samt nogle af Tydsk og Fransk Oprindelse. Dertil ere i Særdeelesshed følgende 4 Aarsager. Først de Tydskes Handel noget for og ved Reformationen. Dernæst de fremmede Folk, som deels have sat dem her ned paa mange Steder, deels havt her Forleninger og offentlige Embeder; hvortil ogsaa komme de mange Havne og Handelspladse for Fremmede, som ere blevne anlagte paa denne Kant, just paa de Steder, hvor Fiskeriet er best, og hvor de fleeste boe. Det tredie, som og hielper noget hertil, er Althinget. Alleslags Folk søge dertil, og meest fra Sønderlandet, baade Bønder og Lavretsmænd. Nu er bekiendt, at Rettergangens Sprog er, i de sidstafvigte 30 Aar, blevet meget forandret, og blandet med allehaande fremmede Ord og Talemaader, af hvilke Almuen ikke forstaaer uden den mindste Deel; men den giør sig dog Ære af, især unge Mennesker, at bruge disse Ord, skiønt de som oftest blive heel forkierte i deres Mund. Den sidste Aarsag er den Latinske Skole paa Skalholt, hvorfra en stor Mængde Talemaader og Ord er udkommen i Sproget: ikke aleene Præstene have søgt at pynte deres Prædikener med dette Slags Skiønheder, men Bønderne have og lært, og lære endnu en Deel, naar de, som jævnlig skeer, komme til Skalholt, thi de ere nysgierrige efter lærde Sager; dog vil dette nuomstunder

ikke sige saa meget, da det agtes for Pedanterie at bruge Latinske Talemaader, hvorimod de Tydske og Franske ere meer nyemodige. Ellers lader det artigt for Fremmede, naar Bonder, og andre, som ikke have lært Latin, hilse i dette Sprog, sigende: Salve Domine, Bonus Dies, Bonus Vesper, Gratias, Proficiat, Dominus tecum, Vale, o. s. v. Imellem Præster og studerte Folk bruges disse og deslige Talemaader daglig, ei aleene sonder paa, men ogsaa overalt.

§. 887.

Det som er sagt om Bygninger, Huuse og Gaarde i Kiose-Syssel, kan overhovedet gielde om heele Sonderlandet. De fleeste ved Soekanten ere slettere end middelmaadige, og især have Vestmannoe, Orebacken og Sonder-Næssenes Fiskeleier de slettestte og ureenligste i denne Fierding, og omtrent af samme Slags, som Vester-Jokelens Fiskerbyer (§. 496 ꝛc.). Derimod have Hrepperne og Rangaarvalle-Syssel de beste og reenligste. Dette er at forstaae om de almindelige Gaarde og Bonder-Huuse. Derimod ere her anseelige Gaarde og Bygninger i storre Antal, end paa andre Steder i Landet. Især har Hans Kongelige Majestæt, i disse sidste Tiider, ladet opfore og bekostet paa denne Kant 3de grundmuurede Huuse: det eene paa Vidoe, for Landfogeden; det andet paa Besssested, for Amtmanden, og det tredie paa Seltiornenæs, for Landlægen. Disse ere af Bruddsteene, som falde der i Landet, og Vinduesskarmene af huggen Sandsteen, men Muursteen til Skorsteenene, og Kalken, er bragt did fra Kiobenhavn. I Reykeviig er et Huus, bygget af Muursteen, med Bindingsværk, og Tagene af Tommer. Herforuden findes paa Sonderlandet endeel Kirker og andre Bygninger af Tommer, f. Ex. Besssested, Reykeviig, Bygninger, Huuse og Gaarde.

Althinget, Bispestolen o. f. Syſſelmændenes og andre ſtore Gaarde ere ogſaa ſmukt byggede efter Landets Maade og Leilighed. Herved maae vi erindre, at den Beſkrivelſe, ſom Anderſon har givet over Gaardene i Island, er ganſke uſandfærdig, og at den ikke engang paſſer ſig paa de ſletteſte ved Soekanten; deri er ogſaa en haandgribelig Modſigelſe, i Henſigt til Huuſenes Hoide. Hvad der berettes om Folkenes Leie, Sengeklæder, med viidere, er opdigtet uden ringeſte Grund. Derimod er den Beſkrivelſe, ſom Horrebow giver (Tilforl. Efterr. p. 311. til 317.), ganſke rigtig og noie, og paſſer ſig paa de fleeſte Bondergaarde i Landet. Den Hinde, ſom ligger omkring Maven i Kreaturene, iſær i Hornkvæget, hvilken kaldes **Skæne**, bruges vel ogſaa til Vinduer, dog ikke almindelig, eller i de daglige Værelſer, thi den giver ikke god Lysning, ſkiont den er ſtærk og varagtig, hvorfor den meeſt bruges i andre Kammere, i Koeſtalde o. d. Den brugeligſte derimod kaldes **Liknarbelgur**, beſtaaende i den dobbelte Hinde, der omgiver Foſteret i Kreaturenes Liv (Morion & Amnium); den inderſte og fiineſte (Amnium) kaldes iſær **Vatsbelgur**; og diſſe Hinder tages meeſt fra Koer, og iblandt fra Faarene, da de ere ſaa klare og reene, at man noget borte kan ikke ſee, at der er andet end Luften (§. 74).

§. 888.

Almuens Spiiſe og Diæt. Hvad Almuen angaaer, kan den Artikel om Kioſar-Syſſels Indbyggeres **Spiisning** og **Diæt** (§. 39 til 49.) gielde her heel og holden. Den fornemſte Spiiſe, iſær paa Soekanten, er Fiſk, deels færſk, deels torret, dog meeſt Torſk og Helleflyndre, med ſuurt Smor (§. 43-45.) til. Kiod bruges her ogſaa, ſom kiobes af Oplands-Folkene, deels ſlagtet, deels og Kvæget levende, meeſt Faar og Beder. Om-

Omgangen med dette Kiød er her besynderlig: det røges ikke, som paa andre Steder i Landet, men hænges op og spæges lidet i Vindhuuse, siden kaages Suppe derpaa, og paa denne Maade spiises det efterhaanden. Maden saaledes tillavet, smager ikke behagelig for dem, som ikke ere vante dertil, især naar Kiødet er for lidet saltet: men fattige Folk finde alligevel deres Regning derved; thi naar Kiødet kaages paa denne Maade, giver det langt meere Tælge af sig, end ellers, og denne Feedme bruge de til at spare paa Smøret, som falder dem heel kostbart at kiøbe, helst i disse sidste Tiider, da Madvarerne ere, formedelst de nye Indretninger, steegne til høiere Priis, end tilforn; thi hvad Smøret angaaer, har det aldrig kostet meere tilforn end 1 Fierdung, d. e. 10 Pund, 16 Fiske eller 2 Mk. Specie, som de Handlende give for skikkeligt Smør: hvorimod det steeg i de sidste Aaringer, sønder paa ved Søekantene, til 3 Mk. Specie, og 1 Sldr. iblandt. Ellers er den ommældte Omgang med Kiødet, at lade det blive harskt og noget lugtende, ikke just de nyere Tiiders Paafund; thi man seer det samme paa Færøe, og *L. Debes* (p. 243.), som beretter det, anmærker tillige, at denne Maade er bleven ved fra de allerældste Tiider; saa mange 100de Aars Erfarenhed bekræfter det og tilstrækkelig, at Maden, som paa denne Maade bliver meget fordøielig, er ogsaa nærsom og sund for dem, der idelig arbeide og bestille noget: derimod for orkesløse og svækkede Mennesker, bliver baade denne og mangen en sund og god Spiise, usund og utjenlig. Ingen retsindig eller fornuftig tænkende vil laste enten disse Folk i Island, eller dem i Norge, paa Færøe, eller paa andre Steder i Verden, for dette Slags Ting; men langt heller rose dem, at de have endnu holdt ved deres Forfædres eenfoldige, sparsomme og uskyldige Levemaade, uagtet

disse

disse Tiiders fordærvende Overdaadighed strider der tvertimod, og visse ufornuftige eller kræsne Menneſker, som ikke have smagt andet end Vellysternes Kiælenskab, have meget at sige derpaa. Brændselet er her Torv, og ved Søekanten, Thang og Thare, Torske-Rygge og andet (§. 502).

§. 889.

De Fornemmeres Levemaade.

Hos de Fornemmere, især paa Sønderlandet, er skeet en kiendelig Forandring i de seenere Tiider, omtrent paa 20, men allermeest paa 10 Aars Tiid, saavel i Madens Tillavning, som fremmed Drik og Spiise, ja Diæten overhovedet. Velsmagende og kostbare Mad- og Drikke-Varer, samt Specerier, indføres nu i langt større Tal og Mængde end tilforn, ja nogle deriblandt, som man for et halvt Hundrede Aar siden ikke eengang vidste at nævne. Dette er en desto større Ulykke for Landet, som Fattigdom har ligesaa stærkt tiltaget; da man tvertimod skulde slutte, som mangen en Ufornuftig indbilder sig nuomstunder, at denne lækkre Levemaade var et Tegn til Indbyggernes tiltagende Velstand. At bruge Øll, og Mad-Urter, og især at opelske Have-Urter til Kryderie paa Maden, kunde være Indbyggerne nyttigt, ja endog fornødent; Forfædrene have og giort dette tildeels. Man vil heller ikke tale saa meget om, endskiønt det virkelig er Skade for Landet, at der aarlig indkiøbes og fortæres saa stor Mængde af adskillige Slags Kornvarer, fremfor tilforn; thi saa længe den nu brugelige Huusholdningsmaade, endog hos Almuen, ikke forandres, da behøve de det, og denne Spiise er i sig selv baade sund og god. Men den store Mængde af Specerier og Viine, Brændeviinen uberegnet, som aarlig føres ind og bruges der i Landet, udarmer ei aleene Nationen, og giør den kiælen og sygelig, men fordærver og Sæderne,

og

En fornem Kone.

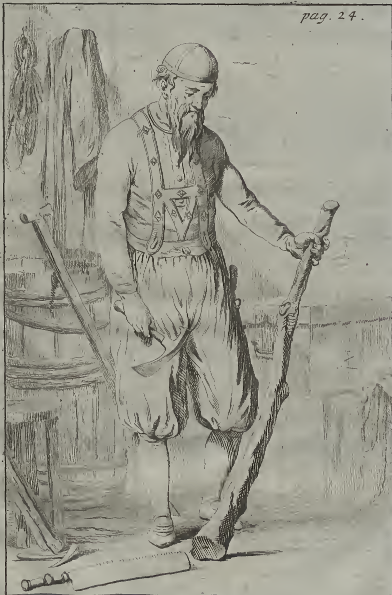

En fornem Jomfrue.

En Jomfrue i Brÿllups Dragt.

TAB. V.

En Islandſk Bonde.
i gam̄eldags Dragt.

En Islandsk Bonde Kone.
i skikkelig Dragt.

og omstøber dem meget uhældig. Thee og Sukker ere nu blevne saa almindelige, at snart hver en skikkelig Bonde har tillagt sig Thee-Tøi. Kaffee er ogsaa kommen i Brug, endskiønt ikke endnu hos Bønder, eller endeel Præster, men derimod ere der andre, som fortære daglig desto meere deraf. Maden smager ikke uden Krydderie fra andre Verdens Parter, og til den skal man endelig have røde og hvide Franske Viine, ja endog nogle kostbarere iblandt; i Stedet for at rød Viin var ubekiendt i Island for 20 Aar siden, og den gemeene hvide blev ikke engang brugt, uden til de største Høitiider, og det kun af de Fornemmeste. Paa Althinget falder Levemaadens Forandring allermeest i Øinene. For 20 Aars Tiid siden nøiedes alle Øvrigheds-Personer, undtagne 2 eller 3, med koldt Kiøkken; Smør og Brød, med røget og saltet Kiød, var deres fornemste Spiise. Foreller og Mælk kiøbte de iblandt hos Bønderne, havde og noget Øll til Maden. Men nuomstunder føre de fleeste Kokke og Kiøkken-Tøi med dem, og bruge saa og saa mange Retter til hvert Maaltid, især naar de giøre Giæstebud. Sukker og Specerier ere noget almindeligt; Røde og hvide Viine bruges ogsaa daglig. Dette maae være nok sagt om denne Post. Mange rose denne Levemaade; især holde de Fremmede meget af Folk, der viide saaledes at leve. Det heeder, at Handelen blomstrer derved, at Indbyggerne behøvles og blive omgiængelige, med meget andet. Men den sande Patriot tænker ventelig anderledes.

§. 890.

Angaaende **Klædedragten** er især at mærke, at Bønderne over heele Landet gaae i sorte Vadmels-Klæder, saa at man skulde tænke at de sørgede idelig. I gamle Dage derimod have de ikke gaaet sorte, men bruune, graa og hvide, og til Helligedage havde Klædedragten.

mange af dem blaa og røde Vadmels-Kiorteler. Nuomstunder bruge de korte Trøier, og naar de reise, sorte Kapper eller Hemper af samme Tøi, Hat eller Kabuds paa Hovedet, og paa Fødderne tynde Skoe af ubereedet Læder, og af samme Slags, som tilforn bleve brugte overalt i Norden. Viidere bruge de knyttede Undertrøier og Strømper, men Underbuxer og Skiorter af ulden Eenskiæft, etslags tyndt og hvidt hiemmegiort Tøi, væver som Multum. De Geistlige gaae ogsaa, for den største Deel, klædte i sort Vadmel, hvoraf ogsaa Præstekioler og Underkioler sædvanligst ere giorte. De Verdslige gaae meest i affarvede Klæder af fremmed Tøi, tilforn ikkun af Uld, men nuomstunder er Silke og Fløiel blevet almindeligt, især Silkestrømper, samt Silke og Fløiels Vester. Præsterne især støde sig herover, fordi Kirkens Prydelse er saa meget slet næsten overalt. Messe-Haglerne ere paa de fleeste Steder ikkun af ringe uldent Tøi, og Resten af de Prydelser, som bruges til Gudstienesten, er derefter, thi de fleeste Kirker ere fattige, og kunne ikke bekoste dem bedre.

§. 891.

Almindeligt Arbeide.

Det, som er mældt om Indvaanernes almindelige Arbeide i Kiosar-Syssel (§. 50 til 53.), passer sig overhovedet paa Sønderlandet, og især hvad Land-Arbeidet angaaer, det som er sagt om Borgefiords-Syssel (§. 281-284). I Guldbrynge-Syssel har man fornemmelig at bestille med Fiskeriet, baade Vinter og Sommer; men derimod, i de 2 østligere Sysseler, med at røgte Jorden, slaae og indhøste Høet, og passe Kreaturene. I Thingvalle-Sveit tager Forellefangsten temmelig Tiid bort; og de, som boe nær ved Althinget, vinde ved at sælge denne Fisk daglig sammesteds. Løsemænd (§. 505.) ere her alt for mange, og Arbeids-

Lønnen

Lonnen (§. 54-56.) alt for høi, baade hos dem og andre; thi 10 Fiske om Dagen er det mindste en Arbeider faaer for slet og ret Arbeide. Ingensteds er dog Arbeids-Lonnen høier end i Guldbringe-Syssel, hvor den især er anseelig steegen i de sidste 10 Aar. Men at denne Forandring er meget skadelig for Landet, og passer sig ikke til dets slette Omstændigheder, det seer vel enhver Fornuftig, endog ved første Øiekast.

§. 892.

Det største og jævnligste Arbeide paa Sønderlandet falder ved Fiskefangsten, hvis Hovedposter og Regler, som vi have beskrevet i det 3die Stykke (§ 508 til 516.), ogsaa iagttages her. Vi ville altsaa fornemmelig mælde om Fiskerleierne. Fra **Oefiælds-Stranden** drives Fiskefangsten heele Tiiden, dog meest, fra tiidlig om Foraaret indtil St. Hans Dag, med store Baade, meest **Aattæringer** (d. e. til 8 Aarer), med 10 til 11 Mand paa, og **Teinæringer**, til 12 eller 14 Mand, ligesom paa Vestmannøe. Man fanger her meest stor Torsk; men Stranden er farlig at lande til, formedelst de jævnlige Brændinger, hvorfor mangen en Fisker sætter her Livet til. Det samme er at sige om **Landøerne**. Her søge Indvaanerne Søen med langt større Besværligheder, end paa noget andet Sted i Landet, fordi Veien til den er fra Fliotshlid 3 til 4 Miile. De maae derfor gaae og ride hiemmen fra tiidlig om Morgenen, medens det endnu er mørkt, for at naae betiids til Stranden, og imidlertiid forandrer Væirliget sig ofte, saa at al deres Gang og Møie bliver forgiæves. Neden for **Rangaarvalle**, ved Rangaaernes Udløb (§. 831.), har været et Fiskevær i forrige Tiider, og nu begynde Naboerne at søge det igien. Fra **Ørebacken** drives Fiskeriet meest med smaa Baade hist og her; dog ikkun af

Om Fiskeleierne og Fiskeriet.

Indvaanerne selv, men andre Egnes Beboere søge ikke derhen. **Thorlaks Havn**, vesten for Ølvesaaen, er et lidet Fiskerleie; men her begynde egentlig de Fiskerpladse, hvoraf Kysten i Guldbrynge-Syssel er saa meget bekiendt. **Paa Selvaag**, hvor Selvaagsøs-Kirke staaer, falder meget godt Fiskerie, som drives med Sexæringer og Aattæringer. **Selatange**, for Krisevüigen, et lidet Sted, er beleiligt for Fiskerie, men det har en klipperiig Strand, og besværlige Landesteder formedelst Brændingerne. **Grindeviig**, en Handelshavn og et Kirkested, har det største og fornemste Fiskerleie, hvor man bruger store og stærke Baade, til 10, 12 og 14 Mand, ligesom paa Vestmannøe, fra Kyndelmisse til Kaarsmisse; men, for de andre Tiider af Aaret, mindre Baade. Grunden hører deels Kongen, deels Bispestolen til. Her ere 5 Hovedgaarde, og til hver af dem mange Hiaaleier eller Huusmands-Pladse, som have et lidet Stykke Jord til at føde en Koe. En Deel Fremmede søge hertil for at fiske; men Fangsten slaaer dog undertiiden feil, for de idelige Brændingers Skyld. Til at kunne komme igiennem dem, og iagttage Søestyrtningernes Tal, samt Af- og Tiltagelse, behøves baade Hurtighed og Erfarenhed. I Grindeviig, og der i Egnen, holdes henved 60 Baade, fra 6 til 10 Aarer. Fornemmelig fiskes der stor Torsk, men derhos ogsaa ofte store Helleflyndre, ligesom i de omliggende Fiskeleier paa begge Siider. Til Baadenes Bygning faae Indbyggerne nogen Hiælp af Drivetømmer, som falder i Grindeviig, dog paa Reykenæs, kort herfra, i størst Mængde. **Hafnir** kaldes nogle Gaarde paa den Sandstrækning, som er vesten for Reykenæs, og imellem samme og Baadsands-Havn. Her drives Fiskerie; men Landjorden fordærves og ødelægges aarlig af Flyvesand. **Kirkevaag**, imellem Hafnir og Baadsand, har

været

været en Havn i gamle Dage: men nu er det vanskeligt at slippe derind, for de Skiærs Skyld, som ligge uden for; ellers er Havnen selv temmelig sikker. Stafnæs er det fornemste og største Fiskerleie, nær ved Baadsand. Denne Gaard, med Hiaaleier og Fiskerhytter, hører Kongen til, tillige med nogle store Baade, som aarlig skikkes hid og besørges af Landfogeden. Her gaae overalt, paa den sandige Strand, meget stærke Brændinger, der giøre Landingen usikker. Voren, eller Landestedet, belægges her med store Biælker, hvor Baadene trækkes paa, op af Vandet, og Tømmeret dertil tages aarlig paa Reykenæs eller andre nærliggende Drivetømmer-Pladse, som tilhøre Kongen. Værtiiden for de store Baade, hvilke ere af samme Beskaffenhed, som de i Grindeviig, varer fra Kyndelmisse til Kaarsmisse. Til denne, og andre Fiskerleier her norden for, søge mange Folk fra langtbortliggende Egne, som fra Aarnæs- og Borgefiords-Sysseler, og især fra Nordlandet. Ellers besættes alle Kongens Baade med Leylændinger, af Hans Majestæts eget Gods; hvis de blive ude, maae de skaffe en Mand for sig, som de maae betale 1 Rdlr.: men mange af dem giøre gierne denne Udgift, for at kunne selv føre deres egne Baade, af hvilke de altiid, især de Velhavende, eie 1, 2 eller fleere. Hvalsnæs er en temmelig Fiskerplads og et Kirkested, kort fra Stafnæs, imod Vesten. Gardur er der norden for, temmelig stor; og derpaa, Skagen, et langt Næs som løber i Nord ud i Søen vesten for Kiebleviigs Havn. Alle disse Steder besøges meest, ikkun for en Tiid, nemlig mellem foranførte Helgendage, af Fremmede, som fiske der. I de andre Fiskerleier her norden for drives Fiskeriet meer, Aaret omkring, med mindre Baade, og færre paa hver Baad. Alle de Fiskere, der ere imellem Skagen og Grindeviig, søge til den

 oven-

ovenmældte Malstrøm, Reykenæs-Rost, naar det er muligt, thi det slaaer dem siælden feil, at de jo treffe Fisken her; men de maae ikke vove dem ud i Malstrømmen, uden i stille Vær, og det kun i den Tiid, som Ebben staaer paa. **Leyre** er et lidet Fiskested imellem Skagen og Kiebleviigs Fiskerhavn, og østen for samme er et andet, kaldet **Niardviiger**. Her, og paa **Vandløse-Strand**, en Fiskeplads længer imod vesten, bruges til Fangsten Liner eller Lodliner, hvilket Redskab beskrives baade i Hr. **Strøms** og **Pontoppidans** Værker (see N. N. H. T. II. p. 251.). Her til Lands er en Krog eller Angel paa hver tredie Sællandsk Alen, og man faaer derved i Flæng baade Torske, Kollier og Rokker paa eengang. **Vogastape** kaldes en høi, udgaaende Strandklippe imellem bemældte Strand og Niardviigerne. Den er særdeles bekiendt iblant Fiskerne, fordi der er, tæt uden for den, et stort Dyb, og et Mid, hvor Torsken giærne opholder sig, og fanges tidt i stor Mængde. Det er ellers et almindeligt Sagn, at det store Næs, som udgiør det meeste af Guldbringe-Syssel, har Aabninger i Grunden, og især en viid Kanal fra Grindeviig til Vaagestapen, hvor Fisken gaaer igiennem. Det er ogsaa vist nok, at naar Fisken kommer til Sønderlandet østen fra, da Indbyggerne viide hvor hastig den rykker frem imellem Fiskerleierne, saa er den ikke saa snart kommen til Grindeviig, at den jo ogsaa strax mærkes ved Vaagestapen, endskiønt Veien hertil, omkring Reykenæs, er 13 Miile, og ingen Fisk endda kan fornemmes i noget af de opregnede mellemliggende Fiskerleier. Den anførte Sagn er og i sig selv aldeeles ikke urimelig; thi man seer og veed, at Grunden er her over og under omtumlet ved Jordbrand, og aaben (§. 838. c og 847.); der maae og være Vandfalde, som have fri Gang ud til Reykenæsets Malstrøm.

Vand-

Vandløse-Strand er en liden Strækning af Kysten, med nogle Gaarde, hvor Fiskeriet drives stærkt med smaa Baade. I **Havnefiord** drives det ligeledes, og her bruger man Seilads paa Tomandsfar, ligesom udenlands; i Stedet for Roer bruges en Aare; ellers ere disse Baade svage, og alt for smalle til at føre Seil paa denne Maade. Det er noget besynderligt, at Fisken i Efterhøsten løber længst ind i Havnefiord, liige til Strandklipperne, og fanges der paa 1 og 2 Favnes Dyb; dog meest om Natten, naar det er mørkt; thi om Dagen er den ikke saa dristig, men tager Flugten, naar den kun seer Skyggen af Baaden. Paa **Alptenæs**, **Selfiørnenæs**, og i **Skeriefiorden** der imellem, ligeledes i **Reykeviig**, paa **Kysten hen til Vidøe**, paa **Laugarnæs** og **Engøe** drives Fiskeriet heele Aaret igiennem med smaa Baade. I den beste Fiskertiid bruges ogsaa Firemandsfar og Sexæringer; og til alle disse Steder søge ogsaa Oplands-Folkene, og de fra Nordlandet, for at bruge denne Næring. Her fanges, foruden Torsk, Helleflyndre, Rokker, samt Koler eller Rødspetter og almindelige smaa Flyndre, af hvilke sidste her er en stor Mængde indenskiærs; de fanges og paa Meedekroge (§. 97. og 341.); dog giver Flyndre-Garnene paa Vidøe og Reykeviig langt riigere Fangst. Viidere om Sønderlandets Fiskerie kan læses i Horrebows Tilforl. Efterr. Angaaende Besætningen paa de store Baade, bør her tages i Agt, at man, foruden Roerskarlene og Formanden, som styrer Baaden, haver 1, 2 eller 3 fleere, end Baaden har Aarer; de kaldes derfor **Yfirskipsmænd**, og bruges til at afløse de andre og hiælpe til hvad der skal forrettes paa Baaden. Heraf kommer det, at man har 12 til 14 Mand paa en Teinæring, eller en Baad med 10 Aarer. Saadanne Overtalsmænd antages ofte af blot Medlidenhed,

hed, da de komme fra Oplandet og have ingen Næring; de faae da lige Lod med Formanden og Haasætteren. For Baaden tages gierne dobbelt Lod, som kaldes, af nogle, Færahlutr, det er Line-Lod, fordi Baadens Eiermand skaffer alle de Fiskeliner, som behøves til Baaden (§. 514.), og desuden saa megen Syre, som behøves til Drikkevand, medens Vær-tiiden varer. Til Beite eller Madding bruges adskilligt, som et Stykke af Torskens Bug, besmurt med Blodet; Bugen af Helleflyndre, samt Braaen eller Tungen af denne Fisk; fersk Sild, som skiæres ud af Fiskens Bug, undertiiden levende. Ødeskiæl, eller den store Muskling, som og-saa er bekiendt i Norge under samme Navn, bruges meget paa Indnæssene, hvor den samles i størst Ebbe.

§. 893.

Adskillige Ting. Adskillige andre Poster, som ere anførte i de forrige Stykker, ville vi ikke igientage paa dette Sted, men alene henviise til dem, f. Ex. a) af Kunst-Arbeide (§. 57, 506, 285, 735 og 814.) giøres alleslags paa Sønderlandet, og især oppe i Bygden. Rangaar-valle-Syssel har nogle, som arbeide godt i Sølv, Jærn og Messing, samt adskilligt Iisenkram, som Knapper, Hægter, Knive, Knyttepinde m. v. Ved Søekanten ere overalt Baadebyggere, og i Guldbringe-Syssel andre Tømmermænd, og Snedkere, af hvilke nogle have lært udenlands. b) Tiidsberegningen er her den samme, som i Kiosar-Syssel og paa andre Steder i Island (§. 58 til 63.) Dog bruger man og Almanaker, som tilføres fra Dannemark; mange giøre endog Udtoge af dem, og sælge disse oversatte til Bønderne, da de tillige indføre den gamle og brugelige Tiidsregning. c) Af Lystigheder og Tiidsfordrive bruges her nogle, som Kaart-spill og Bretspill (§. 71). Gliimer eller Bryden (§. 67 og 518.)

oves

øves af unge Fiskere ved Søekanten, naar de for Uvæirs Skyld ikke kunne fiske. Glæder (§. 520.) holdes i nogle af de største Fiskerpladse om Vinteren, dog meest i Reykeviig. At læse de gamle Historier bruges meest oppe i Landet, og paa Skalholt øve Skole-Disciplerne sig i alleslags Legems-Bevægelser, Gliimer, Ringbrud, at løbe om Kapp, springe over Grøfter, med viidere. d) Hexerie og Spøgelser hører man ingensteds saa lidet til, som paa Sønderlandet.

Om Dyrene.

§. 894.

Angaaende de firefoddede anmærkes ikkun følgende: a) Hestene ere kun faa i Guldbringe-Syssel, thi Indbyggerne reise ikke meget, og det meeste bliver dem tilført af andre. I de andre østlige Sysseler er en stor Mængde, og deriblandt nogle skiønne Heste, thi Bønderne have Høe nok til at fødre dem med. I Grindeviig og paa Ørebach æde de Søl og Tharre i Stranden. Paa det første Sted faae de ofte Sandsot af den Pimpesteen-Sand, som flyver overalt og sætter sig i Græsset paa disse Steder; dog faae fremmede Heste allersnareest denne Syge, med Hoste, besværligt Aandedræt, ondt i Tænderne m. v.. At disse Dyr, i Hungers Tiid, æde adskilligt, som ellers er modbydeligt for deres Natur, har man erfaret baade paa Nord- og Sønder-Landet 1696, da de aade Jord og Tømmer i Staldene, samt Haaret af hinanden, og Ørene af de døde Heste. b) Stude og Køer ere her i stor Mængde overalt. Studene bruges til Handling baade med uden- og indenlandske Folk; de gaae vilde oppe paa Fiældene om Sommeren. Køerne æde giærne Tarre ved Søekanten, og passe paa Ebben til den Ende. De firefoddede.

Hhh hhh c) Af

c) Af Faar frembringe Rangaarvalle- og Aarnæs-Sysseler en stor Mængde, saa at det er ikke rart, at en Bonde har havt 1 til 200 gamle Faar. De gaae ude paa Lykke og Fromme om Vinteren, og døe derfor tidt i 100 Tall. Til Exempel paa begge Deele findes blandt andet antegnet, at der i Aaret 1526 var neppe nogen Bonde i Grimsnæs, som jo havde 300 Faar og derover; men at den paafølgende haarde Vinter tog alting bort, saa at de Bønder maatte agte sig lykkelige, som beholdte 20 til 30 Stykker. At Faarene søge Tarren, er berettet tilforn: paa Ørebacken især leve de meest af denne Vært; ligeledes i Grindeviig, hvor hvert Faar gierne faaer 2 Lam; de malke ogsaa overflødig, saa at de ei alene føde deres 2 Lam, men give deres Eiere desuden en god Deel Mælk. Paa Rangaavalle have Faarene fiinere og hvidere Uld end paa andre Steder i Landet, hvilket sædvanlig tilskrives det fiine Sand fra Heklefiæld, hvori de ligge. De trives ogsaa bæder i de store Huuler, som her ere, og i de Fæborge (§. 816. c) som her ere indrettede. Det **Skæfferie**, hvilket Hs. Majest. Kong Friderich den Femte lod anlægge i Guldbrynge-Syssel, er allereede bekiendt, og endskiønt denne Indretning er siden bleven forhindret, formedelst indfaldende haarde Aaringer, og paafølgende Sygdom iblant Faarene, saa er det dog vist og afgiort, at Sagen er muelig og ingenlunde kostbar. Generationerne ere blevne lykkelig opdrevne, og vi have seet af dem paa langtbortliggende Steder, fornemmelig oppe i Borgerfiorden og i Dale-Syssel. Hoved-Indretningen, med Huuse og andet tilhørende, blev anlagt paa Vatn i Guldbringe-Syssel, hvor en stor Deel Faar kunne fodres og græsses, thi der er god Græsgang og sunde Urter. **Sygdommen iblandt Faarene** er opkommen paa Sønderlandet for nogle Aar siden, og har

saa-

saaledes grebet om sig, at den truer med almindelig Ødelæggelse. Intet kan være skadeligere for Indbyggerne, efter deres nu værende Huusholdnings-Maade. De fleeste give de fremmede Faar, som bleve indførte til Skæfferiet, Skyld for denne Sygdom; men andre derimod paastaae at kunne beviise, at den først har yttret sig langt borte fra Skæfferiet, og paa de Steder, hvor ingen af de nye Generationer var endda komne hen. Man har ogsaa eengang tilforn havt Sygdom paa dette Slags Kreature; dog var samme af en anden Beskaffenhed end denne, som yttrer sig med hæslig Udslæt paa heele Kroppen, hvorpaa Ulden falder af, og Kiødet overalt faaer røde Pletter. Dette Slags Uhumskhed kom ellers først til Syne i Naarene (Regione hypogastrica), samt under og omkring Rumpen, og oven paa Halsen, med en for Kreaturet ulidelig Kløen og Hidsighed i Kroppen; Huuden blev overmaade tyk og løb sammen i Rynker, hvorpaa Faaret vansmægtede alt meer og meer, og døde tilsidst. Nogle faa, som bleve holdte inde i Huusene, og smurte med Haakalls-Tran, suurt Smør, og deslige Ting, komme sig igien efter meget lang Tiid. Om Vinteren og i Kulden tog dette Onde allermeest Overhaand. Land-Physicus Poulsen har med megen Fliid undersøgt denne Sygdom, men ikke kundet indvortes finde noget Tegn, som kunde viise dens Oprindelse. Han er derfor falden paa den riimelige Meening, at den maae have reist sig af noget skadeligt Insect, som har sat sig neder i Huuden ved og omkring Uldens Haar-Rødder; thi naar Ulden, med dens Bulbis, blev oprykket, paa det syge Kvæg, førend den faldt af, da var der ved Haarets Bulbus noget, som laae i en Ring eller Cirkel, og ligesom en Hale derpaa. Det var hvidt og giennemsigtigt, og saa lidet, at man ikke kunde see det med blotte Øine.

I Følge af denne Meening, har bemældte Land-Physicus giort bekiendte adskillige Raad, for at forsøges, men der er endnu ingen Efterretning indløben, om disse eller andre Midler have kundet hiælpe. Naar saadanne besængte Faar bleve betids slagtede, saae Kiødet godt og friskt ud; det hverken lugtede eller smagede ilde, og alle de, som spiisede deraf, befunde dem vel derved. Men saasom denne Kvægsyge har hverken taget hastig afsted, ei heller været saa overmaade smitsom, saa synes det heel riimeligt, at den kunde have været dæmpet for lang Tiid siden, naar aleene Øvrigheden havde befalet, og ladet nøie holde over, at intet Kvæg maatte føres fra de angrebne Herreder, over visse Elve eller Fiælde, til andre Bygde. Men man giorde her tverimod. Faar bleve endda, ligesom tilforn, uden mindste Indskrænkning, drevne fra de besængte Herreder, til de andre, for at sælges, deels til Indbyggerne selv, og deels til de Handlende, ved hvilken Leilighed de friske og anstukne ofte havde Natteleie iblandt hinanden. Saasnart Faarene vare døde i nogen Mængde i een Bygd, kiøbte man Faar paa nye fra den nærmeste Egn, hvilke da bleve strax angrebne af Sygdommen, efterdi den havde endda ikke aldeeles udraset. En og anden Egennyttighed har og endnu viidere forblindet Folk i dette Stykke, og sat til Siide det almindelige Beste. Faar, som vare enten virkelig syge, eller dog fra de besængte Steder, bleve ligesaa fuldt, som de friske, drevne til Afrets-Fiældene, hvor adskillige, endog de længstbortliggende Herreders Faar komme iblandt hverandre; ja de, som vilde paastaae at dette burde forbydes, bleve anseete for partiske og misundelige. d) Biørne har man nogle Gange seet paa Sønderlandet: de ere komne did med Hav-Isen, fra Grønland (§. 853). e) Sælhunde af den almindeligste Art, eller Land-Sælene, ere her

her paa mange Steder. De skydes med Flinte, indenskiærs ved Reykeviig, Vidoe og der imellem. f) **Hunde, Ræve, Katte, Muus**, ere her almindelige. I Aaret 1731 kom Pest imellem Hunde og Ræve i Island: de bleve sandseløse, dog ikke galne, og døde inden kort Tiid. Rævene komme hiem til Gaardene, og lode sig der slaae ihiel.

§. 895.

Niser, andre **Delphiner** og større **Hvalfiske** sees tidt og ofte uden for Kysterne, som de meest nærme sig til i Guldbrynge-Syssel. En ung Grønlandsk Hvalfisk drev op paa Seltiørnenæs Aar 1763. Kroppens Længde, fra Snuden til Bugten i Sporden, var 56 Fod, og Tykkelsen, hvor den var størst, 41 Fod og 8 Tommer. Det nederste eller længste Kindbeen 13 Fod. Hornpladerne eller Barderne i Halsen, (som ellers kaldes Fiskebeen), vare i alt paa den eene Siide 368, af hvilke 41 vare de største, hornagtige, og kiendeligst børstede. Madpiiben, fra Halsen til Maven, var 8 Fod og 7 Tommer viid. Indvoldenes Længde, fra Mavens nederste Aabning til Endetarmens Udgang, var 354 Fod; men Viidheden 6 Tommer. Aandepiiben til Lungen, hvor den begynder at deeles, 3 Fod, og Viidheden, tæt under Luftdækket, 12 Tommer. Rygleedene vare i alt 63, og de 14 bageste, samt de 3 øverste Leed i Halsen, havde ingen Huller (Processus dorsalis). Øientosten (Fovea oculi) var 10 Tom. lang og 7½ Tom. breed. Hvalfiske.

§. 896.

De **Fugle**, som ere opregnede i det første Stykke (§. 84-89.), samt deres ganske Beskrivelse og naturlige Historie, høre ogsaa til disse Steder, og især til Guldbrynge-Syssel. Vi ville dog nævne disse følgende: Fugle.

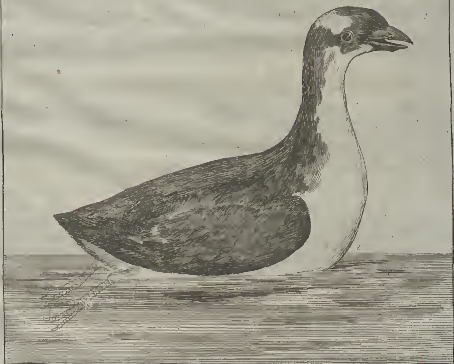
A) Ederfuglen (§. 669.) lægger Æg i stor Mængde paa Vedøe, endog tæt ved Huusene. Vi have tidt seet den flotte sine spæde Unger ned til Havet, og med det samme, at det er en Feil, som *Debes* (p. 127.) og mange andre efter ham berette, at Ederfuglen flyver bort af Reedet med Ungerne; thi de blive ikke engang flyvefærdige forend efter 1 Aar.

B) De **trende Vildgaase-Arter** (§. 667, 817 rc.) findes her, meest om Foraaret, og skydes med Flinte til Spiise; hvorimod de i gamle Dage bleve fangede med Garn, med meget stor Fordeel, baade i Guldbrynge- og Rangaarvalle-Sysseler, dog især i Fliotshlid og Landøerne: man kunde, naar Fangsten gik lykkelig, faae paa denne Maade 1, 2 til 300 Stykker ad Gangen.

C) **Pelecanerne.** De fire Arter findes her, hvoraf de trende Slags Skarfer treffes meest i Guldbrynge-Syssel; den største, **Dilaskarfr**, som ellers kaldes **Hvidlaaring**, er almindelig indenskiærs, paa Klipperne ved Vidøe. *Linnæus* har den ikke, men den findes hos Strøm (Søndm. Beskr. 1 D. p. 250.). De gamle Fugle ere sorte overalt, undtagen den hvide Plet paa Laaret. **Sula**, eller den fierde Pelecan (§. 670. b), er her allesteds almindelig. Den yngler paa een af Vestmannøerne (§. 832.), og derfor seer man her alle de Forandringer i Farverne, efter Alderen, som have forvildet Skribenterne. Vi viide af ingen Forskiæl i Farverne paa Han og Hun, ikke heller af fleere end een Art at sige.

D) **Biærgfugle**, saavel de 4 Arter af **Svartfugl** (§. 673.), som **Teisten** og **Lunden** (§. 671 og 672.), samt de fleeste i det fierde Stykke opregnede Vandfugle, sees paa Sønderlandet. Vestmannøe, Kriseviigs-Biærg, Holms-Biærg, og Skiærene uden for Reykenæs ere Svartfuglens fornemste Tilholdssteder. Teisten og

Lunden

Alca, Havtirdill.

Lunden opholde sig ogsaa paa Vidoe. **Filingen** og **Rytsen**, som og regnes af nogle blandt Biærgfuglene, fordi de altiid boe i steile Strandklipper, findes paa Vestmannoe og Reykenæs-Oerne (§.744). Maaden at fange Svartfuglen i Kriseviig og paa Vestmannoe, er den samme som ved Fuglebiærget (§. 673) og Drangoe (§. 742).

E) **Geirfuglen** eller den Alca, som almindelig kaldes *Pengvin* (see Fn. Sv. 119.), er **Worms** Magellanske Gaas (see Muſ. Worm.). *L. Debes* (Fær. Reſ. pag. 130.) beskriver den ogsaa. Den er rar i Island, og yngler ingensteds uden paa tvende lave Skiær i Havet uden for Sonderlandet; det eene horer til Vestmannoerne; det andet, som er det fornemste, ligger uden for Reykenæs (§. 831.), hvorfra vi og have faaet baade Fuglen selv, og dens Æg, at see, ved det nogle Baade fra Sonder-Næssene vovede sig derud, i de Aar, vi vare paa Vidoe. Den er en af de besynderligste Fugle, thi endskiønt den er stor, som en Gaas, ere dog dens Vinger ikkun ganske smaa, og neppe saa store som Teistens. Vi have derfor kaldet den Alca alis minimis, hvilket noksom adskiller denne Art fra alle andre; det Linnæiske Navn Impennis kan derimod ikke, endskiønt det er kortere, passe sig paa den, thi den har fuldkomne Penne og Fiædre, saavel paa Vingerne, som over heele Kroppen. Men Vingerne tiene den kun til at roe med under Vandet. Den kan ellers ikkun med Besværlighed staae over Ende eller gaae. Adskillige Geirfugle have Reede og Æg tilfælles; egentlig at tale, bygge de dog intet Reede, men Æggene ligge i deres Skarn tæt sammen paa Klipperne. De ere hvide, grønagtige, særdeeles smukt tegnede, med brunne og sorte Striiber, Pletter og fiine Prikker; og disse Tegninger forestille Charter, Landskabe og adskillige Figurer, som Indbildningen kan hitte paa. Fuglen selv er feed

og

og mør i Kiødet, og giver en god Spiise. Hafti-dill (Syst. N. Ref. 63-1.) sees her iblandt, men er dog rar og lægger her ingensteds Æg, saavidt vi viide (see Søndm. Beskr. p. 256.).

F) Om Hegren eller Heiren (Fn. Sv. 133.) er mældt i det tredie Stykke (§. 527). Den sees ofter sønder paa end ved Vester-Jøkelen, og Fiskerne sige, at det betyder godt Aar, det er, god Fangst i Søen, naar de see denne Fugl, som gierne kommer i Flokke-Tall til Sønderlandet.

G) Jadrekan findes ingen andensteds i Island. Den er en Numenius, som i mange Ting kommer overeens med Fn. Sv. 144, men viiger dog derfra. *Linnæi* Beskrivelse mangler og nogle betydelige Kiendemærker, som vores Fugl haver. Dens Størrelse er som en Dues, men Skabningen kommer Spoven nærmest: Hoved, Hals og Bryst ere guulrødagtige; ligeledes Ryggen, samt Vingernes Dækkefiædre og Bugen foran, aleene at de have ogsaa sorte fiirkantede Pletter. Rhachis paa Rorfiædrene er hvid; og de første 2 ganske hvide paa den inderste Siide, men den 3die hvidplettet paa begge Siider. Alle de andre have i Midten en hvid Tværlinie, som er breed og kiendelig, og alle Dækkefiædrene, de 2 første undtagne, have hvide Spidse. Derimod er Roden af dem, samt Rorfiædrenes Spidse, og Vingernes forreste Rand, sort askefarvet. Fuglens Vinger neden under paa Siiderne, det nederste af Bugen og Stiærten ere hvide. Urrhopygium er hvidt, og Styrefiædrene sorte, men hvide ved Enden eller oventil. Stiærten synes derfor sortagtig i Midten, og dens yderste Spidse graa-hvidagtige. Nebbet er 3 Tommer og 2 Linier langt; den halve Deel rødguul, fra Roden af, og Resten sort, samt Spidsen lidet tyk igien, men Under-Næbbet lidet kortere end det øverste. Tungen

Scolopax, Iardreka.

Tungen er meget smal og spids, med smaa Tænder neder ved Svælget. Næseborrene ere kort fra Næbbets Rod, og aabne, saa at man kan see igiennem dem begge paa eengang. De halv-nøgne Laar, og Beenene, ere meget lange; dog disse lidet kortere, og, tillige med Fødderne, blyefarvede. Tæerne ere 4, og adskilte: den i Midten er 1 Tom. 8 Lin. lang, hvorimod Læggen er 2 Tom. 8 Lin. og Laaret 3 Tom. 5 Lin. Vi have beskrevet Jadreken saa nøie, fordi nogle i Dannemark, som have seet den aftegnet, have ei vildet kiende sig ved den. Den kommer om Foraaret til Aarnæs- og Rangaarvalle-Sysseler, og opholder sig meest paa Myrer eller fugtige Steder, hvor den bygger Reede og lægger 4 Æg.

H) **Raudbrystingr**, Tringa, pectore alarumqve basi rufis, er lidet større end en Skov-Trost (Turdus viscivorus). Dens sorte Næb er lidet nedbøiet, og længere end Tærnernes. Næseborrene ere meget aabne, og, ligesom Jadrekens, giennemsigtige. De halve Laar ere bare, og Beenene sorte; de 3 Fortæer ere adskilte, og Bagtaaen fri, men meget liden. Stiærten er ganske kort og liige, med sorte og graa Tværstriiber oven paa, men neden under, ligesom Vingerne, hvid, med nogle sorte Prikker. I øvrigt er Fuglen oven paa Vingerne askefarvet og sortspraglet; især ere Halsen og Ryggen oven paa tegnede med aflange rødagtige, sorte og askefarvede Striiber. Rødbrystingen kommer om Foraaret, og opholder sig meest paa Strandbredden; dog gaaer den ogsaa om Sommeren op i det Grønne. Den er feed, og Kiødet meget velsmagende, hvorfor den skydes og sælges til Fremmede paa Sønderlandet.

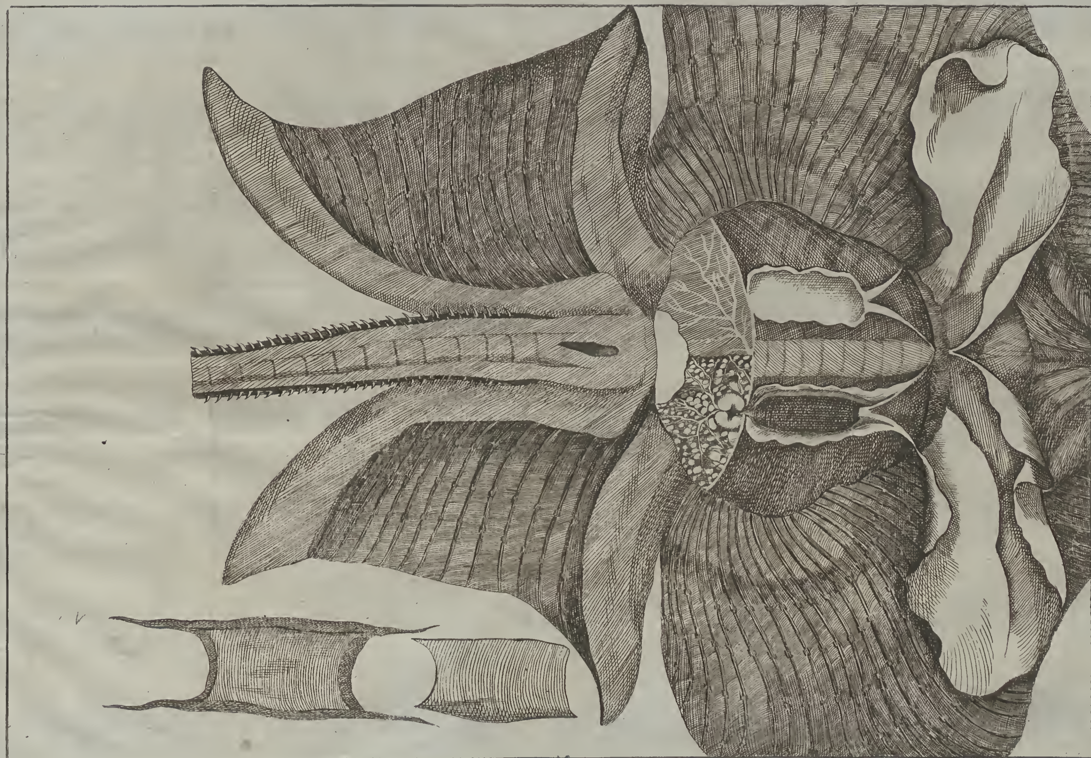
I) **Lækiadudra** er endnu een, for Fremmede ubekiendt, Tringa, tota supra fusca, maculis albis. Den er her meget rar at

 see,

see, fordi den opholder sig meest ved Bække, i Myrer og paa fugtige Steder, i Grøfter og Huuler, og nærer sig af smaa Insecter og Maddiker. Man meener, den bliver her om Vinteren. Vi have eengang seet Levningerne af denne Fugl, som kommer noget overeens med Fn. Sv. 151. Størrelsen er som Horse-Giøgens (§. 677. b), eller lidet førere. Næbbet er sort, smalt og liige. Tæerne lidet længere end Næbbet, blyfarvede, med Lapper (lobi) ved, og oventil ikke adskilte. Fuglen er ovenpaa bruunrødagtig, med hvide og sorte aflange Striiber, og under Bugen og Kroppen hvidgraa, med askefarvede mørkagtige Streeger.

K) **Sef-Ønd.** Vi anføre til Slutning denne i Island meget rare Fugl, hvis Tegning og Beskrivelse er kommen nogle Fuglekiendere nye og fremmed for. Endskiønt den kaldes **And**, af Indbyggerne, og regnes hen til Duk-Ænderne, eller Mergos, synes os at den kommer ligesaa nær til Lome-Slægten, endskiønt vi tilforn have kaldet den Anas sive Colymbus, crista gemina flava, pectore ferrugineo. Størrelsen er som Teistens. Næbbet er spidst, sort, og lidet blyfarvet, ligesom Beenene. De 3de Fortæer have breede og tykke Lapper, med smaa Ringe tværs over. Bagtaaen er liden, med en breed Lapp, uden Kloe. Farven paa Halsen er vel sortere end paa Ryggen, men vi erindre ikke at den er blaalig. Halsen foran er guulrød langt op, og denne Farve er ogsaa synlig omkring Øinene; Laarene ere ogsaa rødagtige, og Næseborrene giennemsigtige. I øvrigt kommer denne Fugl, af hvilken vi kun have faaet eet eeneste udstoppet Exemplar, meget overeens med Fn. Sv. 123., fornemmelig Hannen. Den sees i ferske Søer i Guldbrynge-Syssel, og staaer opreist, thi Beenene ere langt bag ud, og Stiærten meget kort og liden. Den bygger sit Reede iblandt det

høie

Raja, Tindabickia, foemina cum Ovario

Raja Tindabickia Mas cum pene, testiculis etc.

høie Stærgræs (Carices), paa Vandet, og lægger 2 til 4 Æg. De Strandfugle, som for ere beskrevne (§. 674-76.), gaaes her forbi, endskiønt de allesammen træffes paa disse sydlige Kyster; ligeledes de fleeste Sommer- og Land-Fugle (§. 677-78.), som Sonderlandet haver tilfælles med de andre Fierdinger, da her ikke falder noget nyt at mælde om dem.

§. 897.

De Fiske, som ere nævnte i Vest-Jokelens Beskrivelse, fanges og paa Sonderlandet, endskiønt nogle af dem ere rare. Vi ville forst tale om nogle af de brystfinnede, som *Linnæus* nu i hans sidste Oplag af Syst. Nat. kalder Amphibia; dernæst de andre Fiske, og endelig de ubekiendte. Brystfinnede Fiske.

A) Skata, Raja (vulgaris & major) (§. 528. 16), fanges her meget med Angel paa leeragtig Bund. Hannen er kiendelig af de 2de ved Halen nedhængende Avlings-Lemmer. Hunnen faaer Æg, og føder sine Unger levende om Efterhøsten.

B) Tindabickia (loc. c. 17) er den i Dannemark bekiendte Rokke (Raja clavata). Dens udvortes Beskrivelse findes hos *Artedum* (Gen. 71. Syn. 99. Sp. 103.) og mange fleere. Vi ville aleene tale om dens mindre bekiendte indvortes Skabning, fornemmelig om Forskiællen paa begge Kiøn. Paa Hannen sees 2 Avlings-Lemmer, ligesom paa den store Rokke, og desuden har den 2de andre Appendices, hvilke ere Svømme-Reedskaber. Den har kun een Tarm, som er liige, undtaget at den gaaer under Mavens Aabning (Pyloro) i en Bugt, og kan tilsluttes med 7 Folde eller Dørre. De 2de Avlings-Lemmer, hvert paa sin Siide af Halen, have yderst et snegleformet Been, hvortil der gaaer en Processus vermicularis af Been, og der oven for paa begge Siider ved Anum ligge

Testiculi bilobi, meget store. Ductus seminalis gaaer fra dem i en bruskagtig Furre; men endskiønt Hannen har saadan en Vædske i Testiculis, som ligner Sæd, haver den dog tillige Mælk, som andre Hanfiske. Hunnen har nogle meget store, men kun faa Æg. De Baand, der holde Moderen op, ere meget tykke og stærke. Den føder ogsaa om Efterhøsten. Peturs-Buddur og Peders Skib kaldes de bekiendte Ova Rajæ eller Pulvinar Marinum. Vi have giort os megen Umage for at finde dem i disse Dyr, for at viide, baade om det var sandt, at de hørde dem til, og tillige, hvor de da laae i dem. Vi maatte bestille mange, inden vi kunde finde dem; men vi have og fundet dem, i nogle kun halv-voxne, og i andre fuldkomne. De ere to, og ligge i Underlivet, eet paa hver Siide ved Rygleedene, i det forbemældte Ligamento suspensorio uteri, hvorfra de siden komme ned til Moderen, og fødes; og dette er, i disse Dyrs Skabning, ret noget forunderligt. De synes ikke at være Æg, thi Dyret har Æggene, foruden dem, i den egentlige Æggestok. Dog staae vi endnu i Tvil herom; meest fordi vi have ladet kaage nogle fuldvoxne Petersbudder, da vi saae at de indeholdte en Materie, som fuldkommelig lignede en Æggeblomme, baade i Smag og Anseelse, aleene at Smagen var noget tranet, som den pleier at være ved Haaernes Æg.

C) Ryner, almindelig kaldet Bein-Haakall, for at skille den fra den rette Haakall, fordi dens Been ere ikke saa bøielige eller bruskagtige. Den er Sqvalus (maximus) *Artedi* (Gen. 44. Sp. 14. Synon. 98.), og Lamia Auctorum. Uden al Tvil er den ogsaa de Norskes Brygde, hvilken Hr. Strøm beskriver og yttrer samme Tanker om (Søndm. Beskr. 1 D. p. 273.). Den søges ikke i Island, uden paa Sønderlandet, især i Havnefiord, Skerie-

Skeriesiord, og indenskiærs ved Reykeviig, hvor den løber liige op til Strandbredden, og følger efter Baadene, uden at giøre dem Skade. Naar Indbyggerne ville fange den, gaae de ud 9 til 10 Mand paa en Aattæring, og skyde en Harpun i den, saa dybt som de kunne, havende en stærk Line fæstet til Jærnet. Fisken søger da strax til Bunden, løber frem og tilbage, og slæber Baaden efter sig, indtil den bliver træt, da man begynder at roe ind til Landet; til Slutning trækker man den op, og giver den sit Bane-Saar. Tidt river den sig selv løs, og tidt, naar den tager Veien liige ud til Havet, og Væiret ikke er gunstigt, maae man kappe Tovet og skille sig af med den; ellers er denne Fangst særdeeles fordeelagtig, for Leverens og den store Mængde Trans Skyld. Den almindelige Haakall gaaer vel til Sønderlandet, men fanges der ikke, er og ikke heller i synderlig Mængde.

D) Haafur, Sqvalus pinna ani nulla, corpore subrotundo (§. 528. 18), er *Artedi* Gen. 44. Sp. 3. Syn. 94., og fanges undertiiden i stor Mængde paa Sønderlandet. *Artedus* har beskrevet Hannen. Hunnen have vi tidt faaet og anmærket eet og andet, angaaende dens Yngel. Vagina uteri er kort, men meget stor og udviidelig. Moderen er dobbelt, liggende paa begge Siider af Endetarmen, og de 2de uteri oval-aflange og ganske adskilte, uden hvor de støde til Skeeden. En small Gang gaaer fra Moderens Bund op til ovarium, som er temmelig stort og ligger imellem Brystfinnerne, uordentlig rundagtigt, indeholdende mangfoldige Æg, hvoraf de fleeste ere smaa, som en Ert, eller mindre, nogle som en Kastanie, og eet, meest to, som et Hønse-Æg. Fra Æggestokkene gaae tvende Seener til Endetarmen og Moderens nederste Aabning. Vi have fundet 3 Æg paa eengang i den eene Moder,

og 4 i den anden. De unge Haaer klækkes ud af Æggene i Moderens Liv, da Ægget strax trækker sig sammen eller tillukkes igien omkring Navlestrængen: det beholder Moderkagen, og fyldes op med en hvidagtig tyk Materie, som meget ligner Kalvedans, og er derhos olieagtig. Herved næres da de unge Fiske, som saa mangfoldige andre Skabninger i Dyre-Riget, igiennem Navlestrængen; og naar de ere store nok, fødes de, først af den eene, siden af den anden Moder, og svømme siden omkring Moderen, med Ægget endnu hæftet til dem ved Navlestrængen. Det forunderligste er, som alle Fiskere eenstemmig forsikkre, at disse spæde Fiske krybe tidt ind i Moderen igien, enten for at hvile og vederqvæge dem, eller for at undgaae en paakommende Fare; dog have vi altiid tvilet om dette, indtil vi finge denne Fisk og dens indvortes Skabning at see. Fiskerne sige ydermeere, at naar de trække en Hun op, og slaae den ihiel, krybe Ungerne ud i Baaden; hvilket er naturligt: men at de ogsaa krybe ind i den døde Moder, og tildeels blive der med alle, deels komme strax ud igien og døe, derom tvile vi noget, have heller ikke endnu tilstrækkelig Vished om denne Beretning. Jo meer den lille Haa voxer til, jo meer svinder Ægget ind, til det endelig skilles fra, og Navlestrængen gaaer i Stykker; Fisken har da alt nogen Tiid i Forveien begyndt at tage Føden med Munden, og er nu bleven saa voxen og stærk, at den kan forsvare sig; hvorfor den ogsaa ganske forlader Moderen, hvis Tilflugtssted ikke kan tiene den herefter, ligesom den ikke heller trænger dertil. At denne Haa-Art føder sine Unger i Junii-Maaned, derom bleve vi fornemmelig forvissede i Aaret 1756, da nogle saadanne tildeels levende Exemplarer bleve bragte til os fra den 10 til 18 Junii. Intet er meer at formode, end at alle de andre bryskfinnede Fiske have noget

get nær sammeslags besynderlige Natur og Huusholdning i deres Yngel.

E) Haamær, Sqvalus glaucus Auctorum (see *Arted.* loc. cit. No. 13. og tilforn §. 528. 21. 687. b), sees og fanges undertiiden paa Sonderlandet.

F) Geirnyt kaldes Haamuusen af nogle paa Sonderlandet, Men om det Navn Geirnefr ogsaa horer den til, staae vi i Tvil om, og tilegne det ligesaa gierne en anden Fisk. Geirnyt eller Haamuus, hvilket Navn er det naturligste, er ofte bleven fanget sonder paa; dog ikke i disse Tiider. Den bliver ellers nu meer og meer bekiendt, skiønt den har været nye for *Linnæus*, hvorom vi have mældet i det 4de Stykke (§. 528. og 687. c).

§. 898.

Om andre Fiske er her ikkun folgende at mælde: A) Aall, Muræna unicolor, Auctorum Angvilla (§. 685. a), er mangesteds paa Sonderlandet, dog meest ved det varme Bad paa Laugarnæs (§. 850.); men den spiises hverken her, i Reykeviig, hvor den ogsaa falder, eller paa andre Steder. Andre Fiske.

B) Steinbitr, Anarrhicha (§. 683.), fiskes her kun sielden og i liden Mængde.

C) Thorskr, Gadus (maximus) (§. 528. 1), er overalt omkring Landet den almindeligste Fisk; men dette er besynderligt ved dens Huusholdning paa denne, ligesom paa Osterlandets (§. 818. a) sydlige Kyst, at den gaaer Strandbredden og Brændingen saa nær, at den fortumles og kastes op paa Landet, hvor den sædvanligst findes dod, men dog iblandt levende. Ved Oefiældene og Oesanden findes den oftest og i den storste Mængde, saa og paa Orebacken, hvor man undertiiden kan samle nogle 100 ad Gangen; og

at

at dette ligeledes har været almindeligt i forrige Tiider, kan sluttes af Landsloven (Jons-Bog Landl. B. Cap. 7. og Reka-B. Cap. 9.), endskiønt disse Steder mælde om fleere Slags Fiske og Hav-Dyr, end Torsken. Dette Slags Torskefangst har endog givet Anledning til Tvistigheder imellem Leilændingerne og deres Jorddrotter, fordi de første have, efter Rekebalkens 2 Cap., tilegnet sig alt hvad saaledes driver op med hver Flod, hvis Tallet overgaaer 5 Stykker ad Gangen. Men naar man seer Lovens Meening nøie efter, vil denne Tvistighed ikke falde ud til Jorddrotternes Fordeel; thi forbemældte Sted i Loven taler ikke om Leilændinge, men kun om dem, der have tilkiøbt sig af Jorddrotten Rettigheder til Vrag paa hans Grund. Nu kan vel ingen nægte, at Jorddrotten er Eier af Græs, Thare, Fugle, Æg og Fiske, eller andre Herligheder, som høre til hans Gaard og Grund: men naar han engang haver forpagtet Gaarden bort, saa følger jo dermed alle de omtalte og andre Herligheder, som Loven navngiver, saavidt sligt ikke undtages ved særdeles Aftale. Torsken driver meest op om Vinteren, efter Juul, da den nærmer sig og forfølger Silden liige til Landet, ved den Tiid, som Værtiiden almindeligst begynder.

D) Skeria-Steinbitur (§ 680. c) er i Guldbringe-Syssel meget almindelig, endog i Fiæren, hver Storstroms-Ebbe.

E) Hrognkellser (§. 681.) falde i Guldbrynge-Syssel, især paa Bessested og Vidoe, paa hvilket sidste Sted de og fanges i Garn; dog drives denne Fangst ikke nær saa meget som paa Vesterlandet. Graaslippen, eller Hunnen, hæfter sin Ravnboe eller den heele Klynge af Ravn, som den gyder, til store faste Steene i Stranden, undertiiden saa høit op, at man med største Springs-Ebbe kan, uden at vade, tage den med Hænderne. Dette skeer

i Junii-

i Junii-Maaned, da Hrognkelsene ellers komme i Martii- og tage bort i Julii-Maaned, før eller sidliger, ligesom Aaret er til. Indbyggerne paa Vesterlandet, som især give Agt paa disse og andre Dyrs Huusholdning, sige i Almindelighed, at Rødmagen, eller Hannen, blæser paa Ravnen jævnt og sagte, for at vedergvæge den, omtrent ligesom Fuglene ruge deres Æg. Vi have dog ikke faaet Vished om dette, førend 1755, da een af os traf paa saadan en Ravnboe, og Hannen derhos. Fisken laae stille og liige med Horizonten i Vandet, vendende med Hovedet til Ravnen, dog saa, at Munden var 1 Tomme langt fra den: Munden bevæges jævnlig, dog ikkun meget sagte, med at aabnes og sluttes til igien, ligesom Fisken vilde gyde eller spytte noget paa Ravnen; dog kunde det ikke, skiønt det var nær ved, og ganske stille Solskins-Vær, skielnes eller sees i Vandet, at noget kom ud af Munden. Denne Rødmagens Adfærd kaldes at pua, det er, at puste meget sagte, og det er slutteligt, at nogetslags nærende Luft eller Vædske maae meddeeles Ravnen derved. Man har ikke mærket, at Hunnen kommer hertil. Men angaaende de unge Fiskes Udklækkelse, have vi af en troeværdig agtsom Mand paa Vesterlandet faaet den Efterretning, at han sidst i Julii- og først i Augusti-Maaned har fundet ude i Havet, i stille Vær, noget færsk oprevet Tang drivende for Strømmen; og ved det ham syntes, at han saae nogle smaa Insecter bevæge sig deromkring, fik han Lyst at viide hvad det var. Han fandt da, at Thanget neden under var fuldt af unge Hrognkelser, som holdte dem fast paa Thanget med deres runde Brystskiold eller Finne (Cyclopterus), og det saa tæt, at de ei havde Rum nok, og fulde derfor af og svommede omkring, for at søge Leilighed til at sætte dem fast igien. Skabningen var fuldkom-

 men

men og ganske kiendelig, endskiønt disse Hrognkelse-Unger ikke vare meere end 2, 4 til 6 Linier lange, og enhver af dem havde endnu sine Æg hængende ved Navlestrængen. Det besynderligste var, at hver Fisk havde 3, nogle 2, og ganske faa kun 1 Æg ved sig. Men forbemældte Mand saae ikke efter, hvorledes disse Æg hængte sammen; riimeligst at de, som vare fleere, end eet, have hængt ved det Æg, som var Fiskens eget, og at de andre Fiske enten have været borte, eller Æggene ere komne til Skade og blevne uduelige. Disse tvende Opdagelser med Hrognkelsene, kunne maaskee tiene til at oplyse fleere af de kolde Fiskes Historie, i Hensigt til Yngelen og den første Fremvæxt ved Ægget.

F) Styris-Fiskur, Echeneis cauda bifurca (see *Catesb.* Carol. fol. 26). Den er Remora Auctorum; bekiendt i andre Lande, især iblandt de Lærde. Man haver og Navnet i Island, endskiønt man ikke veed; om det er gammelt, men i disse Tiider er Fisken ganske ubekiendt sammesteds. Een af de Islandske Aarbøger-Skrivere anfører, at der i Aaret 1635 blev fanget paa Engøe en Haamær, som havde 4 Fiske hængende paa sig. Disse havde en Skaal eller Skiold foran (og oven) paa Hovedet, hvormed de havde hæftet dem til Haamæren, og da Fiskerne, med stor Møie, havde revet dem løs, løbe de udvendig paa Baaden, og søgte at hæfte dem derpaa, men de døde strax, da de vare komne i Land. Man veed og om Roerfisken, at den giærne hænger paa de store Haaer, og ligeledes, at ingen anden Art har Skaal eller Skiold paa Hovedet til at hænge fast med. Vi tvile derfor ikke om, at de ved Engøe fangede Fiske have været af denne Art; thi omendskiønt *Catesby* og *Linnæus* (see Syst. N. Ref.) indskrænke deres Opholdssted ikkun til Indierne og de heede Lande, saa vidner dog *Hill* i sin

i sin naturlige Historie (Part. 4. Cl. 1.), at de ogsaa findes paa nogle Steder i Europa.

G) Geirnefur, paa Dansk Hornfisk, Esox rostro utraqve maxilla subulato, er Acus og Bellone Auctorum (see *Artedi* Gen. Pisc. 10-2. og *Linnæi* Syst. Nat. 154-7.). Siden vi nu nyelig have faaet Vished om, at denne i Dannemark saa bekiendte Fisk findes ogsaa i Island, saa give vi den igien det gamle Norske Navn, **Geirnefur**, som vi for have troet at tilhore Haamuusen, fordi det Navn **Geirnyt**, eller **Geirnet**, kunde let være opkommet af Geirnef (§. 687. c). Navnet Geirnefur tillægges en Fisk i de beste Haandskrifter af Edda, og om denne mælde vore Aarboger, at den er bleven fanget og spiist i Island. Vi meene da, at dette er ingen anden Fisk, end Hornfisken: a) fordi denne Art findes virkelig sonder paa; thi i Aaret 1701, da man ei fik Torsk, men derimod allehaande andre Arter af Fisk, som Langer, Steenbider og Haafiske, i storre Mængde end sædvanlig, fangede man her saa mange Hornfiske, at 10 eller 12 Stykker kunde komme paa hver Fiskers Lod; ligesom og en Hornfisk blev funden ved Vogestape (§. 892.) i Aaret 1764. b) Fordi **Geirnefur** beskrives lang og smal, firkantet, og lignende en Forelle i Kiodet. c) Fordi Navnet selv giver tilkiende Hornfiskens besynderlige Skabning, i det lange og spidse Næb; thi **Geir** betyder en Art af smalle Spyde. d) Endelig fordi Hornfisken kaldes paa Engelsk *Garfish*, og mangfoldige gamle Ord, som betegnes med **Geir** og **Ger** i det gamle Danske Sprog, heede Gar i det Engelske. Fisken er ellers bekiendt, og dens Beskrivelse udforlig i Fn. Sv. 305. I Island er den nuomstunder rar.

H) Helleflyndre har man fundet tilforn overmaade store, men derhos mavre, i Udløbet af Ølves- eller Hvid-Aaen.

I) Karfen have vi anført tilforn (§. 528. 13), endskiønt vi og andre have staaet i Tvil, hvilken den var hos andre Skribenter (see Horreb. p. 221.). Men siden vi nu have faaet en Tegning af den, tænke vi at den vist nok bliver Sparus totus rubens (*Artedi* Gen. Pisc. 28-3. Synon. 5.), eller Erythrinus og Rubellio Auctorum. Tegningen viger vel noget fra, paa Sporden, Bryst-finnerne og viidere, men den er giort efter et udstoppet Exemplar, som var kommet til Skade. Under Aaret 1654 berettes om dette Slags Fiske, at Brændingen paa Ørebacken kastede en stor Mængde af dem op paa Strandbredden. Det varede kun een Dag, men 1 eller 2 Karle samlede dog 1500 Stykker i en kort Tiid. Det er altsaa riimeligst, at Fisken har søgt der smaa Sild, eller Hav-Insecter.

§. 899.

Insecter. Af **Land-Insecter** have vi seet paa Sønderlandet alle de Arter, som ere opregnede i det 5te Stykke (§. 746.), undtagne **Myer, Hverlunsen** og **Lodpurken**. Det er og riimeligst, at de fleeste Arter, som findes paa Vestfiordene, maa ogsaa være sønder paa, hvor Luften er mildere (§. 688). Men vi havde ikke, da vi opholdte os her, Leilighed til at give Agt paa, eller samle noget, af dette Slags; thi vi maatte anvende Sommeren til at reise, og vare de fleeste Gange paa andre Steder, paa denne Tiid af Aaret. Endeel af de **vingeløse**, og især **Hav-Insecterne**, have vi fundet sønder paa, og ville især nævne disse efterfølgende.

A) **Margfætla**, Cancer Araneus (§. 688. VI. E. a), kan faaes i Tharen ved største Spring, medens Ebben staaer paa: den

slaaer

TAB. XI.

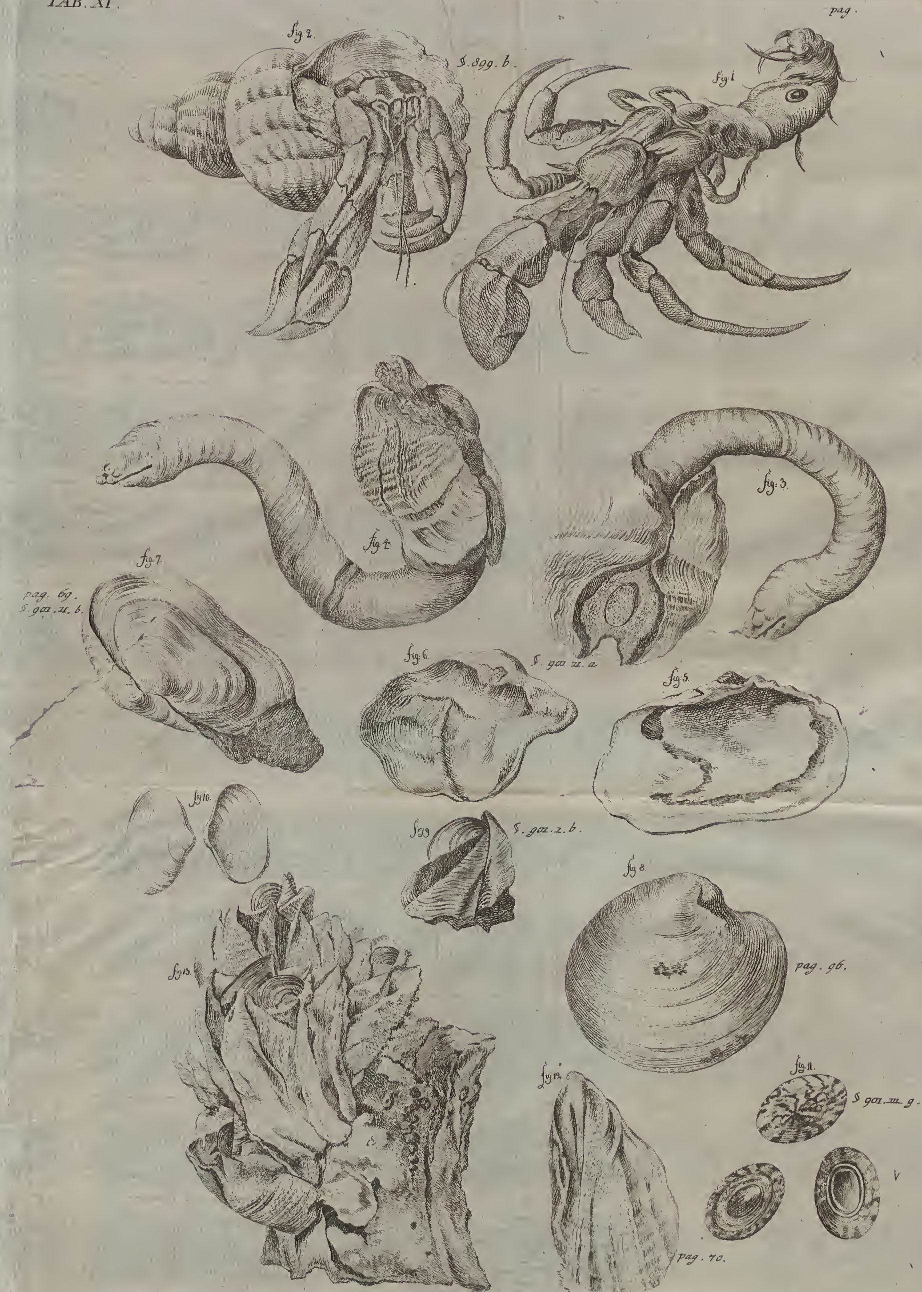
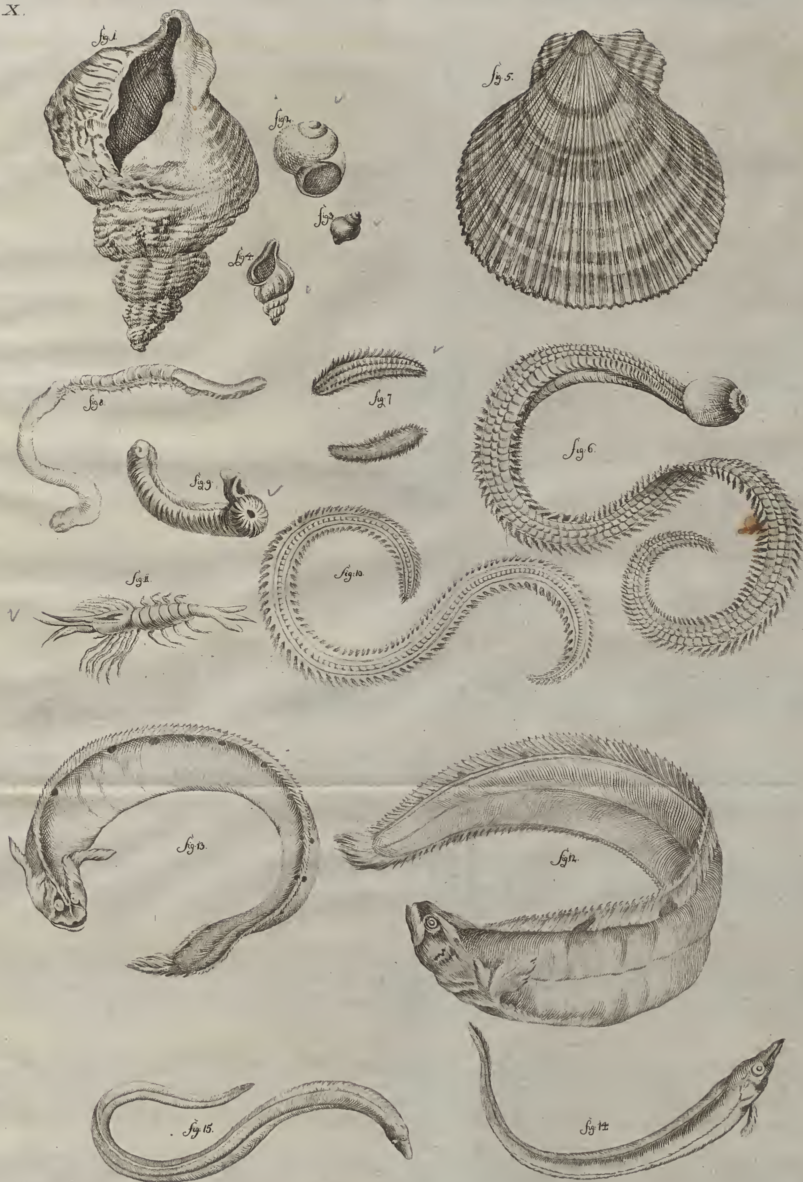

Fig. 1. 2. Cancer Diogenes, Hafkongs Krabbe. Fig. 3. 4. 5. 6. Pholax Bergbue. Fig. 7. Mya, Smyrslingur. Fig. 8. Cardia, Kuskel.
Fig. 9. Hrudur=Kall. Fig. 10. Sog=Skel. Fig. 11. Patella, Olnboga=Skel. Fig. 12. Kreklingur. Fig. 13. Haf=Hrudurkall.

TAB. X.

fig. 1.
fig. 2.
fig. 3.
fig. 4.
fig. 5.
fig. 6.
fig. 7.
fig. 8.
fig. 9.
fig. 10.
fig. 11.
fig. 12.
fig. 13.
fig. 14.
fig. 15.

flaaer under Tharen, som et Lomme-Uhr, men grovere og hoiere. Vi spiisede disse Insecter nogle Gange paa Vedoe, og de smagede ret vel. Den store hvide Strandmaave fanger dem allermeest.

B) Konga-Krabbe (loc. cit. E. b), Cancer Diogenes, er her meget almindelig i Fiæren, og opholder sig i alleslags Snekker. Det er mærkværdigt, som den eene af os traf paa i April-Maaned 1756, da han gik ned til Stranden, for at søge Insecter, at en liden Bugt i samme syntes ganske rød, som Blod, og da han traadde nær til, og tog noget af Vandet i Haanden, var det tykt, og ligesom Blod, der er smaalevret, dog meget lysagtigere. Han saae noiere efter, og fandt da at Hav-Vandet paa dette Sted var fuldt af et Slags levende Dyr, der lignede Polyper eller Krabber; og endelig opdagede han, at det var den Cancer Macrourus, chela dextra longiore, som før er beskreven, og pleier at boe i Snegle-huuse i Havet. Dette Kræe var saare blødt og ſeegt; man mærkede endnu ingen Skiæl derpaa, og den ganske Længde var kun 2 til 3 Linier.

C) Humar nævnes i det gamle Nordiske Sprog, ja endog i den Islandske Edda; dog have vi aldrig fundet den, eller vidst af den at sige her i Landet, førend 1764, da Land-Physicus Povlsen kom over een i Grindeviig. Den er bekiendt nok i Norden, og er Gammarus Auctorum og Fn. Sv. 1248. Cancer Macrourus, rostro lateribus dentato basi supra dente duplici. Paa Dansk og Svensk kaldes den Hummer.

D) Marthvare, paa Dansk Rege (loc. cit. E. c). Dette Islandske Navn er det eeneste, som den gives paa Vestfiordene; den ældste Edda nævner og Marthvara, men dette Navn gives i nogle af de nyere Skrifter en i Island ubekiendt Fisk. Reger fin-

des paa Sønderlandet, meest i Guldbringe-Syssel, dog ikke nær ved Stranden. Vi fangede dem af og til i Flyndre-Garn, men de spiises her ikke.

E) Marflo (loc. cit. E. d) er her allevegne almindelig.

F) Oskabiørn, eller Fiskebiornen (loc. cit. E. e), fanges her tidt, men er dog ikke i saa stor Mængde, som vester paa.

G) *Oniscus fuscus*, macula candida in thorace (loc. cit. E. f), opholder sig i Stranden paa Vedøe. De andre sorte, flekkede eller brogede Arter eller Forandringer have vi ikke fundet her.

H) Rampalampe er et besynderligt og rart Insect, som vi eengang have seet paa Sønderlandet; den eene af os, nemlig Eggert Olassen, traf det og igien Aar 1763 eetsteds i Vestfiordene. Dets Islandske Navn tillægges ogsaa Regen, i Guldbringe-Syssel, og er opkommet deraf, at dets Hoved, eller Appendices capitis, holdes for at lyse i Mørket; thi Rampur betyder Knæbelsbart. Insectet, som bliver halvanden, til to Tommer langt, og en tredie-deel Tomme tykt, eller breedt, ligner meest Krabbe-Slægten; efter Beenenes Tall, som i alt ere 20, skulde det blive een af *Linnæi* Oniscis. Efter min Meening kan det kaldes Cancer Macrourus (vel Oniscus) thorace aculeato, pedum paribus 10, cauda foliacea. Følgende er det mærkværdigste af dets Beskrivelse: Color e fusco subrubens. Thorax non articulatus nec distinctus a capite, parum carinatus, spinis tribus robustis antrorsum spectantibus, qvarta ceu rostro, supra & inter oculos maxima, prøminente. Antennæ duæ setaceæ, longitudine tertiæ partis corporis, ad qvarum latera palpi duo lingulati ciliatiqve & supra hos totidem lobi breviores, itidem ciliati. Thoracis lorica valde firma est, duabus undulis inter spinas transeunti-

euntibus, nota. Abdomen cylindraceum, articulis 5, parum carinatum, & totidem spinis, obtusis, depressis & vix conspicuis, in carinæ summitate sitis, antrorsum spectantibus; thorace tenuius in caudam magis magisqve desinit. Inter postremum articulum & caudam segmentum est tenuissimum, sive pars caudæ; oblongum, non carinatum, sed osse longitudinaliter sulcato superne tectum. Cauda consistit lobis 4, foliaceis, subovatis, circumcirca ciliatis, qvi supra teguntur osse oblongo, sulcato longitudinaliter & valida spina postice terminato. Dicti 5 articuli abdominis totidem habent paria pedum, minorum, ciliis inferne consitorum. Inferne in thorace totidem pedes sunt majores; Sextum par & septimum, qvinqve illis posterioribus duplo longius, superioribus articulis pilosis. Octavum & 9num par æqvali ac 6tum & 7mum longitudine, omnium tenuissimum. Decimum, sive manus, longissimum est crassissimumqve, chelis teneris valde aduncis armatum. Palpi antedicti æqvalem huic pari habent longitudinem & ad insertionem capitis articulum teretem, pilis brevissimis hirtum. Oculi magni sunt, ut cancrorum, non multum elongati. Dette Insect opholder sig ude i Havet, og kommer aldrig op til Strandbredden, saa at vi ikkun have seet de to anførte Exemplarer, af hvilke det eene var fundet i en Kollies, det andet i en Helleflynders Mave. Det første, fra Sønderlandet, var og beskadiget.

I) Skere, Scolopendra corpore lato sqvamoso pedibus utrinqve viginti qvinqve. Om dette Insect er Scolopendra submarina En. Sy. 1259., ere vi ikke visse om. Det er 1 Tomme langt, og, tillige med Fødderne, ½ Tomme breedt. Legemet

er

er fladt, og Hovedet lidet, med 2 korte Antenner; den 3die, som er lidet længere, skal være Trynet, da det gaaer midt ud fra Hovedet foran. Fødderne ere 25 paa hver Side, med Knæer, neden for hvilke de deeles i mange Parter, som ligne Haar. Rumpen er treedeelet, og hver Deel igien har 4 sammenføiede haarlignende Greene. Munden er ikke tydelig. Insectet gaaer temmelig stærkt til, og rækker frem af Munden en sort haarlignende Snabel, hvis Skabning vi umuelig kunde see med blotte Øine. Skeren holdes af Fiskerne for forgiftig. Den lever i Fiæren og Stranden.

K) Bløðru-Skere, eller Blære-Orm, er en Julus pedibus utrinqve 160, multifidis. Den opholder sig paa samme Steder, som Skeren, og, skiønt den er langt større, længere og tykkere, ihvorvel mindre breed, ligner den dog samme, i Henseende til Beenene og Legemets Skabning. Derfor kaldes den af nogle paa Vesterlandet Bløðru-Skere; paa Sønderlandet derimod har den intet Navn, saavidt vi viide. Den bliver en halv Fod lang og en Trediedeel Tomme breed, og Tykkelsen er en Fierdedeel Tomme. De 160 Fødder, som den har paa hver Side, deeles igien i, over 40, finneformede Trævler, som baade tiene til at gaae og svømme med, og, naar Dyret rører sig, ere de alle paa eengang i Bevægelse. Hvis den opirres, skyder den hastig ud af Munden en rund Blære, tykkere end Legemet. Denne Blære er Aarsag til dens Navn, og udgiør tillige dens største Forskiæl fra Skeren; den er blaa-violet og glindsende af Farve, men bliver hvidblaalig, naar Insectet er dødt. Blærens Aabning foran er perpendiculair, og besat rundtomkring med sorte korte Haar, hvilke ikke sees paa det døde Dyr. Ind i denne Blære, og udaf den igien, spruder den en hvidguulagtig Vædske, i Mængde, hvilken lær blandes med Vandet, og

meenes

meenes almindelig at være forgiftig. Blære-Ormen er langt rarere end Skeren; dog have vi nogle Gange truffet den i Fiæren paa Vedøe, naar det var størst Ebbe. Vester paa sees den ikke engang saa ofte.

§. 900.

Endeel af de Orme, som findes paa Vesterlandet (§. 689.), have her ogsaa hiemme, undtagne a, c, og de 13 og 15 takkede Korsfiske (ibid. i). De besynderligste som vi have fundet her, ere aleene følgende. Ormene.

A) **Madkamoder**, en rar og ubekiendt Orm, som eengang blev bragt til os paa Vidøe: den bliver en Hirudo annulis 40, sulcis sive radiis circa orificium 24. Om den Lap, som befandtes at hænge ned fra Munden, er naturlig, eller saaledes kommen indvendig fra, vide vi ikke; thi Ormen var, den Tiid vi finge den, noget beskadiget. Den har sit Tilhold i Leeret i Stranden, og fordi Madding-Ormen (Lumbricus litoralis) opholder sig paa samme Grund, saa meener Almuen at denne Hirudo er Moder til den, endskiønt den er meget mindre, og langt anderledes skabt. Madikemoderen bliver 2 Tommer lang.

B) Svarte-Snigill, Limax ater (Syst. N. 252-1. og Fn. Sv. 1276.). Den findes i Nupshlid, og paa fleere Steder i Landet, i Lyngbrinke. Den kan blive over 3 Tommer lang.

C) a) *Tethys, corpore rotundo, rubro & albo*, Konu pungur, er iblandt de største Søe-Orme i Island, og driver, skiønt kun siælden, op til Strandbredden. Den er ganske rund, gierne rød- og hvid-plettet og har en tyk glat Hud, som raat Oxe-Læder at føle paa. Man skal see nøie til, for at finde dens tvende Aabninger. b) *Tethys, corpore ovato, rubro, auriculis duabus.*

Endskiønt disse Kiendemærker komme overeens med Syst. N. 254-2, bliver dog vor Art forskiællig; derimod bliver den formodentlig den samme Orm, som Hr. Strøm (Søndm. Beskr. p. 206.) anfører. Den sidder giærne fast paa Thang og Steene, dybt i Stranden. Den største er funden paa Vesterlandet, som en Kastanie. Dens lyserøde Huud er tynd, men temmelig stærk, og lidet skarp eller knudret, som Skaggrin; i de tvende vortelignende Forhøielser, som staae øverst, kort fra hinanden, er en Aabning, som giver af sig et salt sliimagtig Vand. Denne Tethys kaldes af nogle vester paa Sæ-Bupur, eller Søe-Buxer. c) Sætukoppar i Sæ synes ogsaa at være en liden Tethys, corpore ovato, albo & purpureo variegata. Den sætter sig fast paa Thang og Steene i Stranden, hos den næstbemældte, dog er den endnu rarere, og ikke større end en liden Æble-Kiærne, men trind og meget oval aflang. Oven i har den kun een Aabning. Den er ellers hviid og deilig purpur-rød. Begge disse Arter træffes baade sønder og vester paa.

D) *Nereis* (Pelagica) segmentis annullaribus (circiter) 30. Dette Exemplar var tørret og beskadiget, og kan maaskee have fleere Leed, eller Deele, efter *Linnæi* Beskrivelse (Syst. N. 255-4). Dyret er 3 Tommer langt, og henved 1 Linie tykt, og har ligesaa mange Fødder, som Leed, og disse bestaae af nogle haarlignende Deele, ligesom Skerens (§. 899. H). Munden er besynderlig; thi den har 2de krumme sorte Horn eller Saxe, eet til hver Siide, af Skabning som Fuglekløer. Dyrets Farve er hviid. Det er ei fundet nogensteds, uden aleene i Hrognkelsenes Mave.

E) *Actinia*, corpore ventricoso molli, tentaculis numerosis variis. Man har giemt den til dette Sted, siden den og findes paa Sønderlandet; men den er dog almindeligere paa Vestfiordens

dens Kyster. Den har intet Islandsk Navn; men *Hill* har (Hist. Nat. Lib. 2. Ser. 3.) beskrevet den under bemældte Græske Navn, og vor Art er hans Sp. 2. Aftegning af den findes baade hos ham og hos *Jonston* (Aqvat. Tab. XVIII.) iblandt Urticas eller Søe-Nælderne. I Island kan den blive 3 Tommer tyk i Kroppen, som spiller, ligesom Tentacula, med blaa, røde og guule glindsende Farver. Den er meget blød at føle paa, og har sit Tilhold i Strandklippernes Huller, meest ved Patrixfiord, neder paa Grunden, dog over Vandet, naar det er lavt, ved nye og fuld Maane. En anden Actinia, ganske liden og guul-bruunagtig af Farve, som er *Hills* Sp. 3., synes at være den samme Art, og Forskiællen ikkun at bestaae i Farven og Alderen.

F) *Aphrodita* Hemisphærico-ovalis glabra, bicornis. Denne Orm har heller ikke noget Islandsk Navn: den kommer meget overeens med *Linnæi* Syst. Nat. 256-1. Den sætter sig paa de nederlige Strandklipper, ligesom Actinia, men flytter sig tidt. Den bliver meest 1 Tomme tyk neder ved Roden, og almindeligst lidet over en halv Tomme, da den kan faae 1 Tommes Høide. Den har to Par lange Horn eller tentacula, og har sit Tilhold paa Vesterlandet. 1756 saae vi den ved Vedøe, af selvsamme Skabning, undtaget at Huuden paa den var endnu stivere og tykkere, hvilket maaskee er kommet af Alderen. Men det besynderligste var, at vi funde 3de Exemplarer af den, alle omgivne med en Skal neden til, hvilken sad fast paa Klippen. Skallen var hvid og rynket, som Balanernes. Enten maae altsaa dette Dyr indtage andre Dyrs Huuse, eller selv bygge saadanne, men kun paa de Steder, hvor den vælger en stadig Boepæl. *Lessers* Amygdala marina (Testac. Theol. l. 1. c. 2.) kommer noget overeens med denne vor Aphrodita.

G) Gigarpuss (Volva gigantea) kaldes i Island en Aphrodita; corpore cylindrico, superne plano, appendicibus orificii 6. Den er meget fast og sei i Kiødet, og omgiven med en seeneagtig Ring eller Giord, som er saa breed, at den tiener til Skiul og Værn for Dyret, naar det trækker sig sammen; med denne Ring hænger det sig ogsaa meget fast til Klipperne. Det elsker især de Strandklipper, som ere udhullede, eller af Oprindelsen smæltede, fordi det kan holde sig der fastest, og af samme Aarsag kaldes denne Aphrodita nu almindeligst af Fiskerne Graunpussa; dog er det første Navn ældere. Den er ellers hvid i Kiødet, og udvendig besat med sorte langagtige Striiber. Oven til er den ligesom afskaaren, og har en Aabning, ud fra hvilken der løbe 6 korte, en halv Linie tykke Stumper. Dyrets Legeme er 2 til 3 Tommer tykt, men 3 til 4 høit. Fiskerne trække det undertiiden op fra Hav-Bunden, paa deres Kroge; især er det almindelig bekiendt ved Søekanten paa Nordlandet. Ravnene æde det ikke, om de ere aldrig saa hungrige, hvilket man har prøvet om Vinteren.

H) Brimbutur, Priapus (Eqvinus) ovato oblongus, multiformis (Syst. Nat. 258-1.), er iblandt *Hills* Salacios, og har adskillige Skikkelser; naar man kommer til og rører Dyret, eller hvis det mærker nogen Uroelighed, faaer det den oval-aflange Skikkelse. Kroppen er altiid rynket, og har en meget tyk Huud, som blødt bereedt Læder. Dens Middel-Længde er 4 til 6 Tom.; men naar Dyret ligger i sin Magelighed, og strækker sig, kunne de største blive 1 Fod lange og 2 Tommer tykke, og synes da uordentlig dannede, nu tykkeste i Midten, nu til Enderne, nu ganske smalle til den eene Ende. Naar Brimbuten er ikke bange, rækker den Munden ud, som rundtomkring er besat med mange Qvaster af

Ten-

Tentakler, hvilke ere tykke og yderst ligesom besatte med Knapper. Farven er bruun-violet overalt, undtaget at den er lidet lysterødagtig paa den Kant, som Dyret oftest ligger paa. Det har Aabninger til begge Ender, saa og paa Siiden, hvor Indvoldene ofte hænge ud; men om dette kommer af nogen Sygdom eller Tilfælde, er os ikke bekiendt. Indvoldene ere meget fiine og tynde, rødagtige, hvide og vandfarvede. De siges at være den beste Madding for smaa Torsk og fleere Fiske, hvilket er blevet forsøgt i Guldbringe-Syssel. Ravnene ville dog ikke æde Brimbuten. Den træffes ellers baade vester og nord paa, men dog meest paa Sønderlandet, og ligger om Ebben paa det tørre.

I) **Krossfiskur**, Asterias. a) Den almindeligste, Asterias stellatus radiis 5 aculeatis, er allevegne i Island. Den findes ogsaa kun med 4 Straaler, men det er tilfældigt, og man træffer undertiiden en liden Spids af den 5te, som er voxen frem igien. b) Asterias stellatus radiis 5 non aculeatis, purpureus. Denne Art er uden Takker, dog lidet skarp paa Huuden: den er purpurrød, og har trinde og smalle Straaler, i Stedet for at den første er giærne flad (see Fn. Sv. 1285). c) Asterias radiis 5 tenuissimis rigidis, in morte dissilientibus. Om den er Scolopendroides eller Ophiuros Auctorum, er ikke vist; ellers findes en temmelig god Tegning af den hos *Rumphium* (see hans Rariteit-Kamer No. 15. B & c). Af denne Art have vi fundet 2 Exemplarer paa Vedøe, dog ikkun eengang, men vi erfarede det samme med dem begge, at de bleve stive, og deres Straaler brækkedes af sig selv, i det de døde. d) Niu Anga Krossfiskur, Asterias stellatus radiis 9. Vi have mældt i Vesterlandets Beskrivelse, at der er bleven funden een med 13, og en anden med 15 Straaler eller

Tentakler. Denne nærværende fandt Land-Physicus Poulsen paa Sønderlandet i Aaret 1764; Aftegning af den sees hos *Rumph.* (loc. cit. No. 15. F).

K) **Fiølfætingr.** Af Polyper have vi ikke fundet uden denne eene Art i Island. Den skulde være en Hydra iblandt *Linnæi* Zoophyter, og følgelig den Polypus tentaculis senis, som findes i Havet ved Engeland. Involucrum campanulatum bleve vi ikke vare. Ved det at Faarene, som aade Tang i Fiæren, døde hastig paa Vidøe i Aaret 1764, undersøgte vi ofte dette Slags Hav-Væxt, og funde tilsidst i den Art Ætethang (§. 594.), af hvilken Indbyggerne undertiiden lave Grød, denne Polype, der sad inden i Læggen. Den var small, som Traad, og henved 4 Linier lang, med 5 Anger eller Tentakler. Saasnart den mærkede Ufred, sprang den og bevægede sig forunderlig hastig, og ligeledes da den kom i Spirit. Vini, holdt den langt længer ud, og tog hæftiger afsted, end noget andet Insect eller Orm, som vi have tilforn ladet komme deri. Dens Farve var morkerød, bruunagtig. Den kan læt være skadelig for Faarene, men at den ogsaa skulde være skadelig for Menneskker, er endnu ikke erfaret. Ætethangen bliver ogsaa altiid baade hakket og kaagt, forend den spiises. Med **Myrikiarnen** og fleere slige Hav-Væxter, som spiises raae eller tørrede, kunde det være andet, hvis Polyperne boede i dem, hvilket ingen i Island er endnu bleven var.

L) **Rediumadkur,** Tænia articulata subteres (Fn. S. 1267). Den er meget rar og ikkun funden paa Vesterlandet, imellem de Urter, der voxe i den færske Søe paa Sødlogsdals Præstegaard. Den er henved 3 Tommer lang og 2 til 3 Linier breed, tykkest foran, smallere bag ved, og spids til begge Ender. Den er grønagtig gien-

giennemsigtig, og bestaaer af smaa Kugler. En anden Tænia, næsten saa lang, men meget small, og trind, findes paa samme Sted. Den er kun en halv Linie tyk, eller lidet over. Maaskee den er kun en Forandring af hin: Farven og Anseelsen ere eens, og man veed ikke at sige af fleere, end den eene Vermis cucurbitinus Auctorum, nemlig den Tænia, som boer i ferske Vande (Syst. Nat. 311-1).

§. 901.

Skiælfisk kalder man under eet i Island alle Conchylier, hvilke og ere blevne kaldte saaledes i det gamle Nordiske Sprog; hvorimod de egentlige Fiske, hvis Huud er bevæbnet med det Slags hornagtige Lameller, som man ellers kalder Skiæl, heede Reesterfiske, for at skille dem fra Torsk eller andre Arter, som ikke have det Slags Skiæl. Vi ville ellers erindre, at det Stykke af Natur-Historien, som handler om at kiende fra hinanden, eller retter at sige, at viide de vedtagne Navne paa alle Arter og Forandringer af Conchylier, synes at være det unyttigste, og Videnskaben selv, hvis ikke den herskende Mode havde i visse Henseender giort den agtet, en stor Forfængelighed. Vi have derfor giemt til dette sidste Stykke, at handle om Conchylierne, endskiønt de fleeste Arter og Forandringer af dem, ere blevne fundne paa Vesterlandet; og af denne Aarsag maae man ikke fortænke, om denne Sag ikke bliver meget vidtløftig udført. Island har ikke heller mange eller store Arter af anseelige Sneglehuuse eller andre Skaller af dette Slags. Dog har det derimod desto fleere af de mindre, især af Snekker, som ikke overgaae Størrelsen af en Ært, og nogle saa smaa som et Knappenaals-Hoved. Og skulde man nu, efter den vedtagne Maade, ansætte ligesaa mange Arter, som man finder Forandringer Skiælfiskene.

i Farven

i Farven og Tegningerne, kunde maaskee et stort Tall bringes til Veie; men man bør see paa Skabningen, og ei aleene paa Farven, naar man vil finde den virkelige Forskiæl; det hiælper og kun siælden at see paa Størrelsen. Ja man kan endogsaa let blive forvildet ved Vanskabninger og tilfældige Forandringer i Skallenes Dannelse; thi intet er almindeligere, end at see vanskabte Conchylier. Vi ville da opregne de fornemste Arter af de Islandske, med deres mærkværdigste Forandringer, især i Hensigt til Farven, og da først dem, som høre til Havet og Stranden.

Mangskallede.

I. **Mangskallede** eller Multivalves.

A) *Chiton* (Punctatus) testa octovalvi lævi carinata (Syst. Nat. Ref. 266 - 4.), kaldes af nogle **Thristrendingur.** Dette Dyr findes undertiiden paa Strandklipperne allevegne i Island, og holder sig saa fast, at man ikke saa let kan rive det løst derfra. De største blive som en Hasselnød. Legemet inden i er rundagtigt, og fladt neden under: det har een eeneste Tarm, som bøies noget lidet paa eetsted. Skallerne ere mørke- og lyse-røde, samt meget smukt isprængt med hvidt, og have desuden fiine Tegninger.

B) *Lepas*, **Hrudurkall.** Heraf falde endeel Arter, og deriblandt disse efterfølgende. a) *Lepas testa cylindrica*, erecta non sulcata, valvis 12 lævibus. Den er uliig alle de andre, og langt større; man har endog faaet den i Vester-Havet, uden for Island, saa stor som en knyttet Næve. b) *Lepas testa ovato-hexagona* utrinqve qvasi truncata, cellulis circumcirca 24. Er den rareste Art. Man har gravet den op af Jorden i Bardestrands-Syssel. Den er og funden paa de opdrevne store Hvale, som ere blevne gamle. **Klein** (i hans Værk om Skiælfiskene Tab. XII. Fig. 98.) har den, men hans Tegning er ikke god. Navnet Balænaris

naris sammesteds viiser, at den er bleven funden paa Hvals, paa fleere Steder end i Island. Aabningen inden i er som en Kalk, og desuden seer man i den dobbelte Skall 24 Mellemrum. Denne Lepas har ellers den smukkeste og ordenligste Skall. c) Er den almindelig bekiendte, paa Strandklipperne; men der findes og-saa een i Havet, over 1 Tomme høi, som ligner den noget, og har, i den dobbelte Skall, henved 80 Celluler. d) **Helsingianef**, *Lepas*, *concha anatifera* Auctorum (Fn. Sv. 1350). Man har og-saa havt den Meening i Island, at den foranførte Vildgaase-Art, Helsingen, voxede ud af den. Man finder den meest paa Vester-sandets Drivetommer.

II. **Tveeskiællede Conchylier.** Af dem findes henved 20 Arter, og de fleeste bekiendte. Tveeskiællede.

A) **Bergbue**, Pholas testa obliqve truncata, costis tortuosis inferne muricata, er en af de rareste Arter i Island, og findes i et Lag af haard Sandsteen i Stranden paa Vidøe, hvor den har giort sig mange Boliger, og naaer med sin over 1 Qvarter lange Snabel op i Luften, naar det er størst Ebbe (see *Hills* Sp. 1. og Syst. Nat. 268-13).

B) *Mya.* Derunder har *Linnæus* Tellinas Auctorum, som kaldes paa Islandsk **Hallokur** eller **Skraalaage**; og da 1) **Smyrslingen**, Mya testa ovata ad proboscidem truncata (see Westgötha-Resa), er omtalt tilforn (§. 99). Den kaldes ogsaa **Sandmiigur** og **Redduskiel** paa Langenæs, hvor den spiises (§. 748.), og findes ellers mangesteds. 2) Mya testa ovata membranacea candida, margine ad proboscidem protracto reflexo, er den smukke Skall, som opgraves ved Soget (§. 870. b), og driver ogsaa op af Havet sønder og vester paa (see *Lessers* Testac. No. 106.).

C) *Ostrea*. *Linnæus* har ogsaa sat Pectines Auctorum iblandt Østers. 1) Østra eller Ostrea edulis vulgaris (Fn. Sv. 1338.), er overalt bekiendt. Den skal findes i Hvalfiord, men vi have ikke seet den. 2) Hørpudiskur, er de Norskes Harpeskiæl (§. 239.), Ostrea testa orbiculari aurita, circulis purpureis, radiis 100 (see Fn. Sv. 1344). Radii ere uliige, og de største eller høieste henved 40. Der findes ganske hvide, og iblant guulbæltede Skaller af dette Slags. Undertiiden er det eene Øre borte, som ellers altiid er mindre end det andet. Dyret i Skiællen er rart at faae, og holdes for en behagelig Spiise. 3) *Ostrea testa pectinata* irregulari rogosa, er en liden vanskabt Art med snart utallige Forandringer. Den findes sonder paa.

D) *Anomia*, Gluggaskiel. 1) *Anomia orbiculata*, som kaldes af *Linnæo* Sqvamula (Syst. Nat. 188.). 2) Hans *Retusa* (loc. cit. 191.). 3) *Anomia testa piriformi*, versus cardines protracta subcompressa, meget liden (som Havre-Froe), falder vester paa, dog rar.

E) *Mytulus*. 1) Kræklingur, paa Norsk Krageskiæl, er den bekiendte ædelige Muskling, Mytulus testa oblonga cærulea (see Fn. Sv. 1333.). Den falder snart allevegne, og spiises meest paa visse Steder paa Vesterlandet. 2) Ada og Oduskiel, er de Norskes Oeskiæl og Torskeskiæl, Mytulus testa ovato-oblonga planiuscula. Den spiises ogsaa, dog bruges den meest til Madding for Fisk. Endeel uvisse Vanskabninger falde her af disse begge, for Exempel: *Mytulus ungulatus* (Syst. Nat. 216.), hvilke ikke giore adskilte Arter, siden de ere ubestandige.

F) *Cardia*, Hiartaskiel. 1) Baaruskiel, Cardia testa cordata pectinata (non aurita) costis cylindricis 30 ad 40 (see Fn.

Sv.

Sv. 1340). Dyret spiises, men er rart at faae. 2) Kuskiel er de Norskes Koeskiæl og Rundskiæl, Cardia testa ovata lævi crassa, circulis vel striis parvis innumeris (see Syst. Nat. 76.). Om den er talt i Forveien (§. 98. og 689. l). Skiællen giver den beste Kalk; Fisken er ogsaa baade sund og velsmagende til Spiise, endskiont den falder sei. 3) Kuldaskiel, Cardia testa ovata tenera lævi, ligner, i en Hast at see, Koeskiællen; dog finder man nogen Forskiel. Den, som spiises vester paa, kaldes Krokfiskur, af den lange, spidse og boiede Snabel, som den har indvortes, men rækker ikke ud. 4) Gimburskiel, Cardia testa ovata minus convexa crassa, bliver ikke storre end som en Seytenskilling, og bruges meest af Born til at lege med, som Spillepenge. Det er blot i Hensigt til Koeskiællens Storrelse, at denne kaldes Gimmerskiæl.

III. Eenskiællede Orme. Af disse, og især af Snekkerne, findes den allerstorste Mængde i Island, dog kun faa smukke, og de færreste af dem, der ere bekiendte i andre Lande, eller bruges til Stue-Stads. Det besynderligste er, at her ikke falde over 4 til 6 Arter saa store, som en middelmaadig Pære; alle de ovrige ere ganske smaa, og hore for den storste Deel til Turbines og Neritas. Vi havde ikke Leilighed at samle disse Dyr, eller at bringe dem i Orden, medens vi reisede i Island; men siden, da Eggert Olafsen kom til Vestfiordene, hvor den storste Mængde falder, og opholdt sig der nogle Aar, samlede han og beskrev alle de Arter af Conchylier, som han kunde overkomme, af hvilke de mærkværdigste findes i dette Værk. Til denne Classe hore da Eenskiællede.

A) *Buccinum.* 1) Peturs-Kongr eller St. Peders Snekke, Buccinum testa oblonga acuminata lævi, spiris 7 ad 8

 rostro

rostro canaliculato protracto reflexo. Den er meget rar, og findes kun paa Vesterlandet. Sneglehuuset er hvidt, glat, og glindsende. Efter Tegningen ligner *Jonstons* (Aqvat. Tab. XI.) Turbo longus den. 2) Buccinum testa oblonga candida, acuminata spiris 5 sulcatis (Syst. Nat. 633. og Fn. Sv. 1321.), findes aleene opgravet i Thingøe Syssel. 3) Bobbe kaldes den forommældte ædelige Snekke (§. 100). I Island falde tvende Arter deraf, som tages under eet. Den store er Buccinum (Lapillus) testa ovata acuta spiris vel anfractibus 6 (see Syst. Nat. 403.). Den falder 3 Tommer lang og 1½ Tomme tyk, og spiises af Indvaanerne paa Vesterlandets Øer. Den er hvid af Farve, og jævnere, end den anden og mindre Art, Buccinum testa ovata acuta cærulea, spiris 5, ut & ventre undulatis, striis transversis innumeris.

B) *Murex*: Den store Hav-Kongur, Murex testa ovata acuta tuberculosa, spiris 7, carinatis & corniculatis, columellæ margine protracto reflexo. *Jonstons* Turbo magnus ligner den (see l. cit. Tab. XI. og Syst. N. 452.). Hav-Kongen bliver saa stor som en knyttet Næve.

C) *Dolium*. Man maae betiene sig af dette generiske Navn, med hvilket Auctores have betegnet Cochleas Globosas, endskiønt *Linnæus* har det ikke. Det hører især de Sneglehuuse til, som falde i Island, og kaldes under eet Naakongur og Beitukongur, fordi de bruges til Lokkemad for Fisk. De have blandt alle Snekker den tykkeste Skall, et lidet fladt Tryne (rostrum), og faa tykke Kringelbugter. Af Farve falde de hvide, kiødfarvede, guule, røde, bruune og brogede eller bæltede med bemældte Farver. De største kunne blive, som en Kastanie, men almindeligst, som en Hassel-

Nød.

Nod. Den store bruune kommer oftest for i Fiæren, og denne er Dolium testa ovata crassa, striis transversis confertis & elatis inæqvali. *Linnæus* har sat den og fleere andre blandt Turbines Neritoideos (see Syst. N. 528.), og denne bliver da hans Turbo Littoreus. Han nævner den fornemmelig i hans Westgötha-Resa, og maaskee andre af bemeldte Doliis befattes derunder. Det Navn Kupunge er blevet bekiendt overalt. Siden Naakongen bruges til Madding paa Vesterlandet, fornemmelig paa Øerne, saa have disse Steders Folk fundet paa at fange den med et Stykke Garn, strakt ud over et Tøndebaand, hvorpaa man binder udblødt Torskeskind, som Naakongen søger efter, og sætter sig derpaa, for at trække Saften derudaf, saa tæt, til der er ikke meere Rum, da Garnet trækkes op. Det lægges i Stranden om Ebben, og tages op igien om Udfaldet, eller naar Vandet begynder at blive lavere. Ved denne Leilighed har man mærket, at de smaa Garn og Tøndebaand, som bruges til denne Fangst, blive, af Ormens udgaaende Vædsker, farvede blaarøde eller violette, ligesom dens Skall er indvendig. Og mon man ikke kunde bringe en Farve ud af disse Dyr, ligesom der er bleven bragt af Purpur-Snekken i forrige Tiider? Naakongen spiises ikke.

D) *Trochus*. Een eeneste Art af dette Slags træffes paa Vesterlandet, og det endda kun meget sielden. Nogle kalde den Silfre, af dens Sølv- eller Perlemoder-Farve; dog er det Navn ikke bestemt nok; thi naar den grove Skall trækkes af Havkongen, og fleere Sneglehuuse og Skiælfiske, da kommer denne Farve ogsaa til Syne hos dem. Nærværende Trochus haver en noget fiirkantet rundagtig liden Aabning, paa hvilken Skiællen staaer mesten liige op, og er *Linnæi* Trochus erectus columella perforata,

testa globosa, subacuta spiris tribus. Den er ikke større end en middelmaadig Ert, og den eeneste hidtil bekiendte Art i Island, hvis Støtte er aaben og heel igiennemborret.

E) *Turbo.* Bliver næst efter Neriterne det talrigeste Snegle-Kiøn i Island, hvis Arter kaldes alle under eet Navn, Fiaeru-kongar, af Indvaanerne. Disse Turbines ere alleſammen smaa, de største, som en graa Ert, og de mindste, som et hvidt Seneps-korn. De synes ikke for at være blevne bekiendte, fordi de have hverken kundet tiene til at pryde fornemme Folkes Natur-Samlinger, ikke heller have de givet nogen Nytte i Huusholdningen. Maaskee ogsaa, (omendskiønt de ere blevne seete ved de Nordiske Strande, hvor de gierne gaae i frie Luft paa Strandklipperne medens Vandet er lavt), at man har taget dem for unge Snegle af andre større Arter, hvilke og falde der. Fiærekongerne have alle-slags Farver, dog sædvanlig dunkle; men dette bliver ikke nok til at viise Arternes Forskiel, og derfor bør man og agte paa Stræger-ne paa Skallen, og Kringelbugternes Tall, uagtet den sidste Post ei heller altiid holder Stik. Disse Islandske Turbines inddeeles i 2 Hobe. Til den første høre de ruudeviis stræͤgede, og til den anden de slette. Begge Slags have en kugelformig Bug. Krin-gelbugterne løbe i en Spids, som udgiør i det høieste en Tredie-deel af den ganske Længde. Aabningen er rund heelt omkring, og følge-lig have de intet Tryne. Man vil nævne især disse Arter. 1) I den første Hob (Turbines *Linnæi* cancellati) er a) Turbo testa ochraceo-albida, spiris vel anfractibus 3, striis transversis obliteratis nigris, spira extrema candida, proxima fusca. b) Turbo spiris 4 ex albo virescentibus, ventre fusco rubi-cundo, cruce alba notato. Denne Kors-Snekke er een iblandt

de

de største. c) Turbo testa globoso-gibba vel ventricosa, rubra, spiris tribus, extrema nigra, reliqvis e griseo virescentibus. Det forreste Stykke af Randen, samt Bugen midt paa og øverst er rødbæltet, men Resten mørkebruun, noget grønagtig. 2) Iblandt de slette (Turbines Neritoideos) møder først a) Turbo testa globoso-acuta glabra, spiris tribus nigris, apice albicante, ventre fasciis longitudinalibus conspicuis, fusco virescente. Denne Art er den allerstørste iblandt Fiærekongerne, og tillige een af de almindeligere paa de Islandske Strandbredde. Bugskiællens Folder ere paa ingen af de andre Turbines saa tydelige, som paa denne. Dens bruune grønagtige Farve synes sort noget borte. b) En aske-hvid Fiærekonge, med sort Spids, stor som et lidet Peberkorn. c) Turbo ruber, spira virescente longiore, elevata, anfractibus 4 ad 5. Denne rødagtige Spidse-Art er een iblandt de største. d) En lidet mindre rundagtig, med 4 Kringelbugter, blodrød overalt. e) Turbo testa globoso-subacuta spiris 4, albo-glauco-croceo & fulvo variegatus, er den allersmukkeste i dette Kiøn, og iblandt de største: Bugen har trende breede hvide, i Midten et mørkerødt, og øverst og nederst safranrøde Baand. Kringelbugterne ere hvide blaalige, med en mørkebruun Spids, og et guult Baand i Midten. f) En anden liden hvid og sortbæltet Turbo er ogsaa smuk: det sorte breede Bælte, som gaaer midt ned paa Bugen, er kantet med en safranguul Rand, og Spidsen er blaagraa.

F) *Nerita*, Meyiar-Patta eller Møepatten, er iblandt de Islandske Skiælfiske det allertalriigeste Kiøn. Dets runde Skikkelse, Skiællens Fiinhed, og Glatheden, skille det fra alle de øvrige. Kringelbugterne løbe ikke ud i en Spids; Aabningen er rundagtig,

og

og dens Kant rund foran, ligesom paa Fiærekongen. Møepatterne ere alle smaa, de fleeste, som guule Erter, og 3 eller 4 Arter, som Kirsebær. De inddeeles i 4 Hobe, som blive meer og meer utydelige. Til den første høre de egenligst saa kaldte store Neriter, hvilke gierne falde hvide, med en Aabning som en Halvmaane, og Laag eller Dør af samme haarde Æyne, som Sneglehuuset; da alle de øvrige have et hornagtigt Laag og rund Aabning. Til den anden Hob høre de allermeest kugelrunde, med Kringelspidsen eller Toppen rundhvælvet og lidet dreiet til den høire Siide; disse have gierne Bælter af adskillige Farver. Til den tredie høre de omvreedne Møepatter, som meest ligne et kort og tykt Horn: Kringelbugterne staae meer ud, end paa de næst foregaaende, og bøies kiendelig til den høire Siide, ligesom Aabningen, saa at der er en Bugt i Midten paa Sneglehuuset, og Bugen staaer allermeest ud paa den venstre Kant. Til den sidste Haab høre de runde, bag til stumpede Møepatter, hvilke ere de færreste i Tallet. 1) Af den første Hob mærkes her: a) Nerita testa globoso-subacuta crassiore spiris 4, sulcis inter spiras profundissimis. Den er een af de største, hvid og glat. b) Nerita testa globosa crassiore, spira submucronata anfractibus tribus. Denne er den største og almindeligste Møepatte i Island. Skiællen er hvid ansigtfarvet: den findes opgravet paa Nordlandet (§. 722. h, og Syst. Nat. 623). c) Den bruunagtige (Fn. Sv. 1320) er ikke almindelig. 2) I den anden Hob ere disse, i Henseende til Farverne, de smukkeste. a) En blodrød Møepatte, med sorte Bælter. b) En grønguul, med bruune Baand. c) En brandguul, med mørkerøde Baand. d) En rødbruun, med hvide Tordenstraale-Spidser. I Henseende til Tegningen er den besynderligst iblandt

de

de Islandske Skiælfiske. 3) I den tredie Hob er mærkværdigst: a) Den bruune grønagtige omdreiede Moepatte, som, næst efter dem i den første Hob, er den allerstørste, og blandt de almindelige paa Island. b) Den bruune, med hvide Dambrets-Tegninger, er rar. 4) I den fierde Hob ere disse: a) En med en indtrykket ganske lille rund Bagdeel, brandguul, med røde Bælter. b) En guulgrøn stumpet med sort Kringelbugt, og Bugen høi, kantet øverst. c) En overalt guul, stumpet, som den var afskaaren, og viidest oventil, hvor Bugen har en skarp Rand. Denne Moepattes Skabning er ret artig og besynderlig.

G) *Patella*, Olnbogaskiel eller Albueskiæl, fordi den passer til en Albue, og ligner den udvendig. Af den findes nogle Arter i Island. 1) Den rareste er *Linnæi* Patella Neritoidea, testa ovata, apice subspirali obtuso. Den har megen Anseelse af Moepatten, og her falde nogle Forandringer, om ikke adskilte Arter, deraf paa Sønderlandet (see Syst. Nat. 655.). 2) Patella testa ovato-conica, apice prope centrum obtuso, er den største, graahvidagtig med mørkebruune, afbrækkede straalelignende Tegninger. 3) Patella testa ovata mucrone subacuto reflexo, margine leviter dentato. Er den allermindste.

H) *Dentalium*, Piipuskel. De Arter, som her sættes efter *Linnæo*, burde med rette staae iblandt eller bag efter Lepades; thi baade er Skallen mangfoldig, sammensat, og rynket, tilmed er Dyret, som boer i den, det samme, som det, der boer i Strandbreddens almindeligste Arter. Skiællens Form viiger ellers øiensynlig fra. Jeg vil nævne: 1) Dentalium, testa cylindracea, inæqvaliter & inordinate striata & torta, apertura inferiore denticulata, superiore ampliore pinnata (see Fn. Sv. 1328.).

Den bliver 1 til 2 Tommer lang, og 2 til 3 Linier viid i Midten. De unge Lepades ere løse, og boe sammen i 1000 Tall; Skiællen vorer alt meer og meer i Høiden, og naar Dyret døer af Elde, falde dens Lameller fra hinanden. Spørsmaal, om ikke den bekiendte smaa Strand-Lepas bliver eet med denne. Disse Piibeskaller falde ikke andensteds, end vester paa. 2) Skibs-Tømmur, Dentalium testa cylindrica tenuiore, supra angustior, leviter striata, sætter sig paa Skibene i Havet vesten for Island; de blive 1 Tomme lange, og sidde tæt sammen i Beeget. De Søefarende holde dem for skadelige Orme, som giennemborre Skibene; men det kan endnu tages i Tvil, thi de ere noget ganske andet end Træmaddiken (§. 689. d), hvis Kiendemærker forestilles langt anderledes og utydeliger i Fauna Svecica (1329.), end i det nye Syst. Nat. (251. 2.), hvor denne høistskadelige Orm er bleven kiendelig og rigtig lagt for Dagen.

I) *Serpula*. 1) Er en hvid ubekiendt og underlig Art, som behøver at undersøges endnu bæder, da ikkun 2 Exemplarer af den ere blevne fundne paa Vesterlandets ædelige Bucciner. Den kaldes Serpula manus complicandas referens. 2) Serpula spirorbis (Syst. Nat. 693.) findes paa adskillige Skiælfiske, Thang og Thare. 3) Serpula triqvetra (loc. cit. 694.), paa Klipperne i Stranden og paa de store Muskligner. 4) Serpula testa flexuosa tereti findes paa Havkonger, 1 Tomme lang og 1 Linie breed.

Land- og Færskvands-Skiælfiske. IV. Land- og Færskvands-Skiælfiskene anføres her til Slutning, og for sig selv, efter nogle Lærdes Maade. Man har, for nogle Aar siden, neppe vidst at der vare saadanne Dyr til i Island; thi vi kunde den Gang ikke faae opspurgt uden een eeneste

Land-

Land-Moepatte, og et andet Slags Sneglehuus bleve vi vare ved Myvatn, den Tiid vi besaae dette Sted. Men siden ere paa eet eeneste Sted paa Vesterlandet, nemlig Sødlogsdal, blevne opdagede henved 12 Arter, deels paa Marken, deels i Bækkene, deels ogsaa i den færske Søe, saa at man derfor kan vente, at der ville opdages langt fleere med Tiiden paa andre Steder. De fleeste af disse Skaller ere ganske smaa, og saa veege, at man ikke kan tage dem uden største Varsomhed, hvis man ikke skal giøre dem Skade. Nogle ere som Knappenaals-Hoveder, andre lidet større. De fornemste ere:

A) *Concha bivalvis*, testa ovata oblonga planiuscula. Den er meget liig Ader (Mytulus 2), og kommer overeens med Fn. Sv. 1332.; men den er fladere, og derhos saare liden; Længden er en halv Tomme, og Skiællen giennemsigtig, meget tynd og brækkelig.

B) *Cylindrus*, testa tota spirali ad extremitates obtusa, spiris 6, ore angustissimo, er et besynderligt Sneglehuus, af Tykkelse som et Kaalfroe. De tvende Kringelbugter ved Aabningen ere kiødfarvede, og de andre blaagraa. Paa bemeldte Sted findes endnu fleere Arter af dette Kiøn, men mindre og mindre, og anderledes farvede. De holde dem paa Marken iblandt Græs og Møss-Arter, paa og nær ved Klipperne.

C) *Dolium* ovato-planiusculum, spira duobus anfractibus obtusa, testa fusca. Den holder sig paa fugtige Steder, hvor der voxer Græs, under Steene, og er den største i dette Kiøn, som et middelmaadigt Bygkorn.

D) *Buccinum* testa ovato-acuta, spiris 6, membranacea fulva splendente. Er den deiligste Snegel, især formedelst Glands-

sen af dens rødguule Skiæl, hvori den overgaaer alle de opregnede Arter: men den er saare veeg og liden; den opholder sig paa tørre Steder i Marken, blandt Mos paa Steene. Her er ellers i alt 5 Arter af Land-Becciner.

E) 1) *Turbo* globoso-subacutus fuscus, er den Art, som vi i Aaret 1752 opdagede iblandt de opdrevne Vand-Urter paa Bredden af Myvatn, følgelig maa den opholde sig i bemældte Søe. 2) En anden hvid Turbo globoso-acutus, spiris tribus, testa crassiore alba, opholder sig ved en Bæk i Sødløgsdal, og findes nu i Vandet, nu paa det tørre.

F) *Nerita*. Dette Kiøn er noget fladt eller nedtrykket, som et Rundebrød. 1) Nerita testa globosa planiuscula, apertura parva, tribus anfractibus. Dette er den ommældte, tilforn bekiendte Art, som findes i Nupshlid, kort fra Kriseviig, paa Sønderlandet. Den er som et lidet Kirsebær, og følgelig overgaaer meget, i Størrelsen, alle andre hidtil bekiendte Land-Skiælfiske paa Island, især Sneglehuusene. Den er mørkeguul, med 5 sorte Baand over Bugen, og ligesaa mange, men smalle, lidet kiendelige bag paa. Den opholder sig paa det tørre, mellem Lyng og Blaabær-Rødder. 2) Den deilige lille Møepatte, Nerita testa subviridi splendidissima, spira duplici nigricante, skal slutte de Islandske Skiælfiske. Den er ikke større end et Roesrøe, saare tynd, veeg og giennemsigtig; dens søegrønne Farve er meget glindsende, og kan derfor sættes jævnsides med det smukke Buccinum. Denne grønne Møepatte opholdt sig i Sødløgsdal paa de med Mos overgroede Klipper neder i Bygden.

Her har da Læseren paa eengang de fornemste Arter af de Islandske Skiælfiske. At opregne eller fuldkommen at beskrive dem alle-

allesammen, vilde blevet for vidtløftigt, og maaskee ikke behagelig. Man har allereede fundet i Island over 100 Arter, og hvis man havde anført Vanskabninger og mangfoldige mindre betydelige Forandringer af Farver og Tegninger, vilde Tallet blevet langt større. Der kunde og lettelig opdages med Tiiden endnu fleere Arter, da al Mængden af den Samling, som foranførte Beretninger ere grundede paa, er funden kun paa to Steder; hvorimod al den anden Strækning af Landet er endnu ikke undersøgt i denne Henseende.

Mærkværdigheder i Naturen.

§. 902.

Paa Sønderlandet ere skeete endeel mærkværdige Tildragelser baade i de ældere og nyere Tiider. Af de, som angaae Nationen, ere fleere at anføre her end paa de andre Steder; thi her har altiid været den største Folkemængde; fremmede Skibe have først og oftest søgt til denne Kant; her er ogsaa Bispestolen og Althinget, som Indbyggerne have altiid søgt, og søge endnu fra heele Landet. Vi ville dog kun nævne nogle af de almindelige Mærkværdigheder af samme Slags, som de, der ere blevne anmældte i de forrige Stykker. Af de naturlige Tildragelser ere de fleeste allereede opregnede. Følgende aleene ville vi lægge til. Indledning.

§. 903.

Skov har her været paa adskillige Steder, hvor man nu, i Mands Minde, ingen haver havt. Det samme er anmærket over det heele Land. Det mærkværdigste er, hvorledes den, i Særdeleshed Birken, som meest har voxet her i Landet, er udartet; thi man seer nu kun smaa Træer af 2 til 3 Tommers Tykkelse, Skov.

hvor Træerne tilforn have været 1 Qvarter, og derover. Over saadan Skovenes uformærkt tiltagende Vantrivning klages ogsaa i andre Lande. Men een af de største Aarsager hertil i Island, er den, at man, helst i de seenere Tiider, har idelig ophugget de største og beste Træer, og ladet de andre staae og raadne op, hvorimod man veed, at de ældste Indbyggere have brugt den Maade, ikke at hugge unge Træer til Ildebrand eller Kull, men kun de gamle; de have endog opgravet aarlig af Jorden, tørret og brugt til Brændsel, de raadne og visnede Rødder, i Stedet for at Efterkommerne, især i de seenere Tiider, have ikke givet de unge Træer, endog dem, der tegnede til stor Vært, Tiid til at voxe. Dog findes endda, paa nogle Steder i Landet, ung Skov, som tegner sig godt, hvis den maatte staae i Fred og voxe, for Exempel den i Thingvalle-Hraun, som er een af de beste, har ogsaa en vidtløftig Strækning. Man har ellers 3 eller 4 Steder, som endnu kunne fremviise store Træer af Birk (dog kun eet paa hvert Sted), hvilke Beboerne, een efter den anden, have giort til en Regel at spare og lade urørte, baade for Værtens Skyld, og for at kunne fremviise saadant et Træe, som en stor Raritet. Disse enkelte Stykker have igien ynglet saadanne unge Træer, som have kiendelig overgaaet alle de øvrige, og ligeledes tegnet til en overordentlig Vært. Aar 1756 saae vi saadant et Birketræe i Fliotshlid, paa Eyvindsmule, en Selveiergaard og et Kirkested. Det staaer tæt ved Gaarden paa en haard Klippe ved Aaen. Det var 40 Fod høit og 67 Aar gammelt, og begyndte nu at visne oven til: men et ungt Træe, som var dets Affødning, tegnede til ligesaa god Fremvært; der vare ogsaa 2de andre ganske spæde Aflæggere. Det som giør Træet desto meer anseeligt, er, at det staaer aleene, og at her aldrig, saavidt

vidt man veed, i nogle 100de Aar haver været Skov eller Krat i Nærværelsen. Paa Skalholt har i næstafvigte Hundrede-Aar staaet saadant et stort Træe, som var plantet; og ligeledes mange Træer paa Modrevalle i Oesiorden (§. 757.); hvilke Exempler synes at give tilkiende, at det nok kunde lykkes, om man vilde forsøge at plante unge Træer, der vare af god Art, hvortil ei alleene Birk, men ogsaa Ronnetræer, skulde vist blive tienlige. Sonderlandets fornemste Skov, som nu er bleven odelagt, har været paa Rangaarvalle, vidt og breedt omkring Hekla, fra hvilken og dens Odeleggelse af Førstningen er kommen, og saa ofte igientagen, ved dette Biergs Ildsprudninger; ligesom og Aarbøger-Skriverne udtrykkelig navngive nogle af de Aar, da eet og andet Stykke af denne Skov er afbrændt. Om Vedoe veed man ikke, at der nogensinde har været Skov; dog fandt man der heele Stykker af raadnede Birke-Træer i Grunden, da der i disse sidste Aar bleve optagne nye Pladse til Torveskiær. Oppe paa de vidtloftige Fiælde, langs med Eireks-Jokel, har været Birke-Skov indtil for 50 Aar siden.

§. 904.

Hvad der angaaer Jordbrandens Virkninger paa Sønderlandet, er for den største Deel opregnet tilforn. Vi have alleene giemt til dette Sted at mælde om den Jordbrand, som siden Landets Beboelse har yttret sig i Reykenæssets Fiælde, fra Hellisheiden, eller den Række, der løber ud til bemældte Pynt og ud i Havet. Den første Opsprudelse skeede her, i Aaret 1000, i Fiældet oven for Olves, da en Ildaa eller Strøm af smæltet Materie styrtede sig ned igiennem den høie Fiældkløfte Vatsskard, til den underliggende Bygd. Man seer der, som Levning af denne første

Virkninger af Jordbrand, især paa Reykeviig.

Jord-

Jordbrand, en stor Strækning af Jordsinner, som endnu kaldes **Thurraar-Hraun**, riimeligst fordi de brændende Steen- eller Smælte-Floder, hvilke nu kaldes **Steen-Aaer**, ere af de Gamle blevne kaldte **Tørre-Aaer**, fordi de ere tørre i høieste Grad, naar de lignes med Vandet, som de rette Elve føre. **Trølladyngiur**, eller **Trolddynger**, kaldes et Sted af sammenstaaende Biærge, norden til paa ovenmældte Strækning, især i den Række af Biærge, som kaldes **Underhlidar**. Nogle af Middeltiidens Aarbøger-Skrivere have forbyttet dette Sted med de ildsprudende Biærge paa Østerlandet, som have samme Navn (§. 766). Det er og vist, at Sønderlandets Trolddynger have ogsaa sprudet en forskrækkelig Ild, men det er ikke blevet fuldkommelig bekiendt, uden Tvil af den Aarsag, at de, som skreve Aarbøgerne, have været langt borte, vester og nord paa Landet. Vi have beseet baade disse Trolddynger, og de nyere Hraune, og fundet Stedet overalt omtumlet, og især Biærgene, endskiønt smaa, dog opkastede og bestaaende af adskillige Slags Jordsinner og Steene, som ere angrebne af Ild. Bisköp **Gisle Oddsens** Antegnelser (§. 110.) ere det eeneste Skrift, som mælder, at Trolladyngia haver raset 1340, og ført sine Opsprudninger lige ned til Havet paa det Sted Selvaag. Men det er riimeligst, at fleere saadanne Floder af smæltet Steen ere nedstyrtede fra dette samme Sted paa andre Tiider og Steder. Det synes ogsaa, at man har udstrakt dette Navn til fleere Biærge her i Nærværelsen. I det mindste er vist, at Indbyggerne i og nær ved Kriseviig, viide at fortælle om en forskrækkelig Jordbrand, som er opkommen paa disse Fiælde i gamle Dage, og har skikket en Ildstrøm ned til Søekanten, og ødelagt nogle Gaarde paa den Strækning, hvor **Øgmunds-Hraun** nu ligger,

og

og iblandt disse et Kirkested, kaldet Holmastadur, hvor man endnu seer Stykker af Kirke-Gaarden og Huuse-Tostene. Paa Vand-løse-Strand sees overalt den skrækkeligste Omtumling, med smæltede Klipper, og fæle Sprækker og Aabninger i Jorden; og saasom disse Hraune ere nye, saa have Trolddyngerne uden Tvil frembragt dem. Reykenæs-Pynten er dog især det Sted, som altiid har havt aaben Gang til Ildbiærgene oven for. Bisko Oddsen beretter, at der har været en forskrækkelig Jordbrand i forommtalte Aar 1340, som har fortæret meere end Halvparten af Næsset: men dette bør dog kun forstaaes om den yderste Deel af samme. Derimod give **Øerne i Havet** her uden for det allerstørste Beviis paa denne Ilds Herredomme, ei aleene i Grunden af Landet, men endog fornemmeligst i Havet her uden for: thi her har Ilden havt sit Sæde fra alleræld ste Tiider, og tidt og ofte brækket løs, op af Afgrunden og igiennem Havet, hvis Dyb og Bruusen have ikke kundet staae imod dens Kraft. Saavel Sturlunga-Saga, som de gamle Aarbøger vidne eenstemmig, at der er opkommen Ild, og skeete store Opsprudninger, ikke mindre end fem Gange i den 13de Alder; hvorved de gamle og nye Øer, paa denne Kant, have ret forunderlig vexlet om med hinanden, saa at de gamle ere siunkne ned, og andre nye opkomne i Stedet. Aar 1422 brækkede Ilden løs igien; men efterat den den Gang havde udraset, hvilede den til 1583, da den, efter nysbemældte Biskops Antegnelser, blev seet den sidste Gang langt ude i Havet, af et Skib fra Bremen, som paa samme Tiid seilede her forbi. Den tilforn (§. 772.) fremsatte Meening, om Aarsagen til den utroelige Kraft, som deslige Opsprudninger have i Island, faaer her et nyt Lys og Eftertryk, baade i det at Havet ligesaa fuldt frembringer Ild og store Opkastninger,

 som

som Fieldene paa det Torre, saaog derved at begge have her havt saa kiendelig Samfund med hinanden.

§. 905.

Dødende Virkninger fra Luften.

Hvis tvende Tildragelser, som vi nu ville fortælle, ikke vare saa nyelig skeete, og i mange Menneskers Paasyn, vilde de maaskee ikke troes. De Ulærde blandt Indvaanerne paa de Steder, hvor de skeede, have og givet onde Aander Skyld derfor; og man kan just ikke saa meget fortænke dem derfor, siden den Hell. Skrift ikke strider derimod, og deres Indsigt i Naturen kunde ei heller give dem nogen nærmere Oplysning. Den første Tildragelse var denne. Vi hørde først fortælle, at 3 eller 4 Mennesker var døde meget hastig paa Vandløse-Strand, sønden for Havnefiord, om Vinteren 1753 = 54, deels for, deels efter Juul, især paa et Sted nær ved en liden Bondegaard, kaldet Landekot. Grunden her er aaben og forbrændt overalt, hvorfor vi tænkte, at samme maatte have givet fra sig noget Slags Damp, som nu var bleven giftigere end ellers, ved det de fleeste Trækhüller vare blevne tilstoppede af Snee og Iis. Vinteren derefter døde der langt fleere, og ligeledes den tredie Vinter, indtil der vare døde 19 i alt. Indbyggerne i Nærværelsen vare blevne saa forskrækkede, at de vilde samtlig have forladt Bygden, hvilken dog paa dette Sted er temmelig folkeriig, fordi her falder jævnlig godt Fiskerie. Men da fornævnte Mennesker vare døde ganske friske, i det de ginge paa Marken, ved at de uformodentlig gave et stærkt Skrig fra dem, og bleve saa reent borte i det samme Øieblik, saa troede alle de andre, at dette var en kiendelig Straf, hvilken Gud havde tilladt en ond Aand at udføre. Dog lode de dem endelig overtale til at bie endnu den fierde Vinter, skiønt ikke uden yderste Angest og daglig Frygt for en pludselig Død.

Men

Men denne Vinter døde ingen. Der er og ingen, siden den Tiid, død paa denne Maade; ligesom ingen har tilforn vidst af saadant Tilfælde at sige. Vi besaae dette Sted, om Sommeren 1755, og erfarede da, at det var aabent overalt. Indvaanerne berettede os, at det var de fleeste Tiider frit for Snee, som store Hraune giærne ere; men at det var det samme, med anførte Tilfælde, enten der laae nogen Snee og Iis over Grunden, eller ei. De lagde endnu 2de andre Omstændigheder til, nemlig først, at disse pludselige Dødsfalde skeede altiid i de korteste og mørkeste Dage, ved Vinter-Solhvervet, men dog om lys Dag; og dernæst, at de fleeste af de saaledes bortrykte vare af een Familie, blandt hvilke 4 Brødre og deres Børn udgiorde det største Tall. To af disse Brødre ginge eengang sammen, da den eene pludselig døde, og den anden fik dog ikke noget ondt. Alle de, som døde, vare ellers skikkelige Mennesker, og af stille Opførsel, dog uden at man mærkede hos dem nogen Tungsindighed eller Melancholie.

Den anden Tildragelse er ikke mindre underlig, men dog af anden Beskaffenhed. Om Sommeren 1754, paa Orebach, en Morgenstund, da der var en liden Blæst og klart Vær, dog Himmelen noget skyet, kom en sort Skye, af Nord-Ost fra Fiældene, farende paa skraas ned igiennem Luften til Orebacken og Handlingsstedet. Jo meere den nærmede sig, desto mindre blev den, og foer saa hastig frem, som en Falk, der, uden at bevæge Vingerne, skyder sig ned paa en Rype. Skyen syntes rundagtig, og fløi derhen, hvor en Deel Mennesker, deels Fremmede, deels Indenlandske, stode sammen. Den strøg dem forbi, og rørde ved Kindbeenet paa en midaldrende Arbeidskarl, hvilken blev i det samme aldeeles afsindig, og løb ud i Stranden. De fleeste af de andre bleve

forbausede; dog løbe nogle strax efter ham, og naaede til ham, forend han druknede. Kort sagt: han blev rasende, reent fra Forstanden, og brugte allehaande forvendte Ord og Talemaader, saa at de, der vare om ham, maatte anvende alle deres Kræfter, for at holde ham; thi han vilde rive sig løs fra dem. De grebe derfor til, at svøbe ham et Stykke Tøi om Hovedet, lode ham derpaa lægge sig, og holdte saaledes paa ham, hvorved han, efter nogen Tiid, begyndte at sagte sig, og efter et Par Dage rasede han ikke meer; dog kom han ikke ganske til sig selv, forend efter 14 Dage. En anden Beretning lægger til, at hverken han, eller de, der stode ham nærmest, saae Skyen, forend den kom, da det hvidslede lidet i Luften: men andre, der vare længer borte, saae og betragtede den i Farten. Den fløi ned i Stranden, og forsvandt der. Ovenmeldte Karl, som Skyen traf paa, blev sort eller mørkerød og blaa paa Kinden, men denne Farve forsvandt efterhaanden, ligesom han kom sig. Enhver maa have sin Meening om disse Tildragelser. De, der ere bevandrede i Historierne, og kiende Naturens mangfoldige og adskillige Virkninger, finde uden Tvil Mage til disse. Ellers kan man sammenligne dem med det, som er skeet i disse Tilder paa Nordlandet, og anført tilforn (§. 761. e).

Mærkværdigheder om Indvaanerne.

§. 906.

Den første Beboelse. En Deel fornemme Folk, meest Nordmænd, satte sig af Begyndelsen ned paa Sønderlandet; dog vare to de fornemste, nemlig, Ingolf Ørnesøn, Landets første Indtager, som satte den allerførste Islandske Boepæl i Reykevig, og Ketilbiørn den Gamle, fra hvilken de to første Islandske Biskopper, Isleiv og Gissur, ned-

stam-

stammede. Denne Mand var saa riig paa Sølv, at han vidste ikke, hvortil han skulde bruge det, og faldt derfor paa, at lade giøre en Tverbiælke deraf, i den Afguds-Tempel, som hans Sønner byggede; han vilde saaledes offre Guderne dette Sølv til en bestandig Eiendom. Sønnerne, som vilde beholde det selv, satte sig derimod, men uden Nytte; thi den Gamle var paastaaende, og da han ikke maatte give Guderne denne Skat, faldt han paa, efter mange andre Hedningers Maade, at give den igien til Jorden, som de almindelig kaldede, og troede at være, Riigdommens Moder (see Edda). Han lagde altsaa Skatten paa en Slæde, og lod tvende Oxne slæbe den op paa Mosfiæld, et særskilt Biærg, kort fra Bruaraae, ved hvis Rod han havde sin Boepæl, som endnu er en Præstegaard og et Kirkested; her nedgravede han og skiulede den, saa den er ikke siden bleven funden.

§. 907.

Sønderlandet er, i Hensigt til sin Størrelse, og i Forhold med Landets andre Fierdinger, det folkeriigeste (§. 829). Saaledes havde det, sidst i det 11te Hundrede-Aar, 1200 Bønder; hvorved alene meenes de fuldkomne og formuende; alle de andre, hvilke dog udgiorde et anseeligt Tall, bleve ikke regnede. Nu derimod regnes alle Boesiddende, med deres Huusfolk, enten de ere riige eller fattige, for Bønder; og saadanne 500 fandtes for 20 Aar siden, i de 8 Thinglave, som ere i Rangaarvalle-Syssel, og 800 i de 12 i Aarnæs Syssel. Naar man nu lægger hertil 700 Familier for Guldbringe-Syssel og Vestmannøe (§. 832.), og for Kiosar-Syssel 117: da faaer man, for den Tiid, paa den Maade, som for er brugt (§. 516. og 760.), et efter Islands Omstændigheder anseeligt Mandtall, nemlig henved 16000 Siæle. Men dette Folkemængden.

er mærkelig blevet formindsket i de sidstafvigte 20 Aar, meest i de haarde Aaringer. De ved Heklafiældets Ildsprudninger ødelagte Gaarde paa Rangaarvalle, de paa Thorsmark i Thiorsaar-Dal, eller andre deslige, have ikke giort noget betydeligt til Folkemængdens Formindskelse sønder paa; thi dette Slags Ødelæggelse er fuldkommelig erstattet ved de paa Søekanten tiltagende Fiskerleier, skiønt det dog meer er skeet med de andre Fierdingers Skade, end formedelst Indvaanernes Formeerelse paa dette Sted (§. 760. d).

§. 908.

De fornemste Steder.

De fornemste Steder, fra gamle Tiider af, ere disse efterfølgende. a) **Althinget.** Vi have nævnt Reykeviig, som den første, og i den Henseende fornemste Gaard paa Landet. Dens Stifter, Ingolf, og nogle af hans nærmeste Efterkommere, forestode Rettergangen her, og holdte et **Althing** eller almindeligt Ting paa Kialarnæs (§. 111.). Men siden er samme blevet flottet til Thingvalle (§. 860.), hvor det endnu holdes. Øxeraa deeler Althinget nuomstunder i to Deele. *Consistorium*, eller det geistlige Landemøde, er paa den østlige Siide, og holdes der aarlig i Thingvalle-Kirke, dog ikkun for Skalholts Stift, thi det for Nord-Stiftet holdes paa Flugemyre i Skagefiorden. Paa den vestlige Bredde af Aaen staaer **Lavretten**, nuomstunder opbygget af Tømmer, ligesom og det Huus, som Amtmanden bruger, medens Althinget staaer, og hvor Overretten holdes. Lavretten er den meeste Tiid bleven holdt under aaben Himmel, indtil 1690, da den blev opbygget paa samme Maade, som Althingets andre Boder, nemlig Toften eller Væggene opførte af kantede Hraunsteene, og Taget af Sparreværk, udvendig beklædt med hvidt Vadmel. Af Forstningen stod Lavretten østen for Elven, men nu har den i nogle 100 Aar

været

været vesten for den, tilligemed alle de Boder og Tælte, der høre til den verdslige Ret. Thorlevsholm i Oxeraaen er det Sted, hvor Misdædere rettes, og oppe i Almannegiaa, norden for den flade Grund, staaer den steile Klippe, hvorfra de, der skulde brændes for Hexerie, bleve i forrige Tiider nedstyrtede i Baalet.

b) **Bispestolen paa Skalholt**, stiftet af den første Biskop, Islev, henved 1056. Han var en Søn af Gissur den Hvide, hvilken, tilligemed Hialte Skeggesen, bragte det til Veie, at den christelige Religion blev paabuden ved en Lov, og antagen af Islænderne paa Althinget, Aar 1000. Den Norske Konge, Oluf Tryggveson, skikkede tilsidst disse 2 Mænd til Landet, da al den store Umage, som han havde i Forveien giort sig, for at fuldbringe dette Værk, var bleven næsten forgiæves. Men den Jordbrand, der opkom paa samme Tiid, og frembragte Thnraar-Hraun (§. 904), havde nær giort deres Ærende til intet, just i det de stode og prædikede for deres Landsmænd, da der kom et Bud med Tidende om samme; thi Hedningene antoge Jordbranden for et Tegn paa Gudernes Vrede, over de Taler, som de Christne holdte. Det var altsaa desto større Lykke, at een iblandt dem selv, nemlig den forommældte Snorre Gode (§. 540.), som maaskee allerede havde fattet gode Tanker om denne nye Troe, fik stillet dem tilfreds med dette, saa korte, som sindriige Svar: **paa hvem bleve vel Guderne vreede, den Tiid dette Hraun brændte**, som vi staae paa? thi de vidste allesammen, at den Jordbrand var skeet for Landets Beboelse. Dette giorde da, at Christendommen blev antagen, og Gissur Hvides egen Søn endelig beskikket til Biskop, 50 Aar derefter, da hans Hovedgaard, Skalholt, blev giort til et Bispesæde for det heele Land. Hans Søn og Efterfølger, Biskop Gissur,

satte

satte dog dette først fuldkommelig i Stand, fik ogsaa Indbyggerne overtalte til at vedtage hans **Tiende-Lov**, som haver siden staaet ved Magt liige til vore Tiider, hvorpaa han skiænkede bort, fra Skalholts Bispestoel, heele Nordlandet, for at oprette der et andet Bispe-Sæde. Nordlandets Indbyggere begiærede dette, og den Hellige Johannes blev deres første Biskop (§. 759).

c) **Vidøe** har været et berømt Kloster indtil Reformationen, da det blev seculariseret. Det blev stiftet i Aaret 1226 af Biskop Magnus Gisserſen, og hans Broder, Thorvald, Fader til Gissur Jarl; og denne Thorvald blev siden Kanik sammesteds.

d) **Bessested**, almindelig kaldet Kongens Gaard, og Amtmændenes Sæde, har ogsaa været bekiendt i forrige Tiider, fornemmelig deraf, at det har været den bekiendte Nordiske Historie-Skrivers, Snorre Sturlesens, Eiendom og Lystgaard. Kongens Befalingsmænd holdte der Huus i forrige Tiider, men kun om Sommeren, da de komme aarlig til Landet, og droge bort igien, med deres egne Skibe.

§. 909.

Alderdoms-Levninger.

Af **Alderdoms-Levninger** ville vi kun nævne: a) En **Høi** paa den fornævnte Holm i Øxeraa, tilhørende en af de største hedenske Skialde i Norden, navnlig **Thorlev Jarlaskald**; man har kundet see nogen Levning deraf, indtil for kort Tiid siden. Elven har bortskyllet alt meer og meer deraf, dog har man fundet der nogle, skiønt ikkun lidet betydelige, Stykker af Jærn og Messing. Kong **Oluf Tryggesens Saga** handler ellers om denne Mands Bedrifter og Afgang.

b) **Domkirkens Prydelser** ere baade smukke og kostbare, især 2de meget gamle Alter-Tavler. Her forvares endnu en Bispestav,

oven

oven til af Messing, stærk forgyldt, og en gammel Bispehue af Gyldenstykke. Her sees og endnu den Hellige Thorlaks Skrin. Det er den St. Thorlacus, som findes i Almanakerne; han var fød paa Sønderlandet, blev Biskop 1178 og døde 1193; hans Translation skeede 1198, og man har endnu hans Historie paa Islandsk, opfyldt med Jærtegn. Skrinet er bygget som et Huus, $3\frac{1}{2}$ Islandsk Alen langt, $2\frac{1}{2}$ Al. høit, og $1\frac{1}{2}$ Al. breedt, overtrukket med sort bereedet Læder, og beslaget med emailleret Messing. Inde i Skrinet findes ingen Levninger, undtagne 2de brækkede Stykker, som siges at være af denne Helgens Hovedskall, og kunne paa en vis Maade tiene til Prøve paa de forrige Tiiders Begreber og Omgang med Helgenes Levninger. Den Hellige Thorlaks Been vare tildeels fortærede, deels adspredte hist og her. Nogle af Aarbøgerne fortælle altsaa iblandt andet, nemlig til Biskop Wilchins Berømmelse, under Aaret 1406, i hvilket han døde, at han havde ei aleene ladet denne Helgens Hoved beslaae med godt Sølv, men og skaffet Helligdommen selv, at forstaae Hovedskallen, heel og ubruden til Veie. Man seer og endnu rigtig nok, paa de 2de overblevne Stykker, baade Sømhullene, og de Indtrykninger, som Beslaget har giort. Men hvor kunde nu dette skee, da Hovedet var ikke meere til? Jo! foranførte Levninger giøre Sagen begribelig; thi de ere ikke andet, end en stor Cocos-Nød. Dette Slags Nødder have været rare i Norden i de Tiider, og maaskee ubekiendte for de fleeste. Almuen fik og ikke Lov til at undersøge, eller nøie betragte Helgenes Levninger.

c) Et Crucifix paa Kaldadernæs (§. 888.) var ved Reformationens Tiid meget æret, tilbedet og berømt over heele Landet, for utallige Jærtegn. Det var kostelig klædt, med Skoe af Fløiel,

og behængt overalt med Guld- og Sølv-Stykker og andre Prydelser, som en efter anden havde foræret dertil. Gissur, den første Lutherske Biskop, tog dette Crucifix ned, forbød at tilbede det, og lod rive af Billedet al den Prydelse, der var paa. Almuen var misfornøiet hermed, og fik det saa uformærkt op igien. Men Biskop Gisle Jonsen, da han fik at høre, at dette Slags Overtroe begyndte paa nye, reiste i Aaret 1587 til Kaldadernæs, tog Billedet ned igien, og førde det med sig til Skalholt, hvor han lod det hugge i Stykker og opbrænde. Men da han ved samme Tiid blev syg, og døde kort derefter, saa troede Almuen, at Billedet havde hævnet sig paa ham. Af et gammelt Skialdedigt, som er giort dette Billede til Ære, sees at det er blevet ført udenlands fra, og kiøbt i Einershavn paa Ørebacken. Det siges endog at være hidbragt fra Rom.

d) **Gamle Vaaben.** En Øxe, eller Hellebard, viises paa Skalholt, og berettes at være **Remmeggia**, som den Helt Skarphedin eiede. **Nials-Saga** taler om ham, og Aarbøgerne tilholde, at han skulde være død 1010; men nogle andre Omstændigheder viise, at det maae være skeet 1004. Øxen er meget formindsket og bortrustet; Skaftet er af Rødegran, 3½ Alne langt, og beslaget med Jærn. Paa Hlidarenda viises 2de **Sværde** og et Spyd. Ved Sværdene er intet besynderligt: de ere begge liige store og eensdannede, Klingerne meget forrustede, 1½ Alen lange og 2 Fingre brede. Skaftet er henved 1 Fod langt, og Haandfanget paa det eene belagt med Messing, men paa det andet overtrukket med Skind. I Stedet for Stikplade have de et fremboiet, 1 Finger tykt, Jærn med runde Knapper paa begge Ender. **Spydet** er dannet som en Landse; Skaftet 2⅔ Alen langt, af Rødegran, og

neden

neden til beslaget med Jærn og giennemnaglet. Det skal være fundet i Rodeskred, ved Roden af et lidet Biærg, Dymon, nær ved Markerflod. Her skeede og et Slagsmaal henved Aar 1000, hvorom Nials-Saga mælder. En meget beskadiget Rings-brynie forvares ogsaa paa bemældte Sted: den er todobbelt, det er, bestaaende af to og to flade Jærnringe foiede i hverandre. Omkring Halsen er den eengang saa tyk, og ikke viidere, end at den kan passe en middelmaadig Karl uden over Klæderne.

e) Hlutaskaaler eller Lodskaale bleve brugte her i Norden, i de hedenske Tiider: deri laae smaa Afguds-Billeder, hvoraf Eierne spaaede eller søgte at efterforske tilkommende Ting. Saadant et Par Skaale, dog den eene noget beskadiget, bleve fundne ved Knævahole paa Rangaarvalle, kort fra Kiælde-Præstegaard, omtrent for 30 Aar siden, hvilke vi have faaet til Eie. De vare af stærkt forgyldt Messing, og dobbelte, med udpukklet giennemskaaret Arbeide. Paa Fodret, som var støbt, sad et kiendeligt Aftryk af fiint Lærret, og neder i Bunden var en breed Ring loddet fast, uden Tvil for at trække et Baand der igiennem. Forbenævnte gamle Skrift, Nials-Saga (Cap. 57.), mælder, at Gunnar af Hlidarenda blev, henved Aar 990, eller lidet for, overfalden af 30 af hans Fiender, da han med hans tvende Brødre reisede forbi Knævhole. Den eene af disse blev ihielslagen, og 14 af de andre. Det riimeligste er, at disse sidste ere blevne begravne her paa Stedet, thi det mældes aleene om Gunners Broder, at hans døde Legeme blev ført derfra. Stedet, hvor Skaalene fandtes, er en Hob af smæltede Smaasteene; der laae og nogle Menneskebeen, som vare meget fortærede.

§. 910.

Havnene. De Havne, som bruges nu, ere alle bekiendte, og temmelig sikkre, undtagen Ørebacken, hvor Handels-Skibene ofte have forliist; de have derfor, i de ældste Tiider, løbet ind i Olvesaaens Os eller Udløb, men de vare den Gang ikke saa store, stikkede ei heller saa dybt i Vandet, som vore Tiiders Skibe. Grunden er ogsaa der ubestandig, formedelst Elvens Strøm, og Brændingerne uden for; dog kunde der blive god Ankergrund, skiønt ikke uden store Bekostninger. Thorlaks-Havn, kort herfra, er ogsaa bleven brugt i gamle Dage. Holtsaar-Os, ved Oefiældene, er en gammel Havn, hvor man endnu seer Toftene af de Handlendes Huuse; men Grunden her er meget foranderlig. Seila kaldes en smuk Bugt og Havn tæt ved Bessested, hvor Befalingsmændenes Skibe pleiede at ligge om Sommeren, i den Tiid de droge over til Landet med deres egne Fartøier, laddede med alleslags Vare, som de lode sælge, hvilket var en Herlighed, som fulgde deres Bestilling. Bugten bliver næsten tør om Ebben, og giver godt Vinter-Leie for middelmaadige og smaa Skibe.

§. 911.

Handelen, især i den 15 Alder. Foranførte, og fleere Havne og Ankergrunde, bleve i forrige Tiider besøgde af de Handlende, og da først af de Norske, samt Islænderne selv, medens de eiede Skibe; og siden af de Tydske, og især, paa Sidstningen, af Hamborgerne. Engelænderne begyndte at handle paa denne Kant 1413, dog uden at have Tilladelse dertil; de holdte siden ved i lang Tiid, og havde undertiiden Frihed dertil, men undertiiden tvertimod var Handelen dem reent

for-

forbuden, formedelst en og anden Ufred, som de giorde i Landet. Handelen var altsaa meget uvis ved de Tiider. Biskop Jon Gerricksen, og fleere af de Catholske Biskoper, af hvilke nogle vare komne hid med Engelske Skibe, kiøbte Vare op, for at skikke dem udenlands, og dreve derved stærk Handel. En Hyrdstyrer, eller Statholder, ved Navn Vigfus Iversen, forlod sin Bestilling, og drog bort til Engeland med en stor Skat i Vare, Sølv og andre Kostbarheder. Fiskeriet tog vel til i denne Alder; Landvæsenet derimod tog desto meere af; den store Pest var nyelig forbi, Agerdyrkningen, og fleere høist nyttige Handteringer, bleve satte til Siide, og alle Ting vare i Uorden. Disse Uordentligheder holdte ved i lang Tiid, og omvexledes idelig med andre nye. Hyrdstyrerne, eller de øverste Befalingsmænd, begyndte for Alvor at handle med deres egne Skibe, henved 1420. Bisperne, jo meere de toge til i Riigdom og Magt, jo verdsligere og modigere bleve de. Det Exempel med Biskop Jon Gerricksen er mærkværdigt i den Islandske Historie. Hans Broder havde, i Aaret 1433, friet forgiæves til en fornemme Jomfrue, hvorfor han først slog hendes Broder ihiel, og siden afbrændte Gaarden Kirkebol, paa Søndernæssene, tilligemed Folkene. Hun var dog saa lykkelig, at slippe ud, igiennem en Aabning paa Taget, uden at nogen blev det var, hvorpaa hun giorde det Løfte, at tage den til Mand, enten han saa var ringe eller fornemme, som hævnede hende paa Biskopen, der havde været den første Aarsag til den skeete Ulykke. Thorvard, Lopter den Riiges Søn, fra Madrevalle i Oefiorden, tog sig dette paa. Han drog Aaret efter til Skalholt med bevæbnet Mandskab, og kom derhen, Aftenen for St. Thorlaks Dag, om Sommeren.

meren. Den Tiid Messen begyndte, gik han ind i Kirken, tog Bispkopen fra Alteret, og lod ham føre ud til Brueraa, binde ham en Steen om Halsen, og sænke ham der ned. Denne Gierning blev aldrig straffet eller paatalt af nogen. Han lod ogsaa samme Tiid slaae ihiel Bispens Tienere, som vare 30 i Tallet, alle fremmede. De fleeste af dem bleve dræbte i Domkirken. Paa slig Uorden søgte de første Oldenborgske Konger at raade Bod, især Kong Christian den 1ste, med den saakaldte Lange Retterbod, hvilken forbyder strængelig al Omstreifen, fiendtligt Overfald, Mandslag og Plyndren. Aar 1477 blev Befalingsmanden, Biørn Thorlevsen, ihielslagen ved Vester-Jøkelen af nogle Engelændere, som handlede der, hvorfor hans Frue, Olov, lod sine Tienere opsøge Engelænderne hvor de fandt dem paa Landet, og slaae dem ihiel. 1490 foreskrev Befalingsmanden, Didrich Pinning, de Tydske, Engelske og Islandske Handlende, visse Regler at gaae efter. Den grumme Pest, som 4 Aar derefter kom fra et fremmed Skib til Sønderlandet (§. 731.), anrettede en skrækkelig Ødelæggelse. Islænderne synes ellers heele Tiiden at have været ilde fornøiede med den Engelske Handel. I Aaret 1515 gave de hæftige Klager ind for Kongen; men alt dette uagtet besøgde dog Engelænderne Island endnu i lang Tiid derefter. Alt dette begyndte først sønder paa, men Virkningerne deraf komme ogsaa til de længstbortliggende Herreder og Fierdinger.

§. 912.

Reformationen.

Reformationen begyndte først paa Sønderlandet, ligesom den christelige Troe blev her først indført paa Landsthinget. Vi have meldet, at Biskop Gissur satte Skalholts Bispestoel og dens

Ind-

Indkomster først i Stand. En anden Biskop Gissur begyndte ogsaa Reformationen paa Skalholt, i Aaret 1540. Han var en gudfrygtig og lærd Mand, som havde stor Anseelse; men han levede kun kort, og hans Efterfølger var Morten Einersen, en sagtmodig Mand, som ogsaa havde gode Fortienester, endskiønt hans Anseelse blev ikkun liden. Han var de Tiiders beste Psalme-Skiald, hvilket hans Messe-Sange vidne om. Den bekiendte Biskop, Jon Aresen, tænkte at indlægge sig Ære, ved at modstaae Reformationen; dog turde han ikke yttre sig dermed, førend Biskop Gissur var død. Jon Aresen var ulærd, havde dog gode Gaver, var munter, omgiængelig, og en god Poet. I den Uroelighed, som han opvakte, viiste han meer Mod end Forstand, og hans Ære-Syge og Hidsighed drev ham til en uforsvarlig Opsætsighed, hvilken dog ikke var hans Hoved-Hensigt. Han tænkte, at Nidkiærhed for Troen skulde vinde Seier, og forsvare ham, men begge Deelene sloge ham feil. Bemældte Biskops Afgang, og andre mærkværdige Tildragelser, angaaende Reformationen i Island, ere alt blevne bekiendte af det Værk, Hans Hoiærværdighed Hr. Biskop Harboe har forfattet om samme. Oluf Hialtesen blev derpaa Biskop paa Holum, og begyndte Reformationen i Norder-Stiftet. Endeel berømte Mænd hiulpe til at bringe dette gudelige Værk i Stand. Den Kongelige Befalingsmand, Poul Stigsen, var særdeles omhyggelig derfor. Han gav mange nyttige Befalinger ud, deels til den sande Troes Udbreedelse, deels angaaende Skolerne og heele Landets Velfærd. Oddur, Biskop Gottskalkes Søn fra Holum, en gudfrygtig og vellærd Mand, hialp ikke lidet til Reformationen ved at oversætte det Nye Testamente, og fleere gudelige Bøger, paa godt Islandsk. Af Frygt for Biskop

Og-

Øgmund, med hvilken han var reist til Island, torde han ikke lade see det Nye Testamente, som han havde hos sig, og endnu mindre lade nogen vide, at han vilde oversætte det, undtagen Gissur og Gisle, som siden bleve Biskopper, og begge to vare i Raad med ham. Under andet Paaskud giorde han sig en liden Indretning i Koestalden paa Skalholt, og der oversatte han Matthæi Evangelium. Biskop Gudbrand giorde sit Fædreneland den største Tieneste, i det han indførde og satte i Stand et Bogtrykkerie i Island, samt oversatte Bibelen og mange andre aandelige Bøger. Til den Ende arbeidede han heele Tiiden. De Billeder og største Bogstaver, der sees i Bibelens første Udgave, giorde han, og udskar Formerne dertil med egen Haand. Den foromtalte Svenske Præst (§. 761. c) havde dog i Forveien trykt nogle nyttige Bøger. Brynjolf Svendsen, Biskop paa Skalholt, var den som efter Reformationen giorde sig den største Umage for at indføre Skik og Orden iblandt Geistligheden, baade i Rettergang og andet. Han var en høilærd viis Mand, og stor Elsker af Fædrenelandet og den almindelige Velfærd. Hans daglige Levemaade var et stort Beviis derpaa.

§. 913.

De nye Indretninger.

De nye Indretninger i Reykeviig fortiene Sted blandt Sønderlandets største Mærkværdigheder (§. 880). Vor allernaadigste Konge har, siden 1752, givet et Selskab af Indvaanerne i Island adskillige herlige Privilegier, for at istandsætte sammesteds Klæde- og Tøi-Fabriker, med andre for Landet nyttige Haandværker og Indretninger. Hans Kongelige Majestæt haver ogsaa efterhaanden skiænket dette Sælskab anseelige Penge-Summer

mær og Materialier, til at opnaae denne ret Kongelige og Hoistfaderlige Hensigt, nemlig Folkets Opkomst, som fra dets forrige Velstand er meer og meer aftaget, og siunket ned i Armod og Elændighed. Foruden tvende Fisker-Hukkerter, gav Hans Majestæt ogsaa Gaarden Reykeviig, til at anlægge derpaa de bemældte Indretninger. Denne Kongelige Gavmildhed er uden Exempel i Island. Det er truffet artig ind, at Vallet faldt paa Reykeviig, uden at nogen tænkte derpaa, da denne er den allerældste Gaard i Island, og den første Landname-Mands først indtagne Eiendom. Man seer her endnu Toften af hans Skibshuus, som kaldes af de Nærboende Ingolfs-Nost. Til Sælskabet hører videre Svovel-Raffinaderiet ved Myvand, og i Kriseviig, samt Farver-Huuset og Stampe-Mollen ved Helleraaerne, o. s. f. At beskrive disse Indretninger videre, kan for denne Gang lidet nytte. Det vilde blive for vidtløftigt. Sagen er bekiendt, og Tingene ere endnu ikke komne til den ventelige Modenhed.

§. 914.

Saaledes er da denne Islandske Reise lykkelig bragt til Ende. Adskillige Udfarter, mangfoldige Omstændigheder ved Reisen, frugtesløse Foretagender, samt endeel Forsøge, som ikke havde den ønskelige Virkning, ere her med Fliid blevne udeladte, og følgelig vel Halvparten af de første Reisebeskrivelser. Men i dets Sted er tillagt ligesaa meget af allehaande nyttige og vigtige Underretninger, nye Agtpaagivelser og Anmærkninger, om Landets og Indbyggernes Tilstand og Beskaffenhed, saavel i de ældere som nyere Tiider; om Huusholdningen overhovedet; om Landvæsenet, Fiskeriet, og meget andet. Man haaber, at dette bliver behage- Beslutning.

 ligt

ligt for alle fornuftige, lærde og indseende Læsere / fornemmelig for vor allernaadigste Konges Undersaatter, som oprigtigen elske det almindelige Beste, / og især for dem, som enten beboe, eller have at bestille med dette hidindtil saa lidet, dog mangesteds urigtig bekiendte Land.

Register.

A.

Register.

Alman-

Register.

Bad-

Register.

Biarnar-

Blæk,

Byg-

C.

Register.

Van-

Register.

Græde-

H.

dets

J.

Register.

Jøkels-

K.

Kloster,

Lange-

Lomur,

M.

N.

Register.

Penge,

R.

Reikia-

Rif-

S.

Saft,

Selja,

 Graa-

Register.

Stang,

Stranda-

Svid-

Thlaspi,

U.

V.

Register.

Vest-

Register.

Y.

Zeoli-

Z.

Ø.

Tilhang
om de
Islandske Urter.

De faa Efterretninger man er i Stand at give om den Islandske Flora, har man den nu værende Missions-Medicus og Kongel. Historicus naturalis i Trankebar, Hr. Johann Gerhard König, at takke, som fra Foraaret 1764 indtil ud paa Høsten 1765 har opholdt sig paa Island, hvorhen han blev sendt paa Kongelig Bekostning, for at indsamle til den bekiendte Flora Danica (som efter allerhøieste Befaling udgives af Hr. Finanz-raad Oeder) især de Urter, som Island frem for andre Hans Majestæts Lande frembringer. Hans medfødte Lyst til Naturhistorien lod ham ei forestille sig de Besværligheder og Vanskeligheder, sligt et Foretagende førte med sig, og hans utrættelige Fliid overvandt dem alle. Ved denne har han i saa kort Tiid sammenbragt et betydeligt Antal paa rare mindre bekiendte og tildeels ganske nye Planter, som for den største Deel allereede findes i Flora Danica.

Tiiden tillod ham ei, som han havde i Sinde, selv at skrive en udførlig Flora Islandica, forend han reiste til sit nærværende Opholdssted; derfor har Hr. Cancellieraad O. F. Müller, hvis nyttige Iver for Natur-

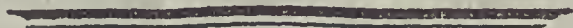

historien af flere Skrifter noksom er bekiendt, paa hans Anmodning, optegnet i Novis Actis Nat. Curiof. Tom. IV. pag. 203. fqq. de Planter, som Hr. König deels meddeelte ham i Natura, og tildeels mundtlig har navngivet for ham.

Denne Hr. Müllers Enumeratio ftirpium, in Islandia fponte crefcentium, er Grunden til vores Flora Islandica, som bestaaer af henimod halvsiette Hundrede Arter. Et Manuscript, som Hr. König har efterladt sig her, og en Urtesamling, har tient til at forøge Hr. Müllers Enumeration.

Ved at følge Hr. Ridder von Linnées bekiendte Orden, har man ladet sig noie med at blot anføre hans Navne, uden efter de fleeste Floristers Brug, at fylde Papiret, ved at udskrive de Linneiske Kiendetegn og Synonymie.

Saadanne Arter, som ei findes i v. Linné Syft. Nat. Edit. XII., har man korteligen beskreven. De faa oeconomiske Anmærkninger, samt de Islandske Navne, ere tagne af ovenmældte Hr. Königs Manuscript.

FLORA

FLORA ISLANDICA.

Monandria.

Hippuris *vulgaris.*
Callitriche *verna.*
autumnalis.

Diandria.

Veronica *officinalis.*
ferpyllifolia.
Beccabunga.
Anagallis aqvatica.
fcutellata.
alpina.
fruticula. Ved Oxeraa-Althing; paa Grimmans-Fiadle; Reikium-Fiadle, og Torfa-Jokul.
marilandica.
Pingvicula *vulgaris.*
Anthoxanthum *odoratum.*

Triandria.

Valeriana *officinalis.* Ved Holte-Præstegaard.
Scirpus *paluftris.*
lacuftris.
cæfpitofus.
acicularis.
Scirpus *fetaceus.*
Eriophorum *polyftachium.*
vaginatum.
alpinum.
Nardus *ftricta.*
Phleum *pratenfe.*
nodofum.
alpinum.
Alopecurus *geniculatus.*
Agroftis *rubra.*
ftolonifera.
capillaris.
canina.
pumila.
alba.
arundinacea.
Aira *cærulea.*
cæfpitofa.
flexuofa.
montana.
fubfpicata.
alpina.
aqvatica.
Poa *pratenfis.*
trivialis.
compreffa.

Poa *annua.*
angustifolia.
alpina.
maritima Hudsonis.
Cynosurus *cæruleus.*
Festuca *ovina.*
rubra.
elatior.
fluitans.
duriuscula.
Elymus *arenarius.*
caninus.
Bromus *cristatus.*
Arundo *Epigeios.*
Phragmites.
arenaria.
Triticum *repens.*
Montia *fontana.*
Koenigia *Islandica.* Hr. König er den første Botanist, som har opdaget denne liden saftige Plante. Den findes nøiagtig beskreven i Ridderen von Linnées Syst. Nat. Ed. XII. Tom. II. Man. pag. 35, og en accurat Tegning derpaa kan sees i Flora Danica Tab. 418.

Han har fundet den paa Leergrund ved Ness.

Tetrandria.

Scabiosa *succisa.*
Galium *palustre.*
Mollugo.
verum.
boreale.
Plantago *major.*
lanceolata.
maritima.
coronopus.
Alchemilla *vulgaris.*
alpina. Ved Kieblevig.
Potamogeton *natans.*
maritimum.
compressum.
lucidum.
crispum.
pectinatum.
pusillum.
Sagina *procumbens.*
Sangvisorba *officinalis.* I Moosfiælds Heede.
Tillæa *aqvatica.* Ved Laugervatn.

Pentandria.

Myosotis *scorpioides.*
Pulmonaria *maritima.* Ved Ølves-Aa.

Meny-

Menyanthes *trifoliata.*
Gentiana *campestris.*
amarella.
nivalis. Ved Krisevig.
ciliata? G. *detonsa*, corollis qvadrifidis, laciniis oblongis, apice subcrenatis, margine utroqve bidentatis. Kiøb. Selsk. Skr. 10de Deel pag. 435. Tab. I. f. III.
qvinqvefolia.
Bavarica. Flora Dan. tab. 317. G. corolla qvinqvefida, infundibuliformi serrata foliis oblongis. Ved Bessested og Ness.
tenella, foliis ovatis, basi solutis, pedunculis filiformibus longissimis (tetragonis) fauce qvadrifida barbata. Kiøb. Selsk. Skr. 10de Deel pag. 436. Tab. II. f. VI. Fl. Dan. f. 318. Paa torre Enge, ved Bessested og Hlidarende.
Swertia *rotata.* Fl. Dan. tab. 343. Ved Odde, ikke langt fra Ørebakken; paa Bolfiæld ved Hekla; ved Holte, og paa adskill. andre Steder.
Azalea *procumbens.*
Hydrocotyle *vulgaris.*
Ligusticum *scoticum?*
Angelica *Archangelica.*
sylvestris.
Imperatoria *Ostruthium.*
Carum *Carvi.*
Alsine *media.*
Parnassia *palustris.*
Statice *Armeria.*
Linum *catharticum.*
Drosera *rotundifolia.*
longifolia.
Sibbaldia *procumbens.*

Hexandria.

Anthericum *calyculatum.*
Juncus *effusus.*
trifidus.
articulatus.
bulbosus.
bufonius.
biglumis.
triglumis.
pilosus.
campestris.
spicatus.
Rumex *digynus.*

Rumex *acutus.*
acetosa.
acetosella.
Triglochin *palustre.*
maritimum.

Octandria.

Epilobium *angustifolium.*
latifolium? At denne er funden paa Island, tages meget i Tvil, skiønt den anføres baade i Hr. Müllers Fortegnelse, og i Kiøb. Selsk. Skr. Paa det sidste Sted gives den ganske urigtigud for en nye Art, under Navn af Ep. *corymbosum.* I Hr. Königs Manuscript findes den ei anført, og det er ei at formode, at saa ivrig en Botanist, som Hr. König er, ei skulle have skrevet et Ord om saa rar en Plante. Fra Grønland har Hr. Brasen, en Chirurgus, bragt den hid, kort efter at Hr. König var kommen hiem fra Island. I Siberien er den først opdaget, og Ridder von Linné har beskrevet den kort, men tydelig.

Epilobium *montanum.*
palustre.
alpinum.
tetragonum.
Vaccinium *Myrtillus.*
oxycoccus.
uliginosum.
Erica *vulgaris.*
Polygonum *viviparum.*
Hydropiper.
amphibium.
aviculare.
persicaria.
Paris *qvadrifolia.*

Decandria.

Andromeda *Hypnoides.*
Arbutus *uva Ursi.*
alpina.
Pyrola *rotundifolia.*
secunda.
Saxifraga *Cotyledon*, en mindre Varietæt. Kiøb. Selsk. Skr. 10 D. pag. 44. Tab. II. f. IX. Ved Hekla.
stellaris.
nivalis. Ved Krisevig.
punctata.

Saxi-

Saxifraga *oppositifolia*. Ved Overaa Althing.
autumnalis.
aizoides.
bulbifera? foliis caulinis palmatis petiolatis, caule bulbifero ſubramoſo & multifloro. Fl. Dan. tab. 390. Ved Adner Soe, Saudafiall, Hrafntinnafiall og Kraflen.
rivularis. Ved Hekla.
tridactylites. Ved Overaa Althing.
cæſpitoſa.
Groenlandica.
hypnoides.
petræa? folia linearia, ad apicem ſpinuloſa. Ved Overaa Althing.
Stellaria *biflora.*
ceraſtoides.
Arenaria *peploides.* Ved Olvesaa.
ſerpyllifolia.
ciliata. Ved Neſs, Beſſeſted, Grimansfiadle.
Cucubalus *Behen.*
Silene *acaulis.*
Scleranthus *annuus.*
Sedum *rupeſtre.*
acre.
annuum.
villoſum. Ved Kriſevig.
Lychnis *floscuculi.* Ved Præſtegaarden Holte.
alpina.
Ceraſtium *viſcoſum.*
vulgare.
alpinum. Ved Kieblevig og Kriſeviig.
latifolium? Ved Neſs, Reikiaviik, Beſſeſted og paa Orebakken.
Spergula *arvenſis.*
nodoſa.

Icoſandria.

Spiræa *ulmaria.*
Sorbus *aucuparia.*
Rubus *ſaxatilis.*
Fragaria *veſca.* Ved Roden af Hekla.
Potentilla *verna.*
anſerina.
aurea.
Geum *rivale.*
Comarum *paluſtre.*
Dryas *octopetala.* Ved Kriſevig.

Poly-

Polyandria.

Papaver *nudicaule?* P. *radicatum.* Kiøb. Selsk. Skr. 10 D. p. 455. Tab. VIII. f. XXIV.

Thalictrum *alpinum.* Ved Kieblevig.

Ranunculus *acris.*
hederaceus.
reptans.
aqvaticus.
lapponicus. Ved Ness.
repens.
glacialis.
hyperboreus, foliis profunde trilobis, lobis oblongis divaricatis, caule filiformi repente. Kiøb. Selsk. Skr. 10. pag. 456. Flora Dan. tab. 331. I rindende Vande ved Bessested, Ørebakken, Hofsaas, og i Adner-Søen.

Caltha *palustris.*

Didynamia.

Thymus *serpyllum.*
Lamium *purpureum.*
Galeopsis *Ladanum.*
Tetrahit.
Prunella *officinalis.*
Bartsia *alpina.*
Rhinanthus *Crista galli.*
Euphrasia *officinalis.*
Pedicularis *sylvatica.*
flammea. Ved Krafien og Myvatn.

Limosella *aqvatica.* I Laugervatn.

Tetradynamia.

Draba *verna.*
muralis.
incana.
hirta?

Thlaspi *bursa pastoris.*
campestre.

Cochlearia *officinalis.*

Cardamine *pratensis.*
hirsuta.
petræa.
bellidifolia?

Sisymbrium *Islandicum*, siliqvis brevibus declinatis, foliis lyrato pinnatis, foliolis ovalibus dentatis. Flora Dan. tab. 409. Ved de varme Kilder, og paa fugtige Steder ved Krafien.

Arabis

Arabis *alpina.*
Bunias *Cakile.*

Monadelphia.

Geranium *sylvaticum.*
pratense.
montanum.

Diadelphia.

Polygala *vulgaris.*
Lathyrus *pratensis.*
Vicia *cracca.*
Pisum *maritimum.* Ved Selsundsstadle, Rangaaen, og Roden af Hekla. Islænderne kalde denne Plante **Bonnagræs.**
Anthyllis *vulneraria.*
Trifolium *arvense.*
pratense.
repens.

Syngenesia.

Leontodon *Taraxacum.*
autumnale.
Hieracium *pilosella.*
auricula.
alpinum.
præmorsum.

Serratula *arvensis.*
Carduus *lanceolatus.*
Gnaphalium *alpinum.*
uliginosum.
sylvatico affine. Fl. Dan. tab. 254.
Erigeron *uniflorum.* Ved Husevig.
Senecio *vulgaris.*
Matricaria *inodora.*
Achillæa *Millefolium.*
Viola *canina.*
tricolor.
palustris.
Orchis *maculata.*
latifolia.
hyperborea. Ved Havnefiord, Bessested, Ness og Reikiaviik.
Morio.
mascula.
Satyrium *viride.*
album.
nigrum.
Ophrys *Camtschatca?*

Monœcia.

Sparganium *natans.*
Carex *dioica.*

Carex *capitata.*
pulicaris.
arenaria.
uliginoſa.
leporina.
vulpina.
muricata.
loliacea.
caneſcens.
elongata.
flava.
pedata.
montana.
limoſa.
palleſcens.
capillaris.
Pſeudocyperus.
acuta.
veſicaria.
hirta.

Betula *alba*, qvadriulnaris, plerumqve decumbens trunco curvato inæqvali, ſylvam conſtituit ad Lacum Laugervatn dictum. Diameter trunci raro qvatuor pollices excedit. Comburitur in uſum fabrorum ferrariorum.
nana.

Myriophyllum *ſpicatum.*
verticillatum.
Ceratophyllum *demerſum.*

Diœcia.

Salix *Myrſinites.*
arbuſcula.
herbacea.
reticulata.
Myrtilloides.
glauca.
lanata.
lapponum.
arenaria.
fuſca.
capræa.
pentandra.
Empetrum *nigrum.*
Juniperus *communis.*
Rhodiola *roſea.*

Polygamia.

Holcus *odoratus.*
Atriplex *laciniata.*
patula.

Cryptogamia.

Eqviſetum *ſylvaticum.*

Eqviſe-

Eqvifetum *arvenſe.*
limoſum.
paluſtre. Isl. Faring.
fluviatile. Isl. Elting.
hyemale. Isl. Eſkegræs.
Diſſe 3 ſidſte Arter ſkal, efter Indbyggernes Sigende, give Faarene megen Feedme.
Osmunda *Lunaria.*
Acroſtichum *ilvenſe.*
ſeptentrionale.
Thelypteris.
Polypodium *Filix mas.*
Filix fœmina.
fragile.
vulgare.
fontanum.
Phegopteris.
Dryopteris.
Ophiogloſſum *vulgatum.*
Lycopodium *alpinum.*
clavatum.
annotinum.
Selago.
Selaginoides.
dubium, ſurculis ſimpliciſſimis erectis compresſis, foliis complicatis carinatis acutis alternis diſtiche imbricatis.

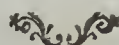
Confertim naſcitur & denſis cæſpitibus obtegit rupes, torrentibus aqvarum, ex altioribus regionibus verno tempore defluentium, humectatas inundatasve; paſſim & in terra creſcit locis, vere inundatis. Surculi vix dimidio pollice altiores, utrinqve acuminati. Folia baſeos oblitterata. Fructificationis ne rudimentum qvidem obſervari potuit, hinc de genere dubium exſtat.

Sphagnum *paluſtre.*
Splachnum *rubrum?*
vaſculoſum L. foliis ovatis nervo carinatis, apice obtuſiuſculo.

Folia ſparſa rariora, ut in Spl. ampullaceo, & pellucida punctata, ut in congeneribus omnibus. Pedunculus pollicaris & bipollicaris, apice intumeſcens in corpuſculum (umbraculum Linnæi) ſubſphæricum obſcure purpureum vel

ſangvi-

ſangvineum, cui inſidet capitulum cylindraceum farctum, ore ciliato.

Splachnum *ampullaceum* L. foliis lineari lanceolatis, nervo carinatis, acuminatiſſimis.

Pedunculus pollicaris & bipollicaris, flaccidus uti caulis, luteſcens & nitens, ſenſim intumeſcens in corpuſculum obconicum, vel obovato truncatum, luteſcens vel violaceum, in ſiccata plantula pellucens & vacuum, cui inſidet capitulum ut in præcedente.

Bryoides foliis ovatis, nervo carinatis, ſetiferis.

Folia conferta imbricata, nervo ultra ſubſtantiam folii continuato in ſetam concolorem longitudine dimidii folii. Pedunculus ſemipollicaris, craſſiuſculus, rigidus, ex luteo & rubro nitens, ſenſim intumeſcens in capitulum, ovato cylindricum purpureum, ſub ore ciliato coarctatum, qvaſi in cylindrum more ſpecierum præcedentium. Dill. Muſc. 345. t. XLIV. f. 5. ad ſpecimina noſtra propius accedit, qvam f. 4, ſed & illa foliorum figuram minus exacte monſtrat. Oed. En. n. 1157. & Fl. Dan. t. 192. videntur aliam ſpeciem & qvidem eandem cum fig. 4. Dillenii deſignare. In Islandia, & Groenlandia obſervata eſt rarior hæc ſpecies, qvam in bivio poſitam Splachnis potius qvam Bryis annumerare ſvadet habitus.

Nota. Splachni ſpecies pulchræ, alpinarum regionum plerumqve incolæ, rarioribus muſcis annumerantur. Notari meretur, qvod omnes, qvotqvot videre contigit, in ſtercore pecorum natæ fuere. Accuratæ & diſtinctivæ earum deſcriptiones vix ullibi exſtant, hinc adumbrationem earum, qvas Islandia Koenigio obtulit, ſuppeditare haud a re creditum eſt.

Polytrichum *commune.*

urnigerum ?

Fon-

Fontinalis *antipyretica.*
minor?
Phaſcum *acaulon.*
Mnium *pellucidum.*
fontanum.
hygrometricum.
purpureum.
ſetaceum.
cirratum.
hornum.
crudum.
pyriforme.
polytrichoides.
ſerpyllifolium.

Mnium minimum non ramoſum anguſtiſſimis & pellucidis foliis. Ray. Synopſ. Stirp. Britt. pag. 78. No. 5. Muſcus polytrichoides exiguis capitulis in ſummis ſurculis. Moriſ. Hort. Oxon. Pars III. p. 629. Sect. 15. t. 6. f. 11. Caulis foliis lanceolatis acuminatis ſparſis inſtructus, viridis, continuatus in pedunculum longum aphyllum concolorem; capitulo L. ſphærula pulverulenta terminatum. Capſulæ non viſæ.

Bryum *apocarpum.*
ſtriatum.
pomiforme.
extinctorium.
ſubulatum.
rurale.
ſcoparium.
undulatum.
heteromallum.
hypnoides.
argenteum.
pulvinatum.
cæſpititium.
truncatulum.
Hypnum *taxifolium.*
denticulatum.
triqvetrum.
filicinum.
proliferum.
parietinum.
prælongum.
criſta caſtrenſis.
abietinum.
cupreſſiforme.
aduncum.
ſcorpioides.
ſqvarroſum.
dendroides.

Hypnum *curtipendulum.*
purum.
illecebrum.
cuſpidatum.
ſericeum.
velutinum.

Jungermannia *albicans.*
reſupinata.
complanata.
dilatata.
rupeſtris.
epiphylla.
pingvis.
furcata.
ciliaris.
bicuſpidata.
diſticha, ſurculis ſubereƈtis ſimpliciuſculis, foliis concavis diſtiche imbricatis.

Surculorum apices referunt Eragroſtidis ſpiculam. Fruƈtificatio non viſa.

Marchantia *polymorpha.*
hemiſphærica.
tenella?

Targionia *hypophylla?* Hr. König troer at have ſeet dette rare Muſſ ved Holte-Præſtegaard, ikke langt fra Ørebakken. Endſkiønt man har megen Grund til at tage det i Tvil, iſær da Hr. König ſelv er uvis derudi, ſaa har man dog villet anføre det, for at give dem, ſom engang kunde faae Leilighed dertil, Anledning til Efterſøgning.

Blaſia *puſilla.* Ved de varme Kilder ved Reikium, og ved Laugervatn.

Riccia *cryſtallina.*
glauca.

Anthoceros *punƈtatus.* Ved Reikium og Laugervatn.

Lichen *geographicus.*
ſangvinarius.
fuſco-ater.
calcareus.
candelarius.
tartareus.
palleſcens.
ſubfuſcus.
ſaxatilis.
omphalodes.
olivaceus.
Fahlunenſis.
ſtygius.
phyſodes.

Lichen *parietinus.*
ſtellaris.
Islandicus. Denne laves med Mælk, og ſpiiſes i Island. Hos os har den i de ſeenere Tiider faaet Ord for at curere Svindſot, dog have de anſtilte Forſøge ikke endnu givet ſtort Haab om ſaa ønſkelig en Virkning.
nivalis.
farinaceus.
venoſus.
aphthoſus.
caninus.
ſacatus.
croceus.
deuſtus.
cocciferus.
pyxidatus.
gracilis.
furfuraceus.
fraxineus.
prunaſtri.
reſupinatus.
miniatus. Michel. n. Gen. 101. t. 54. f. 1.
velleus.
puſtulatus.

Lichen *polyphyllus.*
digitatus.
cornutus.
deformis.
rangiferinus.
uncialis.
ſubulatus.
paſchalis.
fragilis.
lanatus.
pubeſcens.
chalybeiformis.
hirtus.

L. *leproſus rubens tuberculis nigris.* Flora Danica tab. 470. fig. 1.

gelidus L.; L. heclæ. Fl. Dan. t. 470. f. 2.

trapeziformis, coriaceus e fruſtulis planis varie angulatis conſtans, nodulis elevatis nigricantibus ſuperficiei vireſcenti immerſis.

Lichen pulmonarius terreſtris & clypeatus minimus & indiviſus. Mich. n. Gen. 101. tab. 54 fig. 3. Dill. Muſ. 228. tab. XXX. fig. 133.

Lichen

Lichen *nigrefcens* Hudf. L. gelatinofus imbricatus, lobis obtufis laceris, peltis fufcis proliferis. Fl. Dan. 470. 3.

reticulatus, umbilicatus multifidus, laciniis margine longitudinaliter conglutinatis, hinc fimul fumtis mentientibus folium lineis anaftomofantibus exaratum.

Unicum pulcherrimæ hujus plantulæ fpecimen inter Mufcorum magnam copiam a Koenigio noftro acceptam deprehendere contigit. E centro fixo laciniæ multifidæ qvaqvaverfus tendentes prodeunt, qvarum margines tam arcte coincidunt, ut folii fuperficies tantum fecundum has incifuras ftriatum appareat, ftriis concentricis. Striæ aliæ transverfæ, qvibus concentricæ illæ fecantur, fuperficiem efficiunt reticulatam, qvæ infuper fparfim punctis excavata eft. Color fuperne niger, inferne niger fufco variegatus. Subftantia interior alba, granulis lutefcentibus referta, qvæ fub punctis excavatis fuperficialibus hærent, hinc affinitas cum Lichene *miniato* Linnæi.

Lichen *crinitus*, foliaceus umbilicatus & polyphyllus, marginibus ramofe fimbriatis.

Lichenoides corneum marginibus eleganter fimbriatis. Dill. Mufc. 218. t. XXIX. f. 116.

Folia fuperne colore funt ex cœruleo nigricante, inferne fufco. Superficies fubafpera. Fimbriæ marginales nigræ, bafi fæpe fufcæ. Scutella aterrima, convexiufcula, fuperficie varie figurata referunt qvodammodo nodulos veftiarios e fetis eqvinis contextos.

fulphureus, fruticulofus ramofiffimus pallide fulphureus, ramis implexis apice viride nigricantibus, farinofo tuberculatis. Coralloides durior &c. Hall. Helv. Ed. II. n. 1964. an Usnea ceratoides candicans glabra & odorata? Dill. Mufc. 71. t. XIII. f. 14? cfr. t. LXXXIV. f. 10.

Lichen *defraudans*, fruticulosus, solidus ramosissimus, surculis ramisqve confertissimis fastigiatis, ramulorum extremitatibus contextis in crustam planam nigram.

Egregiæ hujus speciei structura casu erat detegenda. Refert cæspitem terræ sic dictæ turfaceæ, crusta atra obductum. Diffracta crusta oculis se offert Lichen fruticulosus descriptus. Tubercula aggregata viridia crustæ incumbunt, qvæ an hujus fructificatio sint, vel distincta species e leprosorum ordine, oculus vel armatus distingvere non valet.

Chara *vulgaris.*
hispida.

Tremella *Lichenoides.*
verrucosa.
hemisphærica.
adnata.

Fucus *serratus.*
vesiculosus.
divaricatus.
excisus?

Fucus *inflatus?*
ceranoides.
spiralis.
canaliculatus. Oed. Enum. n. 165. Fl. Dan. t. 214.
distichus. Oed. Enum. 167. Fl. Dan. t. 351.
nodosus.
siliqvosus.
loreus. Oed. Enum. n. 103. 147. 167.
aculeatus. Fl. Dan. t. 355. Longitudo biulnaris & ultra. Isl. Skodlehaar.
Lycopodioides. Oed. Enum. n. 51. 168. Fl. Dan. tab. 357. Isl. Audusfelja-Thang.
muscoides?
Filum.
lanosus.
fastigiatus.
furcellatus?
palmatus. Isl. Søl. I August-Maaned samles denne og forvares til Vinteren, da de skiærer den smaat og spiiser den kaagt med Mælk.
digitatus. Fl. Dan. t. 352. Caulis biulnaris & ultra, diametro

tro 2-3. pollicum. Frondis diameter ſæpe $1\frac{1}{2}$ ulnarum; laciniæ circiciter 30, ulnares, viridilutefcentes. Isl. Thare. Faarene æde den.

Fucus *eſculentus.* Fl. Dan. t. 417. Frondis vel folii, apice obtuſi, longitudo 4 ad 6 ulnarum, latitudo 4-5 pollicum. Pinnæ utrinqve circiter viginti, craſſioris ſubſtantiæ, qvam folium, qvod viride. Isl. Myrikierna. Indbyggerne ſpiiſe den, og Faarene ſiges at blive meget feede deraf.

ſaccharinus. Fl. Dan. t. 416. Specimen Islandicum erat folio ſimpliciſſimo; ſunt vero alio folio bi- ſ. tri-partito, laciniis lateralibus brevioribus, intermedia longiſſima. Longitudo ſæpe 6-7 ulnarum, latitudo $\frac{1}{2}$ ulnæ. Linea folii longitudinalis pellucida glaberrima, ad latera lacunoſa. Isl. Thare promiſcue cum *digitato.* Kreaturene æde den ikkun i Mangel af andre.

ſangvineus. Fl. Dan. t. 349. Caulis, rami & rachis foliorum veſiculis pedunculatis confertis obſiti. Isl. Ovætes-Søl. Man holder for, at Faarene ei taale den, men blive ſyge deraf.

Fucus *ciliatus.* Fl. Dan. tab. 353. Ciliis prolificis ſe adglutinat corporibus heterogeneis.

criſpus.

alatus. Fl. Dan. t. 352.

dentatus. Fl. Dan. t. 354. Margines frondis tenuiſſime ciliati, vix calloſi. An F. pinnatifidus *Hudſ.*

rubens.

plumoſus. Fl. Dan. t. 350. Varietates duæ, qvarum altera omnibus partibus tenerior, Confervæ ſimilis. Isl. Amminnes-Søl.

cartilagineus?

ſpermophorus?

gigartinus. Fl. Dan. t. 394. Frondis dichotomi bipollicaris ultimæ ramificationes multifidæ; laciniæ hæ ultimæ minimæ lanceolatæ ſub apice intumeſcunt in tuberculum globoſum, qvo increſcente, ipſe apex aut repri-

reprimitur, aut plane evanescit; in utroqve casu tuberculum videtur pedunculatum, & in priori laciniæ apex cristam tuberculo subjacentem refert, hinc descriptio Linnæana, intellectu difficillima. Suspicor ceterum, nomen Koenigii, præcedenti speciei in Syst. Nat. Linnæano appositum, huic subjungendum fuisse.

Fucus *confervoides?*

plicatus Hudf. Oed. En. n. 116. Colore variat rubro, lutescente, albo, & si auctori credendum, saphireo.

albus? Hudf. Oed. Enum. n. 117. Fl. Dan. t. 408.

corneus, virgatus dichotomus, setis æqvalibus. Oed. En. n. 169. Fl. D. t. 358. Isl. Thussa-skiæg.

fungularis, coriaceus, frondibus semicircularibus imbricatim sessilibus, subvillosis fuscis, fasciis ochraceis & striis concentricis. Oed. Enum. n. 176. Fl. Dan. t. 420.

Fucus *clavatus,* dichotomus teres, extremitatibus clavatis, apice excavatis. Oed. Enum. n. 173. Minimus, longitudine pollicis.

coronopifolius, frondibus cartilagineis subdichotomis, canaliculatis, subtus & margine obsitis verrucis seu ramulorum rudimentis confertis.

Fucus Coronopi facie. Ray. Synops. Stirp. Britt. p. 45. n. 23. Parvus purpureus L. luteus a basi usqve ad apices ramificationum canaliculatus. Ramificationes sensim versus apicem latiores, facie crispa. Verrucæ marginales in ramulos cylindricos parallelos excrescunt. Isl. Skod-legræs.

Ulva *umbilicalis?*

intestinalis.

compressa.

latissima.

pruniformis?

Lactuca.

sobolifera. Oed. En. n. 97. Fl. Dan. tab. 356.

lanceolata. Oed. En. n. 90.

Ulva *Linza.* Oed. En. n. 91.
Conferva *littoralis.*
æruginosa.
dichotoma?
scoparia.
cancellata.
polymorpha Fl. D. t. 395.
rupestris.
ægagropila.
corallina L. C. geniculata dichotoma, ramulis acutis, articulis pellucidis albis, geniculis purpureis lævibus.
barbata, dichotoma, ramulis subfastigiatis obtusis articulis pellucidis albis, geniculis purpurascentibus barbatis.
Byssus *cryptarum.*
Jolithos?
botryoides.

Agaricus *campanulatus.*
fimetarius.
Boletus *bovinus.*
Elvela *atra* pileo lobis difformibus non clausis, atra parva. Fl. Dan. t. 354. 1.
æruginosa minima, pileo difformi viridissimo. Fl. Dan. t. 354. 2.
Peziza *lentifera.*
scutellata.
cupularis.
zonalis; radiata pileo patente membranaceo, fibroso striato & zonis picto. Fl. Dan. t. 469. 2.
Clavaria *coralloides.*
muscoides.
Lycoperdon *Bovista.*

For=

Forklaring
over endeel af Tabellerne.

Tab. 10. Fig. 1. Murex, Haf-Kougur. Fig. 2. Nerita, Meyar-Patta. Fig. 3. Turbo Neritoides, Raudr Fiøru-Kougr. Fig. 4. Buccinum, Eggia-Kongr. Fig. 5. Ostrea, Harpudiskur. Fig. 6. 10. Julus, Blødru-Skere. Fig. 7. Scolopendra, Skere. Fig. 8. Lumbricus, Fiøru-Madkur. Fig. 9. Hirudo, Madka-Moder. Fig. 11. Marthvare. Fig. 12, 13. Blennius, Skerja-Steinbitur. Fig. 14, 15. Clupea, Trønu-Sil.

Tab. 15. (1) Forgaarden, eller det nedfaldne af Hulens Hvelving. 2. Indgangen. 3. Første Aabning. 4. Skandse-Hulen ɔ: Viiget. 5. Een Mellem-Veg i Skandse-Hulens Indgang. 6. den smale Gang i samme Hule. 7. en fersk Søe. 8. en anden Tver-Hule. 9. Hull paa Mellem-Veggen. 10. tredie Tver-Hule. 11. anden Aabning. 12. Mellem-Veg. 13. tredie Aabning. 14. Arm af Surt-Hulen. 15. fersk Søe. 16. fierde Aabning. 17. det mørke og kolde Sted. 18. en Varde. 19. det inderste af Hulen.

NB. Det Stykke, fra 3die Aabning til Enden, som udgiør $\frac{3}{4}$ Deele af Hulen, er her forkortet.

Tab. 45. a. Blæse-Høien selv med sine tre Aabninger. bbb. trende Hvere. c. en anden mindre kaagende Hver. ddd. trende dybe kaagende Pøle, som frembringe den feedagtige Jord. (e) Nordenden af Kulvheidar-Fiældene. f og g. Lille og Store Burfell. (hh) Nordre Grufufell. (i) Nordre Ende af Hofs-Jøkul. (k) en liden fersk Søe. lll. den nordlige Deel af Kial-Hraun med sine Spalter. mmmm. Damp af bemeldte Spalter. nnnn. Uddødde gamle Hverer. (o) en Varde hos Blæse-Høien af Hraun-Steene.

Tryk-

Trykfeilene kunne saaledes rettes.

Pag. 21.	lin. 9.	Maierie,	læs:	Materie.
— —	— 14.	epidemius	—	epidemicus.
— 59.	lin. ult.	Getla	—	Gretla.
— 103.	— 16.	mindst	—	mindste.
— 107.	— 2.	sames	—	samles.
— 121.	— 8.	maatte	—	matte.
— 138.	— 19.	Mamor	—	Marmor.
— 146.	— 5.	Thophus	—	Tophus.
— 172.	— 16.	Vider	—	Vidie.
— 177.	— 8	reenlig	—	reenlige.
— 178.	— 2.	reentlig	—	reenlig.
— 225.	— 11.	ernaar	—	er naar.
— 252.	— 9.	Linner	—	Liner.
— 288.	— 12.	6862	—	i Mscr. staaer 26862.
— 300.	— 2.	Hellafell	—	Helgafell.
— 315.	— 3.	liqvatoum	—	liqvatum.
— 378.	— 11.	det	—	der.
— 397.	— 5;	—	—	5,
— 398.	— 9.	ere	—	er.
— 402.	— 6.	crystallizatos	—	crystallizatas.
— 449.	— 14.	den	—	de.
— 464.	— 14.	er	—	ere.
— 496.	— 6.	resde.	—	reisde.
— 586.	— 19.	men	—	med.
— 592.	lin ult.	Strist	—	Skrift.
— 604	— 22.	glauncis	—	glaucis.
— 621.	— 16.	Fiorbierg	—	Forbiærg.
— 647.	lin. ult.	i Fiorveien	—	i Forveien.
— 654.	— 21.	Sceno	—	Steene.
— 665.	— 15.	krusede	—	knusede.
— 701.	— 18.	bereedne	—	beriidne.
— 705.	— 7.	Hnyser	—	Niser.
— 714.	— 6	brunni	—	brunnei.
— 762.	— 26	Hodaland	—	Godaland.
— 932.	— 25.	Linie	—	Line.
— 954.	— 13.	næe	—	nær.
955.	— 20.	Meyran	—	Merian.

